

**ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ**

**ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

РОСИЦЬКИЙ ПЕТРО СТАНІСЛАВОВИЧ

Гриф.

Примірник №

УДК [94 : 356.15](477.83/.86) “1943”(043.5)

**УКРАЇНСЬКА НАРОДНА САМООБОРОНА
В ДИСТРИКТІ “ГАЛИЧИНА” У 1943 РОЦІ**

Спеціальність: 07.00.01 – історія України

Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник: Луцький Олександр Іванович, кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник відділу новітньої історії

Львів – 2018

АНОТАЦІЯ

Росіцький П.С. Українська народна самооборона в дистрикті “Галичина” у 1943 році. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 “Історія України”. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів, 2018.

Українська народна самооборона досі не була предметом окремого монографічного дослідження. Огляд джерел із досліджуваної теми, історіографічний аналіз засвідчили відсутність у науковій літературі комплексних історичних студій, котрі б систематизовано і всебічно аналізували Українську народну самооборону в дистрикті “Галичина” у 1943 р., в контексті українського визвольного руху 40 – х років ХХ ст. Опубліковані наукові розвідки висвітлюють переважно окремі аспекти історії УНС.

У дисертації в результаті залучення нової максимально повної джерельної бази та історіографії вперше системно проаналізовано виникнення і діяльність Української народної самооборони в 1943 році.

Джерелами до вивчення УНС у цьому дослідженні стали неопубліковані матеріали українських архівів, архіву Закордонних частин ОУН, окупаційної преси, опубліковані документи Літопису УПА, періодичні видання та низка наукових публікацій, а також важливе місце займають спогади учасників національно-визвольних змагань.

Для вирішення основної мети і завдань автор дослідження поєднав загальнонаукові методи з методом аналізу документів та методом кількісного аналізу. Поєднання цих методів з історичними забезпечило конкретно історичний аналіз становлення, діяльності і розвитку Української народної самооборони.

УНС як громадсько-військова формація була організована в травні 1943 р., для оборони українського населення від свавілля нацистського окупаційного режиму.

У дослідженні розглянуто політику німецької адміністрації, яка

спричинила протидію активної частини галицького суспільства. Згідно із проведеним аналізом основними стимуляторами протидії були: суспільно-політичне становище населення, контингентна система, примусовий набір на роботи у Райх та праця в Українській службі Батьківщині (“Baudienst”).

Доведено вагому роль Організації українських націоналістів Степана Бандери в організації опору німецьким окупантам. У своїй діяльності ОУН(б) керувалася резолюціями конференцій провідного членства. Виникнення Української народної самооборони стало результатом роботи трьох конференцій Організації – вересневої (1941), березневої (1942), лютневої (1943). Перша – обов’язувала організаційні клітини оунівців провадити роз’яснювальну роботу серед населення, збирати і магазинувати зброю та спорядження, вишколювати кадри. Друга – займатися організацією мережі військових штабів, переписом військовозобов’язаних, обліком зброї, амуніції. Третя – створенням і роботою військових команд, що стало організаційною основою виникнення УНС.

З’ясовано, що основним приводом розгортання Української народної самооборони пришвидшеними темпами став похід радянських партизанів під командуванням Сидора Ковпака у Карпатські гори. Рейд ковпаківців зумовив проведення мобілізації серед населення, організацію структури самооборони.

Висвітлено мобілізацію в УНС – проводили організаційно-мобілізаційні відділи обласних військових штабів. Вихідним пунктом мобілізаційного процесу була станиця. Основним мобілізаційним ресурсом стали: члени, симпатички ОУН (б) та особи, яких переслідувала німецька окупаційна влада. Відбір проводили відповідно до військових правил, на підставі лікарського огляду. Придатних добровольців організовували в групи інструктори військових штабів упродовж тижневої підготовки, група реорганізовувалася в бойову одиницю і передислоковували її у Карпати, місця базування УНС. У результаті мобілізації організовано п’ять вишкільних куренів самооборони: “Чорні чорти”, “Трембіта”, “Сіроманці”, “Кривоніс I”, “Кривоніс II”, які були своєрідними школами, що готували підстаршинські кадри для повстанської війни.

Розкрито організацію вишкільних куренів та їх розміщення у спеціально

збудованих таборах: розташовувались в малодоступних місцях Карпатського регіону. Навчальний процес передбачав військове навчання і внутрішню службу, відбувався на підставі розроблених програм, планів. Військове навчання передбачало вивчення таких дисциплін: польова служба; зброезнавство; стрілецький вишкіл; піонерка і мінерка (саперна служба); теренознавство, санітарна служба; політичне виховання. Важливе місце відводили виховній роботі, яку проводили повсякденно, під час так званої “години вільного часу”, а також – у вихідні та святкові дні. Навчання тривало до трьох місяців і закінчувалось складанням іспитів та присягою. Фактично до кінця листопада 1943 р. усі п’ять куренів припинили свою діяльність, очевидно, це було пов’язано з реорганізацією УНС в УПА - “Захід”.

Окрім вишкільних куренів, підготовка кадрів відбувалася у відділах особливого призначення та сільських боївках самооборони.

Відділи особливого призначення (ВОПи) формували: по одному – на кожен галицьку область, і були вони проміжною ланкою між вишкільним куренем і сільською боївкою. Відрізнялись від них тим, що станціонували в лісі та проводили бойові акції з метою накопичення матеріальних ресурсів. Під час вишкільної підготовки у ВОПах, яка фактично дублювала вишкіл куренів УНС, особливу увагу приділяли прийомам і правилам вогневої підготовки, рукопашному бою, вивченню картографії.

Сільські боївки самооборони здебільшого створювали як охоронну службу села; до неї входили члени та симпатички ОУН. Їхньою особливістю було те, що учасники провадили звичайний спосіб життя, одночасно беручи участь у діяльності самооборони. Вишколювали боївки інструктори військових команд – колишні військовики УСС, Галицької армії, польського війська. Теоретичний вишкіл проводили у сільських хатах, а практичний – у вечірній час, за межами населеного пункту.

Досліджено, що розбудова УНС мала свої особливості. У лісистій місцевості Бережанської округи на Тернопільщині з кінця літа 1943 р. формувались сотні – чисельністю до 100–150 осіб, на інших теренах

Тернопільщини та Львівщини з початку жовтня цього ж року в кожному повіті – чоти до 40 стрільців, які на певному етапі вишколу організовували в сотні. Таку розбудову можна пояснити географічними умовами та протистоянням польського підпілля.

Загальна чисельність відділів УНС зросла з майже 2 тис. стрільців (середина серпня 1943 р.) до 5 – 6 тисяч (початок грудня того ж року).

Визначено структурну побудову формації: найнижча військова одиниця – рій (10–15 стрільців), три рої об'єднувались і становили чоту, три чоти комплектували сотню, дві-три сотні – курінь. Вищий командний склад самооборони (командири куренів, сотень, чот) – добре підготовлені військовики, які пройшли вишкіл здебільшого у складі німецької армії. Серед рядового складу переважали жителі сільської місцевості.

Аргументовано, що збройну діяльність УНС головно зафіксовано проти німецьких військових і поліційних підрозділів. Не зважаючи на оборонну стратегію формації, відбувалися постійні антиповстанські акції окупантів. У бойових акціях вишкільні курені, відділи самооборони застосовували повстанську тактику. Вона насамперед мала на меті збереження власних сил. Операції наступального характеру, які організовували з вересня 1943 р. проводили у формі: наскоків, засідок, обстрілів. Найефективнішою була засідка відділу УНС із куреня “Трембіта” наприкінці вересня у Долинському повіті, на річці Ілемка, в результаті якої вбито і поранено до 200 німецьких військових.

Обороняючись від німців, уенесівці активно застосовували “чати” – невеликі відділи, які дорівнювали рою або чоті, займали передову лінію оборони, і у разі чисельно переважаючого противника вони утримували її до відходу основних сил повстанського куреня з табору, лише після цього непомітно залишали позиції.

Документально підтверджено, що бойова діяльність самооборони активізувала протинімецькі настрої серед місцевого населення, зумовила введення окупаційною адміністрацією від 10 жовтня 1943 р. “виняткового стану” на території дистрикту “Галичина”. Боротьба німецької окупаційної

влади з Українською народною самообороною не припинялася протягом усього періоду діяльності формації, але німецьким військовим так і не вдалося паралізувати вишкільні курені, сотні, відділи УНС. Для боротьби з ними окупаційна адміністрація залучила значні людські і технічні ресурси.

Висвітлено протистояння УНС і радянських партизанів із сумського з'єднання під командуванням Сидора Ковпака. Найбільш поширена форма боротьби уенесівців із ковпаківцями – засідка, мета якої полягала більше в розброєнні партизанів, а не їх ліквідації. “Самооборона” витіснила ковпаківців із Карпат, не дала змоги їм закріпитися, створити карпатську базу радянського партизанського руху.

Указано ще одного противника самооборони – польське збройне підпілля, яке активізувалося навесні 1943 р., що також спричинило виникнення УНС. Фактично Українська самооборона формувалася одночасно з польською Армією Крайовою. Гострої збройної боротьби між УНС і польським підпіллям в 1943 р. не простежувалося. Здебільшого проводили акції з метою знищення військових баз поляків. З осені загострився польсько-український конфлікт, часто на місцевому, міжособистісному рівні, в який поступово втягувались і структури УНС. Збройні акції самооборони мали випереджувальний, превентивний характер і спрямовувалися на опанування терену.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у концептуальній постановці і комплексному дослідженні УНС у 1943 р., проведеного на підставі залученої до наукового обігу широкого кола літератури та джерел, значна частина яких раніше не була об'єктом спеціального історичного дослідження.

У дисертації вперше:

- у вітчизняній історіографії проаналізовано ключову структуру українського визвольного руху в Галичині від її створення (травень 1943) – до початку реорганізації в УПА -“Захід” (5 грудня цього ж року);
- з'ясовано стан вивчення теми, запропоновано авторське бачення основних історіографічних етапів та подано класифікацію й систематизацію джерел історіографії;

- удосконалено стан джерельної бази та методологічні основи, які стосуються вивчення УНС;
- відтворено детальну структуру Української народної самооборони, процес її формування, бойову діяльність;
- у науковий обіг введено архівні матеріали, які досі не використовували, потребували наукового аналізу, серед яких – авторські записи спогадів учасників тогочасних подій;
- доведено залежність розгортання національно-визвольного руху від політичного і соціально-економічного становища населення та організаційних заходів ОУН(б).

Ключові слова: дистрикт “Галичина”, німецька адміністрація, ОУН(б), відділи УНС, вишкільні курені, радянські партизани, польське підпілля.

SUMMARY

Rositcky P.S. Ukrainian national self-defense in the “Galicia” districts in 1943. Qualification and scientific thesis as a manuscript.

Dissertation for the degree of a candidate of historical sciences in the specialty 07.00.01 “History of Ukraine”. – Ukrainian Institute of Ukrainian Studies I. Krypiakevych NAS of Ukraine, Lviv, 2018.

Ukrainian national self-defense has not yet been a subject of a separate monographic study. Review of literary sources on the subject under study and historiographical analysis demonstrated a lack of comprehensive historical studies in the scientific literature, which would systematically and comprehensively analyze Ukrainian national self-defense in the Galicia district in 1943 in the context of the Ukrainian liberation movement of the 40's of the twentieth century. In the existing works individual episodes, that reveal some aspects of the history of the UNS, have been mainly considered.

As a result of attracting a new source base and available historiography, for the first time, a holistic, systematic analysis of the emergence and activity of the Ukrainian national self-defense in 1943 was accomplished in the present dissertation. The sources used for UNS research were: unpublished materials of the Ukrainian

archives, the archives of the OUN's foreign parts, the occupation press, published documents of the UPA Chronicle, periodicals and a number of scientific publications, as well as the memories of its participants.

To solve the main goals and purposes, the author of the research combines general scientific methods with the method of analysis of documents and the method of quantitative analysis. The combination of these two methods with historical methods provided a concrete historical analysis of the formation, activity, and development of Ukrainian national self-defense.

The UNS as a community-military formation was organized in May 1943, to defend Ukrainian people from the tyranny of the Nazi occupation regime. The paper examines the policy of the German administration which led to the opposition of the active part of the Galician society. According to the analysis, the main stimulants of counteraction were: the socio-political situation of the population, the contingent system, the forced recruitment for work in the Reich, and work in the Ukrainian service of the Motherland ("Baudienst").

The role of the Organization of Ukrainian Nationalists led by Stepan Bandera in the organization of the Resistance to the German invaders was proven. In its activities, the OUN (b) was guided by the resolutions of conferences of leading membership. The emergence of the Ukrainian national self-defense was the result of the work of three conferences of the Organization - September 1941, March 1942, February 1943.

The first one - obliged the organizational cells of the OUN members to implement explanatory work among the population, collection, storage of weapons and equipment, training of personnel. The second - the organization of a network of military headquarters, a census of the military, the registration of weapons, ammunition, and the related. The third - the creation and operation of military teams, the emergence of departments of the UNS.

It was clarified that the main reason for the deployment of Ukrainian national self-defense was accelerated by a campaign of Soviet partisans under the command of Sidor Kovpak into the Carpathian Mountains. He led to mobilization among the

population, organization of the structure of self-defense.

The mobilization in the UNS, organized by the organizational-mobilization departments of the District Military Headquarters, was opened. The starting point of the mobilization process was a village. The main mobilization resource: members, supporters OUN (b) and those who were persecuted by the German occupation authorities. The selection was conducted in accordance with military regulations, on the basis of a medical examination. Suitable volunteers were organized into groups by military headquarters instructors, during the weekly training groups were reorganized into a combat unit and redeployed to the Carpaty, the base of the UNS.

As a result of mobilization, five training kurens of self-defense were organized: "Black Devils", "Trembita", "Syromannets", "Krivonys I", "Krivonys II", which were peculiar schools that were preparing more senior personnel for the conducting of the insurgent war.

The organization of training kurens and their position in specially constructed by local masters camps is highlighted: they were located in inaccessible places of the Carpathian region. The educational process was divided into military training and internal service, which took place on the basis of developed programs and plans. Military training obliged to study the following disciplines: field service, weapon studies, infantry training, pioneer and sapper service, terrain orientation, sanitary service, political education. An important place during the training was given to the educational work, which was conducted daily in the evening, during the so-called "hours of free time", as well as on weekends and holidays. The training lasted for up to three months and ended with the taking of examinations and oaths. In fact, by the end of November, all five kurens ceased to exist, apparently, this was associated with the reorganization of the UNS in the UPA - the West.

In addition to training kurens, training was provided in special departments and self-defense village boyivkas.

Special Purpose Departments (SPD) were organized one for each Galician region and acted as something average between a training kuren and a village boyivka. They differed from them by stationing in the forest and carrying out actions

of a gathering information to accumulate more material resources. During the school training in SPD, which, in fact, duplicated the training of the UNS's kurens, paid particular attention to techniques, rules of fire training, hand-to-hand fighting, and the study of cartography.

Rural self-defense battalions, for the most part, were created as the guard service of the village. It consisted of members and supporters of the OUN. Their feature was that the participants had a normal, everyday life simultaneously taking part in the activities of self-defense. They were trained by the instructors of the military teams - former USS, UGA, Polish Army soldiers. Training was divided into the theoretical part-conducted in rural huts, and practical part - in the evening outside the settlement.

It was investigated that the development of the UNS had its own peculiarities. In the forest area of Berezhany suburbs, Ternopil region, from the end of the summer of 1943 sotnias were formed - up to 100–150 people. On the rest of the territory of Ternopil and Lviv's regions, with the beginning of October of that year, in each county - chotas to 40 riflemen, which at a certain stage of training were organized in sotnias. This development is explained geographical conditions, and the attempt to confront the organization of the Polish underground.

The total number of UNS departments increased from almost 2 thousand riflemen (mid-August 1943) to 5–6 thousand (beginning of December, the same year).

The structural construction of the formation was determined: the triple system was composed in the form of the lowest military unit - riy (10–15 riflemen), three riys united and formed a chota, and accordingly, three chotas completed a sotnia, three sotnias – a kuren. The senior command personnel of the self-defense (commanders of the kurens, sotnias, chotas) - well-trained soldiers who were trained, mainly in the compose of the German army. Among the rank and file, the inhabitants of the countryside prevailed.

It was argued that the armed activities of the UNS were held mainly against the German military and police units. Despite the defense strategy of the formation, constant anti-uprising actions of the invaders were implemented. In the military operations, kurens, departments of self-defense, mostly used rebel tactics. First of all,

it was aimed to preserve their own forces. Offensive operations which were implemented since September 1943, was in the form of sudden attacks, ambushes, fires.

The ambush, executed by the UNS subunit from the “Trembita” kuren, deserves the greatest attention. In late September, in the Dolinsky district, near the Ilemk river were killed and wounded up to 200 German soldiers.

Defending themselves from the Germans, the UNS actively used “chaty” - small units, riys, or chotas, who occupied the front line of defense. In case of a numerically dominant enemy, they kept it, hence giving the opportunity to the main forces of the rebels from the camp to departure, and only thereafter could quietly leave their positions.

Documentary proved that the combative activity of self-defense intensified the anti-German attitudes among the local population, and, accordingly, led to the introduction of an “exceptional status” on October 10, 1943, by the occupation administration in the territory of the Galicia district. The struggle of the German occupation authorities with the Ukrainian national self-defense did not stop during the whole period of the formation, and the German military did not manage to paralyze training kurens, sotnias and departments of the UNS. Despite the fact, that in order to combat them the occupation administration has attracted considerable human and technical resources.

The opposition of the UNS to the Soviet partisans from Sumy's formation under the command of Sidor Kovpak was noted. The most common form of the struggle between UNS members and Kovpak's formation was an ambush. The goal was to disarm the partisans rather than eliminate them. As a result, UNS displaced Kovpak's partisans from the Carpathians did not allow them to consolidate and to create the Carpathian base of the Soviet partisan movement.

Another enemy of the Ukrainian national self-defense, the Polish armed underground, was specified. Its activation in the spring of 1943 was one of the reasons for the emergence of the UNS. In fact, Ukrainian self-defense was formed in parallel with the Polish-Army Krajova. In general, the open-armed protracted

struggle between Ukrainian self-defense and Polish undergrounds in 1943 was not observed. For the most part, actions were taken to destroy the Polish military bases. However, since the autumn, the Polish-Ukrainian conflict has intensified, often at the local, interpersonal level, in which the structures of the UNS were gradually retracted. The armed actions of self-defense at that time had a proactive, preventive character, and aimed at control, mastering the field.

The scientific novelty of the study results lays in the conceptual formulation and comprehensive research of the UNS in 1943, realized on the basis of a circle of literature and sources, involved in the scientific circulation, many of which have not previously been the subject of a special historical investigation.

In the dissertation for the first time:

- in the national historiography the principal structure of the Ukrainian liberation movement in Galicia from its creation (May 1943) – to the beginning of the restructuring in the UPA - the West (December 5, the same year), is analyzed;
- the condition and degree of study of the research is determined, the author's vision of the main historiographic stages is proposed, and the classification and systematization of historiographic sources is given;
- the state of the source base and methodological bases concerning the research of the UNS are improved;
- the detailed structure of the Ukrainian national self-defense, the process of its organization, formation, combat activity is recreated;
- in the scientific circle are introduced archival materials that have not been used yet and require scientific analysis, among which - author's records of the participant's memories of that time events;
- the dependence of the deployment of the national liberation movement on the political and socio-economic status of the population and organizational measures of the OUN (b) has been proved.

Key words: district “Galicia”, German administration, OUN (B), UNS divisions, training kurens, Soviet partisans, Polish armed underground.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. *Росіцький П.* Німецька економічна політика в дистрикті Галичина. SPHERES OF CULTURE. Volume IX. Lublin, 2014. С.272–280.
2. *Росіцький П.* ОУН(Б) та початки формування УНС. Вісник Прикарпатського університету. Випуск 26. Історія. Івано-Франківськ, 2014. С.189–195.
3. *Росіцький П.* Боротьба німецької окупаційної влади з Українською народною самообороною (жовтень – листопад 1943 року). Всеукраїнський науковий журнал Мандрівець. №3(117). Тернопіль, 2015. С.41–45.
4. *Росіцький П.* УНС як фактор, протидіючий німецькій окупаційній владі. Перші бойові сутички (липень – вересень 1943 р). Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. №5(306). Луцьк, 2015. С.77–83.
5. *Росіцький П.* Вишкільні курені УНС:повсякденне життя. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. Випуск 2. Частина 3. Тернопіль, 2015. С.26–30.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. Історіографія, джерела та методологія дослідження	21
1.1. Історіографія	21
1.2. Джерельна база	37
1.3. Методологічні аспекти дослідження	45
РОЗДІЛ 2. Українська народна самооборона в контексті соціально-економічної політики німецької окупаційної влади дистрикту “Галичина”	51
РОЗДІЛ 3. Формування Української народної самооборони.....	72
3.1. Організаційні заходи ОУН(б).....	72
3.2. Розгортання УНС	91
3.3. Вишкільні курені	104
3.4. Регіональні особливості розбудови самооборони.....	124
РОЗДІЛ 4. Бойова діяльність Української народної самооборони.....	143
4.1. Протидія німецькій окупаційній владі	143
4.2. Боротьба з радянськими партизанами.....	161
4.3. Конфронтація з польським підпіллям	177
ВИСНОВКИ	191
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	198
ДОДАТКИ	231

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АК – Армія Крайова.

Архів УСБУ ЛО – Архів Управління Служби безпеки України у Львівській області.

Архів УСБУ ІФО – Архів Управління Служби безпеки України у Івано-Франківській області.

Архів ЦДВР – Архів Центру досліджень визвольного руху.

Боївки СБ – Боївки Служби безпеки.

ВО – Воєнна округа.

ВОП – відділ особливого призначення.

ВПЖ – військово-польова жандармерія.

ГДА СБУ – Галузевий державний архів Служби безпеки України.

ДАЛО – Державний архів Львівської області.

ДАІФО – Державний архів Івано-Франківської області.

ДУН – Дружини українських націоналістів.

УНС – Українська народна самооборона.

УПА – Українська повстанська армія.

ЦДАГО України – Центральний державний архів громадських об'єднань України.

ЦДАВО України – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

ОУН(б) – Організація українських націоналістів Степана Бандери.

ЗУЗ – Західні українські землі.

КРІПО – кримінальна поліція.

УКК – Український крайовий комітет.

УЦК – Український центральний комітет.

УЧХ – Український червоний хрест.

КВШ – Крайовий військовий штаб.

ВК – військові команди.

ППД – пістолет-кулемет “Дегтярьова”.

ВСТУП

Актуальність теми дослідження.

Дослідження Української народної самооборони в дистрикті “Галичина” у 1943 році зумовлене відсутністю окремої спеціальної синтетичної розвідки з цієї тематики, а також потребою проаналізувати причини та передумови виникнення визвольного руху на території Галичини під час нацистської окупації.

Українська народна самооборона діяла майже 8 місяців, з травня по грудень 1943 року. Зумовили появу формації – політичне і соціально-економічне становище населення дистрикту “Галичина”, організаційні заходи Організації українських націоналістів Степана Бандери. Виникнення УНС не стихійне явище, а чітко спланований ОУН(б) послідовний процес, якому передувала тривала підготовча робота Організації ще з осені 1941 р.

УНС пройшла три періоди свого розвитку. Перший охоплював травень – середину липня 1943 р. На цій стадії простежувалось виникнення декількох невеликих відділів чисельністю до ста осіб. Другий тривав із середини липня по жовтень – на цьому етапі почали функціонувати вишкільні курені до 450 вояків, відділи особливого призначення, сільські боївки. Третій охопив жовтень – грудень 1943 і зумовив інтенсивну розбудову УНС на Тернопільщині та Львівщині.

Процес організації самооборони охопив широкі верстви населення сучасних Івано-Франківської, Львівської, Тернопільської областей. Формація насамперед намагалася чинити збройну протидію німецькій окупаційній владі. Незважаючи на низку каральних експедицій німецьких поліційних формувань із залученням військових підрозділів вермахту, Українська народна самооборона продовжувала діяти і чисельно збільшуватись. Саме діяльність УНС була однією із причин введення “виняткового стану” на території дистрикту “Галичина”, оскільки населення, перебуваючи під впливом цієї структури, саботувало та ухилялось від низки трудових повинностей: здачі контингенту, праці в “Баудінсті”, виїзду на роботи до Німеччини тощо. Також

самооборона не дала змоги закріпитися радянським партизанам у Карпатському регіоні влітку 1943 р., практично до осені вони були витіснені та розгромлені відділами УНС. Уенесівці протидіяли і польському підпіллю – знищували базові військові осередки, унеможливаючи контроль терену польськими підпільниками. Така стратегія УНС була однією із основних причин того, що у другій половині 1943 р. широкомасштабного протистояння між українським і польським підпіллям у Галичині не простежувалося, на відміну від Волині.

Українська народна самооборона була перехідним етапом на шляху виникнення УПА-“Захід”. У вітчизняній та зарубіжній історіографії є окремі публікації, що розглядають тему побіжно. Комплексний аналіз причин і перебігу створення та діяльності УНС дасть змогу краще оцінити її значення в контексті німецької окупаційної політики, допоможе з’ясувати характер, сутність, рівень розвитку визвольного руху. Узагальнення, рекомендації, отримані у процесі дослідження, можуть бути використані для ґрунтовного вивчення історії УПА.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами.

Дисертаційне дослідження виконане у відділі новітньої історії Інституту українознавства імені І. Крип'якевича НАН України в межах наукової теми відділу: “Взаємодія інституцій держави і громадянського суспільства в Україні у другій половині XIX–XX ст. Західні землі” (номер державної реєстрації 0115U002458).

Мета і завдання дослідження.

Метою дисертації є аналіз процесу становлення та функціонування Української народної самооборони у 1943 році.

Реалізація теми передбачала вирішення таких завдань:

1. Розкрити стан наукової розробки та джерельної бази, окреслити концептуальні засади та методологічний інструментарій дослідження.
2. Визначити етапи і напрямки діяльності Української народної самооборони та її місце в загальному контексті українського визвольного руху під час Другої світової війни.

3. Дослідити:

- а) УНС у контексті соціально-економічної політики німецької окупаційної влади дистрикту “Галичина”;
- б) організаційні заходи ОУН(б) щодо формування УНС;
- в) створення самооборони, формування її інфраструктури, кадровий склад;
- г) навчальний процес і повсякденне життя карпатських вишкільних куренів;
- д) регіональні особливості розбудови УНС на Тернопільщині та Львівщині;
- е) протидію німецькій окупаційній владі;
- є) боротьбу проти радянських партизанів;
- ж) конфронтацію з польським підпіллям.

Об'єкт дослідження – український визвольний рух у 1943 році.

Предметом дослідження є УНС, як бойова формація.

Хронологічні рамки дисертації визначені періодом функціонування Української народної самооборони, від початку організації – травень 1943 р. і до реорганізації цієї формації в УПА-“Захід” у грудні цього ж року.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію так званого дистрикту “Галичина”, який створила німецька окупаційна влада 1 серпня 1941 р., в межах сучасних Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської (за винятком її північних районів) областей.

Методи дослідження.

Під час вирішення головної мети і завдань автор праці використав загальнонаукові методи, які поєднав із методом аналізу документів та кількісного аналізу. Їх поєднання з історичними методами забезпечило конкретно-історичний аналіз становлення, діяльності і розвитку Української народної самооборони.

Наукова новизна результатів дослідження полягає у концептуальній постановці і комплексному дослідженні УНС.

У дисертації вперше:

- у вітчизняній історіографії проаналізовано ключову структуру українського визвольного руху середини ХХ ст., від її створення у травні 1943 р. до

початку реорганізації в УПА-“Захід” (5 грудня 1943 р.);

- чітко окреслено причини і передумови зародження руху Опору в дистрикті “Галичина”;
- доведено залежність розгортання визвольного руху від соціально-економічних чинників;
- висвітлено організаційні заходи ОУН(б) зі створення громадсько-військової формації, мобілізацію до неї;
- досліджено структуру Української народної самооборони, процес її формування, характерні риси та особливості;
- системно розглянуто бойову діяльність УНС проти німецьких окупаційних сил, радянських партизанів, польського підпілля;
- у науковий обіг введено архівні документи, матеріали окупаційної преси, а також спогади учасників тогочасних подій.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що її концептуальні засади і висновки можуть дати початок новим науковим розвідкам із тематики визвольного руху та переосмислити усталені підходи його вивчення. Матеріал праці можна застосовувати в курсах лекцій з історії України та її війська, історичного краєзнавства, навчальних посібниках. Положення дослідження доцільно використовувати в архівних та музейних установах.

Апробація результатів дисертації. Основні тези роботи висвітлено у доповідях на міжнародних, всеукраїнських, регіональній наукових конференціях. Зокрема, Міжнародній науковій конференції “Проблеми дослідження українського визвольного руху середини ХХ століття” (Львів, 14 листопада 2014 р.), Всеукраїнській молодіжній науковій конференції “Тенденції та перспективи розвитку історичної науки і філософії в умовах глобалізації” (Київ, 10 березня 2017 р.), Регіональній науковій конференції “Сьомі Ісаєвичівські читання” (Львів, 6–9 березня 2017 р.), Четвертій Всеукраїнській конференції “Національні меншини і колективна пам'ять титульних націй: дилеми (не) забуття” (Рівне, 30 – 31 березня 2017 р.), Всеукраїнській науковій конференції “Дрогобич і Дрогобиччина в історичній ретроспективі (XIX – поч. ХХІ ст.)”

(Дрогобич, 7 квітня 2017 р.), Третій Міжнародній науковій конференції “Українсько-польські відносини в контексті суспільно-політичних і етнокультурних процесів в Центрально-Східній Європі (XX – початку XXI ст.) (Львів, 24 травня 2017 р.)”.

Публікації. Основні положення та результати дисертації викладено у п’яти публікаціях, з них 4 статті у наукових фахових виданнях України, затверджених ДАК МОН України та 1 – у закордонному виданні.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями, складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (387 позицій), додатків (3). Загальний обсяг дисертаційного дослідження – 240 сторінок, з них – 182 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія

Тему “Українська народна самооборона в дистрикті “Галичина” у 1943 році” комплексно не досліджено в історичній науці. Зумовлено це насамперед тривалим перебуванням українського суспільства в тоталітарній державі – СРСР, в результаті чого у вітчизняній історіографії домінували радянські стереотипи. Монографічного дослідження історії УНС немає. Про “Самооборону” згадано в численних працях, однак відомості ці не є системними, потребують уточнень та ґрунтовних дослідницьких розвідок.

Українську народну самооборону в дистрикті “Галичина” дослідники розглядали в контексті історії ОУН – УПА. У зв'язку з цим їхній науковий доробок розглядаємо за проблемно-хронологічним принципом і об'єднуємо у три блоки.

Перший охоплює праці, написані в Україні та на еміграції безпосередніми учасниками визвольного руху другої половини 40-х років. Автори на підставі власного досвіду розкривають факти історії УНС в контексті діяльності націоналістичного підпілля Степана Бандери. Саме матеріали цих праць є базовими під час дослідження УНС.

Другий – розвідки дослідників, які стосуються безпосередньо Української народної самооборони. Історіографію цього блоку умовно розмежовано на дві групи: діаспорну та сучасну з поділом останньої на українську і зарубіжну. Сюди відносимо роботи, що висвітлюють окремі аспекти діяльності УНС і збройного підпілля на території дистрикту “Галичина” в 1943 р., а також просопографічні напрацювання про керівний склад УНС чи провідників ОУН, які діяли у межах цієї територіальної одиниці.

До третього блоку належать дослідження, які допомагають з'ясувати причини та передумови виникнення УНС, розкриваючи політичне і соціально-економічне становище населення регіону під час нацистської окупації.

Насамперед треба назвати праці, які написали учасники тогочасних

подій. Їхня цінність полягає в тому, що вони вперше фіксують формування УНС як складову українського визвольного руху. Серед них особливе значення має стаття Івана Бутковського (“Гуцула”) – організатора відділів самооборони в Карпатах – “Рік боротьби УНС–УПА за опанування Карпат” (серпень 1944 р.). У ній вперше подано загальні відомості про початки формування УНС на Станиславщині та частково Дрогобиччині, згадано про найважливіші бої й сутички з німецькими окупантами¹. Значно детальніше ця проблема висвітлена у Василя Сидора – командира оперативної групи УПА -“Захід” (1949 р.). Він висвітлює обставини й умови створення перших груп самооборони, зокрема набір добровольців до сотень “Трембіта І”, “Трембіта ІІ”, “Сіроманці”, висвітлює їх вишкіл, подає конкретні дані про бойові сутички². Не менш важливими є праці Степана Фрасуляка (“Хмеля”) – командира куреня УНС “Гайдамаки”³. Автор повніше розкриває процеси, пов’язані із самообороною, вишкільною підготовкою рядового та старшинського складу УНС на підставі спеціально розроблених військових програм. Уточнень потребують дані організаційного характеру, зокрема відносно сотні “Трембіта”. Найвірогідніше, що йдеться про сотню, організовану в травні 1943 р., у Стратинських лісах.

Зазначені праці більше джерелознавчого, ніж історіографічного характеру, ретельного вивчення потребують такі ключові питання: структура УНС, специфіка творення збройних формувань тощо.

Вагомий внесок в історіографію УНС зробила повоєнна українська політична еміграція. Серед діаспорних видань слід виділити книги учасників

¹ Бутковський І. Рік боротьби УНС – УПА за опанування Карпат. Літопис Української Повстанської Армії. Т.19: Карпатська група УПА “Говерля”; книга друга: спомини, статті та видання історично- мемуарного характеру /упоряд.: П. Содоль. Торонто -Львів: Літопис УПА, 1992. С.19– 41.

² Вишитий В. Хронологія Української Повстанчої Армії. Част. І. (X/1942 –XII/1943) / В. Сидор. АЦДВР, 1949. С.12, 31–33.

³ Хмель С. Українська партизанка (з крайових матеріалів). Львів, 1993. 128 с.; “Відтинок Магура” (Калуська округа) / Ремесло повстанця. Збірник праць підполковника УПА Степана Фрасуляка – “Хмеля”; ред.і упоряд.: Р. Забілий. Львів, 2007. 424 с.

національно-визвольного руху: М. Лебеда, Т. Пелеха, С. Мудрика. Праця Миколи Лебеда (1946 р.) акцентує увагу на причинах створення відділів УНС, фрагментарно описує мобілізаційні заходи, систему забезпечення, збройну діяльність. Перший виступ самооборони він датує липнем 1943 р., засідку на р. Ілемці (Долинщина) – 28 вересня того ж року, що дає змогу уточнити хронологію збройних акцій⁴.

Важливі дані про підготовчий етап творення УНС у травні 1943 р. Організацією українських націоналістів Степана Бандери в межах сучасного Жовківського району (Львівська область) подав Теодор Пелех⁵. Він стверджує, що перші відділи формувалися з осіб, переслідуваних окупаційною владою. У кожному селі був ройовий – член Організації, який навчав своїх односельчан військової справи. Особливу увагу привертають праці Степана Мудрика-Мечника, які подають детальну інформацію про організацію УНС на території сучасних Радеківського, Кам'яно-Бузького районів Львівської області, наголошують на домінуючій ролі вояків ДУН у створенні та вишколі повстанських відділів⁶.

Вагоме значення для історіографії УНС відіграють праці двох провідних діаспорних істориків та чільних діячів ОУН Петра Мірчука і Лева Шанковського, у яких автори намагалися розглянути діяльність УНС та збройного підпілля ОУН(б). Проте цим авторам не вдалося уникнути певної тенденційності, надмірної героїзації вояків самооборони, окремих фактологічних помилок. Зокрема, у працях П. Мірчука акцентовано на тому, що відділи УНС завдали поразки загонам радянських партизан під командуванням Сидора Ковпака⁷. Однак це не відповідає дійсності, оскільки

⁴ Лебідь М. УПА: Українська Повстанська Армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу. Ч.І. Мюнхен, 1946. С.79–110.

⁵ Пелех Т. Мої молоді літа у вирі боротьби. Мюнхен-Торонто, 1988. С.157–164.

⁶ Мудрик-Мечник С. Радеківщина у боротьбі за самостійну українську державу. Львів: “Універсум”, 1994. С.55–62.; У вирі воєнного лихоліття. Львів, 1992. С.73–75.

⁷ Мірчук П. Українська Повстанська Армія, 1942 – 1952. Документи і матеріали. Львів, 1991. С.40.

з багатьох джерел відомо про те, що їх розбили німецькі військові підрозділи, тільки під час відступу ковпаківців із Карпат вони стали об'єктом нападів для самооборонних відділів, до осені уенесівці витіснили або ізолювали окремі їхні групи в гірському терені. Важливі відомості про самооборону – перші відділи, вишкільні табори подає у своїй праці Л. Шанковський⁸. Він стверджує, що УНС організовано з метою протидії польським та більшовицьким акціям. Серед перших уенесівських відділів історик називає такі: “Леви”, “Булава”, “Журавлі”, “Сіроманці”, зазначає місця їхньої дислокації, які збігаються з базами вишкільних куренів “Кривоніс II”, “Сіроманці”. Поряд із цим деякі твердження автора потребують уточнень. Зокрема, за Л. Шанковським, перший протинімецький виступ УНС відбувся 18 серпня 1943 р., хоча ряд достовірніших джерел датує подію липнем 1943⁹.

Певний внесок у дослідження УНС зробив діаспорний історик Петро Содоль. Він у вступній статті до 18 тому Літопису Української Повстанської Армії (1990 р.) зазначає, що організацією УНС займалися військові референти різних щаблів теренової сітки ОУН(б), тому спочатку вишкільні відділи великою мірою залежали від ставлення до військової справи місцевих теренових провідників. Саме цим дослідник пояснює відсутність відділів самооборони в деяких повітах Галичини та наплив членів ОУН(б) до УНС з терену Станіславівської області. Він підкреслює, що догідний терен для партизанки і рішуча підтримка місцевого проводу ОУН(б) були основною причиною організації вишкільних таборів УНС у гірських теренах Станіславщини¹⁰. Однак не з усіма твердженнями П. Содоля можна погодитися, зокрема: “У Карпатах улітку 1943 створилися три вишкільні бази УНС – “Перший курінь “Чорних Чортів” ім. Є. Коновальця під командою

⁸ Шанковський Л. Українська Повстанча Армія. / Історія українського війська 1917–1995; упоряд.: Я. Дашкевич, Львів, 1996. С. 482–696.

⁹ Бугрій І. Коростів – село серед гір. Львів, 2005. С.256; Мороз В. УНС на терені Дрогобицької області (1943 р). Визвольний Шлях, 2000, кн.6. С. 123.

¹⁰ Літопис Української Повстанської Армії. Т.18: Карпатська група УПА “Говерля”; книга перша: Документи, звіти та офіційні публікації./упоряд.: П. Содоль. Торонто, 1990. С.8.

хор. Михайла Рачка (“Липея”) – в Коломийському повіті”, “Курінь “Гайдамаків” під командою хор. Степана Фрасуляка (“Хмеля”) – у повіті Долина”, “Курінь імени Кривоноса” Антіна Шкітака (“Омеляна”) – в околицях повіту Турка”. Насправді влітку 1943 р. у Карпатському регіоні, за свідченнями командира УНС О. Луцького, діяло п'ять вишкільних таборів: “Чорні чорти”, “Трембіта”, “Сіроманці”, “Кривоніс І”, “Кривоніс ІІ”¹¹. Крім цього, курінь “Кривоніс ІІ” “Омеляна” базувався не на Турківщині, а біля с. Недільна на Старосамбірщині¹².

Заслужують на увагу і два коротких енциклопедичних словники за редакцією П. Содолі – “Українська Повстанча Армія, 1943–1949 рр.”, довідник з біографічними даними організаторів і командирів збройного підпілля ОУН, зокрема УНС¹³.

Після закінчення Другої світової війни радянські дослідники почали інтенсивно збирати та науково опрацьовувати матеріали про радянський рух Опору. У післявоєнні роки опубліковано чимало мемуарної літератури. Однак Українська народна самооборона залишилась поза увагою радянських учених, зважаючи на чіткі ідеологічні орієнтири.

Значний вклад у розвиток історіографії УНС на сучасному етапі зробили: А. Кентій, А. Русначенко, І. Патриляк, С. Волянчук, М. Романюк, В. Мороз, які по-новому оцінюють чинники, факти, явища та процеси, що визначали розвиток визвольного руху. Це сприяло ліквідації “білих плям” та зміні усталених концептуальних підходів до висвітлення тих чи інших питань. Їхні розвідки, незважаючи на те, що не висвітлювали проблеми цілісно, а лише окремі її аспекти – ґрунтуються на ретельно вивчених різноманітних

¹¹ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т. 9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944–1945./упоряд.: О. Іщук, С. Кокін. Київ-Торонто, 2007. 912 с.

¹² Архівно-кримінальна справа Павлишина Луки Степановича. ГДА СБУ (Галузевий державний архів Служби безпеки України). Ф.6. Спр.76470. Арк.45.

¹³ Содоль П. Українська повстанча Армія 1943–1949. Довідник. Нью-Йорк, 1994. 199 с.; Довідник другий. Нью-Йорк, 1995. 295 с.

матеріалах, що містяться в архівосховищах України, збірниках документів, мемуарній літературі. Використання такої широкої джерельної бази позитивно вплинуло на розвиток історичних досліджень.

Вивчаючи історію формування куренів Української народної самооборони, А. Кентій та А. Русначенко розглядали УНС у контексті діяльності УПА. Хоча відомо, що з липня по грудень 1943 р. це була окрема громадсько-військова формація. А. Кентій – один із найбільш досвідчених архівістів, відштовхуючись від першоджерел, а не від радянської або української зарубіжної історіографії, зазначає, що основною причиною розгортання УНС став Карпатський рейд радянських партизанів під командуванням С. Ковпака. Дослідник переважно акцентує увагу на взаємовідносинах “самооборона – ковпаківці”, “самооборона – німецька адміністрація”, а також побіжно торкається процесу організації УНС на Дрогобиччині, відзначаючи при цьому її пасивність протягом листопада – грудня 1943 р., яка була зумовлена репресивною діяльністю нацистів¹⁴. Певну увагу УНС приділив А. Русначенко, називаючи її оборонною структурою. Історик описує бойову діяльність самооборони проти гітлерівців у Карпатах, констатує, що випускники військової школи ОУН “Тигри” створили відділ “Сіроманці”¹⁵. Однак дослідження автора потребують уточнень, зокрема діяльність на Станиславівщині в червні 1943 р. підстаршинської школи ім. Симона Петлюри, яку очолював “Степовий”, що підлягає сумніву.

Один із провідних дослідників українського визвольного руху Іван Патриляк теж торкається теми Української народної самооборони¹⁶. Він

¹⁴ Кентій А. Збройний чин українських націоналістів 1942–1956. Історико-архівні нариси. Т. 2. Українська повстанська армія та збройне підпілля Організації Українських націоналістів. 1942–1956. Київ, 2008. С.97, 101–103.

¹⁵ Русначенко А. М. Народ збурений: Національно - визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940 – 50-хх рр. Київ, 2002. С.118–120.

¹⁶ Патриляк І. К. “Встань і борись! Слухай і вір...”: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939 – 1960). Центр дослід. визв. руху. Львів: Часопис, 2012. С. 320–324; 331; 339.

відмічає розгортання підготовчих таборів протягом травня – липня 1943 р. в Карпатському регіоні та підкреслює, що саме рейд радянських партизанів під командуванням С. Ковпака активізував створення УНС у Галичині, де ОУН мала значний людський і фінансовий потенціал. Дослідник зосередив увагу на бойовій діяльності самооборони проти німецьких окупантів у Карпатах і на Прикарпатті. І. Патриляк детально висвітлює перебіг бойових акцій, фіксує втрати з обох сторін, але датування збройних операцій потребує додаткового аналізу. На думку історика, перша атака УНС на німців поблизу Сколе на Дрогобиччині відбулася 18 серпня, а засідка на річці Ілемка сотнею з вишкільного куреня “Трембіта” 3 вересня 1943 р., акція гітлерівців проти відділів УНС Чорного лісу – 17 листопада 1943 р. Такі дані справді зафіксовані у фондах ЦДАВО України, проте, зіставляючи та аналізуючи інші документи, виявляємо, що вони є неточними.

Грунтовною є розвідка В. Мороза “Українська народна самооборона на терені Дрогобицької області (1943 рік)”¹⁷. У ній автор досліджує підготовчу, планову роботу ОУН(б) щодо організації УНС на Дрогобиччині, відзначає поміркованість і приховані форми німецького окупаційного режиму, називає курені самооборони, їх командний склад, описує вишкільну підготовку, бойову діяльність. В. Мороз наголошує, що невдачі німців у боротьбі з самообороною позитивно вплинули на моральний стан українського населення, вселили віру в майбутнє, в самостійницьку боротьбу ОУН. Водночас успіхи УНС поживили творення військових формувань у Галичині, зумовивши їх розбудову в усіх округах і повітах.

У вступі до 12 тому Літопису УПА (2009 р.) В. Мороз у співавторстві із дослідником О. Вовком торкаються теми УНС на Львівщині¹⁸. Історики зазначають, що відповідно до рішень III конференції ОУН(б) від весни

¹⁷ Мороз В. УНС на терені Дрогобицької області (1943р). Визвол. Шлях, 2000, кн.6. С.54–72.

¹⁸ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.12: Воєнна округа УПА “ Буг” 1943–1952. Документи і матеріали. Книга 1./упоряд.: В. Мороз, О. Вовк. Київ-Торонто, 2009. С.18.

1943 року у всій Галичині активізовано військову роботу бандерівської мережі. Результатом цієї діяльності стала організація у Львівській області восени малочисельних відділів Української народної самооборони. Автори акцентують на тому, що один із перших відділів УНС, який увійшов до складу сотні, а пізніше куреня “Сіроманці”, почав формуватися ще на початку літа 1943 р., на території Львівської області, в лісі біля села Молодинче (Жидачівський р-н), а вже згодом був скерований на Станиславівщину.

На увагу заслуговують дослідження С. Волянюка, який висвітлює процес становлення, розвитку, діяльності перших відділів УНС на Тернопільщині¹⁹. Дослідник наголошує, що перша в Галичині вишкільна сотня УНС “Трембіта” була організована у Стратинських лісах Бережанської округи в травні 1943 р., а в червні її передислоковано у Долинщину, він подає відомості про формування ще двох сотень, організованих у тій же окрузі у вересні–жовтні – “Орли” та “Бурлаки”, набір до останньої тривав протягом жовтня–листопада 1943 р. Водночас С. Волянюк стверджує, що відділи, які формувалися протягом літа-осені на Тернопільщині, не перевищували кількісно сот. За нашими даними, це були просто боївки, які організовували в більшості українських сіл з метою підготовки кадрів для самооборони, а бойові відділи УНС почали формуватися у цій області з жовтня 1943 р. Цікавою є розвідка дослідника про життя і діяльність поручника УПА Омеляна Польового, який увійшов в історію українського визвольного руху як один із визначних командирів повстанської армії Тернопільщини. Важливе місце у ній відведено періоду перебування О.Польового в Українській народній самообороні (командир куреня “Кривоніс І”)²⁰. У цій розвідці С. Волянюк наголошує, що для організації військових відділів самооборони на старшинські та підстаршинські посади командир УНС О. Луцький призначав колишніх учасників ДУН. Важливими є факти про організацію куреня “Гайдамаки”

¹⁹ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Том 20: Воєнна округа УПА “Лисоня” 1943 – 1952: Документи і матеріали./упоряд.: С. Волянюк. Київ-Торонто, 2012. С.45–48.

²⁰ Волянюк С. Омелян Польовий – “Остап”. Львів; Торонто : Літопис УПА, 2013. С.26–29.

Степаном Фрасуляком. Автор датує його формування кінцем жовтня 1943 р., у такому складі: відділ уенесівців із куреня “Кривоніс І” і сотня з розформованого куреня “Трембіта”. На жаль, дослідник не зазначає, що до куреня “Гайдамаки” тоді ж увійшов і відділ із вишкільного куреня “Сіроманці”. Дані С. Волянюка, які безпосередньо стосуються діяльності УНС на Тернопільщині, досить важливі. Він приміром вказав достовірну дату організації першого куреня УНС під командуванням Дмитра Карпенка – 20 листопада 1943 р., який складався із сотні “Сіроманці” і теренової “Орли”, з’ясував кількість тернопільських сотень УНС наприкінці грудня 1943 р., тощо.

Надзвичайно важливими є дослідження М. Романюка про формування УНС у Галичині і на території сучасного Бродівського, Буського, Золочівського і частково Перемишлянського районів Львівщини²¹. Вони ґрунтуються на достовірних, вперше ним введених у науковий обіг оригінальних документах підпілля, а також усних свідченнях учасників визвольного руху. М. Романюк стверджує, що цілеспрямована розбудова УНС була зумовлена змінами в краї: “поява польських шовіністичних банд, які на тлі волинського польсько-українського конфлікту вчиняли напади на українські села; червоних партизанів із Полісся, що поставили під загрозу домінуючу роль ОУН(б) у краї; посилення німецького терору”. Також дослідник підкреслює, що перші відділи УНС на терені Львівщини, Тернопільщини виникли на початку осені 1943 р. і кількісно не перевищували чоти (30–40) та максимум сотні (100–150) вояків.

Діяльність Української народної самооборони частково досліджував Н. Мизак, працюючи над монографічним дослідженням “УПА -“Захід” і збройне підпілля ОУН у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942–1960 рр.”²². Він підтверджує тезу про діяльність п'яти вишкільних

²¹ Романюк М. Розгортання збройних відділів УПА на теренах Золочівської округи ОУН. Вісник Львівської комерційної академії, 2009. 178 с.; Золочівська округа ОУН у національно-визвольному русі (1937–1953). Львів, 2016. 608 с.

²² Мизак Н. УПА -“Захід” і збройне підпілля ОУН у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942–1960 рр. Чернівці-Торонто: Прут, 2011. 436 с.

куренів УНС, згадує про перші відділи самооборони на Тернопільщині, відділи УНС на Львівщині. Проте дослідник припустився фактологічних помилок. Акцію Української народної самооборони на табір праці біля присілку Святослав села Коростів він датує 18 серпня 1943 р., поєднує її з операцією, організованою дрогобицьким гестапо проти куреня “Кривоніс II” біля села Недільна на Старосамбірщині. Насправді це різні акції, взаємозв'язку між ними не було. Також автор стверджує, що відділи самооборони, протидіючи німецьким окупантам, зав'язали з ними 47 боїв і 129 сутичок, у яких загинуло 1500 німецьких солдатів. Однак цьому немає жодного документального підтвердження, таку цифру фіксують ряд джерел, але ці дані охоплюють бойову діяльність УПА на Волині й УНС у Галичині протягом жовтня – листопада 1943 р. На значно вищому рівні підготовлена праця Н. Мизака “Курінний УПА “Бистрий” – України герой”²³. Її документальною основою стали зібрані дослідником спогади учасників сотні УНС “Сірі вовки” Петра Хамчука (“Бистрого”). Дослідження дає змогу простежити мобілізаційні заходи, вишкільну підготовку, виховну роботу, особливості процесу організації відділів УНС на Тернопільщині.

Повстанський рух УНС у дистрикті “Галичина” висвітлюють ряд істориків. Ф. Полянський у статті “Українська народна самооборона у Галичині (червень – грудень 1943 р.)” подав загальний огляд формування куренів самооборони, їх кадровий склад і бойовий шлях²⁴. Простежено територіальні та часові межі поширення “Самооборони” у Галичині. Важливою є стаття Р. Забілого “Нарис історії куреня “Скажені””. Дослідник подає процес організації ВОПу УНС під командуванням В. Андрусика (“Різуна”), його бойову діяльність та реорганізацію в курінь²⁵. І. Дрогобицький у статті “Формування Української народної самооборони як першооснови УПА - “Захід”

²³ Мизак Н. С. Курінний УПА Бистрий – України герой. Чернівці, 2007. 274с.

²⁴ Полянський Ф. Українська народна самооборона у Галичині (червень – грудень 1943 р.). Мандрівець. Тернопіль, 2011. №2. С. 42–45.

²⁵ Забілий Р. Нарис історії куреня “Скажені”. Україн.виз.рух. Львів, 2003. №1. С.125–143.

у матеріалах радянських органів держбезпеки” аналізує протоколи допитів командира УНС О. Луцького слідчими НКВС²⁶. Дослідник відзначає організацію самооборонних кущових відділів і відділів особливого призначення паралельно з розгортанням УНС, відокремлює їх від самооборони і називає збройними силами ОУН(б). Хоча за архівними джерелами ВОПи безпосередньо входили в структуру УНС, а СКВ почали формувати з січня 1944 р. Цікавою є стаття В. Сеницького “Формування Української народної самооборони на території Львівської області в 1943 р.”. Історик звернув увагу на роль ОУН(б) в організації УНС, він фіксує діяльність військових штабів, повітових команд, вишкільну підготовку сільських боївків під керівництвом ройового – члена Організації, котрий акцентував увагу на вправлянні зі зброєю і метанні гранат²⁷. Водночас Віктор Сеницький зробив кілька помилок, зокрема обласним командиром УНС Львівщини О. Линда став у жовтні 1943 р., а не в липні, сумнівним є твердження про діяльність підстаршинських шкіл на Львівщині, це були звичайні курси для військових інструкторів, про них згадує військовий референт Віктор Харків²⁸. Уточнень архівних джерел потребує і кількість роїв самооборони в Сокальській і Равській округах. У статті “Про чисельність повстанців у воєнній окрузі 4 “Говерля” (1944–1949)” В. Ільницький опираючись на дані В. Сидора зазначає, що загальна чисельність УНС станом на грудень 1943 р. становила 1560 стрільців²⁹. На нашу думку,

²⁶ Дрогобицький І. Формування Української народної самооборони як першооснови УПА-“Захід” у матеріалах радянських органів держбезпеки. Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2013. (№24). С. 112–118.

²⁷ Сеницький В. Формування Української народної самооборони на території Львівської області. Український визвольний рух: науковий збірник. Львів, 2016. (№21). С. 139–142.

²⁸ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.13: Воєнна округа УПА “Буг” 1943–1952. Документи і матеріали. Книга 2./упоряд.: В. Мороз, О. Вовк. Київ-Торонто, 2009. С. 233.

²⁹ Ільницький В. Характеристика кадрового складу підпілля у Дрогобицькій окрузі ОУН (перша половина 1945–початок 1952 рр). Збірник наук. праць нац. науково-дослідного ін-ту українознавства та всесвітньої історії. Київ, 2009. Т. XXV. С. 389.

це підготовлений карпатськими вишкільними куренями підстаршинський склад, що став кадровою основою УПА-“Захід”. Якщо доповнити статистику В. Ільницького відділами вопівців В. Андрусяка і Д. Суслинця, то вище наведена загальна кількість учасників УНС збігається з цифрами, вказаними дослідником.

Принагідно торкається проблеми самооборони у статті “Німецька окупаційна адміністрація і національний рух опору в Україні у 1941–1944 рр.” А. Боляновський, зазначивши, що особливості німецької окупаційної політики на галицьких землях певним чином відбивались на політичній програмі дій руху Опору, збройні формування якого створювалися у Галичині, як відділи УНС, а не УПА³⁰. Автор стверджує, що керівництво УНС намагалося не афішувати свою організаційну діяльність, а листівку від 15 липня 1943 року за підписом “Українська Самооборона” вважає як засіб відвернення уваги від формації, щоб не провокувати відкритих репресивних заходів гітлерівців. Водночас А. Боляновський допускається неточності, зазначаючи, що в середині червня 1943 р. створено п’ять куренів УНС. Насправді ж курені самооборони укомплектовано протягом другої половини липня –першої половини серпня 1943 р., а в середині червня закладено п’ять вишкільних таборів.

Зауважимо, що значна кількість публікацій, які розкривають діяльність визвольного руху, належить переважно історикам-краєзнавцям. Автори ставили перед собою завдання ознайомити українську громадськість із повстанським рухом, тому їхні дослідження є науково-популярними, зазвичай позбавлені: виносок, коментарів тощо. Ці праці збагачують наукові дослідження фактажем про різні події та учасників УНС в окремих регіонах Галичини. Скажімо, Нестор Мизак розкрив діяльність підпілля ОУН(б), відділів УНС на терені Бережанського, Борщівського, Чортківського, Заліщицького, Бучацького повітів

³⁰ Боляновський А. Німецька окупаційна адміністрація і національний рух опору України у 1941 – 1944 роках./Записки НТШ. Т. ССXXXVIII: праці історико-філософської секції. Львів, 1999. С. 348–381.

Тернопільщини³¹. Подібною за структурою є праця Б. Савки, у якій автор у хронологічному порядку відтворив події визвольної боротьби на території Копичинського і Гусятинського районів Тернопільської області³².

Певний внесок у дослідження Української народної самооборони зробив В. Криський³³. Він аналізує організацію і вишкіл куренів УНС на Дрогобиччині та перебіг бою куреня “Кривоніс II” із німцями біля с. Недільна. Його дослідження охоплює не тільки Станиславівщину, Дрогобиччину, а й Львівщину. Дослідник зазначає, що на терені Львівщини в Кам'янка-Струмилівській окрузі першу сотню УНС організував сотенний Володимир Олійник (“Орел”), розпочавши бойову діяльність проти підрозділів АК та радянських партизанів під командуванням П. Кундіуса. Проте дослідження В. Криського краєзнавчого характеру, він епізодично висвітлює деякі аспекти самооборони, не розглядає проблему в цілому, деякі твердження потребують уточнень, зокрема, про відділ “Бойки” сотника П. Кориневича. Найвірогідніше, це колишня станиця української поліції Кориневича, яка в часі творення УПА-“Захід” увійшла до ВОПу “Бойки” під керівництвом Дмитра Суслинця³⁴.

Діяльність самооборони на Галицько-Волинському прикордонні, а саме на межі Зборівського, Бродівського, Золочівського повітів досліджував Степан Голяш³⁵. Він описує місцевості, де відбувалися військові вишколи

³¹ Мизак Н. За тебе, свята Україно. Південне надзбруччя у визвольних змаганнях ОУН–УПА. Кн.1. Чернівці, 1998. 447 с.; За тебе, свята Україно. Книга 3: Заліщицький повіт у визвольній боротьбі ОУН–УПА. Чернівці, 2002. 420 с.; За тебе, свята Україно. Бучацький повіт у визвольній боротьбі ОУН–УПА. Кн.4. Чернівці, 2004. 400 с.; За тебе, свята Україно. Бережанський повіт у визвольній боротьбі ОУН–УПА (Козівський район). Кн. 6. Чернівці, 2007. 456 с.

³² Савка Б. Забути не маємо права. Вид. II-ге, доповнене. Тернопіль, 2000. 580с.

³³ Криський В. Українська народна самооборона. Стрий, 2004. 132 с.

³⁴ Спогади Луцика Михайла Петровича 31.12.1921 р.н., с. Волосянка Сколівського р-ну Дрогобицької обл./ запис. Василь Овсієнко 24.01 – 25.01. 2000 р., у місті Сколе, Львівської області: аудіозапис.

³⁵ Броди і Брідщина. Історично-мемуарний збірник./ ред.: Я.Чумак. Торонто, 1988. С.181–183.

організовані повітові військові команди, називає організаторів УНС на терені Львівської області “Ярему” і “Богдана”, які опиралися на військових референтів при повітових проводах, зазначає, що для допомоги організації УНС на Сокальщину та Брідщину прибули два рої із вишколеної в Карпатах сотні “Трембіта”. Роман Пастернак, досліджуючи повстанський рух ОУН – УПА на Перемишлянщині, висвітлює діяльність сільських боївок самооборони, взаємовідносини між польським та українським підпіллям восени 1943 року³⁶.

Отже, згадані історики не висвітлювали проблеми цілісно, аналізували переважно окремі її аспекти.

Серед зарубіжних дослідників, які фіксують УНС, виділимо німецького історика Франка Гольчевскі (Franka Golczewski). За його твердженням, самооборона воювала проти радянських партизанів і польських колоністів³⁷. Американський історик Джон Армстронг (J.Armstrong) наголошує на довготривалості процесу організації збройного підпілля ОУН(б) в Галичині, назву “Самооборона” воно отримала з метою приховування зв’язку з волинською УПА. Армстронг стверджує: УНС бойову діяльність проводила проти з’єднання радянських партизанів С. Ковпака та німецьких окупаційних сил. Також відзначає, що на українсько-польські стосунки в Галичині рейд ковпаківців мав беззастережний негативний вплив, але до осені 1943 р. насильства не простежувалося³⁸.

Торкалися проблеми історії УНС Карпатського регіону й польські історики. Наприклад, Ришард Тожецький (Ryszard Torzecki) – один із найавторитетніших дослідників зазначав, що “Самооборона” (на його думку, так масковано діяльність УПА перед німцями) виникла в липні 1943 р. Він вважає, що її появу зумовив похід радянських партизанів Ковпака³⁹. Ґрунтовно

³⁶ Пастернак Б. Не вмере слава героїв. Перемишляни, 2000. Вип.2.158 с.; 2003. Вип.4. 159 с.

³⁷ Golczewski F. Geschichte der Ukraine. Göttingen, Vanolenhoeck und Ruprecht. 1993. S. 256.

³⁸ Армстронг Д. Украинский национализм. Факты и исследования / Пер. с англ. П.В.Бехтина. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2008. С. 167–169.

³⁹ Torzecki R. Polacy i Ukraińcy: Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1993. S.190.

дослідив діяльність УНС Анджей Сова (A. Sowa), який підтверджує тезу Тожецького, наголошуючи, що з виникненням УНС у Карпатах створено східну частину військових баз для підготовки повстанських кадрів⁴⁰. Вивчав діяльність “Самооборони” і відомий польський дослідник Гжегож Мотика (G. Motyka)⁴¹. Він, характеризуючи УНС в 1943 р., стверджує: “ОУН – УНС у Східній Галичині ліквідувала лише поодиноких поляків. Принаймні деякі з убивств були відповіддю на акції польського підпілля, інші – виявом підготовки ґрунту для антипольської акції”. Польський історик вказує і на бойові акції самооборони проти радянських партизанів-ковпаківців.

Фактично серед багатьох польських дослідників домінує упереджене ставлення до українського визвольного руху під час Другої світової війни, тому вони зазвичай не акцентують увагу на УНС, применшуючи її значимість, наводять окремі факти з бойової діяльності цього формування. Водночас результат наукових дискусій на тему “Самооборона” між польськими і українськими істориками зводиться до тези: “УНС виступала проти пацифікації і реквізиції з боку німців та радянських партизанів і польських збройних акцій”⁴².

Третій блок історіографічних працьрепрезентують розвідки І. Андрухів, А. Боляновського, Т. Лапан, О. Лисенка, О. Луцького, В. Кучера, В.Офіцинського та ін. Вказані праці також важливі, бо, висвітлюючи адміністративно-економічні аспекти діяльності структур гітлерівських окупаційних органів влади, повсякденне життя і суспільно-політичні настрої населення, нацистські репресії, стан культури, освіти, вони дають змогу осмислити історичний

⁴⁰ Sowa A. Stosunki polsko-ukrainskie 1939 – 1947. Krakow, 1998. S. 224.

⁴¹ Mytyka G. Stuzby bezpieczenstwa polski i Czechoslowacji wobec Ukraińców (1945–1989). Warszawa, 2005. 380s.; Motyka G. Ukraiska partyzantka 1942–1960. Dzialalnosc Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii.. Warszawa, 2006. S. 218–220; Від Волинської ризанини до операції Вісла. Польсько -український конфлікт 1943–1947. Київ, 2013. 356 с.

⁴² Polska – Ukraina: trudna odpowiedź. Dokumentacja spotkań historyków (1994–2001). Kronika wydarzeń na Wołyniu I w Galicji Wschodniej (1939–1945). Warszawa, 2003. S. 25.

контекст створення Української народної самооборони⁴³.

Отже, Українська народна самооборона в дистрикті “Галичина” у 1943 році належно не висвітлена у наукових працях, розкрито лише її окремі аспекти. Більшість дослідників зосередили свою увагу на УНС Карпатського краю, зокрема на її бойовій діяльності проти німецьких окупаційних сил, лише побіжно торкаються причин її виникнення, процесу формування тощо. Опубліковані дослідження про діяльність УНС не дають цілісної уяви про тенденції розвитку самооборони. Деякі твердження потребують уточнень та наукової верифікації. Важливими в історіографії УНС є розвідки істориків-краєзнавців: вони подають окремі дані з організаційної та бойової діяльності формації, розглядаючи її в контексті ОУН–УПА. Внаслідок аналізу наукового доробку істориків стверджуємо, що зазначена проблема ще не стала предметом комплексного дослідження, а її історіографія потребує нових дослідницьких розвідок.

⁴³ Андрухів І. О. Суспільно-політичні та релігійні процеси на Станіславщині в кін.30–50-х рр. ХХ ст.: Історико-правовий аналіз. Івано-Франківськ: Нова зоря, 2005. 364 с.; Андрухів І. О. Станіславщина : двадцять буремних літ (1939–1959). Рівне ; Івано-Франківськ, 2001. 335 с.; Боляновський А. Національна політика нацистської Німеччини в Галичині у 1941–1944. Вісник Львівського університету. Історія. Вип. 32. Львів, 1997. С. 226–235.; Боляновський А. Політико-правовий статус Галичини в системі окупованих Німеччиною територій : пошук альтернатив нацистської східної політики у 1941–1944 рр. /Матеріали засідання історичної та археографічної комісії НТШ в Україні. Вип. II. Львів, 1999. С. 3–14.; Лапан Т. Усні історії галичан-остарбайтерів: специфіка примусового досвіду. Схід/Захід: історико-культурологічний збірник. 2008. Вип.11–12.С.198–223; Особливості спогадів жителів Західної України про рабську та примусову працю в нацистській Німеччині. Сторінки воєнної історії: збірник наукових статей. 2009. Вип.12. С.73–86; Лисенко О. Добродійність як вияв солідарності в роки Другої світової війни.Галичина. 2003. №9. С.101–111; Луцький О. “Просвіта” та українські освітні товариства в Галичині під час Другої світової війни /Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2010. Вип. 19. С. 255–261; Кучер В., Стефанюк Г. Окупаційний режим в дистрикті Галичина. / Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси в 2-х книгах. Кн.1. 335 с; Офіцинський В. Дистрикт Галичина 1941–1944 рр.Ужгород, 2001.143с.

1.2 Джерельна база

Джерелами до вивчення Української народної самооборони є неопубліковані і опубліковані документи українських архівів, матеріали окупаційної преси, а також спогади учасників визвольного руху.

Найбільше документів про Українську народну самооборону в дистрикті “Галичина” у 1943 р. зберігається в Галузевому державному архіві Служби безпеки України. Проте, їхньою особливістю є те, що вони в основному знаходяться у фондах матеріалів ОУН–УПА, що зумовлює потребу їх комплексного дослідження. У дисертації використано насамперед документи Ф.2. “Управління боротьби з бандитизмом МВД, управління 2-Н та 4-те Управління МГБ – КГБ УРСР”, які розкривають боротьбу зазначених структур із визвольним рухом ОУН–УПА. Вона відображена у різноманітних зведеннях, звітах, оперативних розробках, повідомленнях, які висвітлюють зміст і характер збройної протидії, розкривають її залежність від суспільно- політичних чинників.

Надзвичайно важливим є Ф.5. Кримінальні справи на nereабілітованих осіб та Ф.6. “Кримінальні справи на реабілітованих підпільників ОУН і УПА”. Вони містять архівно-слідчі справи радянських каральних органів влади на чільних учасників визвольного руху, які безпосередньо стояли біля витоків УНС. Це Олександр Луцький (крайовий командир УНС), Лука Павлишин (обласний командир УНС Дрогобиччини), Іван Белейович (обласний командир УНС Станіславівщини), Василь Чижевський (ад’ютант крайового командира УНС), Михайло Степаняк (крайовий провідник ЗУЗ) та ін. Протоколи допитів цих осіб в загальних рисах дають змогу відтворити факти з організаційної, вишкільної, бойової діяльності УНС. Проте ці джерела потребують виваженого аналізу та інтерпретації. Це зумовлено тогочасними методами ведення слідства. Слідчі зазвичай не виявляли особливого інтересу до УНС, не надавали особливого значення її діяльності, про що свідчать протоколи допитів. Їх передусім цікавила боротьба УПА з органами радянської влади на звільнених від німців територіях. На нашу думку, це робили свідомо, щоб применшити

вагомість УНС в організації Опору німецькій окупаційній владі. Учасники самооборони під час слідчих дій з метою уникнення покарання намагалися не афішувати своєї бойової діяльності проти представників радянського режиму, зокрема партизанів під командуванням С. Ковпака влітку 1943 року. Переважна більшість із них наголошували, що відділи УНС у цей час займалися лише вишкільною підготовкою⁴⁴.

Чимало відомостей про УНС є в документах ОУН–УПА – Справа № 372 “Збірник документів про структуру та характер антирадянської діяльності “Організації Українських Націоналістів – ОУН” та “Української Повстанської Армії – УПА” про методи та заходи агентурно-оперативної роботи органів державної безпеки України з ліквідації організованого підпілля ОУН і озброєних банд УПА на території республіки в період 1944–1954 рр.” (103 томи) та у справі № 376 “Додаток до основної збірки матеріалів про структуру та характер антирадянської діяльності “Організації українських націоналістів – ОУН” та “Української повстанської армії” (88 томів) – Ф.13.”Колекція друкованих видань КГБ УРСР”. Ці справи містять копії документів українського визвольного руху (звіти структурних підрозділів, накази, розпорядження тощо) та радянських каральних органів за період 1944–1954 рр. Вони допомагають простежити організаційні заходи ОУН(б), суспільно-політичні, культурні процеси, бойову діяльність УНС проти радянських партизанів та німецьких поліційних підрозділів.

В Архіві Управління Служби безпеки України у Львівській області є багато слідчо-кримінальних справ на репресованих учасників збройного підпілля. У процесі вивчення проблеми опрацьовано понад сотню із них. Особливу цінність мають справи: Івана Ковальчука (ройовий сотні УНС під командуванням Б. Вільшинського – курінь “Кривоніс І”) та Михайла Дарабана⁴⁴ Справа по звинуваченню “Чижевського” - Дьячук Василя Миколайовича. ГДА СБУ. Ф.6. Спр.33286. 241 арк.; Справа по звинуваченню Белейовича Івана Федоровича та Чав’яка Володимира Івановича. ГДА СБУ. Ф.6. Спр.67448. Т.1. 240 арк.; Справа по звинуваченню Дарабана Михайла Михайловича. Архів УСБУ ЛО. Спр.35197. 265 арк.

(командир вишкільної сотні куреня “Чорні чорти”). Їхні відомості дають змогу відтворити особливості процесу організації УНС, окремі епізоди її бойової діяльності у Карпатському регіоні.

Використано також слідчо-кримінальні справи Архіву Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській області. Важливою є зокрема справа станичного села Ключ Малий Івана Свіщука, а також референта розвідки обласного штабу УНС Михайла Клапчука. Ці добре обізнані учасники підпілля своїми свідченнями допомогли простежити підготовчий етап організації самооборони, сформуванню уявлення про структуру та вишкільну підготовку сільських боївків.

Чимало інформативних матеріалів зберігається у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), зокрема у фондах: Ф.3833. “Крайовий провід Організації українських націоналістів на західно-українських землях у 1941–1947 рр.”; Ф. 3836. “З'єднання західних груп Української повстанської армії УПА-“Захід” 1942–1945 рр.”; Ф. 3838. “З'єднання Північних груп Української повстанчої армії”; Ф. 3975. “Український окружний комітет в Тернополі 1941–1944 рр”. Це величезний пласт офіційних документів та матеріалів ОУН–УПА, які простежують діяльність бандерівців щодо реалізації революційних завдань. Суспільно-політичне, соціально-економічне становище на місцях, ставлення до українського визвольного руху, організаційну та бойову діяльність УНС характеризують повідомлення, звіти (надзвичайні, політичні, військові).

З архівних документів Центрального державного архіву громадських об'єднань України використано матеріали: Ф.1. “Центральний комітет Комуністичної партії України. Протоколи засідань Політбюро, Оргбюро і Секретаріату ЦК КПУ та матеріали до них”; “Окрема папка” 1923–1987 рр.”; Ф.57. “Колекція документів з історії Комуністичної партії України в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.”; Ф.62. “Український штаб партизанського руху”; Ф.63. “Перша Українська партизанська дивізія ім. Двічі героя Радянського Союзу С. Ковпака /Сумське партизанське з'єднання / 1941–

1945 рр.” У фондах зберігаються: донесення, довідки, звіти, копії виписок із стенограм, вихідні та вхідні шифротелеграми, накази, переписки, щоденники командирів – органів та представників радянської влади, а також листівки, звернення, відозви, політичні огляди, повідомлення інформаційної служби – українського підпілля. Вони містять інформацію про соціально-політичну ситуацію в Галичині, діяльність сумського партизанського з’єднання під командуванням С. Ковпака напередодні і під час Карпатського рейду, а також фрагменти бойової діяльності УНС проти ковпаківців та німецьких окупаційних сил.

Цінними для дослідження є матеріали Державного архіву Івано-Франківської області, насамперед фонди: П.1 “Станіславський обласний комітет Комуністичної партії більшовиків України /Обком КП/б /У/ 1939 – 1954 рр.”; Р-2157. “Управління служби безпеки України по Івано-Франківській області 1945–1956 рр.” Якщо інформація першого фонду представлена переважно звітами, довідками, рапортами, стенограмами про радянську підпільну і партизанську діяльність на Станіславщині в період німецької окупації. То другий – кримінальними справами на учасників українського визвольного руху. Ці справи були передані з Архіву УСБУ ІФО. Серед них важливе значення мають протоколи допитів санітара сотні УНС під командуванням Миколи Яворського (“Козака”) – Болехівського Олександра Теодоровича та стрільця рою “Листа” із сотні “Іскри” – Зиняка Романа Михайловича, вони дають змогу розкрити мобілізаційні заходи в УНС.

У Державному архіві Львівської області автор під час наукових пошуків опрацював фонди: Р-11. “Уповноважений в справах рейхскомісара СС і поліції у справах зміцнення німецького народу”; Р- 24. “Львівське окружне староство”; Р-35. “Губернаторство дистрикту Галичина”; Р-1951; “Дрогобицька міська управа м. Дрогобич 1941–1944 рр”; Р-1952. “Стрийське окружне староство 1941–1944 рр”. У них зберігаються документи німецької окупаційної адміністрації дистрикту “Галичина” – розпорядження, циркуляри, акти, звіти, які відображають усі сфери життєдіяльності зазначеного регіону.

Крім фондів державних архівів, також залучено матеріали Ф.6 – Архіву Закордонних частин ОУН (м. Мюнхен), що зберігаються в Архіві Центру досліджень визвольного руху (ЦДВР). Особливу цінність серед них представляють спогади Василя Чижевського (ад'ютанта крайового командира УНС). Він досить ґрунтовно розповідає про організаційні заходи ОУН(б) щодо творення збройної одиниці: діяльність військових штабів, процес формування самооборони, окремі епізоди бойової діяльності проти радянських партизанів під командуванням Сидора Ковпака та німецьких поліцейних підрозділів.

Загалом під час виявлення і опрацювання джерельної бази Української народної самооборони варто зважати на слушне зауваження Георгія Папакіна: “Треба усвідомити і завжди пам'ятати про значні відмінності між складом документів, створених у процесі діяльності повстанської мережі або партійно-радянських інституцій, що поборювали її під час Другої світової війни й у повоєнне десятиліття, та вмістом сформованих упродовж 40 – 70-х років ХХ ст. архівних фондів, які через історичні обставини об'єднують у собі документи різної провенієнції. Відповідно потребують диференційованого підходу до вивчення їхнього змісту”⁴⁵.

Розкривають процес організації та діяльність Української народної самооборони ряд томів основної та нової серії “Літопису Української Повстанської Армії” – серійного видання документів, матеріалів і наукових праць. З-поміж них слід виділити такі томи літопису УПА основної серії, як: 4, 12, 18, 19, 29, 31, 44, 49, а з нової – 9, 10, 12, 13, 15, 20, 24. Їхню основу складають звіти, спомини вояків УПА, організаційні документи ОУН, статті, видання історично-мемуарного характеру, протоколи допитів Служби безпеки ОУН та радянських органів державної безпеки. Вони допомагають розкрити мобілізаційні заходи, уявити повсякденне життя унесівців, бойову

⁴⁵ Папакін Г. Українські визвольні змагання 1939–1956: джерельний контент. Вип. 1. Проблеми класифікації й змісту джерел повстанського та радянського походження / відп. ред.: Г. Боряк. Інститут історії України НАН України. Київ, 2012. С.10

діяльність формації.

Для дослідження певну цінність має і другий том збірника “Літопису нескореної України”, що містить документи, матеріали та спогади, які відображають організаційні заходів ОУН(б) та будні відділів УНС⁴⁶.

Важливе місце серед джерел займають матеріали тодішньої періодичної преси. Попри суворий цензурний нагляд і відображення історичних процесів згідно з владними рекомендаціями й директивами вони подавали подієву інформацію, яка розкриває суть і характер політики нацистської окупаційної влади. Це відповідно дало змогу краще розкрити причини та передумови виникнення Української народної самооборони. Серед тогочасних періодичних видань опрацьовано газети: щоденник для дистрикту “Галичина” – “Львівські вісті”(Львів), щоденник для Генерал-Губернаторства–“Краківські вісті”(Краків), щоденник –“Українські вісті” (Сокаль), “Вісник Станиславівської обласної управи” (Станиславів), “Самостійна Україна” (Станиславів), “Українське слово” (Станиславів), “Станиславівське слово” (Станиславів, Львів), “Самбірські вісті” (Самбір).

Окрему групу джерел дисертації становлять спогади учасників національно-визвольного руху 40 – 50-х років, що доповнюють зміст вище названих документів про діяльність Української народної самооборони в дистрикті “Галичина” у 1943 році. Вони, як і матеріали преси, часом дуже глорифікують персоналії, суб’єктивно відтворюють тогочасні події. Попри інформаційну насиченість, спогади ці не подають повної картини історичного процесу, висвітлюють історію з позиції окремої людини – різного віку, соціального статусу й походження, через її світосприйняття. Без сумніву, вони потребують критичного аналізу, зіставлення з іншими джерелами, передусім архівними. Серед них виділяємо мемуари: учасника Карпатського рейду Василя Войцеховича у складі з’єднання радянських партизанів С. Ковпака⁴⁷,

⁴⁶ Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади. Т. II / упоряд.: Я. Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін. Львів, 1997. 664 с.

⁴⁷ Войцехович В. Партизани ідуть на Захід. Київ, 1982. 255 с.

стрільця сотні УНС “Сіроманці” Богдана Допіри⁴⁸, командира відділу УНС у Бродівському повіті (Львівщина) Романа Загоруйка⁴⁹, командира боївки СБ ОУН на Львівщині Дмитра Куп'яка⁵⁰, ройового сотні УПА “Рубачі” Михайла Кліща⁵¹, інструктора-вишкільника відділів УНС на Станиславівщині Петра Мельника⁵², заступника окружного команданта УНС Кам'янка-Струмилівської округи Степана Мудрика-Мечника⁵³, стрільця куреня УНС “Чорні чорти” Василя Паливоди⁵⁴, командира УНС Дрогобиччини Луки Палишина⁵⁵, організаційно-мобілізаційного референта УНС Жовківського повіту Теодора Пелиха⁵⁶, командира куреня УНС “Гайдамаки” Степана Фрасуляка⁵⁷, стрільця сотні УНС “Бурлаки” Івана Фанги⁵⁸.

Надзвичайно важливі спогади стрільця куреня УНС “Чорні чорти” Мирослава Симчича (1923 р.н.), жителя міста Коломиї Івано-Франківської області. У процесі дослідження автору вдалося взяти інтерв'ю у колишнього уенесівця. Він детально розповів про повсякденне життя повстанців у вишкільному таборі: військову підготовку, вартову службу, дозвілля, озброєння, харчування, бойову діяльність проти радянських партизанів та поліційних підрозділів німецької окупаційної влади. Важливі матеріали

⁴⁸ Допіра Б. Сіроманці. Відділ особливого призначення. Львів, 2003. 272 с.

⁴⁹ Загоруйко Р. Повернення зі справжнього пекла. Новий Розділ, 2004. 603 с.

⁵⁰ Куп'як Д. Спогади не розстріляного. Торонто-Нью-Йорк, 1991. 431 с.

⁵¹ Кліщ М. Спогади повстанця. Тернопіль: ТДМУ, 2005. 162 с.

⁵² Мельник Петро сотник УПА П. Хмара. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш, 2014. 272 с.

⁵³ Мудрик-Мечник С. Радехівщина у боротьбі за Самостійну Українську Державу. Львів: “Універсум”, 1994. 78 с.

⁵⁴ Паливода В. Спогади українського повстанця і багаторічного в'язня таборів ГУЛАГУ. Київ; Смолоскип, 2001. 86 с.

⁵⁵ Павлишин Л. На грані двох світів...: спогади військовика – бандерівця / літ. запис Василя Щеглюка. Львів: Сполом, 2010. 320 с.

⁵⁶ Пелех Т. Мої молоді літа у вирі боротьби. Мюнхен-Торонто, 1988. 282 с.

⁵⁷ Хмель С. Українська партизанка (з крайових матеріалів). Львів, 1993. 128 с.

⁵⁸ Фанга І. Стежками болю і боротьби: (Спогади, поезії). Бережани: БАТІ, 2001. 98 с.

увійшли до приватного архіву автора⁵⁹. У спогадах Петра Бренича, записаних краєзнавцем Ігорем Бугрієм, детально описано першу протинімецьку акцію УНС у присілку Святослав села Коростів Дрогобицької округи⁶⁰. Спогади Євстахія Кульчицького 1920 р.н., стрільця куреня “Кривоніс II”, висвітлюють вишкільну та бойову діяльність “кривоносів” на Самбірщині (приватний архів Люби Коваль, працівника Музею визвольної боротьби (м. Львів))⁶¹. Спогади Михайла Луцика (повітового провідника Сколівщини), незважаючи на непослідовність викладу, дають змогу уточнити перебіг першого збройного виступу Української народної самооборони (напад на “Баудінст” у присілку Святослав Дрогобицької округи)⁶². Спогади мешканців села Липники, Івано-Франківської області, зібрані Богданом Стиславським⁶³, відображають нацистську окупаційну політику та українсько-польське протистояння в терені с. Липники. Важливим для нас є схема розміщення табору вишкільної сотні “Сіроманці” Д. Карпенка на “Осовій поляні”, яку відтворив Богдан Стиславський на підставі спогадів очевидців.

Загалом джерельна база УНС достатньо широка і різноманітна. Її виявлення, систематизація забезпечили репрезентативну документальну основу для висвітлення досліджуваної проблеми. Проаналізовані документи і матеріали допомогли розкрити глибинні чинники та механізми процесу

⁵⁹ Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис. Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської обл.: машинопис. 12 арк.

⁶⁰ Спогади Петра Бренича та інших очевидців про події в селі Коростів та його околицях/ запис. Ігор Бугрій 23.07 – 30.07.2003 р. у селі Коростів, Львівської обл.: машинопис. 67 арк.

⁶¹ Спогади Євстахія Кульчицького - “Живайла”, 1920 р. н., учасника куреня Кривоніс II/ запис. Микола Петрущак 23.05 1993 р. у м. Самбір, Львівської обл.: машинопис .4 арк.

⁶² Спогади Луцика Михайла Петровича 31.12.1921р.н., с. Волосянка Сколівського р-ну Дрогобицької обл./ запис. Василь Овсієнко 24.01 – 25.01. 2000 р., у місті Сколе, Львівської обл.: аудіо запис.

⁶³ Спогади мешканців села Липники про події під час Другої світової війни/ запис. Богдан Стиславський 12.06.2010 р. у селі Липники, Івано-Франківської області: машинопис. 24 арк.

створення Української народної самооборони у сфері суспільно-політичного життя дистрикту “Галичина”. Проте, слід наголосити, що джерельна база УНС ще до кінця не сформована (дослідники, на жаль, досі не виявили внутрішню документацію – звіти, накази, розпорядження крайового штабу, вишкільних куренів, відділів самооборони), але для проведення нашої розвідки вона є достатньою.

1.3 Методологічні аспекти дослідження

Дослідження Української народної самооборони в дистрикті “Галичина” зумовило застосування відповідних наукових термінів, методів, принципів, які дали змогу розкрити проблемні компоненти її історії. Українська історіографія, перебуваючи на стадії становлення, ще не сформувала одностайних, чітких, фундаментальних підходів щодо інтерпретації форм боротьби українців під час Другої світової війни⁶⁵. Науковці використовують різні терміни, які відображають багатогранність окресленого періоду: “оунівське підпілля”, “збройне підпілля ОУН(б)”, “український визвольний рух”. У пропонованому дослідженні ці терміни є ключовими для оцінки організаційної підготовки бандерівського керівництва ОУН під час формування і діяльності УНС.

На нашу думку, УНС можна розглядати і як певний елемент загальноєвропейського руху Опору, особливо в період з липня по вересень 1943 року. Створення цієї формації припадає на час вирішального протистояння в Другій світової війні між нацистською Німеччиною і державами антигітлерівської коаліції. Німецька адміністрація на окупованих територіях у цей період нещадно використовувала як матеріальні, так і людські ресурси. Формування УНС у дистрикті “Галичина” збіглося в часі з активізацією діяльності польської Армії Крайової, створенням Національної Ради Опору у Франції, народно-визвольним рухом в Югославії, формуванням руху Опору в Болгарії та Греції.

ОУН(б), організувавши УНС, намагалася створити для неї кадровий

⁶⁴ Див. дет. Патриляк І. Між двома проваллями: Україна в роки Другої Світової війни. Проблеми всесвітньої історії. 2016.(№ 1). С.175.

резерв, матеріальну базу, військову інфраструктуру. У регіоні простежувався пасивний опір населення, що змусило окупаційну владу запровадити “винятковий стан” на території дистрикту “Галичина” від 10 жовтня 1943 року.

Українська народна самооборона – це формація українського визвольного руху в дистрикті “Галичина” періоду травня – грудня 1943 р., що мала характер мілітарного громадсько-військового утворення, яке опиралося на організаційну та адміністративно-територіальну систему ОУН(б).

У процесі дослідження УНС ключове значення мають терміни:

- вишкільні курені – школи для підготовки військових кадрів повстанської армії. В основному діяли вони на території тодішніх Станиславівської, Дрогобицької областей протягом літа – осені 1943 р., з курсом навчання до трьох місяців, готували молодший підстаршинський склад. Фактично наприкінці жовтня – листопада цього ж року вишкільні курені було розформовано. Частину курсантів скеровано на Тернопільщину та Львівщину, де розпочався процес розбудови УНС, решту – у місцевості, з яких походили вояки, для підсилення вишкільної діяльності місцевої самооборони;

- відділ особливого призначення (ВОП) – оперативно-мобільна бойова група, що чисельно не перевищувала чоти (до 40 осіб). Організовували їх у кожній області дистрикту для виконання спецзавдань. Наприкінці осені 1943 р. реорганізовано ВОПи у сотні УНС;

- боївки УНС – бойові групи самозахисту, нараховували 12–15 осіб. Формувалися в більшості українських сіл протягом літа – осені 1943 р., були ядром УНС, а з початком 1944 р. – самооборонних кушових відділів;

- боївки Служби безпеки – збройні відділи (від 3 до 8 осіб), виконували спеціальні, охоронні, пропагандивні та бойові функції. Для виконання бойових операцій боївки об'єднували в одну військову групу;

- військово-польова жандармерія (ВПЖ) створена, згідно наказу командира УНС О. Луцького, у другій половині серпня 1943 р. Займалася негативними проявами в УНС (дизертиство, мародерство), а також проводила заготівлю продуктів харчування;

- теренові сотні УНС – військові відділи самооборони до 100 – 150 осіб, які почали формуватися восени 1943 р. на території Тернопільської області, реорганізовані в сотні УПА на зламі 1943 –1944 рр.

Тактику бойової діяльності УНС доцільно характеризувати як повстанську, нація застосовує її в боротьбі з противником, не маючи допомоги ззовні, воюючи зі збройними окупаційними силами. Ця тактика увібрала в себе і деякі прийоми партизанської війни, насамперед підступні засідки, з несподіваною атакою та швидким відступом у хаотичному порядку, збором у певному, напередодні запланованому місці. На практиці застосовували проти радянських партизанів, німецьких формувань, збройних відділів Армії Крайової. Зважаючи на військовий характер організації УНС і керівництво нею досвідченими військовиками, формація увібрала в себе декілька компонентів, притаманних регулярній армії. Зокрема, під час організації вишкільних куренів була оголошена мобілізація, відбувалася комплектація особового складу відділів, діяв штаб самооборони, налагоджена система забезпечення.

У процесі вивчення теми використано і ряд наукових принципів та методів.

Принцип науковості дав змогу об'єктивно висвітлити причинно-наслідкові зв'язки у фактах, подіях, процесах та явищах історії УНС.

Принцип об'єктивності допоміг неупереджено на підставі конкретних фактів розкрити сутність Української народної самооборони. Він також зумовив критичний аналіз праць істориків, які досліджували окремі аспекти творення та діяльності УНС.

Принцип історизму спонукав розглядати різноманітні факти, події з історії самооборони у хронологічному порядку, в їх історичному взаємозв'язку і взаємозумовленості. Його застосування дало змогу динамічно вивчити та охарактеризувати причини створення організації та діяльності УНС, оцінити формацію в контексті українського визвольного руху ХХ ст.

Принцип системності – уможливив цілісність й багатовекторність висвітлення зв'язків проблемної теми. Він спрямовував на послідовне

вивчення, оцінку діяльності УНС у структурі визвольного руху. Системний підхід спонукав до виділення етапів становлення і розвитку об'єкта дослідження, окреслив умовну схему періодизації УНС у 1943 р.: підготовчий період (травень – перша половина липня); розгортання самооборони (друга половина липня – перша половина серпня); вишкільна підготовка (друга половина серпня – жовтень); інтенсивна розбудова УНС на Тернопільщині та Львівщині (жовтень – грудень).

У процесі дослідження автор також керувався ідейно-теоретичними засадами позитивістської історіографії. Такий підхід дав змогу уникнути суб'єктивних тверджень та висновків.

Вагому роль під час розкриття теми відіграли такі історичні методи, як: історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-синтетичний, історико-діахронний, емпіричного аналізу тощо.

За допомогою історико-генетичного методу послідовно розкрито характер, сутність, еволюцію Української народної самооборони в процесі історичного поступу.

Історико-порівняльний метод допоміг з'ясувати подібність та різноманітність ознак характеру виявленого матеріалу і провів його об'єктивну оцінку.

Історико-типологічний метод дав змогу проаналізувати розвиток самооборони, виділити основні проблеми, форми та методи боротьби, регіональні особливості на фоні суспільно-історичних процесів.

Історико-системний метод, як один із основних методів історичного дослідження, допоміг упорядкувати всі події, явища і процеси, що відбувалися в дистрикті “Галичина” протягом другої половини 1941 – 1943 рр., проаналізувати історичні факти, з'ясувати роль УНС в українському визвольному русі.

Структурно-діахронний метод допоміг з'ясувати специфіку й динаміку розвитку визвольного руху. Його застосування дало змогу дослідити головні етапи формування і діяльності Української народної самооборони в дистрикті

“Галичина” у 1943 році.

Історико-статистичний метод – отримання, обробки, відбору та аналізу інформації забезпечив об’єктивність висвітлення історії УНС.

Використання просопографічного методу дало змогу глибше дослідити взаємозв’язок повстанських відділів із бандерівським підпіллям.

Ретроспективний метод висвітлив закономірності історичних подій, їхні причинно-наслідкові зв’язки, що під час реконструкції трансформацій у суспільстві вплинули на різнопланову діяльність самооборони.

Метод емпіричного аналізу дав змогу упорядкувати факти діяльності УНС за їх важливістю, хронологічною послідовністю.

Водночас під час розробки теми активно використано й загальнонаукові методи: індукції, дедукції, аналізу, синтезу.

На підставі методу індукції (аналізу фактів) зроблено припущення про організацію відділів особливого призначення в кожній області дистрикту “Галичина”.

Метод дедукції (аналізу понять) – своєрідний висновок, що базується на попередньо наведених доказах, використаний передусім під час з’ясування основних причин виникнення “Самооборони”.

Комплексне застосування методів аналізу та синтезу сприяло досягненню достовірності результатів дослідження.

Фактологічний метод був емпіричною основою у дослідженні, виявляючи проблему і допомагаючи розкрити її зміст, став підставою для оцінок, аргументом доведення, іноді спростування сукупності відомостей про подію або явище. Він заклав фундамент дисертації з архівних матеріалів та наукової літератури.

Адаптаційний метод відіграв важливу роль у розкритті теми, зважаючи на її специфіку, регіональні особливості.

Метод територіального структурування використано під час упорядкування територіально-хронологічної дислокації структур УНС у конкретних просторово-часових вимірах. На підставі картографічного методу

встановлено локацію територіальних структур ОУН(б) і УНС відповідно до тогочасного німецького адміністративно-територіального поділу.

Ідеографічний метод спрямував на всебічне розуміння подій в історії УНС. Застосування цього методу сприяло у верифікуванні різних документів – радянських, німецьких, польських, а також повстанських. Тому, опрацьовуючи джерельну базу, проаналізовано відповідність інформації джерела історичним процесам, за допомогою методів зовнішньої наукової критики з метою виокремлення якнайбільшої кількості достовірних даних.

Метод комплексного підходу сприяв системному вивченню та узагальненню сукупності чинників. Саме цей метод допоміг проаналізувати інформацію про окремі події, процеси та явища, пов'язані з організацією, розгортанням, вишкільною і бойовою діяльністю Української народної самооборони.

Метод інтерв'ювання – як засіб накопичення первинної інформації застосовано під час бесіди зі стрільцем куреня “Чорні чорти” М. Симичем.

У процесі дослідження також використано методи зіставлення й архівної евристики та ін.

Отже, дослідницький інструментарій роботи базується на ідейно-теоретичних засадах позитивістської історіографії, принципах історизму, об'єктивності та системності. Для забезпечення репрезентативності дослідження, вирішення поставлених завдань, застосовано загальноісторичні, загальнонаукові та джерелознавчі дослідницькі методи. Згадані методологічні аспекти дали змогу з'ясувати місце та роль Української народної самооборони у національно-визвольному русі ХХ ст.

РОЗДІЛ 2

Українська народна самооборона в контексті соціально-економічної політики німецької окупаційної влади дистрикту “Галичина”

Вже на початку радянсько-німецької війни територію західних областей України протягом кількох тижнів окупували війська Німеччини, Угорщини та Румунії. Німці захопили Тернопільщину, Львівщину й Дрогобиччину. Угорці – простір від кордонів своєї держави аж до Дністра, тобто Станіславівську область, за винятком Рогатинського повіту. Румуни – Снятинщину¹. У кожній зоні окупації з “новими господарями” намагалися встановити контакт представницькі органи влади від місцевого українського населення для налагодження суспільного життя. Для прикладу, на Станіславівщині українське населення представляла Обласна управа на чолі з інженером Іллею Семянчуком, що виникла одразу після відступу радянських військ. Обласну управу, як український орган влади, визнавала угорська військова адміністрація. Ця інституція складалася з голови, двох заступників та колегиї начальників відділів – загальної адміністрації, персонального, земельного, лісового, фінансового, технічного, торгівлі та промислу, здоров'я, народної освіти, суспільної опіки, міліції, культури та мистецтв². Влада управи поширювалася на повіти: Косівський, Снятинський, Коломийський, Городенківський, Товмацький, Надвірнянський, Станіславівський, Рогатинський, Калуський, Долинський та на м.Станіславів, яке управа виділила в окрему одиницю. Угорські військові грабували окуповану територію, наголошуючи на тому, що це майно є воєнним трофеєм³. В Угорщину гнали череди худоби, насамперед коней, яких конфісковували як із колективних господарств – колгоспів, радгоспів, так і в окремих господарів⁴. З міст вивозили фабричне обладнання,

¹ Яшан В. Під брунатним чоботом. Торонто, 1989. С.22

² Постанова з дня 22 липня 1941 року. Організація влади. Загальної адміністрації. Вісник Станіславівської обласної управи. 1941. 29 липня. С.2.

³ Городенщина. Історично-мемуарний збірник. /ред.: М. Марунчак. Нью-Йорк-Торонто, 1978. С. 241.

⁴ Яремчук Д. Нарис історії Львівської обласної партійної організації. Львів, 1980. С.79.

запаси сировини, навіть найдрібніші деталі, шкіряні паси⁵.

В румунській зоні окупації жодних органів влади, які б представляли місцеве населення, не було. Румуни розганяли українські установи, арештовували провідних громадських діячів, знищували національну символіку, грабували ще більше, ніж угорці⁶.

На території, контрольованій німецькими військовими, ситуація була іншою. Більшість галичан сприймали німців як визволителів від радянського режиму. З метою налагодження українського суспільного життя у Львові організовано “Раду Сеньйорів” під проводом президента – доктора Костя Левицького та покровом митрополита Андрея Шептицького. Вона трансформувалася в Українську Національну Раду, для співпраці з німцями утворила виконавчий комітет “Генеральний Секретаріат”, який очолював доктор Кость Паньківський⁷. Німецьку владу представляла військова адміністрація – управа, якою керував генерал вермахту Карл фон Рок⁸. Українські органи влади він розглядав як “самоуправу”, де працювали відповідальні співробітники низової адміністрації⁹. Переважно вони формувалися за участю місцевого духовенства: “Там, де нема ще управи, громади та місцевої міліції, треба її zorganizувати, повинен душпастир своєю владою назначити вїта, радних і начальника міліції”¹⁰.

Владні структури на завойованій території, згідно твердження помічника

⁵ Sandkühler T. Endlösung in Galizien. Bonn, 1996.С.65.

⁶ Організаційні звіти про створення адміністративних націоналістичних установ в Західних і деяких Східних областях України, 22 липня – 1 вересня 1941 р. ЦДАВО України. Ф.3833. Оп.1. Спр.15. Арк.1

⁷ Сучасна Галичина зблизька.Краківські вісті: щоденник.1941, 30 вересня. С.5.; Заклик до громадянства Самбірської округи. Українці!Самбірські вісті. Орган Самбірської округи. 1941. 16 жовтня.С.1.

⁸ Орган управи м. Львова.Українські щоденні вісті.1941.2 серпня. С.2.

⁹ Заклик Команданта міста Львова.Українські щоденні вісті.Орган управи м. Львова.1941.С.1.

¹⁰ Послання до духовенства про організацію парохії і громади – Андрей Митрополита від 10 липня 1941.Українські щоденні вісті. Орган управи м. Львова.1941. 20 липня. С.3.

державного секретаря Німеччини Кундта, мали право організувати тільки верхмат і фюрер¹¹.

Для зручного й ефективного управління окупованими землями німці, перебравши владу від угорських та румунських військових, 1 серпня 1941 р., утворили адміністративну одиницю – дистрикт “Галичина” з центром у Львові, включивши його до складу діючого з 1939 р. Генерал-губернаторства. Новоутворена адміністративна одиниця охоплювала територію в межах тогочасних Львівської, Дрогобицької, Станіславської і Тернопільської (за винятком північних районів) областей¹². Генерал-губернатор Г. Франк у “Прокламації до населення Галичини” наголошував: “На приказ Фірера приймаю Галичину в склад Генерального губернаторства, а з цим під охорону Великонімецької держави. Закликаю приступити спокійно і безжурно до праці”¹³. З цього часу владу в дистрикті репрезентували генерал-губернатор і Рада правління, до якої входили: державний секретар уряду генерального губернаторства, вищий керманіч СС і поліції у Генерал-губернаторстві, губернатор дистрикту “Галичина”¹⁴. Завдання Ради правління узгіднити накази для нового дистрикту і наглядати за їх виконанням¹⁵. Одночасно розпочалося впровадження нового адміністративно-територіального устрою, який, за твердженням гітлерівців, зроблено на підставі західноєвропейських зразків¹⁶. Дистрикт “Галичина” поділили на округи (Kreise) із чисельністю населення

¹¹ Цілком таємно:секретні документи Рейху про діяльність ОУН 1941–1944 рр. /ред.: І.Зелена. Тернопіль: Рухінформцентр, 1992. С.7.

¹² SandkühlerТ. “Endlösung in Galizien”. Bonn, 1996. С.64.

¹³ Прокламація до населення Галичини.Українські щоденні вісті. Орган управи м. Львова. 1941. 2 серпня. С.1.

¹⁴ Хто репрезентує цивільну владу в Галичині.Українські щоденні вісті. Орган управи м. Львова. 1941. 3 серпня. С.2

¹⁵ Прилучення Галичини до Генерального Губернаторства. Краківські вісті: щоденник. 1941. 2 серпня. С.1

¹⁶ Перше зібрання вїтїв збірних громад у Самборі. Самбірські вісті. Орган Самбірської округи. 1941.19 жовтня. С.3

120–600 тис. жителів, які очолювали німецькі державні службовці різного рівня – старости¹⁷: Львівська міська округа (штадтгауптман доктор Куят); Львівська заміська (Lemberg-lend) (крайсгауптман РА Бауер); Львівська заміська (крайсгауптман Штонгек); Бережанська (регірунгерат Асбах); Городенківська (бурмістр Гак); Дрогобицька (регірунгерат Єдамцик); Золочівська (геріхтсасесор Ман); Калуська (регірунгерат доктор Герке); Кам'янка-Струмилівська (регірунгерат Ребай ф Еренвіссен); Коломийська (регірунгерат Фолькман); Рава-Руська (регірунгерат доктор Цінсер); Самбірська (рехтсанвальт ф Гарбан); Станиславівська (регірунгерат Альбрехт); Стрийська (регірунгерат доктор ф Девітч); Тернопільська (регірунгерат доктор Гагер); Чортківська (регірунгерат доктор Літтшвагер)¹⁸.

Старости очолювали владу в округах, опираючись на службовий апарат, що складався із таких структурних підрозділів, як: відділ внутрішнього управління, продовольства і сільського господарства, контролю цін, пропаганди, шкільний, вуличного руху, житловий, населення і опіки, персональний. Відділи поділялися на підвідділи (комунального господарства, будівельний, охорони здоров'я, земельний), а ті відповідно – на референтури¹⁹. Окружному старості підпорядковувалися в більшості випадків три повітових комісари (Landkommissar) з аналогічним службовим апаратом – керували повітами (Bezirke)²⁰. Всі ключові адміністративні посади вищого рангу в округах і повітах, зокрема в органах судочинства і поліції, зайняли німці. Пости нижчого рівня – фольксдойчі та деякі українці-спеціалісти. Владу в низовій адміністрації гітлерівці віддали місцевим мешканцям, її очолював волосний старшина, що керував волостю (об'єднувала 5–10 сіл із населенням 8–16 тисяч осіб). У компетенції волосного старшини перебували села і збірні громади,

¹⁷ Офіцинський В. Дистрикт Галичина 1941–1944 рр. Ужгород, 2001. С.43.

¹⁸ Адміністративний поділ Галицької області. Львівські вісті: щоденник. 1941, 24 вересня. С.3.

¹⁹ Передмова архівного опису. ДАЛО. Ф.Р-1952. Оп.1. Арк.1.

²⁰ Урядові акти, щодо організації дистрикту Галичина 17.07.1941–18.06.1943 рр. ДАЛО. Ф. Р-35. Оп.2. Спр.6. Арк.4.

якими керували солтиси (Schülze) та вййти (Fogt)²¹. Оскільки урядовці низової адміністрації не мали належної фахової підготовки, окупаційна влада організувала для них 9 адміністративних курсів: по три у Львові, Тернополі, Станіславові, на яких до серпня 1942 р. пройшло навчання 811 осіб²².

При кожній управлінській структурі низової адміністрації діяла рада як дорадчий орган, куди входили чиновники та мужі довір'я від громад. Працівники окупаційної влади одержували зарплатню відповідно до порядку, встановленого на території всього Генерального губернаторства. Проте німецькі чиновники отримували у 6–9 разів більшу грошову винагороду, ніж місцеві спеціалісти²³. Грошові виплати доповнювали картки на отримання дефіцитних продовольчих і промислових товарів. Офіційною валютою, введеною в обіг від 25 серпня 1941 р., став злотий²⁴. Урядовою мовою – німецька, а українську і польську окупаційна влада вважала допоміжними²⁵. Для прикладу, 20 серпня 1941 р. комендант Львова видав наказ, згідно з яким на державних промислових, у торговельних закладах написи робили німецькою мовою, а українську і польську також викарбовували лише меншими літерами²⁶. На німецький манер на рівні округ та повітів перейменовували міста, вулиці, дороговкази. Наприклад, розпорядженням Головного відділу внутрішніх справ уряду Генеральної губернії від 15 серпня 1941 р., Львів офіційно називали Лембергом, Станіслав – Станісляу, Коломию – Коломеа²⁷.

²¹ Перше зібрання вйтів збірних громад у Самборі. Самбірські вісті. Орган Самбірської округи. 1941. 19 жовтня. С.3.

²² Офіцинський В. Дистрикт Галичина 1941–1944 рр. Ужгород, 2001. С.44.

²³ Шайкан В. Повсякдення українців у роки німецької окупації 1941–1944. Київ, 2010. С.10

²⁴ Основи управління Галичини. Львівські вісті: щоденник. 1941. 9 – 10 серпня. С.2.

²⁵ Розпорядження про адміністрацію Галичини з дня 1 серпня 1941 р. Українське слово. 1941. 15 серпня. С.1.

²⁶ Оголошення управи м. Львова. Українські щоденні вісті. Орган управи м. Львова. 1941. 21 серпня. С.4.

²⁷ Перше зібрання вйтів збірних громад у Самборі. Самбірські вісті. Орган Самбірської округи. 1941. 19 жовтня. С.3.

Статус міста набували населені пункти, в яких мешкало не менше п'яти тисяч осіб, виконавчим органом окупаційної влади тут була міська управа. Її очолював бургомістр, який відав міським господарством та фінансами, приймав і звільняв службовців, робітників. У компетенцію управи входило: затвердження міського бюджету, податки, будівництво комунальних підприємств, рішення про купівлю, продаж і здачу нерухомого майна тощо.

Структура міської управи:

1. Загальний відділ – стежив за виконанням наказів і розпоряджень окупаційних властей, організував громадські роботи, накладав штрафи.
2. Фінансовий – складав бюджет управи, збирав податки і платежі.
3. Промислово-торговий – видавав дозволи на відкриття підприємств, магазинів, ларків, ресторанів, наглядав за роботою складів.
4. Продовольчо-господарський – контролював ціни на продукти харчування.
5. Житловий – займався обліком будинків, збором квартирної плати.
6. Ветеринарний – фіксував кількість худоби, керував міською бойнею.
7. Санітарний – відповідав за очищення міста.
8. Земельний – адміністрував земельні ресурси, встановлював орендну плату.
9. Відділ охорони здоров'я –наглядав за лікарнями міста, фіксував захворювання населення.
10. Відділ протиповітряної оборони – формував команди протиповітряної оборони.
11. Відділ народної освіти – корегував роботу шкіл, театрів, музеїв, бібліотек.
12. Будівельний – обслуговував об'єкти міського господарства.
13. Відділ громадської опіки – піклувався безробітними, нічними домами, надавав соціальну допомогу тощо²⁸.

Отже, німецька адміністрація намагалася налагодити усі ділянки суспільного життя.

Опорою і своєрідним фундаментом гітлерівської окупаційної влади була поліція. Німецький поліцейний апарат виявився громіздким: гестапо – таємна

²⁸ Передмова архівного опису. ДАЛО. Ф.Р.-1952. Оп.1. Арк.1–2.

поліція (Geheime Staatspolizei und Sicherheitsdienst) –найголовніший орган; СД (Служба Безпеки); кримінальна поліція (KRIPD), поліція порядку (ORPO)²⁹.

Німецька влада неприхильно ставилася до української міліції, і в першій половині серпня 1941 р. комендант поліції СС дистрикту “Галичина” Ф. Кацман її розпустив, організувавши Українську допоміжну поліцію (Ukrainische Hilfspolizei Abteilung), яка була зобов’язана стежити за порядком і публічною безпекою. До неї приймали тільки українців – ростом не нижче 165 см і віком від 22 до 38 років³⁰. Одяг поліцаїв дублював уніформу українських Січових стрільців та вояків Галицької Армії: чорні штани, гранатова блуза, шапка – мазепинка із тризубом. На озброєнні поліцаї мали одну гвинтівку і 20 набоїв на двох³¹. Ставши елементом окупаційної номенклатури, Українська допоміжна поліція виконувала суто пропагандивну функцію, була слухняним виконавцем окупаційного законодавства.

По всій території дистрикту запроваджено німецьке кримінальне право, що реалізовували через німецькі і ненімецькі суди. Перші розглядали справи німецького і ненімецького населення (якщо одну сторону представляла особа арійської приналежності). Функціонувало три види судових інстанцій: німецькі суди (Deutsche Gerichte); вищі німецькі суди (Deutsche Obergerichte); спеціальні суди (Sondergerichte). Другі– вирішували цивільні справи місцевого населення³². Судовою мовою ненімецьких судів у дистрикті за розпорядженням Генерального губернатора від 19 жовтня 1942 р. була українська, але якщо 1/5 мешканців населеного пункту становили поляки, то під час судового слухання могли використовувати і польську³³.

Створюючи органи влади та необхідні підрозділи для її діяльності,

²⁹ Паньківський К. Роки німецької окупації. Нью-Йорк. Торонто: Ключі, 1965. С.88.

³⁰ Організація Української Помічної поліції. Самбірські вісті. Орган Самбірської округи. 1941. 31 серпня. С.8

³¹ Паньківський К. Роки німецької окупації. Нью-Йорк, Торонто; Ключі, 1965. С.402.

³² Офіцинський В. Дистрикт Галичина 1941–1944 рр. Ужгород, 2001. С.41.

³³ Про судівництво в дистрикті Галичина. Українське слово. 1941. 23 грудня. С.3.

німецька окупаційна адміністрація намагалася передусім опиратися на галицьких німців “райхсдойчів” (чистокровні німці) – нащадків колишніх колоністів та осіб німецького походження – фольксдойчів, які добре орієнтувалися у суспільному житті населення, вільно володіли українською, польською, німецькою мовами. Для їх виявлення і залучення до співробітництва німецькі адміністратори створили спеціальну “Організацію для укріплення німецького народу”, яку очолив головний поліцейський дистрикту Ф. Кацман. Вона переслідувала такі завдання: реєстрація осіб німецького походження; ідеологічна робота; переселення і колонізація; оформлення і видача документів; надання матеріальної допомоги³⁴. Райхсдойчі та фольксдойчі після отримання посвідчення (кенкарта, аусвайс) про німецьку приналежність мали право: займати посади у владному апараті, користуватися на рівні з німцями соціальними пільгами, окремими ресторанами, кінотеатрами, трамваями, жити у виділених кварталах³⁵.

Організувавши органи влади та судочинства, ставши панівною верствою суспільства, застосовуючи військово-поліцейський терор, гітлерівці почувалися справжніми господарями на окупованій території. Очевидець описує це так: “На кожному кроці, де тільки не подивись, магазини, ресторани, кафе – “Nur für Deutsche” (Тільки для німців)”³⁶. Ненімецьке населення тільки крадькома споглядало за різноманітням продуктів харчування у вітринах магазинів³⁷.

Зважаючи на ситуацію, деякі українські політичні сили, аби вижити, врятувати націю від масового знищення, добровільного співпрацювали з німецькою окупаційною адміністрацією, зосередивши свою діяльність в

³⁴ Циркуляри і розпорядження вищестоящих організацій і реєстрація осіб німецького походження 1 серпня 1941 – 31 березня 1943 рр. ДАЛЮ. Ф.Р-11. Оп.1. Спр.114. Арк.38.

³⁵ Sandkühler T. Endlösung in Galizien. Bonn, 1996. С.93; Buchsweler M. Volksdeut. in der Ukraine am Voralend und Beginn des Zweiten Weltkriegs -ein Fall doppelter Loyaltaf ? Gerling., 1984. S.202.

³⁶ Збірник документів і матеріалів “Львівщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.”, 22 червня 1941 – грудень 1945 рр. ЦДАГО України. Ф.57. Оп.4. Спр.37. Арк.81

³⁷ Буцацький В. В тривожних днях німецької окупації. Монреаль, 1957. С.61.

Українській Національній Раді і Генеральному секретаріаті. Проте, вже на початку жовтня 1941 р. губернатор дистрикту Лящ провів дві конференції з президентом Української Національної Ради Костем Левицьким, унаслідок яких реорганізував ці представницькі органи в Український Краєвий комітет³⁸. Завдання комітету: репрезентація українців перед німецькою державною владою, захист їхніх інтересів, організація в національній і культурній ділянках³⁹. Відповідно до цього Краєвий комітет організував мережу своїх низових клітин, що були допоміжними органами співпраці з гітлерівцями на місцях. По всій території дистрикту створювали в межах округи – окружні комітети. У повітах – повітові делегатури, в районі – волосні, а в селах УКК представляли “мужі довір’я” (як правило, дві особи – священник і освічений селянин)⁴⁰. Однак централізація громадсько-політичного й культурного життя в рамках УКК, очевидно, непокоїла німецьку владу, тому вже в лютому 1942 року керівництво Генерального губернаторства ліквідувало цю інституцію. За дорученням нацистів діючий ще до радянсько-німецької війни в губернаторстві Український центральний комітет під керівництвом В. Кубійовича поширив свою діяльність на всі сфери суспільного життя Галичини, окрім політичного⁴¹. Структура комітету охоплювала Провід, в якому, крім голови, його заступника, секретаря, було шість членів – керівників відділів, а саме: організаційного, фінансового, суспільної опіки, господарського, культурно-просвітницького, шкільних справ⁴². Найголовніше завдання УЦК – громадська опіка (допомога дітям, інвалідам, біженцям, боротьба з голодом тощо).

³⁸ Український окружний комітет в Самборі. Самбірські вісті. Орган Самбірської округи. 1941. 8 жовтня. С.2.

³⁹ Заклик до громадянства Самбірської округи. Українці! Самбірські вісті. Орган Самбірської округи. 1941. 16 жовтня. С.1.

⁴⁰ Український крайовий комітет. Українські вісті: щоденник. 1942. 7 січня. 12 с.

⁴¹ Kappler A. Kline Geschichte der Ukraine. München, 1994. С.271.

⁴² Справа по звинуваченню Фарила Михайла Онуфрійовича. Архів УСБУ ЛО. Спр.26789. Арк. 8.

⁴³ Зайцев Ю. Історія України. Вид II. Львів, 1998. С.306.

Комітет досить плідно працював у громадській сфері. Він у 1941 – 1942 рр. домогся визволення з концтаборів військовополонених – уродженців Західної України, сприяв поверненню до Східної України людей, яких радянська влада скерувала в Галичину у 1939–1941 рр⁴³. Однією із найбільших акцій комітету була допомога жертвам повені і голоду на Прикарпатті весною 1942 р., фактично тоді було врятовано від голодної смерті 25 тис. дітей⁴⁴. Важливе місце у своїй діяльності УЦК відводив культурно-просвітницькій роботі. Втілювали її українські освітні товариства – організації заочної освіти і культурно-мистецької самодіяльності. Вони були єдиним масовим осередком культурного життя українського населення дистрикту⁴⁵.

Проводячи активну діяльність, лідери УЦК переслідували ще одну мету – підготувати кадри адміністративних службовців, які мали в майбутньому стати основою управлінських структур Української держави⁴⁶.

Водночас політика нацистів передбачала зовсім інші завдання, що яскраво виявлялося насамперед у галузі освіти. Населення Галичини було дешевою робочою силою для Райху. Згідно нацистської доктрини, рівень освіти мешканців регіону мав бути нижчим від освітнього рівня громадянина Німеччини. Галичанин був гвинтиком у механізмі господарського комплексу, що працював на користь німецької воєнної економіки⁴⁷. Відповідно до цього основою окупаційної освітньої системи стали народні (початкові) та професійні школи, завдання яких – надати мінімальні базові знання підростаючому поколінню з метою підготовки працівника робітничої професії⁴⁸. У Львові функціонували і вищі навчальні заклади–інститути: медичний, фармацевтичний,

⁴⁴ Паньківський К. Роки німецької окупації. Нью-Йорк, Торонто; Ключі, 1965. С.106.

⁴⁵ Див. Луцький О. “Просвіта” та українські освітні товариства в Галичині під час Другої світової війни. / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип.19. Львів, 2010. С.257.

⁴⁶ Боляновський А. Дивізія “Галичина”. Історія. Львів, 2000. С.25.

⁴⁷ Офіцинський В. Дистрикт Галичина 1941–1944 рр. Ужгород, 2001. С.52.

⁴⁸ Кучер В., Стефанюк Г. Окупаційний режим в дистрикті Галичина. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Істор. Нар. в 2-х книгах. Кн.1./ відп. ред. О. Лисенко. Київ, 2010. С.405.

ветеринарний, технічний та сільськогосподарська школа в Дублянах, але їхній освітній ступінь значно поступався тогочасному стандарту і відповідав рівню “фах курсів”⁴⁹. Загалом діяльність гітлерівців у галузі освіти та інших сферах суспільного життя створювала ілюзію національно-культурного відродження українців, яка передбачала залучення населення до добровільного співробітництва, що заклало підґрунтя для наростання протестних настроїв.

Своєрідним стимулятором цього протесту була економічна політика окупантів. Загальні засади цієї політики під час наради 24 вересня 1941 р. окреслив губернатор Карл Ляц, стосувалася вона трьох складових: дисципліни, праці, співпраці. В одному із пунктів плану економічної відбудови дистрикту зазначалося: “Використати продукційні спроможності на 100%”⁵⁰. Згідно економічних даних, дистрикт “Галичина” за винятком нафтової промисловості в районі Борислава-Дрогобича, незначної енергетичної, хімічної галузей, декількох паперових, текстильних і швейних фабрик був аграрною структурою, охоплюючи площу понад 48 тис. км² (з населенням 4,8 млн., жителів, з них 76% хлібороби, 64% від загальної кількості становили українці)⁵¹. Домінуюча сфера діяльності: переробка сільськогосподарської продукції, торгівля, недостатньо розвинута лісова промисловість. Славився регіон природними багатствами: нафтою, калійними солями (між Дрогобичем і Калушем)⁵², покладами лігніту у витоках Бугу і Карпатської смуги (ще не були розроблені), озокеритом, марганцем поблизу Коломиї⁵³. Основне завдання губернатора К. Ляца, а з грудня 1941 О. Вехтера полягало в тому, щоб якомога швидше весь цей ресурсний потенціал використати “в інтересах і на благо”

⁴⁹ Боляновський А. Дивізія “Галичина”. Історія. Львів, 2000. С.26.

⁵⁰ Адміністративний поділ Галицької області. Львівські вісті: щоденник. 1941, 24 вересня. С.3

⁵¹ Відбудова суспільного забезпечення в Генерал-Губернаторстві. Львівські вісті: щоденник. 1942. 18 квітня. С.3.

⁵² Доповіді, лекції, політичні огляди 15.10 – грудень 1943р. ЦДАГО України. Ф.57. Оп.4. Спр.356. Арк.150.

⁵³ Sandkühler T. “Endlösung in Galizien”. Bonn, 1996. С.55.

Райху, як доповнення до його господарського механізму⁵⁴. Податкова (контингентна) система, мобілізація робочої сили для праці як у Райху, так і в Галичині стали основними засобами визиску окупованої території.

Зауважимо, що 1941-ий рік – був несприятливим: складні погодні умови завадили зібрати врожай, вплинули і воєнні дії супротивників. Однак селян дистрикту німецька влада зобов'язала здавати контингент. До 1 вересня вони мали віддати 30% від зібраного урожаю зерна, сіна, а також м'яса⁵⁵. В результаті такої експлуатації на початку 1942 р. на Прикарпатті настав голод, який охопив і міста. Особливо він дошкуляв біднішому населенню, багатодітним родинам. Один із очевидців описує тогочасну ситуацію: “По селах біля Косова бувають дні, коли ховають по 13 осіб, що померли голодною смертю. За 1,5 години їзди з Коломиї зустріли чотири наповнені людьми для праці в Німеччині вантажні авта (два з причіпками). Цікаво, що люди воліють тут умерти з голоду, ніж їхати в Німеччину”⁵⁶. Але голод не спричинив катастрофічних наслідків завдяки діяльності Українського Центрального Комітету, що сконсолідував громадськість Галичини і розпочав масову акцію допомоги голодуючим Прикарпаття, незважаючи на перешкоди із боку окупаційної влади, яка в примусовому порядку продовжувала збір контингенту серед населення. Наприклад, у Самбірському старостаті 23 лютого 1942 р., за наказом начальника господарського відділу Ганса Вебера, сільські мешканці округи повинні були здати протягом 14 днів відповідний контингент. Тих, хто не здавав, очікувало покарання – конфіскація усього майна разом із помешканням, а ще – важкі примусові роботи. У цьому ж старостаті гітлерівці покарали 10 родин⁵⁷.

Запроваджуючи податкову (контингентною) систему, німці орієнтувалися

⁵⁴ Господарська роля Генерал-Губернаторства. Львівські вісті: щоденник.1942,19 березня. С.2.

⁵⁵ Уряд Праці. Львівські вісті: щоденник.1941,14 жовтня. С.3.

⁵⁶ Вісник Української інформаційної служби, орган організації українських націоналістів, 1942–1943 рр. ЦДАВО України. Ф.3833. Оп.3. Спр.6. Арк.15.

⁵⁷ Задача контингенту. Львівські вісті: щоденник. 1942, 11 березня. С.3.

⁵⁸ Обов'язок села у воєнний час.Українські вісті: щоденник.1941, 21 грудня. С.3.

переважно на одноосібні селянські господарства⁵⁸. Норму податку для них визначала “Контингентна комісія” (організована під керівництвом вїйта із заможніших господарів села), на підставі розміру земельного надїлу і складу сім’ї. За зловживання вїйта і членів контингентної комісії окупаційна влада могла притягнути до відповідальності, навіть засудити на кару смерті⁵⁹. Господар одноосібник, який мав у володінні 2,5 га землі, повинен був здати упродовж року 12 ц зерна, 25 ц картоплі, 800 л молока (хто не мав дітей – 900 л.), 200 кг м’яса і 112 злотих готівкою⁶⁰. Крім одноосібних господарств, були колективні форми господарювання радянської влади, які німці реформували у так звані лігеншафти (господарські двори). Праця у них була для населення рабською і сприймали її з найбільшою ненавистю. На села накладали і контингент фуражу (сіна, соломи), кооперативи збирали яйця у кількості щонайменше 1440 шт., тощо⁶¹.

За невиконання контингенту особливо жорстокі покарання окупанти почали застосовувати з початком 1943 р.: конфіскація рухомого і нерухомого майна, тюремне ув’язнення до 14 днів, примусові роботи у таборах праці, вивезення до Німеччини, грошові штрафи, прилюдна страта⁶². Для прикладу, у березні 1943 р., у селі Саранчуки (Бережанська округа на Тернопільщині) за недовїлки у здачі контингенту в місцевих господарів конфіскували 412 ц зерна,

⁵⁹ Кара смерти за зловживання при здачі контингенту. Львівські вісті: щоденник. 1943, 27 лютого. С.4.

⁶⁰ Довїдки, інформації про стан організаційно-партійної роботи, партійного господарства в райкомах партії, облік і розгляд заяв листів трудящих в облвиконком. ДАІФО. Ф. П.1. Оп.1. Спр.313. Арк.39.

⁶¹ Обїжники повітової делегатури в Бучачах /Український окружний комітет в Чорткові/ та матеріали окружної спілки кооперативу в Тернополі: обїжники та листування з кооперативами Тернопільського повіту, 3 вересня 1941 р. – 30 грудня 1943 р. ЦДАВО України. Ф.3975. Оп.1. Спр.6. Арк.52.

⁶² Кари за виступи проти розпорядків з ділянки господарки прохарчування й хліборобства. Львівські вісті: щоденник. 1943, 17 – 18 січня. С.3.

10 возів соломи, 18 коней, а в Станиславській окрузі забирали велику рогату худобу у малоземельних селян⁶³. Німецька влада почала масово практикувати по селах дистрикту конфіскацію корів, якщо не здали селяни норми 800 л молока⁶⁴. Почастішали випадки реквізиції не тільки домашніх тварин, а й усього майна. Така політика окупантів зумовила опір серед населення, селяни відмовлялися здавати контингент. У відповідь окупаційна адміністрація організувала карні експедиції⁶⁵. До селян, що не здали податку, приходили представники вермахту і проводили т. зв. ревізії. Якщо з'ясували, що в господаря нема нічого, то вважали, що він десь сховав своє добро, тоді забирали буквально все: худобу, полотно тощо. За спротив били, висилали до фільварку на примусові роботи або проводили загальну конфіскацію з позбавленням права на проживання⁶⁶. Окупаційна влада намагалася за допомогою будь-яких методів та засобів домогтися здачі сільськогосподарської продукції⁶⁷.

Така грабіжницька політика гітлерівців змусила галицького селянина до протидії. Внаслідок посилення нацистського свавілля з'являється певна кількість осіб, які переховувались від влади. Деякі із них почали виявляти в тій чи іншій формі опір німецькому визиску.

Порівняно із податковою (контингентною) системою набір робочої сили для праці у межах чи за межами дистрикту, на перший погляд, здавався

⁶³ Документи та матеріали ОУН про стан суспільно-політичних та культурних відносин на ПЗУЗ у 1942 – 1949 рр. ГДА СБУ. Ф.13.Спр.376. Т.30. Арк.43.

⁶⁴ Документи та матеріали ОУН про стан суспільно-політичних та культурних відносин на ПЗУЗ у 1942 – 1949 рр. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.376. Т.32. Арк.72.

⁶⁵ Документи та матеріали ОУН. Різні періодичні видання “Проводу” ОУН, крайових, обласних та окружних ланок ОУН за 1941 – 51рр. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.376. Т.24. Арк.47.

⁶⁶ Вісник Української інформаційної служби, орган Організації українських націоналістів, 1942 – 1943 рр. ЦДАВО України. Ф.3833. Оп.3. Спр.6. Арк.172.

⁶⁷ Лисенко О. Добродійність як вияв солідарності в роки Другої світової війни. Галичина: всеукраїнський науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2003. №9. С.106.

менш проблемним, проте, як виявилось на практиці, викликав негативну реакцію. Простежувалося невдоволення вже на початковій стадії набору в “Баудінст” (Українська служба Батьківщині) – примусова напіввійськова будівельна служба. Мета створення установи – відбудова мережі шляхів та доріг, що мало сприяти розвитку інфраструктури сільськогосподарського виробництва⁶⁸. Галичани, стоячи перед вибором: Райх чи “Баудінст”, спершу вибирали Райх, адже розраховували на краще матеріальне становище. Крім цього, для мешканців дистрикту ця установа була новою, що також впливало на процес набору. Складалося враження, що, створюючи “Українську службу Батьківщині”, окупаційна влада намагалася вирішити проблему із зайнятістю населення. Працівники мали безкоштовно отримувати їжу, одяг, взуття, знаряддя праці, а також 0,5 злотих зарплати щоденно. Але насправді робітників утримували у спеціальних таборах по 80 – 150 осіб. Із вересня 1941 р. до них набирали добровольців віком 17–35 років із терміном служби три місяці. Очолював “Баудінст” німецький інспектор, якому допомагали майстри, помічники майстрів, провідники відділів. Майстром чи провідником відділу могла стати особа, яка виявляла необхідні здібності й зразкову поведінку⁶⁹.

Згідно з розпорядком дня баудінстівці вставали о 5 год. ранку, вмивалися, приводили себе до ладу, після цього відбувалася перевірка присутності працівників, молитва, сніданок. На роботу йшли і співали українських народних пісень, а ще чітко викарбовували черевиками з дерев’яними подошвами кожен крок. Працювали цілий день без обіду. Увечері, після вечері – перекличка, молитва. Спали в бараках на дерев’яних ліжках⁷⁰.

Крім повсякденної праці, робітники мали змогу у вільний час займатися спортивною та культурною діяльністю. Якщо працівники відпрацьовували встановлений термін без порушень, їм видавали довідку, в якій зазначали вид, характер робіт, їх тривалість та виставляли оцінку. Така довідка давала

⁶⁸ Паньківський К. Роки німецької окупації. Нью-Йорк, Торонто; Ключі, 1965. С.126.

⁶⁹ Українська служба Батьківщині. Львівські вісті: щоденник. 1941, 28–29 вересня. С. 3–4.

⁷⁰ Мохорук Д. Село моє Топорівці. Літопис села (1939–2000). Т.4. Косів, 2007. С.25.

перевагу під час працевлаштування на постійне місце роботи. У разі порушень, неякісного виконання робіт адміністрація табору продовжувала термін трудової повинності⁷¹. Кожен юнак зобов'язувався пройти службу в “Баудінсті”. Але важка праця, недостатнє харчування і жорстоке ставлення німецьких інспекторів, майстрів-фольксдойчів, провідників відділів (кваліфікованих майстрів української національності майже не було) призвели до того, що вже наприкінці листопада – на початку грудня 1941 р. преса рясніла повідомленнями про втечі із “Баудінстів”⁷². Окупаційна влада почала вживати відповідні жорсткі заходи. Скажімо, у Городенці до родичів утікачів приїжджали представники поліції і забирали зимовий одяг (переважно кожухи). Родина у передзимовий час опинялася в досить скрутному становищі, тому втікач змушений був повертатися на попереднє місце роботи ще й проходив своєрідну “виховну профілактику” у поліційній установі⁷³.

Навесні 1942 р. тривав примусовий набір до “Української служби Батьківщині”. Термін служби у ній за розпорядженням генерал-губернатора з 15 лютого збільшився до 7 місяців⁷⁴. Табори праці діяли у Львові, Винниках, Жовкві, Синевідську, Бродах, Станіславові, Дрогобичі та на Самбірщині⁷⁵. Законодавчо “Будівельну службу” німецька влада оформила у Деннику розпорядків для Генерал-губернаторства від 20 квітня 1942 р., згідно з яким, основне завдання установи – загальнокорисні або важливі державні роботи та допомога під час стихійних лих. Змінювалася і вікова категорія працівників, залучали мешканців віком від 18 до 60 років, за винятком іноземців, юдеїв і ромів. Розпорядження вступало в дію 01.05.1942 р.⁷⁶. Кількість таборів праці і робітників невпинно зростала, водночас погіршувались умови проживання.

⁷¹ Українська служба Батьківщині. Львівські вісті: щоденник.1941,16 жовтня. С.4.

⁷² Праця – перший обов'язок молоді. Львівські вісті: щоденник.1941, 2 грудня. С.3.

⁷³ Мохорук Д. Село моє Топорівці. Літопис села (1939–2000).Т.4. Косів, 2007. С.26.

⁷⁴ Українська служба Батьківщині. Львівські вісті: щоденник.1942, 22–23 лютого.С.3.

⁷⁵ Табори Праці. Львівські вісті: щоденник. 1942, 3 – 4 травня. С.3.

⁷⁶ Розпорядок про будівельну службу у Генеральному Губернаторстві. Львівські вісті: щоденник. 1942, 6 червня. С.3.

Відповідної дезінфекції приміщень вчасно не проводили. У працівників почали виявляти воші, блохи. Була проблема із харчуванням. Обов'язкові елементи раціону робітника: гірка чорна кава, напівсира капуста, столові буряки і трохи хліба⁷⁷. Це спричинило нові втечі із “Баудінстів” і відповідно більш жорстокі методи боротьби з утікачами. Вже з січня 1943 по всій території дистрикту зафіксовано випадки конфіскації майна у господарствах тих, хто не з'явився до “Уряду праці”. А з березня того ж року преса офіційно друкувала погрози про покарання відповідно до законів воєнного часу осіб, які ухилялися від виконання свого безпосереднього обов'язку – праці у “Баудінсті”, яка, як наголошували тоді, заміняла військову службу⁷⁸.

Для порушників організовували так звані “карні табори”, до яких відсиляли робітників “Баудінстів” за різноманітні провини, з терміном перебування від трьох тижнів і більше. Умови праці у них – жахливі, окрім цього – щоденні побої, знущання. Багато людей не поверталися – помирали від насильства⁷⁹.

Гітлерівська влада намагалася вирішити деякі проблеми “Баудінсту”. В округах табори праці розміщували так, щоб працівник знаходився якомога ближче до своєї місцевості. Також дозволяли відвідувати час від часу рідних, привозити з дому продукти харчування і спідню білизну⁸⁰.

З початком формування дивізії СС “Галичина” багато юнаків покинули “Баудінст”, щоб вступити до цього формування. Проте німці контролювали набір добровольців. Губернатор дистрикту О. Вехтер видав наказ, за яким до лав дивізії приймали тих, хто чесно відпрацював у “Баудінсті”, а хто без дозволу начальника покинув місце праці, повинен був повернутися до 15 травня, щоб не зазнати суворого покарання⁸¹. Не зважаючи на погрози влади,

⁷⁷ Мохорук Д. Село моє Топорівці. Літопис села (1939–2000). Т.4. Косів, 2007. С.25.

⁷⁸ Потреби воєнного часу. Львівські вісті: щоденник. 1943, 19 березня. С.2.

⁷⁹ Мороз В. УНС на терені Дрогобицької області (1943р). Визвольний Шлях, 2000, кн.6. С.60

⁸⁰ Потреби воєнного часу. Львівські вісті: щоденник. 1943, 19 березня.С.2.

⁸¹ До Української Служби Батьківщині Галичини. Львівські вісті: щоденник. 1943, 9–10 травня. С.3.

певна кількість робітників так і не повернулася на робочі місця. Переховуючись, вони почали протидіяти німецьким окупантам, поповнюючи лави Української народної самооборони.

Станом на 23 червня 1943 р. у “Баудінстах” працювало приблизно 14 тис. робітників⁸². Якщо порівняти із загальною кількістю мешканців Галичини, це не так вже й багато, проте чисельність робітників щоразу зменшувалася.

Крім трудових повинностей у “Баудінсті”, ще з вересня 1941 р., наказом генерал-губернатора розпочалися набори працездатного населення на роботи у Райх – робітників залучали до праці у військовій промисловості, шахтах, сільському господарстві. На початку акції тисячі юнаків і дівчат їхали добровільно⁸³. Для галичан працювати на території Німеччини – звична справа, адже на заробітках вони перебували тут ще перед Першою світовою війною, а потім – і в післявоєнний період. Заробляли вони непогано, набували нових умінь та навичок, тому спочатку не виникало труднощів із набором робітників. Вже 6 вересня 1941 р. від’їхав перший транспорт із приблизно 1000 добровольців із галицького дистрикту⁸³. Від’їзди відбувалися під гучні промови урядовців адміністрації, мелодії оркестрів та виступи хорів у козацьких одностроях з обов’язковим виконанням пісень: “Засяяло сонце золоте”, “Гуляй, душе, гуляй”⁸⁴. Процесом мобілізації робочої сили займалася міська “Біржа праці”. Представники цієї інституції займалися пропагандою, звертаючи увагу на високу платню згідно з унормованими тарифами і підвищення фахових знань тих, хто працюватиме у Німеччині⁸⁵. Також акцентували на тому, що робітники після дев’ятимісячної праці отримають

⁸² В Українській школі провідників будівельної служби в ГГ. Львівські вісті: щоденник. 1943, 23 червня. С.2.

⁸³ Паньківський К. Роки німецької окупації. Нью-Йорк, Торонто; Ключі, 1965. С. 209.

⁸⁴ Документи та матеріали ОУН. Офіційні видання 1942–1951 рр. Журнали “Ідея і чин”, “Осередок пропаганди та інформації при проводі ОУН” та ін. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.376. Т.21. Арк.123.

⁸⁵ Великий транспорт робітників до Рейху. Львівські вісті: щоденник. 1942, 17 березня. С.3

відпустку на два тижні, яку зможуть провести вдома⁸⁶. Однак, незважаючи на такі агітаційні заклики, потік добровольців зменшувався.

З весни 1942 р. розпочався добровільно-примусовий вивіз працездатного населення, який набирив величезних масштабів.

У сільській місцевості місцева влада складала списки осіб, що підлягали мобілізації. До них насамперед записували неблагонадійних – сиріт, напівсиріт, осіб із багатодітних родин⁸⁷. Після складання списків надсилали урядовий наказ (повістку), де було зазначено ім'я, прізвище, дату народження мобілізованого, вказано, що, крім особистих документів, він мав взяти – спідню білизну, робітниче вбрання, взуття, запас продуктів харчування на два дні⁸⁸. Хто не виконував наказ, того карали ув'язненням або примусовими роботами. Такими методами з дистрикту “Галичина” вивезено станом на 31.07.1942 р. 254 тисячі 600 робітників⁸⁹.

З початком січня 1943 р. окупанти вчиняли облави. Військові оточували територію, всіх осіб відповідної вікової категорії, які долею випадку опинялися на ній, затримували й вивозили на роботи до Райху, навіть 16-річних учнів торговельних шкіл⁹⁰. У Львові в другій половині січня під час однієї з облав затримано 900 українців. Зі Станиславівської області в цьому місяці вивезли понад 15 тисяч людей⁹¹. За відмову їхати до Німеччини окупанти застосовували збірну відповідальність: показово розстрілювали

⁸⁶ Уряд Праці. Львівські вісті: щоденник.1941, 16 жовтня. С.7

⁸⁷ Винники, Звенигород, Унів та довкільні села. Історично-мемуарний збірник./ред.:М. Влох. Чікого-США, 1970. С.347.

⁸⁸ Справа по звинуваченню Мазур Григорія Івановича. Архів УСБУ ЛО. Спр.25494. Арк.25

⁸⁹ Звіт відділу праці про резерви робітників дистрикту Галичина 28.12.1941–7.10.43 рр. ДАЛО. Ф.Р-35. Оп.2. Спр.215. Арк.100.

⁹⁰ Виїзд молоді торговельних шкіл на працю до Німеччини. Львівські вісті: щоденник.1943, 23 січня. С.1.

⁹¹ Документи та матеріали ОУН. Офіційні видання 1942–1951 рр. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.376. Т. 21. Арк.102.

сільських жителів і спалювали їхні господарства⁹². Використовуючи жорстокі методи та засоби, німці зуміли станом на 15 квітня 1943 р., за даними “Уряду праці”, вивезти із Галичини до Райху 300255 осіб⁹³.

Після дев'ятимісячної праці галичани часто приїжджали у відпустки додому тривалістю 14 днів (разом із дорогою), а назад до Німеччини в більшості випадків не поверталися – переховувалися⁹⁴. Це зумовлювало переслідування з боку гітлерівської влади і супроводжувалось відповідними покараннями, зокрема, конфіскацією майна усієї сім'ї⁹⁵. Переслідуваних осіб намагалася захистити Організація українських націоналістів Степана Бандери⁹⁶. Наприклад, за допомогою своїх прибічників в українській поліції. Поліцаї за місцем проживання утікача у присутності сільського вейта і члена родини фіксували протоколом з відповідними підписами, що розшукуваний додому після відїзду не повернувся. На цьому розшук припиняли⁹⁷. Утікач опинявся за межею німецького адміністративного впливу, але вже під егідою ОУН(б), військовий сектор якої втікачів із “Баудінств” і тих, що переховувалися від робіт у Райху, а також осіб переслідуваних окупантами залучав до відділів Української народної самооборони.

З другої половини 1943 р. у Галичині облави гітлерівців з метою вивезення населення до Райху набули масового характеру, зважаючи на

⁹² Кучер В., Стефанюк Г. Окупаційний режим в дистрикті Галичина. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. Історичні нариси в 2-х книгах. Кн.1./ відп. ред. О. Лисенко. Київ, 2010. С.403.

⁹³ Губернатор д-р Вехтер прощає 300.000 – ного робітника з Галичини під час виїзду до Райху. Львівські вісті: щоденник.1943, 15 квітня. С.1.

⁹⁴ Робітники зачинають літні відпустки. Львівські вісті: щоденник.1943, 19 червня. С.3.

⁹⁵ Документи та матеріали ОУН про стан суспільно-політичних та культурних відносин на ПЗУЗ у 1942 – 1949 рр. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.376. Т.30. Арк.43.

⁹⁶ Лапан Т. Особливості спогадів жителів Західної України про рабську та примусову працю в нацистській Німеччині.Сторінки воєнної історії: збірник наукових статей. 2009. Вип.12. С.76.

⁹⁷ Мудрик-Мечник С. Радехівщина у боротьбі за Самостійну Українську Державу. Львів: “Універсум”, 1994. С.59.

зменшення кількості галичан -“добровольців”⁹⁸.

Таким чином, окупанти своєю діяльністю зумовлювали протидію і збільшення чисельності утікачів, відповідно це сприяло організаційним заходам бандерівців.

Очевидно, що вплив на зародження Опору українського населення мала і політика німців відносно галицької єврейської спільноти. Погроми, гетто, “очищення від євреїв” (масове фізичне винищення, депортації до концентраційних таборів, руйнування синагог) зумовили те, що до кінця 1943 р. єврейська етнокультурна спільнота в дистрикті “Галичина” припинила своє існування⁹⁹.

Отже, після встановлення німецької окупаційної влади в Галичині простежувалася дискримінаційна політика, що спричинила наростання протестних настроїв серед населення. Намагання гітлерівців за допомогою військово-поліційного терору максимально використати в інтересах Райху весь господарський та людський потенціал регіону (контингентна система, примусові набори працездатного населення для робіт, як у Німеччині так і на території дистрикту) зумовили протидію місцевих жителів. В результаті жорстоких заходів гітлерівської адміністрації чимало людей переховувалося від переслідування з боку окупантів. Вони й стали об’єктом для активної політичної діяльності Організації українських націоналістів, яка намагалася використати сприятливий момент і надати стихійному розвитку подій організованого характеру.

⁹⁸ Лапан Т. Усні історії галичан - остарбайтерів: специфіка примусового досвіду. Схід / Захід: історико-культурологічний збірник. 2008. Вип.11–12. С.204.

⁹⁹ Луцький О. Українське культурне життя Галичини під час німецької окупації 1941 – 1944 рр. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. Львів, 1997. Вип.3–4. С.197.

РОЗДІЛ 3

Формування Української народної самооборони

3.1. Організаційні заходи ОУН(б)

Організація українських націоналістів під проводом С. Бандери – військово-політичне об'єднання, яке прагнуло відродження Української соборної самостійної держави¹. Займаючи послідовну активну позицію, формуючи чітку організаційну структуру, дисципліновані кадри, чітко налагоджуючи ідеологічно-виховну роботу, ОУН(б) домінувала у Західній Україні під час Другої світової війни².

Бандерівці розробили “крайову концепцію” розбудови української армії, яка передбачала формування національного війська на західноукраїнських землях, опираючись на власні сили. Ідеологічні засади цієї концепції відстоювали такі провідні члени організації ОУН(б), як: С. Бандера, Р. Шухевич, О. Гасин, Д. Грицай, В. Сидор, Я. Бусел³.

Із початком радянсько-німецької війни ОУН(б) зробила рішучий крок: 30 червня 1941 р., у Львові о 8 годині вечора організувала Українські національні збори в будинку “Просвіти” на площі Ринок 10, на яких проголошено Акт відновлення Української держави та сформовано уряд – Українське державне правління на чолі з Ярославом Стецьком⁴. Органи новоствореної державної влади розмістилися на вулиці Руській, 20⁵.

Оунівці діяли рішуче, намагалися здобути незалежність, не очікуючи на

¹ Документи та матеріали ОУН щодо національного питання в Радянському Союзі і в Україні. ГДА СБУ. Ф.13. Спр. 376. Т.3. Арк. 483.

² Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух 1939 – 1960 роках. Центр дослідження визвольного руху. Львів: “Часопис”, 2015. С.296.

³ Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у 1929–1939 роках. Львів, 2010. С.271.

⁴ Львів проголошує незалежність України. Установчі збори Західних Українських Земель. Самостійна Україна. 1941, 10 липня.С.3; Buchsweler М. Volksdeutsche in der Ukraine am Voralend und Beginn des Zweiten Weltkriegs-ein Fall doppelter Loyaltaf? Gerlingen, 1984.S.303.

⁵ Справа по звинуваченню Клапчука Михайла Миколайовича. Архів УСБУ ІФО. Спр.36333. Арк.30.

закінчення війни⁶. Вони зуміли підняти повстання у 26 містах, самостійно встановили контроль над 19 містечками, організували владу в 187 (з 200) районах західноукраїнських областей і в 26 районах Правобережної України й захопили значні трофеї. Фактично оунівцям вдалося опанувати п'яту частину площі тодішньої УРСР⁷. На цій території бандерівський уряд розпочав процес встановлення владних структур – комітетів на чолі з головою, головне завдання яких – наведення порядку⁸. Комітети формували адміністративний апарат усіх сфер життєдіяльності⁹. З місцевого населення організовували станиці міліції в містах та містечках, а по селах так звану “Варту” – команду охорони села¹⁰. Варту озброювали районні провідники, після чергування зброю здавали сільському старості¹¹. Одразу після проголошення Української держави Організація розпочала інтенсивну підготовку до реалізації “крайової концепції” розбудови української армії. При військовій референтурі ОУН(б) у Львові створено військовий штаб на чолі з Дмитром Грицаєм, основне завдання якого – реєстрація осіб із старшинськими та підстаршинськими званнями; організація військових шкіл,

⁶ Копії виписок із стенограм доповіді секретаря обкому партії і політінформації про діяльність українсько-німецьких націоналістичних банд на території Львівської області 7.7.1941– 2.10.1944. ЦДАГО України. Ф.57. Оп.4. Спр.341. Арк.6.

⁷ Патриляк І. Військова діяльність ОУН(б) у 1940 – 1942 роках. Київ, 2004. С.202–203.

⁸ Справа по звинуваченню Колодчак Євстахія Філіповича. Архів УСБУ ЛО. Спр.26477. Арк.28.

⁹ Документи про діяльність організації Українських націоналістів / заклики керівника ОУН Степана Бандери та його заступника Ярослава Стецька, автобіографія Я. Стецька, ноти Бандери і Стецька до Мусоліні і Гітлера, листування з українськими націоналістами про підривну роботу проти Радянського Союзу і т.д. ЦДАВО України. Ф.3833. Оп.3. Спр.7. Арк.171.

¹⁰ Літопис Української Повстанської Армії. Т.44: Боротьба з агентурою: Протоколи допитів Служби Безпеки ОУН в Тернопільщині, 1946 – 1948. Книга 2./ред.: П. Потічний. Львів: Літопис УПА, 2006. С.156.

¹¹ Справа по звинуваченню Сабари Петра Михайловича. Архів УСБУ ЛО. Спр.23100. Арк.21.

насамперед із членів ОУН(б); облік добровольців, які бажають служити у війську; збір військового майна та зброї¹². Для втілення цих завдань по областях і повітах Галичини було створено військові команди¹³. З липня 1941 р. організовано військові вишколи¹⁴.

Німці заборонили будь-які форми державотворення, арештували С.Бандеру і його найближче оточення, вимагали скасувати Акт 30 червня 1941 р., однак у середовищі ОУН(б) все ще сподівалися на прихильність гітлерівців. Тривали переговори з Г. Кохом про долю Української держави, участь у них брали Я. Старух, Л. Ребет, І. Равлик, Є. Врецьона, Б. Кордюк¹⁵. Процес підготовки військових кадрів тривав. Наприклад, у Коломиї за сприяння військового референта окружного проводу ОУН(б) Мирослава Харкевича зорганізована старшинська (юнацька) школа із 140 осіб під командуванням сотника Михайла Микитюка (“Максима”)¹⁶. Підстаршинський вишкіл відбувався у Поморянах, де навчалось 300 вояків¹⁷; військовий перевишкіл молоді в більшості із Жовківщини тривав у Великих Мостах, в серпні 1941 р. тут організовано Краєву старшинську школу, до якої кожен область Галичини зобов’язали скерувати кількох представників¹⁸. В результаті прибуло 50 осіб, керівником вишколу був Дмитро Грицай¹⁹.

¹² Реєстрація військових. Самостійна Україна. 1941, 7 липня. С.4.

¹³ Звернення Краєвого проводу ОУН про створення української націоналістичної армії, вересень 1941 р. ЦДАВО України. Ф.3833. Оп. 1.Спр.41. Арк.7.

¹⁴ Спогади Василя Чижевського. АЦДВР. Т.6. Арк.2.

¹⁵ Кугутяк М. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті документи і матеріали. Т.2. Кн.1(1939–1945). Івано-Франківськ, 2009. 599 с.

¹⁶ Ставничий Р. Коломийські шкільні з 1941–1942 років. Коломия й Коломийщина. Том II. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. Філадельфія-Коломия, 2008. С.301.

¹⁷ Коритко Р. Ф. Пуків – героїчне село Рогатинського Опілля. Львів, 2009. С.331.

¹⁸ Спогади Василя Чижевського. АЦДВР. Т.6. Арк.2.

¹⁹ Руккас А. Поручик Олександр Олександрович Кузьмінський (1910–1947): Контрактний офіцер війська польського і член Організації українських націоналістів. Галичина: всеукраїнський науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2013. Ч.24. С.175.

Військові кадри готували такі фахівці: Олександр Кузьмінський (автор підручника “Польова служба”); Йосип Карачевський; Василь Сидор; Василь Івахів та низка інших спеціалістів, які мали необхідні знання й досвід. Проте арешти та переслідування активу ОУН(б) окупаційними властями у зв’язку з проголошенням відновлення Української державності зумовили перехід Організації у підпілля. Зважаючи на ситуацію, що складалася (тільки у Львові 15 вересня 1941 р. німці арештували 250 осіб²⁰), а також відхід великої частини членства з похідними групами на ОСУЗ, бандерівці уже під проводом М. Лебеда, який очолив Організацію після арешту С. Бандери і Я. Стецька, у вересні 1941 р. на Першій конференції ОУН(б) не прийняли постанови про перехід до загальнонаціонального збройного спротиву. Визначено такі завдання:

- а) пропагандивно-роз’яснювальна підготовка до активної боротьби з німецьким окупантом, розкриття німецьких планів поневолення і колонізації України. Планували також протидіяти радянській організації українських теренів, до якої вдавалися радянські агенти й партизанські диверсійні групи;
- б) збір та магазинування зброї;
- в) вишкіл нових провідних кадрів для визвольної боротьби²¹.

Активізація військової ділянки в ОУН(б) розпочалася лише навесні 1942 р., після березневої Другої конференції. Оунівці планували:

- а) створення в терені військових штабів і залучення до роботи у них, крім членів, симпатиків Організації, осіб українського походження;
- б) перепис військовозобов’язаних, облік військового майна;
- в) перепідготовку військовиків;
- г) зорганізування мобілізаційних структур на випадок негайного переходу до

²⁰ Справа по звинуваченню Клапчука Михайла Миколайовича. Архів УСБУ ІФО. Спр.36333. Арк.31.

²¹ Мірчук П. Українська Повстанська Армія, 1942 –1952. Документи і матеріали. Львів, 1991. С.26.

²² Справа по звинуваченню Белейовича Івана Федоровича та Чав’яка Володимира Івановича. ГДА СБУ. Ф.6. Спр.67448. Т.1. Арк.97.

формування військових частин²². Для реалізації окреслених завдань наказом Краєвого проводу у квітні 1942 р. призначено сотника Луку Павлишина (“Наборовського”). Він створив тимчасовий Краєвий військовий штаб у Львові, роботу якого координував військовий референт при Проводі Дмитро Грицай (“Перебийніс”)²³. У кожній області дистрикту Л. Павлишин організував військову референтуру обласного Проводу, що була своєрідним обласним штабом, яку очолювали: у Станиславській області – спочатку Володимир Банах, після нього Іван Гудзоватий, фактично керівником від 5 жовтня 1942 р. був Іван Белейович (“Дзвінчук”); у Львівській області – Мирослав Онишкевич (“Орест”, “Богдан”); у Дрогобицькій – Василь Чижевський, з липня 1942 р. – Богдан Вільшинський (“Орел”); у Тернопільській – Юрій Баран (“Бран”)²⁴. Після організації обласних штабів створювали окружні, по три у кожній області: у Станиславівській – Калуський, Станиславівський, Коломийський; Дрогобицькій– Стрийський, Дрогобицький, Самбірський; Львівській – Радехівський, Львівський, Золочівський; Тернопільській – Бережанський, Тернопільський, Чортківський, а також діяло близько 30 станичних штабів²⁵.

З організацією штабних клітин розпочався самовишкіл, виникали військові бібліотеки, а також проводилася інвентаризація військового майна та зброї. Наприклад, член ОУН(б) Петро Шайнога (“Чорний”) у листопаді 1942 р. приїжджав кіньми забирати зброю, яка була на обліку у Дмитрівській станиці (Радехівський повіт). Під охороною “Чорноти” і “Ялиці” він відвіз її на підрайонний осередок до села Хмільно, передавши ‘Гонті’²⁶. Організація зобов’язала з літа 1942 р. кожного свого члена “самоозброїтись”²⁷.

Структура ОУН(б) у 1942 – 1943 рр. була такою : край, область, округа,

²³ Справа по звинуваченню Павлишина Луки Степановича.ГДА СБУ. Ф.6. Спр.76470. Арк. 27.

²⁴ Спогади Василя Чижевського. АЦДВР. Т.6. Арк.3.

²⁵ Справа по звинуваченню Павлишина Луки Степановича. ГДА СБУ. Ф.6. Спр.76470. Арк. 27–28.

²⁶ Дубенський І. Спогади про минуле. Львів: Добра книга 2007. С.65.

²⁷ Справа по звинуваченню Бояновського Івана Михайловича. Архів УСБУ ЛО. Спр.19842. Арк.19.

повіт, район, підрайон, станиця (село)²⁸. Станиця в територіальній бандерівській структурі – своєрідний фундамент Організації, усі найважливіші процеси починалися з неї. Для того, щоб у селі утворилася станиця, достатньо було п'яти членів ОУН(б)²⁹. Очолював її станичний, якого призначав підрайонний провідник³⁰. Переважно станичними були молоді люди віком від 18 до 23 років, рідше середньої вікової категорії. Вищою інстанцією над селом був підрайон – об'єднання з 5 – 10 сіл. Керував ним підрайонний провідник. Район охоплював 3–4 підрайони, очолюваний районним провідником. Вище за район – повіт, далі округа, область, край із аналогічною побудовою і керуючим провідником³¹. Бандерівські зібрання в інстанціях проводили зазвичай 3–4 рази на місяць³². У підрайоні керівник збирав провідників станиць і пропонував ознайомитись із планом роботи³³. Станичні виступали тільки під псевдонімами³⁴. На зібраннях розглядали персоналії кандидатів у члени ОУН(б) з обов'язковим акцентом на вимогах до претендентів³⁵. У 1942 р. – на початку 1943 р. відбувалися співбесіди такого змісту: “Очевидно, що німці війну виграють, але за рахунок великих втрат. Захопивши величезну територію СРСР та інших окупованих держав, розпорошать свої “потріпані” сили і не в змозі будуть зупинити повстанський рух, який почнеться по всіх окупованих

²⁸ Справа по звинуваченню Демчишина Петра Йосифовича. Архів УСБУ ЛО. Спр.2385. Арк. 36.

²⁹ Загоруйко Р. Повернення зі справжнього пекла. Новий Розділ, 2004. С.10.

³⁰ Справа по звинуваченню Свіщука Івана Дмитровича. Архів УСБУ ІФО. Спр.8123. Арк.18.

³¹ Справа по звинуваченню Гричук Андрія Івановича. Архів УСБУ ІФО. Спр.11703. Арк. 26.

³² Справа по звинуваченню Бояновського Івана Михайловича. Архів УСБУ ЛО. Спр.19842. Арк.39.

³³ Справа по звинуваченню Андрухів Володимира Андрійовича. Архів УСБУ ЛО. Спр.31129. Арк.9.

³⁴ Документи, які характеризують форми і методи збройного підпілля ОУН щодо залучення до антирадянської діяльності молоді серед місцевого населення в період 1947–1953 рр. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.372. Т.26. Арк.7.

³⁵ Мудрик - Мечник С. Радехівщина у боротьбі за Самостійну Українську Державу. Львів: “Універсум”, 1994. С.13.

землях. Це призведе до вигнання гітлерівців, встановлення самостійних національних держав, що будуть опиратися на союз між собою. З метою збереження кадрів Організація антинімецьких ексцесів не проводить”³⁶. Вступаючи в ОУН(б), претендент зобов'язувався вивчити напам'ять 10 заповідей українського націоналіста³⁷. Також на зібраннях аналізували ситуацію в станицях³⁸. Закінчували збори “Декалогом українського націоналіста”³⁹. Осіб, які стали членами Організації, залучали до її діяльності поступово, на початку їм доручали збирати продукти харчування для підпільників, згодом організувати зв'язок між населеними пунктами і т.д.⁴⁰.

Жвава діяльність ОУН(б) привернула увагу німецьких спецслужб, в результаті певна кількість із бандерівського активу припинила роботу після арештів, розстрілів у листопаді – грудні 1942 р.⁴¹. Багато провідних членів Організації обрали тактику конспірування, очікували подальшого розвитку подій⁴². У 1942 р. оунівці діяли мляво, особливо відставала військова референтура⁴³.

³⁶ Справа по звинуваченню Фарила Михайла Онуфрійовича. Архів УСБУ ЛО. Спр. 26789. Арк. 24–25.

³⁷ Справа по звинуваченню Демчишина Петра Йосифовича. Архів УСБУ ЛО. Спр. 2385. Арк. 9

³⁸ Документи, які характеризують організаційну розбудову, функції, завдання, сферу дій та інші питання антирадянської діяльності ОУН–УПА в період 1943 – 1946 рр. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.372. Т.3. Арк.146.

³⁹ Справа по звинуваченню Андрухів Володимира Андрійовича. Архів УСБУ ЛО. Спр.31129. Арк.10.

⁴⁰ Справа по звинуваченню Фірко Олексія Миколайовича. Архів УСБУ ЛО. Спр.30281. Арк.12.

⁴¹ Документи і матеріали ОУН, офіційні видання 1942–1951 рр. Журнали “Ідея і Чин”, “Осередок пропаганди і інформації при проводі ОУН” та ін. Періодичні видання ОУН інформативного характеру – “Вісник української інформаційної служби”, “Вісті УІС”, радіоінформація та ін. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.376. Т.20. Арк.30.

⁴² Спогади Василя Чижевського. АЦДВР. Т.6. Арк.4.

⁴³ Документи, які характеризують організаційну розбудову, функції, завдання, сферу дій та інші питання антирадянської діяльності ОУН–УПА в період 1943 – 1946 рр. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.372. Т.1. Арк.42.

Ситуація змінилася на початку 1943 р. із розформуванням українського 201-го батальйону охоронної поліції СД (650 солдатів і сержантів, 22 офіцери)⁴⁴. Згідно з наказом керівника Головного Проводу ОУН(б) Миколи Лебеда усіх легіонерів із цього формування планували залучити до праці в Організації у військовому секторі. З цією метою легіонеру Олександр Луцькому доручено скласти списки легіонерського особового складу, виявити їхнє місце перебування і налагодити з ними зв'язок⁴⁵. Після влиття в мережу військової референтури легіонерів протягом січня – лютого 1943 р. військова діяльність поживляється. Активізація бандерівських військовиків була пов'язана ще й зі становищем на фронтах, ситуацією на Волині, де вже діяли загони Української повстанської армії під керівництвом Кліма Савура. Микола Лебідь як керівник Головного Проводу негативно ставився до організації К. Савуром волинських загонів УПА, оскільки, на його думку, діяльність упівців була провокаційною, у відповідь на дії упістів німці проводили відплатні акції щодо місцевого населення. М. Лебідь був прихильником глибокої нелегальної конспіративної роботи Організації для збереження кадрів, виступав проти розгортання збройної боротьби проти німців і стверджував, що для цього немає сприятливих обставин⁴⁶. Позицію М. Лебеда підтримувало багато членів Організації, девізом якої було: “Не партизанка сотень чи навіть тисяч, а національно-визвольна революція мільйонів українських мас – наш шлях”⁴⁷. Василь Івахів, який повернувся з

⁴⁴ Ільницький В. Життєвий і бойовий шлях Петра Мельника – “Хмари” (за матеріал. особистих зізнань та документів репресивно-каральних органів). Галичина: всеукраїнський науковий і культурно-просвітн. краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2013. Ч.24. С.197.

⁴⁵ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944–1945./упоряд.:О.Іщук, С. Кокін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.334.

⁴⁶ Там само. С.328.

⁴⁷ Документи та матеріали ОУН офіційного характеру: постанови конгресів, зборів, конференцій і т.д. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.376. Т.4. Арк.62.

Волині, дискутуючи з галицькими бандерівцями, переконував їх: коли б волиняки не сформували загонів УПА, то їхній терен опанували б більшовицькі партизани, а місцеве населення винищили б німці⁴⁸. 17–21 лютого 1943 р. бандерівці скликали III Конференцію ОУН(б), де прийняли рішення про перехід до широкої повстанської боротьби проти німецької окупаційної влади, зокрема на території Галичини. Це було зумовлено насамперед терором окупаційного режиму і масовим вивезенням населення на примусові роботи до Німеччини⁴⁹.

Конференція стала своєрідним стимулом для діяльності військових клітин Організації. Активністю у військовому спектрі вирізнялися члени ОУН на Станиславівщині, пов'язано це із діяльністю заступника військового референта Івана Белейовича (“Дзвінчука”). Корегував роботу якого безпосередньо начальник Краєвого військового штабу Лука Павлишин, із ним І. Белейович зустрічався 1 та 15 числа щомісяця у Львові в одному з магазинів на вул. Руській, 20⁵⁰. “Дзвінчук” ще в січні – лютому 1943 р. створив Обласний військовий штаб, який складався із таких відділів:

Організаційно-мобілізаційний – обліковував військовозобов'язане населення, готував мобілізаційні списки, розробляв мобілізаційно-організаційні схеми;

Розвідчий – збирав інформацію про розташування ворожих сил, військоове майно тощо;

Зв'язку – налагоджував лінію зв'язку по областях;

Зброярний – реєстрував, магазинував зброю у законспірованих місцях;

Кватирунковий (господарський) – інвентаризував вози, велосипеди, автомобілі, проводив заготівлю продуктів харчування⁵¹.

⁴⁸ Спогади Василя Чижевського. АЦДВР. Т.6. Арк.4.

⁴⁹ Мороз В. УНС на терені Дрогобицької області (1943р). Визвольний Шлях, 2000, кн.6. С.54.

⁵⁰ Справа по звинуваченню Белейовича Івана Федоровича та Чав'яка Володимира Івановича. ГДА СБУ. Ф.6. Спр.67448. Т.2. Арк.177.

⁵¹ Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш, 2014. С.11; Справа по звинуваченню Клапчука Михайла Миколайовича. Архів УСБУ ІФО. Спр.36333. Арк.43.

На початку березня І. Белейович, залучаючи колишніх легіонерів 201-го батальйону охоронної поліції СД, розпочав реорганізацію та комплектацію штабної військової сітки від області до району за зразком Обласного штабу, завершувалась така вертикаль станичним військовиком⁵².

З 1942 р. на терені Станиславщини діяли три окружні штаби: Коломийський – начальник штабу Василь Андрусак (“Різун”), Калуський – Степан Фрасуляк (“Хмель”), Станиславівський очолював сам “Дзвінчук”⁵³. Після поповнення структур легіонерами “Дзвінчук” ініціював зміни. У Коломийському військовому окрузі на посаду начальника штабу призначено легіонера Дмитра Горнякевича (“Книш”), В. Андрусяка переведено на посаду керівника розвідчого відділу при Обласному військовому штабі. Станиславівський військовий округ очолив колишній легіонер Степан Бурдин (“Шрам”), якому підпорядковувалися створені ще його попередником чотири військові повіти: Надвірнянський, на чолі із Констянтином Петером (“Сокіл”), Тлумацький – Михайло Кузишин (“Комар”), Станиславівський – Сильвестр Маланюк (“Дуб”), Галицький – Петро Мельник (“Хмара”)⁵⁴. Під час березневої реорганізації штабів “Дзвінчук”, очевидно, отримав і відповідно поширив інструкцію про організацію при організаційно-мобілізаційних відділах штабів – військових команд⁵⁵. Вони формувалися, як і військові штаби, і перебували у підпорядкуванні штабних організаційно-мобілізаційних референтів (командантів). Основне завдання військових команд – військовий вишкіл членів і симпатиків ОУН(б)⁵⁶. Військові команди, насамперед повітові, творилися із різних військовиків. Як правило, їх добре знали станичні,

⁵² Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш, 2014. С.14.

⁵³ Справа по звинуваченню Белейовича Івана Федоровича та Чав’яка Володимира Івановича. ГДА СБУ. Ф.6. Спр.67448. Т.1. Арк.121.

⁵⁴ Там само. Арк.122.

⁵⁵ Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш, 2014. С.15.

⁵⁶ Воляннюк С. Омелян Польовий – “Остап”. Львів; Торонто: Літопис УПА, 2013. С.28.

оскільки ще з 1942 р. вели облік як військовозобов'язаних, так і військовиків, саме вони з підрайонними провідниками завербовували колишніх військових⁵⁷. Після вступу до військової команди військовики проходили восьмиденний вишкіл⁵⁸. Викладали їм такі дисципліни: зброезнавство, топографія, теренознавство, діяльність родів військ, вишкільні вправи. Після вишколу військовикам доручали проводити такі самі навчання з районними, підрайонними новобранцями війських команд. Скажімо, Миколу Кліща (“Яр”) після проходження вишколу призначили підрайонним військовиком, він був зобов'язаний проводити воєнний теоретичний вишкіл по станицях і практичний вишкіл у лісах та полях⁵⁹. Організуючи військові команди, КВШ намагався за їхньою допомогою підготувати кадри для майбутніх повстанських відділів.

Станиславівщину військове керівництвом ОУН(б) розглядало як майбутню базу повстанського руху, тому саме цій території приділяли особливу увагу, хоча в інших областях дистрикту теж проводили подібну роботу. Це підтверджували німецькі джерела, зокрема повідомлення з окупованих східних областей начальника штабу служби безпеки і поліції за номером Ф.46 у Берлін від 18 березня 1943 р. “Український рух Опору”: ‘У Львівській окрузі, в бандерівських групах подальша радикалізація. Закладаються таємні склади зброї, заготівлю якої проводять і команданти української поліції, видаються організаційні накази, інструкції’⁶⁰. Мабуть, що активізація бандерівців зумовила арешт львівським гестапо у березні 1943 р. Дмитра Грицяя – керівника військової референтури Головного Проводу ОУН(б)

⁵⁷ Справа по звинуваченню Болахівського Олександра Теодоровича. ДАІФО. Ф.Р-2157. Оп.2. Спр.5916. Арк.21.

⁵⁸ Літопис Української Повстанської Армії. Т.44: Боротьба з агентурою: Протоколи допитів Служби Безпеки ОУН в Тернопільщині, 1946–1948. Книга 2/ред. П. Потічний. Львів: Літопис УПА, 2006. С.269.

⁵⁹ Кліщ М. Спогади повстанця. Тернопіль: ТДМУ, 2005. С.14.

⁶⁰ Донесення начальника штабу служби безпеки і поліції на окупованій території про д-ть партизанських і підпільних груп в окупованих німецько-фашистськими загарбниками районах, 5.03.1943 – 26.03. 1943 р. ЦДАГО України. Ф.57.Оп.4. Спр.134. Арк. 25–26.

та провідних інструкторів Олександра Кузьмінського і Василя Ковальського⁶¹.

Документи українського підпілля підтверджують інтенсивну підготовку оунівців, які акцентували увагу в цей час на зборі коштів, військового майна, курсах військової підготовки⁶². В більшості випадків ця робота повністю асоціювалась із військовими командами, активність яких фіксують організаційні звіти ОУН(б) з квітня 1943 р.⁶³.

Репресивні дії окупаційної адміністрації спричинили стихійність в організації опору в галицькому дисциплінованому середовищі ОУН(б). Якщо на Львівщині бандерівське керівництво дотримувалося чіткої позиції Організації щодо гітлерівців, то в Станиславівщині на початку квітня по селах у нічний час деякі районні, підрайонні провідники проводили збори за присутності від 30 мужчин призовного віку. На зборах закликали доросле чоловіче населення не підпорядковуватись нацистській окупаційній владі, іти в ліс, озброюватись, проводити заготівлю продуктів харчування⁶⁴.

На території дистрикту “Галичина” була певна кількість людей, які переховувалися від німецької окупаційної влади. Більшість із них під впливом подібної агітації стали на шлях збройної протидії – стихійно створювали навесні 1943 р. партизанські відділи⁶⁵. Один із найбільш відомих функціонував на Дрогобиччині у Сколівському повіті. Сформував його Дмитро Суслинець із понад двадцяти осіб, переслідуваних гітлерівцями, в лісі неподалік села Рожанка (Сколівський повіт)⁶⁶. З метою заготівлі продуктів

⁶¹ Донесення начальника штабу служби безпеки і поліції на окупованій території про д-сть партизанських і підпільних груп в окупованих німецько-фашистськими загарбниками районах, 5.03. – 26.03. 1943 р. ЦДАГО України. Ф.57.Оп.4. Спр.134. Арк. 36–37.

⁶² Справа по звинуваченню Свіщука Івана Дмитровича. Архів УСБУ ІФО. Спр.8123. Арк.15.

⁶³ Політичні і військові звіти з області “Косак” 04.1943 – 30.09.1944 р. ЦДАВО України. Ф.3836. Оп.1. Спр.65. Арк.2.

⁶⁴ Справа по звинуваченню Свіщука Івана Дмитровича. Архів УСБУ ІФО. Спр.8123. Арк.15.

⁶⁵ Мороз В. УНС на терені Дрогобицької області (1943р). Визвольний Шлях, 2000, кн.6. С.56.

⁶⁶ Дем’ян Г. Повстанський рух ОУН – УПА в 1940 – 1960-х роках. Сколівщина /ред.:

С. Павлюк. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. С.437.

харчування повстанці під командуванням Д. Суслинця здійснили два рейди на етнічну українську територію, окуповану Угорщиною⁶⁷.

Подібний відділ створив на Тернопільщині в Зборівському повіті, найвірогідніше, в лісах на відтинку Поморяни-Конюхи колишній повітовий провідник ОУН Іван Питльований⁶⁸.

Очевидно, бандерівці намагалися взяти під контроль процес стихійного формування повстанських відділів, і вже на початку травня Провід ОУН(б), виконуючи рішення III Конференції, дав доручення низовим структурам створювати відділи Української народної самооборони (УНС) під керівництвом військового референта Романа Шухевича (“Тура”)⁶⁹. Організація коментувала цю подію так: “Поодинокі відважні люди, а далі цілі гурти, оселі й околиці почали боронитися від німецьких окупантів власними силами. ОУН(б) визнала цю тактику необхідною й дала всенародному рухові збройної самооборони політично-організаційне завершення”⁷⁰.

Водночас у цивільній гілці Організації, починаючи від обласних Проводів і закінчуючи підрайонними, відбувалися наради, на яких обговорювали питання, пов’язані з формуванням УНС. Через брак старшин і підстаршин низовим ланкам визначали завдання – допомагати військовому сектору організувати збройні відділи. Також ухвалили рішення, щоб члени Проводу обіймали головні пости в майбутній структурі самооборони. Акцентували на тому, що у перші відділи мали рекрутувати молодих хлопців, які приїхали у відпустку з Німеччини, але не хотіли повертатися

⁶⁷ Політичні і військові звіти з області “Косак” 04.1943 – 30.09.1944р. ЦДАВО України. Ф.3836. Оп.1. Спр.65. Арк.2.

⁶⁸ Бігус М. Національно-визвольна боротьба ОУН–УПА на території Зборівського району. Зборівщина: історія і сьогодення. Історико - краєзнавчий нарис/ упоряд. М. Бігус. Тернопіль: Воля, 2008. С.108.

⁶⁹ Справа по звинуваченню Павлишина Луки Степановича. ГДА СБУ. Ф.6. Спр.76470. Арк.43.

⁷⁰ Документи та матеріали ОУН про розвиток української націоналістичної думки. Питання філософії, психології тощо. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.376. Т.2. Арк. 260.

назад. Цей контингент осіб зобов'язували залучити до відділів самооборони і навчити військової справи. Здібних наказано відправляти на підстаршинські курси, що організував Провід ОУН(б). Провідники округ дали доручення утворювати в повітах спеціальні відділи оборони, а у кожній станиці під керівництвом члена Організації, що володів належною військовою підготовкою (ройового), з молодих добровольців формувати відділи УНС. Важливу увагу на нарадах приділяли організації постачання теплого одягу, взуття, забезпечення самооборони продуктами харчування. Наголошували на тому, що в станицях треба займатися заготівлею таких продуктів, які можуть довгий час зберігатися (сушений хліб та фрукти, печена картопля, каші (гречана, вівсяна, ячмінна), сіль, цукор, мед, кава, квашені огірки, капуста, морква, буряки, вода). Все це доцільно зберігати у спеціальних викопаних під землею криївках. Під час нарад розглядали питання заготівлі медикаментів, перевареного білого полотна та високопроцентної самогонки, яка могла замінити йод під час обробки ран. Завдання низових ланок – пошук лікарів, медсестер, санітарів та залучення їх до роботи в УНС⁷¹.

Від 13 травня 1943 р. Микола Лебідь не виконував обов'язки урядуючого провідника ОУН(б), його посаду зайняв тодішній військовий референт Проводу Роман Шухевич, пізніше обіймав пост командир УПА (з 15.07.1943)⁷². Досвідчений, радикально налаштований військовик одразу скерував на Волинь колишнього знайомого по легіону Олександра Луцького для інспекції відділів Повстанської армії, а сам провів перевірку діяльності крайової військової референтури в дистрикті “Галичина”. Виявлено недоліки: не проведено жодної роботи у військовій ділянці на території Закарпатської Русі і в Північній Буковині. Через це керівника крайової військової референтури

⁷¹ Пелех Т. Мої молоді літа у вирі боротьби. Мюнхен-Торонто, 1988. С.157–164.

⁷² Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944 – 1945./упоряд.: О. Іщук, С. Кокін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.391.

Луку Павлишина Р. Шухевич понизив у посаді – призначив командиром УНС Дрогобиччини⁷³. Також він доручив Крайовому проводі ЗУЗ зорганізувати підпільні військові табори – бази в дистрикті “Галичина” для масового вишколу членів і симпатиків ОУН(б), мабуть, з метою встановлення контролю за повстанським рухом на стадії зародження і підготовки старшинських кадрів. Крайовий провід ЗУЗ на чолі з Михайлом Степаняком (“Лексом”) на той час був своєрідним виконавчим органом Головного Проводу ОУН(б) і складався з референтур, кожна з яких мала чітко окреслену ділянку роботи: організаційна (до 19 липня 1944 р., її очолював Юліан Гуляк (“Токар”)) займалася розбудовою підпільної мережі, приймала нових членів; військова (Василь Сидор (“Шелест”)) – проводила військові вишколи членів організації і симпатиків; фінансова, або господарська (Зиновій Марцюк (“Улас”)) – піклувалася про заготівлю продуктів харчування, теплого одягу для вояків, будувала криївки, влаштовувала склади зі зброєю, розповсюджувала повстанські облигації, так звані “бофони”, або “біфони” (гроші на бойовий фонд); пропагандивна (Петро Дужий (“Дорош”)) – пропагувала ідеї національно-визвольної боротьби; молодіжна (Ярослав Скаськів (“Моряк”)) – опікувалася молоддю та “Юнацтвом”; служби безпеки (СБ) (Григорій Пришляк) – оберігала ОУН та збройне підпілля від проникнення ворожої агентури, деморалізаційних впливів, сексотства та інших негативних явищ, що плямували ідею революційної боротьби. Референтуру Українського червоного хреста (УЧХ) утворено в листопаді 1943 р. Її очолила Катерина Зарицька (“Монета”)⁷⁴. Аналогічну структуру мали відповідно обласні, окружні, повітові, районні, підрайонні Проводи⁷⁵.

Референтури Крайового проводу розпочали організацію вишкільних баз – підстаршинських шкіл вже з травня, у формі бойових відділів – сотень.

⁷³ Справа по звинуваченню Павлишина Луки Степановича. ГДА СБУ. Ф.6. Спр.76470. Арк. 2.

⁷⁴ Онишко Л. Катерина Зарицька. Молитва до сина. Львів: Світ, 2002. С.59.

⁷⁵ Документи, які характеризують кадри ОУН–УПА, наявність матеріально-технічних засобів, джерела їх отримання і т.д. в період 1943–1953 рр. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.372. Т.11. Арк.126.

Вони комплектувалися переважно із мешканців сільської місцевості інструкторами військових команд⁷⁶. Інструктори у селах проводили вишкільну підготовку – тривала як правило два тижні, після неї осіб, здібних до військової справи, скеровували на вишкільні бази УНС⁷⁷. Водночас сітка ОУН(б) намагалася забезпечити їх усім необхідним у господарському плані⁷⁸. По селах у цей час найактивніше працювали шевці і кравці. Діставшись кінцевого місця призначення, кандидати в підстаршини самооборони мали однакові наплечники, добре взуття, запасну білизну, засоби особистої гігієни⁷⁹.

У травні 1943 р. бандерівці сформували у Стратинських лісах Бережанської округи першу в дистрикті “Галичина” вишкільну сотню “Трембіта”, яку очолив Іван Гальович (“Чмелик”)⁸⁰. У червні її передислоковано у Карпати на г. Стовбу в околиці села Суходіл⁸¹.

Дала кадри для бази Української народної самооборони створена ще у 1942 р. військова школа ОУН(б) – “Тигри”⁸². Вона розташовувалася під г.Магурою в Долинському повіті, керував нею Михайло Клим (“Журавель”).

⁷⁶ Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш, 2014. С.15.

⁷⁷ Справа по звинуваченню Зиняка Романа Михайловича. ДАІФО.Ф. Р-2157. Оп.2. Спр.13654. Арк.12.

⁷⁸ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.12: Воєнна округа УПА “ Буг” 1943–1952. Документи і матеріали. Книга 1./упоряд.: В. Мороз, О. Вовк. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.476.

⁷⁹ Грім В. Гомін у полонинах. Спогад про відділ УПА “Чорні чорти”. Альманах Станиславівської землі: збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т.2./ ред. і упоряд.: М. Климишин. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1985. С.309.

⁸⁰ Вишитий В. Хронологія Української Повстанської Армії. Част. І. 1949. С.12.

⁸¹ Документи та матеріали УПА (Українська повстанська армія). Цілі і завдання УПА, накази Генерального штабу, інструкції, матеріали по групах УПА - “Північ”, “Захід”, “Південь”. Навчально-виховна робота, звернення, листівки УПА. Опис боїв і рейдів УПА. Статути, настанови. Періодичні та інші видання УПА. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.376. Т. 66. Арк.400.

⁸² Болюбаш В. Золочівщина її минуле і сучасне. Нью -Йорк-Торонто-Канберра. 1982. С.541.

Випускників школи у травні 1943 р. організовано у сотню “Сіроманці” під командуванням “Журавля”⁸³. Табір “сіроманців” знаходився на г. Чорна Сигла⁸⁴.

На Дрогобиччині організацією самооборони займався Лука Павлишин (“Мавчин”). У результаті на Сколівщині (Дрогобицька округа) зусиллями Романа Биленя і Богдана Вільшанського (тодішнього військового референта обласного проводу) сформовано вишкільну сотню, командував нею Богдан Вільшинський⁸⁵. Наприкінці червня 1943 р. у вишкільному таборі на Сколівщині Л. Павлишин вже проінспектував дві сотні під командуванням Б. Вільшинського (“Яструб”) та Омеляна Польового (“Шахай”), у кожному формуванні було по 70 осіб⁸⁶. На Самбірщині також організовано табір самооборони із двох сотень чисельністю по 90 вояків кожна⁸⁷.

У червні 1943 р. створено вишкільну сотню УНС “Чорні чорти” на Коломийщині. Її започаткували п’ять досвідчених вояків із розформованого німцями 201-го батальйону охоронної поліції СД – “Богун”, “Меч”, “Шабля”, “Буревій” і “Чумак” і 20 добровольців із села Березів, прибувши до вишкільного табору в урочищі Збанули між селами Космач і Микуличин⁸⁸. Командиром сотні був Михайло Рачок (“Липей”)⁸⁹.

⁸³ Підгаєцька земля. Історико-мемуарний збірник./ ред. О. Яворський, І. Дурбак. Нью-Йорк - Торонто-Париж, 1980. С.244; Тимків В. Початки організації військового вишколу УПА на Прикарпатті (червень – грудень 1943 р.). Галичина: всеукраїнський науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2013. №24. С.119.

⁸⁴ Документи та матеріали УПА (Українська повстанська армія). Цілі і завдання УПА, накази Генерального штабу, інструкції, матеріали по групах УПА – “Північ”, “Захід”, “Південь”. Навчально-виховна робота, звернення, листівки УПА. Опис боїв і рейдів УПА. Статути, настанови. Періодичні та інші видання УПА. ГДА СБУ. Ф.13.Спр.376.Т.66. Арк.400

⁸⁵ Дем’ян Г. Повстанський рух ОУН –УПА в 1940–1960-х роках. Сколівщина/ред.: С.Павлюк. Львів : Інститут народознавства НАН України,1996.С.141.

⁸⁶ Справа по звинуваченню Павлишина Луки Степановича. ГДА СБУ. Ф.6. Спр.76470. Арк.45.

⁸⁷ Там само.

⁸⁸ Яремчук В., Клапчук В., Боберський Ю. Микуличин. До 590 – річчя заснування. Брошнів: Таля, 2002. С.213.

⁸⁹ Вардзарук Л. Памятаймо. Івано-Франківськ, 2008. С.29.

Старшинський склад тодішніх вишкільних сотень УНС в основному комплектувався з колишніх легіонерів вище зазначеного підрозділу. Наприклад, у 201-му батальйоні служили: Іван Гальович, Богдан Вільшинський, Ярослав Юсип, Омелян Польовий, Антін Шкітак, Михайло Рачок та інші⁹⁰. Більшість рядового складу були втікачами з примусових робіт у Німеччині та будівельної служби⁹¹.

Вишкільний процес охопив не тільки членів і симпатиків ОУН(б). Організація залучила ще й осіб, яких переслідувала окупаційна влада. За даними німецьких джерел, станом на 2 червня 1943 р. тільки в Самбірському повіті переховувалося від виїзду на роботи до Райху і праці в “Баудінсті” приблизно 200 осіб⁹². Очевидно, організовуючи вишкільні табори, бандерівці намагалися унеможливити утворення підґрунтя для організації стихійного партизанського руху. Основною причиною виникнення вишкільних таборів самооборони на теренах Карпатського регіону була рішуча підтримка бандерівського місцевого проводу⁹³. Вишкільні табори повністю контролювало військове і цивільне керівництво ОУН(б)⁹⁴. Історики українського визвольного руху зазначають, що вже в червні 1943 р. на базі сформованих сотень УНС діяли чотири вишкільних табори: на Самбірщині біля села Недільна (Львівщина), на Сколівщині (Дрогобиччина); на Долинщині між селами Луг і

⁹⁰ Содоль П. Довідник другий. Нью-Йорк, 1995. 295 с.

⁹¹ Розвідзведення (копія) українських буржуазних націоналістів про бойові дії з'єднання під час Карпатського рейду (передана в партархів Інституту в 1976 р., колишнім начальником штабу окремого кавалерійського дивізіону дивізії з'єднання) С. П. Тутученко. 14.07.1943–9.08. 1943 рр.// Матеріали націоналістичної розвідки / Гелена/ на Карпатах. ЦДАГО України. Ф.63. Оп.1.Спр.160. Арк.12.

⁹² Політичні і військові звіти з області “Косак” 04.1943 – 30.09.1944р. ЦДАВО України. Ф.3836. Оп.1. Спр.65. Арк.11.

⁹³ Літопис Української Повстанської Армії. Т.18: Карпатська група УПА “Говерля”; книга перша: Документи, звіти та публікації./упоряд.: П.Содоль.Торонто: Літопис УПА, 1990. С.8

⁹⁴ Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш; Карпатський акцент, 2014. С.20.

і Суходіл та на Коломийщині неподалік Космача (Станиславівщина)⁹⁵.

Підготовка кадрів для повстанської боротьби відбувалася не тільки у вишкільних таборах, у станицях дистрикту почали організовувати боївки УНС. Такий розвиток подій викликав занепокоєння серед місцевого керівництва ОУН(б). У червні 1943 р. в Крайовому проводі Організації почалися дискусії щодо розгортання повстанської боротьби з німецькими окупантами у Галичині. Крайовий провідник Михайло Степаняк (“Дмитро”) і більшість членів Проводу виступали проти, заявляли, що це самогубство і призведе до “волинізації” в дистрикті. Їхню позицію підтримали багато осіб із активу ОУН(б)⁹⁶. Через відсутність єдиної політичної лінії серед бандерівців процес створення УНС затягувався, а сама формація зосередила свою діяльність на вишкільній підготовці. Василь Сидор характеризував тогочасну ситуацію так: “Необхідно було вичекати та здобути прихильність громадянства”⁹⁷.

Отже, в результаті I, II та III Конференцій ОУН(б) та послідовної реалізації їхніх рішень військовим сектором Організації у травні 1943 р. на території дистрикту “Галичина” конспіративно виникли перші збройні відділи Української народної самооборони. Вони формувалися за чітко розробленим Краєвим військовим штабом планом, у тісній взаємодії територіальних та військових бандерівських ланок. У карпатському регіоні для підготовки підстаршинського складу УНС на базі сформованих сотень самооборони закладено п’ять вишкільних таборів. Процес організації УНС проходив і в оунівських станицях. Однак специфіка поглядів керівників ОУН(б), зумовлена міцними позиціями окупаційної влади, завадила розгортанню новосформованої структури.

⁹⁵ Шанковський Л. Українська Повстанча Армія. Історія українського війська 1917–1995./ упоряд.: Я. Дашкевич. Львів: Світ, 1996. С.543.

⁹⁶ Справа по звинуваченню “Чижевського” – Дьячук Василя Миколайовича. ГДА СБУ. Ф.6. Спр.33286. Арк.51.

⁹⁷ Контрольно-наглядова справа “Верховинці”. ГДА СБУ. Ф.2. Оп.110.Спр.2. Арк.101.

3.2. Розгортання УНС

Головним чинником, що прискорив формування Української народної самооборони в Галичині, став Карпатський рейд сумського партизанського з'єднання під командуванням Сидора Ковпака, який розпочався з території Білорусі 12 червня 1943 р., інформація про появу на території Західної України загонів радянських партизанів-ковпаківців надійшла у Головний Провід ОУН(б) в кінці червня 1943 р.⁹⁸ За нових обставин керівник Головного Проводу Р. Шухевич доручив колишньому легіонеру О. Луцькому для боротьби із цими загонами створити на території Галичини (у Карпатах) Українську народну самооборону⁹⁹. Головний Провід ОУН(б) побоювався, що радянські партизани на території дистрикту матимуть вплив на населення, яке виявляло невдоволення німецькою окупаційною владою, тому могло підтримати ковпаківців¹⁰⁰. Прагнучи контролювати ситуацію у цьому терені, бандерівці пришвидшили процес формування УНС. Архівні документи ОУН(б) наголошують: “У Галичині УПА не діяла, оскільки не було загрози з боку радянських партизан, хоча Організація мала глибокі корені і ширше вела організаційну роботу”¹⁰¹.

В одному із сіл Козівського району Тернопільської області під час засідання Крайового Проводу ОУН(б) новопризначений командир УНС О.Луцький провів зустріч із керівниками Станиславівського, Дрогобицького, Тернопільського обласних Проводів – Ярославом Мельником (“Робертом”),

⁹⁸ Документи німецької імперської канцелярії, які характеризують злочинний зв'язок ватажків українських націоналістів із так званим зовнішньополітичним відділом НСДАП фашистської Німеччини в 1938 –1939 рр. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.372. Т.39. Арк.279.

⁹⁹ Справа по звинуваченню Луцького Олександра Андрійовича та Луцької Юлії Федорівни. ГДА СБУ. Ф.5. Спр.67418. Т.1. Арк. 247.

¹⁰⁰ Справа по звинуваченню “Чижевського” - Дьячук Василя Миколайовича. ГДА СБУ. Ф.6. Спр.33286. Арк.127.

¹⁰¹ Документи, які характеризують організаційну розбудову, функції, завдання, сферу дій та інші питання антирадянської діяльності ОУН–УПА в період 1943 – 1946 рр. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.372. Т.2. Арк.199.

Зеновієм Благим (“Шпаком”) і Іваном Шанайдою (“Нестором”), територія яких була базою для створення УНС. Під час зустрічі виявилось, що обласні Проводи для творення формації не готові ні в господарському, ні в мобілізаційному відношенні¹⁰². Однак О. Луцький дав доручення керівникам обласних Проводів “Роберту”, “Шпаку” і “Нестору” до кінця липня провести мобілізацію членів Організації, придатних служити в УНС. “Роберт” на території Станіславівської області мав сформувати два курені чисельністю від 800 до 1000 вояків; “Шпак” – створити на Дрогобиччині один курінь у кількості 600 осіб; “Нестор” – на Тернопільщині курінь із приблизно 400 стрільців¹⁰³. Обласні Проводи зобов’язувалися усіх мобілізованих забезпечити в достатній кількості одягом, продуктами харчування, зброєю і скерувати у зазначені О. Луцьким місця концентрації УНС у Карпатських горах. За вказівкою Романа Шухевича Станіславівський і Дрогобицький обласні Проводи ОУН підпорядковувалися командирі самооборони О. Луцькому, незважаючи на те, що організаційно перебували в компетенції Проводу¹⁰⁴.

Партизанські загони С.Ковпака швидко просувалися до Карпат, вели успішні бої з німецькими окупаційними силами дистрикту “Галичина”, яким не вдалося зупинити рейду ковпаківців. Така ситуація сприяла мобілізації до УНС. Населення дистрикту бачило, що окупаційна влада, не маючи достатніх військових сил, не може ефективно протидіяти ковпаківцям. У місцевостях, де вони пройшли, панував хаос, операція німецької окупаційної

¹⁰² Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944 – 1945./упоряд.: О. Іщук, С. Кокін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.336.

¹⁰³ Справа по звинуваченню Луцького Олександра Андрійовича та Луцької Юлії Федорівни. ГДА СБУ. Ф.5. Спр.67418. Т.1. Арк. 248.

¹⁰⁴ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944–1945./упоряд.: О. Іщук, С. Кокін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.337.

влади з ліквідації партизанів затягувалась. Очевидно, що серед галицьких бандерівців змінилися настрої щодо УНС, було зрозуміло – ковпаківці намагатимуться закласти базу для розгортання партизанського руху в Карпатах¹⁰⁵. Українське підпілля не могло допустити того, щоб радянські партизани опанували та контролювали карпатський регіон, природній ландшафт якого створював належні умови для проведення вишкільної підготовки і добре захищав від німецьких каральних акцій. Наказ про формування самооборони Головний Провід ОУН(б) видав 15 липня 1943 р.¹⁰⁶

Для керівництва діяльністю УНС її командир О. Луцький створив штаб, до якого входили:

1. Луцький Олександр (“Беркут”) – командир.
2. Банах Володимир (“Гордієнко”) – начальник штабу.
3. Голембовський (бургомістр м. Станиславів) – організаційно-мобілізаційний референт.
4. Мартинець Ярослав (“Петер Констянтин”, “Сокіл”) – референт військової розвідки¹⁰⁷.
5. Чижевський Василь (“Артем”, “Демид”) – ад’ютант командира, в основному керував штабом формації¹⁰⁸.

Штаб не мав постійного місця дислокації. В. Банах і Голембовський мешкали легально у Станиславові, а Я. Мартинець у місті Тисмениця. На нелегальному становищі перебували О. Луцький та В. Чижевський. Вони переховувалися в селі Ямниця Станиславівського району або в місті Станиславові по вулиці “Третє Травня” у В. Банаха¹⁰⁹.

У своїй діяльності штаб УНС опирався на обласні штабні військові

¹⁰⁵ Лебідь М. УПА: Українська Повстанська Армія. Ч.І. Видання Пресового Бюро УГВР, 1946. С.49.

¹⁰⁶ Кентій А. УПА 1942–1943 рр. Київ, 1999. С.146.

¹⁰⁷ Бабій В. Вони боролись за Україну до 65-річчя УПА. Івано-Франківськ, 2007. С.9.

¹⁰⁸ Справа по звинуваченню Луцького Олександра Андрійовича та Луцької Юлії Федорівни. ГДА СБУ. Ф.5. Спр.67418. Т.1. Арк.251.

¹⁰⁹ Там само.

сітки, реорганізовані навесні 1943 р., а командир О. Луцький – на військових референтів, що відповідно в більшості випадків обійняли посади командирів УНС і керували штабами. Наприклад, на Станиславівщині командиром самооборони призначено Івана Белейовича (“Дзвінчука”), військового референта обласного проводу ОУН(б)¹¹⁰.

Згадуючи події липня 1943 р., головний командир УПА Р. Шухевич на одному із засідань проводу ОУН(б) восени 1944 р. зазначив, що саме поява партизанів С. Ковпака на Прикарпатті зумовила обставини, сприятливі для створення УНС. Бо коли б це зробили раніше, зауважив він, то “були б програли, бо не було об’єктивних умов”¹¹¹. В. Яшан у спогадах писав: “Українське підпілля вповні використало те замішання, яке викликав рейд Ковпака. Воно в тому числі активізувалось, переорганізувалось, і ще в часі походу червоного загону почало проявляти деяку діяльність у терені”. Одночасно він зауважував, що німці, зайняті поборюванням загону С.Ковпака, не мали часу і змоги починати боротьбу з українськими місцевими партизанами¹¹².

Польська історіографія підтверджує слова Р. Шухевича та В. Яшана, що саме ковпаківський рейд зумовив розгортання Української народної самооборони: “Рейд Ковпака мав політичне значення, стимулював радикальні настрої людності, зумовлював активізацію протинімецьких акцій і відповідно ОУН(б)”¹¹³; “Страх, що Карпати будуть освоєні радянською партизанкою прискорив дії керівництва ОУН(б) із розбудови власної збройної організації та створення в Карпатах другої східної частини військових баз”¹¹⁴.

¹¹⁰ Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш, 2014. С.20

¹¹¹ Літопис УПА. Нова серія. Т.10: Життя і боротьба генерала Тараса Чупринки. 1907 – 1950. / упоряд.: С. Богунов, В. Даниленко. та ін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.238.

¹¹² Яшан В. Під брунатним чоботом. Торонто, 1989. С.91.

¹¹³ Torzecki R. Polacy i Ukraińcy: Sprawa ukraińska w czasie n wojny światowej na terenie n Rzeczypospolitej. Warszawa, 1993. S.190.

¹¹⁴ Sowa A. Stosunki polsko-ukrainkie 1939 – 1947. Krakow, 1998. S.224.

На думку багатьох українських дослідників, виникнення УНС було пов'язане також із формуванням на території дистрикту стрілецької дивізії СС “Галичина”. Провід ОУН(б) враховував те, що до цього та йому подібних військових з'єднань окупанти мобілізували найбільш боєздатне українське населення, котре могло бути резервом для майбутніх відділів УПА.

Станом на друге червня 1943 р. в дивізію СС “Галичина” зголосилося 80 тисяч добровольців, призовні комісії пройшло 53 тис. осіб, з них визнано придатними для військової служби 27 тис., призвано 19 тис., а 13 тис. з'явилося до місць збору¹¹⁵.

На той час серед багатьох галичан німецька армія вважалася найбільш вишколеною, найкраще озброєною, була доброю школою військової майстерності¹¹⁶. На їхнє переконання, власні збройні сили в майбутньому могли б стати гарантом української незалежності, досвід Першої світової війни довів, як знадобилися українцям вишколені в Австро-Угорській армії Січові стрільці¹¹⁷. Враховуючи тодішню ситуацію, національно свідомі галичани вибирали свій власний шлях, одні йшли на збірні пункти дивізії СС “Галичина”, а інші – в Українську народну самооборону¹¹⁸.

Про розгортання української партизанки гітлерівці були поінформовані, а сама УНС не приховувала свого існування та поширювала листівку “До німців на зайнятих українських землях!” У ній зазначено, що основна причина появи формації УНС – це охорона населення від радянських партизанів, а не боротьба з німцями. Водночас листівка застерігала гітлерівців не воювати з мирними жителями, інакше весь український нарід буде змушений

¹¹⁵ Колісник Р., Малецький М. 1-ша Українська дивізія Української національної армії (дивізія “Галичина”) /упоряд.: Дашкевич Я. Історія українського війська 1917–1995. Львів, 1996. С.702.

¹¹⁶ Верига В. Слідами батьків. Львів, 2002. С.20.

¹¹⁷ Там само.С.21.

¹¹⁸ Надбужанщина, Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Кам'янецьчина, Хомщинна і Підляшшя. Історично-мемуарний збірник Т. 2. / ред. М. Мартинюк. Нью - Йорк - Париж - Сідней - Торонто, 1989. С.476.

виступити проти них¹¹⁹.

Формування самооборони опиралося на потужну структуру ОУН(б). Згідно даних радянського агента Луки Павлишина (“Ярослава”), який у період з квітня 1942 по травень 1943 р. перебував на посаді військового референта крайового проводу ОУН ЗУЗ, на середину 1943 р. в Галицькому краї ОУН було 26 тис. членів, 13 тис. симпатиків, 26 тис. у юнацькій організації та 5 тис. симпатиків-юнаків. Серед оунівців у цей час нараховувалося 3700 військовиків, до яких належали особи, що пройшли військову підготовку в регулярній армії чи річне військове навчання в Організації¹²⁰. Тільки місячні видатки ОУН(б) на Дрогобиччині в липні 1943 р. становили 35055 зл., а надходження – 201268 зл., витрачали на вишколи – 1044 зл., на харчування для УНС – 2700,80 зл.¹²¹. Поповнювали казну Організації в основному щомісячні внески (4 злотих) її членів¹²², а також кошти, які були зібрані серед населення¹²³.

Отже, ОУН(б) мала відповідні можливості для створення й розбудови власних збройних сил.

Мобілізацію в УНС проводили організаційно-мобілізаційні відділи обласних військових штабів, які через свою мережу низових клітин залучали добровольців і скеровували їх на призовні пункти самооборони¹²⁴. Основне завдання військових штабів – підбір кадрів для УНС, визначення місця дислокації формування відділів, забезпечення їх продуктами харчування,

¹¹⁹ Губка І. Дорогою боротьби. Сіроманці курінь окремого призначення. Львів, 2011. С.141

¹²⁰ Документи, які характеризують кадри ОУН–УПА, наявність зброї, печатної техніки та інших матеріально-технічних засобів, джерела їх отримання і т.д в період 1943–1953 рр. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.372. Т.11. Арк.232.

¹²¹ Мороз В. УНС на терені Дрогобицької області (1943р). Визвольний Шлях, 2000, кн.6. С.59

¹²² Справа по звинуваченню Пехоцького Миколи Дмитровича, Середницького Дмитра Онуфрійовича. Архів УСБУ ЛО. Спр.22356. Арк.213.

¹²³ Там само. Арк.156.

¹²⁴ Справа по звинуваченню Белейовича Івана Федоровича та Чав’яка Володимира Івановича. ГДА СБУ. Ф.6. Спр.67448. Т.1. Арк.197.

розвідкою (поки УНС не створила своєї власної), зброєю. Це була нелегка, відповідальна й небезпечна робота.

На першому місці в мобілізаційному процесі структури Організації була станиця. Станичний села Сільце Божиківське Андрій Галайбіда підтверджував, що протягом 1943 р. декілька разів приходили накази “згори” відрядити певну кількість добровольців до УНС у Карпати¹²⁵. Підготовча робота до мобілізаційного процесу у станицях відбувалася ще з 1942 р.: проводили збори, на яких опрацьовували підпільну літературу, вивчали Декалог українського націоналіста, аналізували суспільне становище населення, відбувалася агітація тощо¹²⁶. Кандидатів у “Самооборону” підбирали і рекомендували саме станичні сітки ОУН(б), котрі добре знали мешканців того чи іншого населеного пункту¹²⁷. Кожен претендент, вступаючи в УНС, обирав собі псевдо. Перебуваючи в “Самообороні”, він жив і воював під цим псевдонімом, змінював його лише за власним бажанням та за згодою командування¹²⁸.

Основним мобілізаційним ресурсом для УНС були:

1. Члени ОУН(б), симпатичні Організації;
2. Утікачі із примусових робіт із Німеччини, “Баудінсту”;
3. Колишні учасники “Нахтігалю” та інших військових формувань;
4. Національно свідомі українці, які вважали утворення української військової формації потрібною і актуальною справою.

Мобілізація відбувалася на добровільних засадах. По станицях станичні проводили відповідну інформаційну роботу, вони оперували змістом першого

¹²⁵ Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.244.

¹²⁶ Справа по звинуваченню Кінаша Степана Дмитровича. Архів УСБУ ЛО. Спр.24699. Арк.14.

¹²⁷ Справа по звинуваченню Ковальчука Івана Лук’яновича. Архів УСБУ ЛО. Спр.23157. Арк. 243.

¹²⁸ Справа по звинуваченню Белейовича Івана Федоровича та Чав’яка Володимира Івановича. ГДА СБУ. Ф.6. Спр.67448. Т. 2. Арк.20.

офіційного звернення УНС до мешканців західних українських земель, закликали створювати народну самооборону для боротьби з радянськими партизанами на теренах Карпат¹²⁹. У зверненні “Самооборони” до населення сказано: “Німці нас перед большевизмом вже не в силі оборонити. В сучасній стадії війни вони не зацікавлені в обороні українського населення перед терором більшовицьких банд. Навіть похід більшовицьких партизанських банд не змінив їхнього ворожого відношення до українського народу. В перший вогонь проти більшовицьких банд вони посилають українську поліцію, але не дають їй потрібної кількості амуніції, а поранених українських поліцистів залишають на полі бою (Скалат).

Українці!

Ми не можемо допустити до того, щоб в ім'я планів ненависної Москви горіли наші оселі, руйнувалося наше добро, щоб в нашій Україні гніздилися енкаведівські банди. Цим московсько-більшовицьким агентам ми відповідаємо організованою народною самообороною, щоб власними грудьми охоронити нашу батьківщину. Український народ не дасть себе нікому поневолити і тому організовує Українську Народну Самооборону для боротьби з большевицькими партизанськими бандами в Карпатах”¹³⁰.

Інформаційно-роз'яснювальна робота серед населення станиці приносила результат. Добровольці зверталися до станичного села, наголошуючи, що бажають вступити і воювати в УНС. Станичний не приховував труднощів і небезпек, змальовуючи непривабливу картину буднів вояка самооборони, якщо претендент наполягав на своєму, то давав згоду¹³¹. Претенденти одержували наказ: про розмову нікому не говорити, готуватися до переходу на нелегальне становище в підпілля та чекати виклику.

¹²⁹ Справа по звинуваченню Ковальчука Івана Лук'яновича. Архів УСБУ ЛО. Спр.23157. Арк.14.

¹³⁰ Листівки, звернення оунівців та інших українських націоналістів, 6.1.1943 – грудень 1943 р. ЦДАГО України. Ф.57. Оп.4. Спр.358. Арк. 24.

¹³¹ Паливода В. Спогади українського повстанця і багаторічного в'язня таборів ГУЛАГУ. Київ: Смолоскип, 2001. С.11.

Кожний доброволець зобов'язувався мати: взуття (черевики, чоботи) та військовий мундир або цивільний одяг у доброму стані, військовий шкіряний пояс, наплічник чи військову торбу з предметами особистої гігієни: коц, пошивку на подушку, простирadlo, дві пари білизни, дві пари онуч, рушник, мило, “їдунку”, ложку з виделкою, ніж, щіточку до зубів, зубну пасту, голку, нитки, йод, бандаж, прибори для гоління¹³² та запас продуктів харчування на дві доби¹³³.

Одержавши повідомлення про відхід, мобілізовані добровольці увечері приходили до будинку станичного, хто мав зброю, приходив озброєний¹³⁴. Станичний, якщо була потреба і можливості, доповнював їх виряд. Петро Кузьма 1923 р.н., житель села Плєсківці Тернопільського повіту згадував про це так: “Кравець у Чернихові пошив нам уніформи й мазепинки, станичний вручив рушницю й шоломи”¹³⁵. Уночі станичний відводив добровольців до місця теренового зв'язку. Тут звертався до майбутніх вояків УНС із коротким побажанням вірно служити Україні, не зганьбити себе, не забувати про родину тощо¹³⁶. Побажання закінчувалося словами: “Україну здобути або вдома не бути!”. Обмінювались привітом “Слава Україні”! – “Героям слава”! добровольці у супроводі зв'язкового та в компетенції районного провідника стрілецьким рядом вирушали далі по зв'язку, який мав осередок у кожній

¹³² Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.212; Літопис Української Повстанської Армії. Т.29: Іван Гарасимів (“Палій”). З юнацьких мрій – у ряди УПА. /ред. І. Тимочко-Камінська; С. Голяш. Торонто: Літопис УПА, 1999. С.22.

¹³³ Справа по звинуваченню Белейовича Івана Федоровича та Чав'яка Володимира Івановича. ГДА СБУ. Ф.6. Спр.67448. Т.2. Арк.66.

¹³⁴ Сапер. Чорні чорти /Спомин/. Періодичне видання УПА “Чорний ліс.” Ч.7–8. липень – серпень, 1948. С.28.

¹³⁵ Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред.:Є. Штендера.Торонто: Літопис УПА, 1989. С.254.

¹³⁶ Паливода В. Спогади українського повстанця і багаторічного в'язня таборів ГУЛАГУ. Київ: Смолоскип, 2001. С.12.

станіці (хата зв'язку), у ній чергували зв'язківці цілодобово. Тільки ночами, від станіці до станіці, вони добиралися до призначеного військовою командою місця збору добровольців повіту чи округи – призовного пункту¹³⁷. Зазвичай це місце було осідком повітового чи окружного Проводу¹³⁸. Ішли групами, по дорозі чисельність груп збільшувалась¹³⁹. Районний командант УНС призначав “старшого” над групою – особу, яка добре зналася на військовій справі, пройшла підготовку в польській, радянській чи німецькій армії¹⁴⁰. “Старший” відповідав за групу, давав вказівки організаційного характеру та щодо правил поведінки під час переходів і постоїв. У такий спосіб добровольці освоювали нічну тактику пересування в терені – вчилися орієнтуватися в темряві, подавати різні сигнали. Вони рухалися безшумно, польовими дорогами, непомітними стежками, обходили села, містечка¹⁴¹. Удень зупинялися на задалегідь приготованих і призначених місцях, де їх харчували сільські господині¹⁴². Ці пункти знаходились якнайдалше від головних доріг і стежок, обов'язково мала бути яруга чи ліс, щоб у разі небезпеки група мала змогу непомітно зникнути, не наражаючи на репресії тих людей, які давали їй притулок. Спали в стодолах, на горищах і т.д.¹⁴³.

¹³⁷ Справа по звинуваченню Белейовича Івана Федоровича та Чав'яка Володимира Івановича. ГДА СБУ. Ф.6. Спр.67448. Т.2. Арк.67.

¹³⁸ Справа по звинуваченню Горбатого Івана Павловича. ДАІФО. Ф.Р-2157. Оп.2. Спр.5916. Арк.60.

¹³⁹ Справа по звинуваченню Верещинського Володимира Миколайовича. ГДА СБУ. Ф.5. Спр.68210. Арк.41.

¹⁴⁰ Паливода В. Спогади українського повстанця і багаторічного в'язня таборів ГУЛАГУ. Київ: Смолоскип, 2001. С.13.

¹⁴¹ Пастущин І. Про вишкіл повстанців в Карпатах. Режим доступу: <https://soundcloud.com/local-history/j4t8wn8j3jo5>.

¹⁴² Літопис Української Повстанської Армії.Т.4: Чорний ліс: Видання команди Станіславського тактичного відтинка УПА, 1947–1950 роки. Книга друга 1948–1950 (продовження). /ред. Є. Штендера, П. Потічний. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.69.

¹⁴³ Пастущин І. Про вишкіл повстанців в Карпатах. Режим доступу: <https://soundcloud.com/local-history/j4t8wn8j3jo5>.

Коли група досягала певної чисельності, її учасники одержували медичні картки, проходили лікарський огляд – проводила призовна комісія¹⁴⁴. До складу призовної комісії обласні штаби делегували: лікаря та організаційно-мобілізаційних референтів обласного та окружного штабів, окружного команданта УНС¹⁴⁵. Після проходження призовної комісії перед придатними до військової служби добровольцями з короткою промовою виступав організаційно-мобілізаційний референт і скеровував до повітового чи окружного місця збору¹⁴⁶. Групи до збірного пункту прибували вночі. Тут їх зустрічав командант варту з кількома стрільцями. Одразу лягали спати, під кущами, деревами прямо на землю, яку вкривали шинелями, куртками, ряднами, піджаками, френчами, плащами. Замість подушки використовували наплічник або військову торбу¹⁴⁷. Вдосвіта на сигнал “Рання зоря” мобілізовані добровольці вставали, приводили себе в порядок, вмивалися з їдунок, мисок, горнят, а в кого не було – з-під крана великої бочки з водою, що була вмонтована на селянському возі¹⁴⁸. Потім лунала команда службового старшини “Збірка на руханку без зброї!” Руханку проводив службовий старшина, вона передбачала біг, розминання, силові та стройові вправи. Після руханки – сніданок (переважно подавали чорну каву і шматочок чорного хліба)¹⁴⁹. Після

¹⁴⁴ Сапер. Чорні чорти /Спомин/. Періодичне видання УПА “Чорний ліс.” 1948. липень – серпень. (Ч.7–8). С.29.

¹⁴⁵ Хмель С. Українська партизанка (з крайових матеріалів). Львів, 1993. С.9.

¹⁴⁶ Літопис Української Повстанської Армії. Т.4: Чорний ліс: Видання команди Станіславського тактичного відтинка УПА, 1947–1950 роки. Книга друга 1948–1950 (продовження)/ ред. Є. Штендера, П. Потічний. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.70.

¹⁴⁷ Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис. Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк.2.

¹⁴⁸ Паливода В. Спогади українського повстанця і багаторічного в’язня таборів ГУЛАГУ. Київ: Смолоскип, 2001. С.14.

¹⁴⁹ Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис. Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк.4.

сніданку загальна збірка. Усіх прибулих реєстрували, за кожним закріплювали псевдо, розподіляли по роях, чотах, видавали зброю, призначали командирів¹⁵⁰. Після збірки розпочиналася вишкільна підготовка, яка тривала до вечора з перервою на обід. Дисципліна сувора, накази треба було виконувати бездоганно. Найперше вчили, як поводитися із різною зброєю, переважно польського, німецького, радянського, чеського, угорського, австрійського виробництва. Кожен вояк зобов'язувався бути обізнаним з усіма видами озброєння, вміти ним досконало користуватися. Вона мала бути ідеально чистою, змащеною, за цим дуже речно стежили командири¹⁵¹. Після досконалого вивчення зброї займалися стройовою підготовкою. Під час навчання до стрільців командири зверталися на “Ви”, вживаючи псевдо, стрільці до командирів теж на “Ви”, згідно командирського ступеня, наприклад “Друже роєвий”, “Друже чотовий”, “Друже сотенний”. Новобранці повинні були вміти: відгукуватись на виклик командира, вітатися, звітувати, повертатися вправо, вліво, кругом, ставати на збірку, крокувати в маршовій колоні, стояти на стійці, затримати ворога, командири звертали увагу на стрілецьку поставу, охайність, чистоту. Військова підготовка у місці збору відбувалася із дотриманням суворої конспірації. Увечері, після військового вишколу, стрільці сходилися в гуртки, де відбувалися бесіди, диспути на різноманітні суспільні теми. Освічені новобранці розповідали історію України за Михайлом Грушевським чи Іваном Крип'якевичем, декламували вірші українських поетів¹⁵².

Обласні військові штаби планувала збір у певних місцях тільки на короткий час, в більшості випадків від семи до чотирнадцяти днів, поки

¹⁵⁰ Справа по звинуваченню Шніцера Олексія Ільковича. ГДА СБУ. Ф.5. Спр.68244. Арк.14.

¹⁵¹ Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк.8.

¹⁵² Паливода В. Спогади українського повстанця і багаторічного в'язня таборів ГУЛАГУ. Київ: Смолоскип, 2001. С.15.

збиралися добровольці з повіту чи округи¹⁵³. Протягом цього невеликого часу станціонування добровольчих груп військові інструктори консолідували їх у військову бойову одиницю, переважно – чоту, готували до передислокації в Карпати – місця базування УНС¹⁵⁴. За даними опублікованих джерел, під час переходу в Карпати майбутні уенесівці чітко виконували накази командирів, дотримувалися встановленого порядку, швидкості руху, дистанції, заходів безпеки, маскуванн¹⁵⁵. Передислоковувалися вночі. Зупинялися щогодини на 10 хв. (без порушень побудови колони та в постійній бойовій готовності), щоб напиться води, справити природні потреби, поправити взуття, одягу, зброю¹⁵⁶.

Якщо база самооборони знаходилася неподалік станиці, добровольців приводили у її розташування станичні сіл із підрайонним провідником¹⁵⁷.

Наплив бажаючих в УНС зумовлювали: політика німців, (ставала дедалі жорстокішою), та патріотичні настрої, стимульовані ОУН(б), яка була лідером серед політичних сил дистрикту.

Отже, основним приводом розгортання УНС був Карпатський рейд сумського партизанського з'єднання під командуванням Сидора Ковпака. Мобілізацію в самооборону на добровільних засадах проводили обласні військові штаби. Вихідним пунктом мобілізаційного процесу була станиця. Добровольці у повітових або окружних осередках ОУН(б) проходили лікарський огляд, після якого придатних до військової служби осіб інструктори військових команд організовували у військові відділи і передислоковували до карпатських вишкільних баз УНС.

¹⁵³ Справа по звинуваченню Белейовича Івана Федоровича та Чав'яка Володимира Івановича. ГДА СБУ. Ф.6. Спр.67448. Т.2. Арк.67.

¹⁵⁴ Справа по звинуваченню Шніцера Олексія Ільковича. ГДА СБУ. Ф.5. Спр.68244. Арк.13

¹⁵⁵ Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.213.

¹⁵⁶ Паливода В. Спогади українського повстанця і багаторічного в'язня таборів ГУЛАГУ. Київ: Смолоскип, 2001. С.17.

¹⁵⁷ Справа по звинуваченню Болахівського Олександра Теодоровича. ДАІФО. Ф. Р.2157. Оп.2. Спр.5916. Арк.21.

3.3 Вишкільні курені

Вишкільні курені УНС – це школи для підготовки військових кадрів. Вони виникли на базі вишкільних сотень УНС, сформованих у травні – червні 1943 р., в результаті мобілізації, що проходила з другої половини липня і тривала два тижні¹⁵⁸. За даними учасника Карпатського рейду у складі з'єднання радянських партизан-ковпаківців Василя Войцеховича та командира УНС О. Луцького, було організовано у Карпатах п'ять куренів самооборони¹⁵⁹.

Курінь “Чорні чорти” мав у своєму складі 400 – 450 осіб, командував ним хорунжий Михайло Рачок (“Липей”)¹⁶⁰. Основою куреня була створена в червні 1943 р. вишкільна сотня “Чорні чорти”¹⁶¹. В другій половині липня вона під командуванням хорунжого “Липея” нараховувала сотню вояків, і поділялася на три чоти. Першою чотою командував чотовий “Славко”, другою – “Скуба”, третьою – “Богун”¹⁶². У середині серпня “Чорних чортів” доукомплектовано відділом чисельністю 300 осіб під командуванням булавного Миколи Яворського (“Козак”). Він складався з двох груп, одна формувалася в селі Грушка вихідцями з околиць Галича, Станиславова, Тисмениці, Товмача, у ній було приблизно 180 вояків¹⁶³, друга – в селі Бортники Городенківської

¹⁵⁸ Лебідь М. УПА: Українська Повстанська Армія. Ч.І. Вид. Пресового Бюро УГВР, 1946. С.84.

¹⁵⁹ Войцехович В. Партизани ідуть на Захід. Київ, 1982. С.131; Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськ. органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944 –1945./упоряд.: О. Іщук, С. Кокін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.337;

¹⁶⁰ Справа по звинуваченню Луцького Олександра Андрійовича та Луцької Юлії Федорівни. ГДА СБУ. Ф.5. Спр.67418. Т.1. Арк.251.

¹⁶¹ Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис. Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк.3.

¹⁶² Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш, 2014. С.28.

¹⁶³ Захарова М. Олекса Химинець (Благий) – пластун, курінний “Месників”, лицар Срібного хреста Бойової заслуги. Краєзнавець Прикарпаття. 2012. липень – грудень. (№ 20). С.48.

округи Товмацького повіту¹⁶⁴. З прибуттям поповнення “Липей” реорганізував школу у курінь із поділом на три сотні. Першою командував сам М. Рачок, другою “Козак”, третьою Михайло Дарабан (“Дон”)¹⁶⁵. Серед особового складу куреня переважали вихідці із Станиславівської, Коломийської, Городенківської, Бережанської округ¹⁶⁶. Ад’ютант командира УНС Олександра Луцького – Василь Чижевський у своїх спогадах відзначав, що дві сотні “Чорних чортів” постійно займалися вишколом, а третя працювала у господарстві і забезпечувала охорону табору. Курінний “Липей” у такий спосіб намагався підготувати вишкільників на належному військовому рівні¹⁶⁷.

Курінь “Чорні чорти” розташовувався у спеціально облаштованому таборі, його будували мешканці навколишніх із Космачем та Микуличином сіл під керівництвом майстра Дмитра Кравчука (“Кіф’якового”). Місце під його розташування вибрав обласний командир УНС Іван Белейович уродженець Микуличина. Воно було непомітним із гірських висот, мало вихід у непрохідні для військової техніки гірські ліси¹⁶⁸. Стрілець УПА і учасник будівництва табору Гринюк Юрій Васильович із Краївців зазначав, що спочатку корчували ліс, готували місце під забудову, розкопували схил гори. Тесали плениці, клали підвалини, ступи і платви, все різали на трачці. За два місяці збудували: три колиби площею по 60 м²; кухню 20 м²; пивничку 12 м² для зберігання продуктів; шопу 30 м², у якій одночасно могло харчуватися за столами до 30 осіб¹⁶⁹.

¹⁶⁴ Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш, 2014. С.26.

¹⁶⁵ Справа по звинуваченню Дарабана Михайла Михайловича. Архів УСБУ ЛО. Спр.35197. Арк.17.

¹⁶⁶ Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис. Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк.3.

¹⁶⁷ Спогади Василя Чижевського. АЦДВР. Т. 6. Арк.10.

¹⁶⁸ Вардзарук Л. Памятаймо. Івано-Франківськ, 2008. С.212.

¹⁶⁹ Яремчук В., Клапчук В., Боберський Ю. Микуличин. До 590-річчя заснування. Брошнів: Таля, 2002. С.50.

Будівлі накривали грубим шаром смерекових гілок, які захищали їх від негоди, маскували з повітря¹⁷⁰. У колибах було електричне освітлення – засоби для освітлення вояки УНС забрали з копальні нафти¹⁷¹. Зауважимо, що будівництво таких приміщень не було новизною для мешканців цього регіону. В Карпатах проводили вирубку лісу на значній відстані від населених пунктів. У місцях вирубки знаходилося лісництво, яке мало свій магазин, їдальню, два рази на тиждень робітників забезпечували продуктами харчування, які доставляли вузькоколійкою, так званий “вагон-лавку”. Робітники, що працювали у лісництві, жили в колибах, споруджених у лісі¹⁷². Схему будівель та їх забезпечення взяло керівництво самооборони як зразок під час побудови та постачання вишкільних таборів для куренів УНС.

У курені “Трембіта” було 350–400 стрільців, командир куреня – сотенний “Чорнобривий”¹⁷³. До нього увійшла сотня “Гайдамаки” під командуванням Івана Гальовича, сформована із новобранців Станиславівщини та залишків розбитої німцями сотні “Трембіта І” в околицях села Велдіж Долинського повіту¹⁷⁴, а також сотня “Трембіта ІІ”, організована в першій половині серпня 1943 р. “Чорнобривим”¹⁷⁵. “Трембіта ІІ” складалася з трьох груп. Перша група

¹⁷⁰ Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис. Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк.3.

¹⁷¹ Альманах Станиславівської землі:збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т.2./ ред. і упоряд.: М. Климишин. Нью-Йорк-Париж-Торонто, 1985. С.311.

¹⁷² Яремчук В., Клапчук В., Боберський Ю. Микуличин. До 590 – річчя заснування. Брошнів: Таля, 2002. С.35.

¹⁷³ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944–1945./упоряд.: О. Іщук, С. Кокін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.337.

¹⁷⁴ Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш, 2014. С.30.

¹⁷⁵ Пастущин І. Про вишкіл повстанців в Карпатах. Режим доступу: <https://soundcloud.com/local-history/j4t8wn8j3jo5>.

формувався у селі Богатківці Підгаєцького повіту, у ній переважали вихідці з Бережанської та Тернопільської округ (члени, симпатики ОУН(б) віком 18 – 25 років, з освітою 6–7 класів). Серед цієї групи вирізнявся рій української поліції під командуванням “Степа”. Друга – з околиць Рави-Руської¹⁷⁶. У ній виділялися старшини: Іван Капало (“Бродяга”) – військовик польської армії, булавний у батальйоні “Нахтігаль” (35– 40 років, неповна середня освіта, родом із Синевідська Вижнього); Микола Гірчак (“Петренко”) із Полтавщини, молодший лейтенант Радянської армії (освіта – залізничний технікум, вік 28–35 р.); Мазур Григорій Васильович (“Калинович”), із с. Карів (Равщина), служив капралом у польській армії (вік 30–40 років, із неповною середньою освітою). Третя група під командою “Оріха” укомплектована вихідцями з південної Тернопільщини, із повітів: Борщів, Заліщики, Копичинці, Теребовля, Чортків¹⁷⁷. Об’єднавши дві сотні, “Чорнобривий” за наказом командира УНС О. Луцького організував вишкільний курінь “Трембіта”¹⁷⁸.

Табір “трембітян” розташовувався під горою Стовбою. Нагадував він табір “Чорних чортів”, але був досконалішим і більшим за розмірами. Три колиби прямокутної форми довжиною 17 м, шириною 12 м і висотою 5 м, розміщувалися одна від одної на відстані 20–30 м. Будували їх із сирого, негрубого круглого смерекового дерева, спаюючи дерев’яними замками. Стіни обтикали зеленим мохом, у бічній стіні вмонтовували два широкі вікна виглядом на південний схід. Накривали колибу смерековою корою та гіллям у покрівлі робили два отвори – димоходи. Житлова площа колиби – 102 м². Спальні місця у ній вистеляли смерековими гілками, посередині був прохід, передбачено місце для ватри. По другий бік приміщення – столи й лавки, де харчувалися уенесівці, а також вивчали теорію військової справи під час негоди.

¹⁷⁶ Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.214.

¹⁷⁷ Там само. С.216.

¹⁷⁸ Справа по звинуваченню Верещинського Володимира Миколайовича. ГДА СБУ. Ф.5. Спр.68210. Арк.41.

За 200 м від колиб знаходився медичний пункт, а через 50 м біля двох джерел розташовувалася кухня (під стріхою) з двома котлами, великим на страви, меншим – на каву, чай. Неподалік кухні – погріб (зачинявся на замок) із продуктами харчування¹⁷⁹.

Такий самий табір на г.Чорна Сигла (Болехівський р-н, Станиславівська обл.) було збудовано і для вишкільного куреня УНС “Сіроманці” – у якому перебувало до 250 – 300 вояків. Командував курунем хорунжий Дмитро Карпенко (“Яструб”)¹⁸⁰. Ядро куреня – випускники військової школи “Тигри”, яких очолював Михайло Клим (“Журавель”)¹⁸¹. Наприкінці червня – на початку липня їх доукомплектувала група, що формувалася біля села Молодинче Стрийської округи. Станом на 15 липня 1943 р. відділ “Сіроманці” вже мав біля 200 осіб – вихідців із Львівської, Калуської, Стрийської округ¹⁸². Командиром відділу став Дмитро Карпенко¹⁸³. Протягом другої половини липня “сіроманців” поповнили добровольці зі Станиславівської округи та підстаршини, що одержали бойову практику на початку Другої світової війни¹⁸⁴.

¹⁷⁹ Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.215–216.

¹⁸⁰ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944–1945. /упоряд.: О.Іщук, С. Кокін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.337.

¹⁸¹ Русначенко А. М. Народ збурений: Національно -визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940 – 50-хх рр. Київ: Пульсари, 2002. С.118.

¹⁸² Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш: Карпатський акцент, 2014. С. 20–21.

¹⁸³ Документи, які характеризують підривну антирадянську діяльність зарубіжних націоналістичних центрів ЗПУГВР, ЗЧОУН, АБН, ПУН та інших та їхні злочинні зв'язки з оунівським підпіллям в Україні і розвідками імперіалістичних держав. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.372. Т.42. Арк.185.

¹⁸⁴ Мельник В. Рогатинці в боротьбі за волю. Івано-Франківськ, 2005. С.43.

діяв відділ особливого призначення – рій під командуванням “Явора”¹⁸⁵.

Організація вишкільних куренів “Кривоніс І” та “Кривоніс ІІ” тісно пов’язані з Лукою Павлишином (“Вовк”) – обласним командиром УНС Дрогобиччини, котрого командувач УНС О. Луцький зобов’язав сформувати на довіреній йому території два курені мінімум по 300 вояків у кожному. Вони мали розміститися: перший – у Сколівському районі, другий – у Старосамбірському¹⁸⁶.

Табір куреня “Кривоніс І” розташовувався на стійбищі лісорубів поблизу підніжжя гори Магура, неподалік села Бязи (тепер Козаківка) на Болехівщині¹⁸⁷. До складу куреня увійшли сотні: Богдана Вільшинського (“Яструба”), сформована в травні; Остапа Польового (“Шахая”), організована в другій половині червня; та “Іскри”, формування якої розпочалося наприкінці червня 1943 р.¹⁸⁸. Особовий склад вишкільного куреня “Кривоніс І” – вихідці зі Стрийщини, Сколівщини, у ньому було приблизно 300 – 400 осіб¹⁸⁹. Командир – хорунжий Омелян Польовий (у минулому старший десятник “Нахтігалю”), особливу увагу під час вишколу приділяв стройовій підготовці.

Курінь “Кривоніс ІІ” базувався в околицях Старого Самбора недалеко

¹⁸⁵ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.12: Воєнна округа УПА “Буг” 1943–1952. Документи і матеріали. Книга 1./упоряд.: В. Мороз, О. Вовк. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.478.

¹⁸⁶ Справа по звинуваченню Павлишина Луки Степановича. ГДА СБУ .Ф.6. Спр.76470. Арк.46.

¹⁸⁷ Щеглюк В. Як роса на сонці. Політичний роман-хроніка, написаний на основі спогадів колишнього діяча ОУН – УПА Л. Павлишина / В. Щеглюк. Львів: УПІ ім. Ів. Федорова; Фенікс Лтд, 1992. С.96.

¹⁸⁸ Волянчук С. Омелян Польовий – “Остап”. Львів; Торонто : Літопис УПА, 2013. С. 26–27.

¹⁸⁹ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944 – 1945./упоряд.:О. Іщук, С. Кокін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.337.

від села Недільна (Львівщина). Вже на початку липня склався з двох сотень під командуванням Володимира Костишина (“Орловича”) і “Тигрися” чисельністю 90 чоловік кожна¹⁹⁰. Найвірогідніше, це сотні “Леви” й “Булава”, про вишкіл яких біля с.Недільної згадано в історично-мемуарній літературі¹⁹¹. Командиром куреня командувач УНС О. Луцький призначив булавного Антіна Шкітака (“Омеляна”) – колишнього старшину “Нахтігалю”, родом зі с.Бориня Турківського району. Значну допомогу у процесі його формування і комплектації надавав самбірський окружний провідник Б.Кузьма (“Кубайчук”), сприяла й оунівська мережа округи¹⁹². Завдяки цьому вдалося відібрати і поповнити вище названі сотні трьомастами фізично здоровими та дисциплінованими особами [курінь налічував приблизно 400 вояків]¹⁹³, яких постійно вишколювали, а також збудувати табір з усіма необхідними спорудами– колибами, складами, їдальнею, кухнею, вишкільними площадками. Кожної суботи у таборі працювала лазня, вояки мали змогу прати білизну¹⁹⁴. У штабному будинку розміщувалися шевські і кравецькі майстерні з ручними німецькими машинками, на яких шили однострої та взуття¹⁹⁵. Курінь “Кривоніс II” завдяки кмітливості командира А. Шкітака був найкраще забезпечений порівняно з іншими формуваннями УНС зброєю, боєприпасами,

¹⁹⁰ Справа по звинуваченню Павлишина Луки Степановича.ГДА СБУ. Ф.6.Спр.76470. Арк. 45.

¹⁹¹ Луців Л. Дрогобичина – земля Івана Франка Нью-Йорк - Париж - Сідней -Торонто. 1973. С.104; Стрийщина. Історично-мемуарний збірник. Т.1./ ред. І. Пеленська, К. Бабяк. Нью-Йорк -Торонто-Париж-Сідней, 1990. С.199.

¹⁹² Павлишин Л. На грані двох світів...:спогади військовика – бандерівця / літ. запис Василя Щеглюка. Львів: Сполом, 2010. С.222.

¹⁹³ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944 – 1945./упоряд.: О. Іщук, С. Кокін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.337.

¹⁹⁴ Павлишин Л. На грані двох світів...:спогади військовика – бандерівця / літ. запис Василя Щеглюка. Львів: Сполом, 2010. С.222.

¹⁹⁵ Спогади Євстахія Кульчицького – “Живайла”, 1920 р. н., учасника куреня Кривоніс II/ запис. Микола Петрущак 23.05 1993 р. у м. Самбір, Львівської області: машинопис. Арк. 2.

продуктами харчування¹⁹⁶.

Формування Української народної самооборони у вишкільних куренях завершилося приблизно в середині серпня 1943 р., її чисельність на той час становила близько 2000 осіб¹⁹⁷.

Уенесівці у вишкільних таборах мали чіткий військовий розпорядок. День був регламентований: вставали о 6-ій годині ранку, переважно під гучну сурму службового стрільця. Протягом п'яти хвилин вишкільники шикувалися на муштровому майданчику посередині табору. Робили “руханку” – ранкову зарядку. Потім милися зазвичай у джерелі, потоках або біля бочки з водою. Тоді службовий старшина оголошував збір до молитви, яка проходила у такому порядку – уенесівці шикувалися у три ряди, на команду “До молитви” ставали струнко, правою рукою знімали головний убір. Один із вишкільників декламував “Отче наш” і “Богородице Діво”, тоді співали “Боже великий, Творче всесильний” або виголошували “Молитву революціонера: “Україно, Мати Героїв, зійди до серця мого”. Після молитви – сніданок (хліб, чай або кава (перед сніданком службовий підстаршина перевіряв чистоту рук та посуду). Опісля знову уенесівці шикувалися посередині табору на майдані, службовий старшина звітував перед командиром вишкільного куреня про кількість вишкільників, підвідділи, що відбули на варту, технічну роботу тощо. Курінний писар зачитував накази, розпорядження, потім проходив огляд кожного уенесівця, звертали увагу на зовнішній вигляд та стан озброєння¹⁹⁸.

О 8 – ій год. починався вишкіл, який тривав до 12 год. О 13.00 год. –
¹⁹⁶ Павлишин Л. На грані двох світів...: спогади військовика – бандерівця / літ. запис Василя Щеглюка. Львів: Сполом, 2010. С.222.

¹⁹⁷ Документи, які характеризують методи та прийоми захоплення бандитів, оперативне використання їх у чекістських заходах щодо ліквідації збройного бандоунівського підпілля в період 1944 -1954 рр. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.372. Т.88. Арк.37.

¹⁹⁸ Спогади Євстахія Кульчицького–“Живайла”, 1920 р. н., учасника куреня Кривоніс II/ запис. Микола Петрущак 23.05 1993 р. у м. Самбір, Львівської області: машинопис. Арк.2; Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис. Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк.6.

обід. Після обіду відпочинок, о 14.00 знову розпочиналися вишкільні заняття, які закінчувались о шостій вечора сигналом на збір службового старшини. На зборі бунчужний зачитував денний наказ, у ньому було зазначено:

- хто на наступний день перебирає функції службового старшини і підстаршини;
- котра чота заступає на варту, в якій кількості;
- розподіл занять на наступний день;
- зауваження та розпорядження командира.

О 19 годині уенесівці вечеряли. Після вечері – “година вільного часу”, кожен вишкільник використовував її на власний розсуд. Більшість просто збиралася гуртом, по черзі йшли в ліс, збирали дрова, розкладали велику ватру. Вивчали і виконували різножанрові пісні, також декламували вірші українських поетів, розповідали вигадані жартівливі історії, проводили диспути на різноманітні теми. Деякі повстанці демонстрували свої спортивні вміння та навички. Із закінченням “вільної години” відбувалася збірка усього куреня, вишкільники співали молитву “Боже великий, Творче всесильний”, причому виконували її кожен день, не зважаючи на погоду. Після молитви службовий старшина о 22 год. давав команду – “вечірня зоря”. І повстанці вкладалися на свої лежанки, за винятком службового старшини, алярмового та вартівників. Постіль стелили із смерекового гілля, накривалися хто чим мав – шинелі, куртки, рядна, під голову клали наплічник або військову торбу з набоями та гранатами.

У неділю і святкові дні вишкільні заняття не проводили. Прокидалися повстанці на годину пізніше, виконували ранковий військовий розпорядок,
¹⁹⁹ Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989.С. 217 – 218; Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис. Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк. 3–5; Хмель С. Українська партизанка (з крайових матеріалів). Львів, 1993. С.24; Спогади Євстахія Кульчицького – “Живайла”, 1920 р. н., учасника куреня Кривоніс II/ запис. Микола Петрущак 23.05 1993 р. у м. Самбір, Львівської області: машинопис. Арк. 2.

після сніданку з 9 до 10 години впорядковували особисті речі. Від 10 год. до 12.00 – Свята літургія, потім обід. Після обіду так званий “вільний час” – стрільці писали листи, які відправляли підпільною польовою поштою, міняли постіль, відпочивали, займалися хоровим співом, грали в різні ігри (крім карт), читали¹⁹⁹.

Завдання вишкільних куренів – підготовка відповідного рівня стрільців і старшин для розбудови армії. За програмою, затвердженою вищим командуванням УНС, курс рядового стрільця становив 359, а старшинського складу – 409 год. військової підготовки. Програма вишколу, за даними Степана Фрасуляка (“Хмеля”) – командира куреня “Гайдамаки” [Див. Додаток А.], передбачала: військове навчання та внутрішню службу.

Військове навчання охоплювало вивчення таких дисциплін: польова служба; зброєзнавство; стрілецький вишкіл; піонерка і мінерка (саперна служба); теренознавство, санітарна служба; політичне виховання²⁰⁰. Заняття могли проводити з цілою сотнею, з окремими чотами, іноді індивідуально з кожним роєм. Якщо навчання проходило із роєм, то просто неба прикріплювали на дереві таблицю, стрільці сідали будь-де: на пенюк, камінь, смерекове гілля, брали до рук папір та олівці, опрацьовуючи матеріал із військової справи²⁰¹.

Навчальний процес за несприятливих погодніх умов організовували у колибах: повстанці розбирали і складали зброю, опрацьовували її технічні характеристики, вчили топографічні знаки, масштаб, читали мапи, вчилися користуватися компасом, вивчали застосування природніх ознак у нестандартних ситуаціях²⁰². Також засвоювали теоретично окремі розділи із

²⁰⁰ Мороз В. УНС на терені Дрогобицької області (1943 р). Визвольний Шлях, 2000, кн. 6. С.64.

²⁰¹ Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис. Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк.5.

²⁰² Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.217.

тактики повстанської війни— наступ, відступ, прорив, охорону, авангард, ар'єргард, засідку, пропаганду як психологічний чинник, першу допомогу при пораненнях тощо²⁰³.

Під час навчального процесу належну увагу приділяли виховній роботі. Курінний Хмель зазначав: “Я наказав два рази на тиждень – в неділю і середу – проводити бесіди, під час яких обговорювати такі питання: що таке УНС, за що вона бореться, яким повинен бути повстанець”²⁰⁴.

Зауважимо, що аналогічні бесіди на тему УНС проводили під час самовишколів та занять, організованих військовими командами, особливо на вишколах “Юнацтва”²⁰⁵.

У навчальному процесі важливою ділянкою була внутрішня служба – складалася з двох компонентів: вартівничої і служби з дотримання порядку в таборі та у всьому господарстві куреня. Несли добову внутрішню службу старшина, підстаршина і стрілець. Вони наглядали за дотриманням порядку та виконанням норм таборового статуту (прикмети воїна-революціонера, права й обов'язки уенесівця, військові ступені, ставлення підлеглого до зверхника, нагороди, покарання тощо).

Надзвичайно важливу роль у життєдіяльності вишкільників відводили вартівничій службі— озброєний відділ, споряджений із метою охорони табору вишкільного куреня. Вона поділялася на внутрішню та зовнішню.

Внутрішню службу організовували для охорони об'єктів повстанського табору: будівель із військовим майном, продуктами харчування, штабу, споруд у яких утримували заарештованих. Як правило, внутрішню службу уенесівці відбували у формі стійок тривалістю 16 год. (один стрілець).

Зовнішня служба –охороняла та обороняла табір куреня УНС, проходила

²⁰³ Спогади Євстахія Кульчицького – “Живайла”, 1920 р.н., учасника куреня Кривоніс II / запис. М. Петрушак 23.05 1993 р. у м. Самбір, Львівської області: машинопис. Арк.2.

²⁰⁴ Хмель С. Ф. Українська партизанка (з крайових матеріалів). Львів, 1993. С.25.

²⁰⁵ Документи та матеріали ОУН інструктивного характеру за 1942 – 1952 рр. – накази, розпорядження щодо організаційних, господарських питань, форми звітності. Матеріали суспільно-політичної референтури, зв'язку та ін. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.376. Т.28. Арк.156.

проходила у формі стеж, тривалістю – 16 год. та чат – 24 год. Стежа – контролювала територію навколо повстанського табору, переважно залучали двох вишкільників. Чата – оборонний пункт у визначеному місці, складалася з трьох вояків, озброєних кулеметом, самостійно утримувала оборону певної ділянки місцевості. Чатові намагалися розміститися так, щоб охопити якомога більший сектор спостереження і водночас обстрілу. В разі виникнення нестандартної ситуації чи наближення ворога вони подавали умовний звуковий сигнал. За виняткових обставин один із стрільців покидав чату, добирався до табору і повідомляв про ситуацію курінному. На зовнішню і внутрішню охорону виділяли приблизно двадцять стрільців. Кожен вартівник отримував 20 набоїв до кріса і два магазини до пістолета²⁰⁶.

Вартівнича служба мала у своєму розпорядженні окрему споруду – вартівню. У ній зберігали військові однострої, трофейні шинелі, шоломи, перефарбовані в синьо-жовті барви із тризубами, які одягали винятково вишкільники, що заступали на варту. Це робили з метою виділення вартівників із загалу різнорідно одягнутих уенесівців. Вартівничу службу несли по черзі, щоб кожен вишкільник знав правила поведінки на варті. Вона поділялася на три зміни. Перша безпосередньо виконувала вартівничі обов'язки, друга перебувала в постійній готовності, а третя відпочивала, – так змінювалися протягом доби. На кожну добу визначали пароль. Без дозволу командира стрілець не мав права покидати варту. У випадку небезпеки кожен рій, чота, сотня займали наперед підготовлені й чітко визначені позиції. Домінувала під час оборони бойова сотня куреня, яка займала найбільш уразливу ділянку. Для поранених облаштовували спеціально побудовані криївки, у разі відступу уенесівців із табору ними опікувалися станичні

²⁰⁶ Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис. Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк.6; Хмель С. Українська партизанка (з крайових матеріалів). Львів, 1993. С.19, 65; Доповіді, виступи, відозви, політичні огляди, повідомлення та інші матеріали українських націоналістів 20.01.1943 – жовтень 1943. ЦДАГО України. Ф.57. Оп.4. Спр.354. Арк.156.

довколишніх сіл²⁰⁷.

У життєдіяльності вишкільних куренів самооборони важливу роль відіграло продовольче забезпечення, яким відав харчовий інтендант. Він тісно взаємодіяв із сіткою ОУН(б), що займалася заготівлею продуктів харчування через господарчих станиць. Для прикладу, за постачання куреня “Чорні чорти” відповідав Василь Малкович (“Петрукнік”). Він заготовляв продукти у Вижньому Березові, а Дмитро Крим’юк та Іван Бережницький зі Середнього Березова їх постачали²⁰⁸. Вночі І. Бережницький із Д. Крим’юком за допомогою хлопців з юнацтва ОУН(б) (до сідел верхових коней прив’язували мішки з продуктами харчування) доставляли продукти в певне місце приблизно за чотири км від табору УНС. У таборі опівночі службовий старшина командою “алярм” піднімав два рої стрільців, і вони без зброї під охороною вартівничої служби забирали продовольство у постачальників, котрі про локацію табору не знали²⁰⁹. У вишкільний курінь “Сіроманці” харчові продукти через значну відстань (до найближчого села приблизно 15 км від табору) доставляли вузькоколійкою. Теренова сітка ОУН (б) залучила до співпраці інженера надлісництва з комірником, вони, дбаючи про лісове господарство, постачали необхідний товар і вишкільникам²¹⁰.

²⁰⁷ Паливода В. Спогади українського повстанця і багаторічного в’язня таборів ГУЛАГУ. Київ: Смолоскип, 2001. С.21; С.28–29; Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти” / запис. Петро Росіцький 15.11.2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк.6–7; Літопис Української Повстанської Армії. Т.19: Карпатська група УПА “Товерля”; книга друга: спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру. /ред.: П. Содоль. Торонто-Львів: Літопис УПА, 1992. С.142

²⁰⁸ Яремчук В., Клапчук В., Боберський Ю. Микуличин. До 590 – річчя заснування. Брошнів: Таля, 2002. С.50.

²⁰⁹ Паливода В. Спогади українського повстанця і багаторічного в’язня таборів ГУЛАГУ. Київ: Смолоскип, 2001. С.20.

²¹⁰ Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш: Карпатський акцент, 2014. С.20.

Неврожайні роки у Прикарпатті, контингентна система окупаційної влади зумовлювали дефіцит продовольства. Найбільш нагальні та важливі предмети й продукти – збіжжя, шкіру, мило, полотно доставляли з інших теренів Галичини²¹¹. Буденний раціон вишкільників: хліб, чай, кава, сухарі, густа юшка, борщ, бульйон, різні супи та каші, картопля. У святкові дні чи з нагоди якихось урочистостей уенесівцям готували вареники, голубці або гуляш²¹².

Із п'яти куренів УНС найгірша ситуація із продовольчим забезпеченням була у курені “Кривоніс І”²¹³. Незважаючи на заходи командира самооборони Дрогобиччини Луки Павлишина, курінь “Кривоніс І” розформували в жовтні 1943 р. і реорганізували у ВОП, який увійшов до складу куреня “Гайдамаки” як сотня “Кривоносці”²¹⁴.

Болюча проблема вишкільних куренів – обмундирування. Вишкільників намагалися забезпечити насамперед ременем, який був основою уенесівського виряду, до нього прикріплювали багнет, патронташ, гранати²¹⁵. Щоб вирішити проблему із забезпечення одягом вишкільні курені УНС, цивільна сітка ОУН(б) поміж населення збирала лляне полотно, організовувала при станицях майстерні, де його кравці або члени жіночої мережі ОУН перефарбовували у зелений колір і шили для вояків однострої.

²¹¹ Лебідь М. УПА: Українська Повстанська Армія. Ч. І. Видання Пресового Бюро УГВР, 1946. С.86.

²¹² Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.217.

²¹³ Див. дет. Павлишин Л. На грані двох світів...: спогади військовика – бандерівця / літ. запис Василя Щеглюка. Львів: Сполом, 2010. С.221.

²¹⁴ Альманах Станиславівської землі: збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т.2./ред. і упоряд.:М. Климишин. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1985. С.312.

²¹⁵ Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис. Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк.6.

Гострою проблемою була і відсутність належного озброєння. Перші відділи самооборони озброювались замагазиною у 1939 р. польською і в 1941 р. радянською та німецькою зброєю. Це підтверджують архівні документи: “У селі Викторіві всіх добровольців озброїли. Зброя різнорідна: польська, австрійська, французька, німецька й радянська. Вся вона лежала закопаною в землі. Між нею різного роду “штуци”, рушниці”²¹⁶. З початком мобілізації питання озброєння уенесівських сотень у вишкільних таборах було актуальним. Для прикладу, вишкільна сотня куреня “Чорні чорти” в кількості 86 осіб під командуванням Михайла Дарабана (“Дон”) станом на липень 1943 р. була озброєна трьома кулеметами “Максим”, 7 автоматами, решта гвинтівками різних модифікацій²¹⁷.

Як правило, вишкільник УНС мав на озброєнні гвинтівку, мінімум 20 – 30 патронів до неї та гранату²¹⁸.

Керівництво УНС застосовувало різні методи та засоби з метою озброєння формації. Організовували крадіжки із німецьких складів за допомогою української поліції. Про них у спогадах згадує Стефанія Гнатишин, колишній член Юнацтва ОУН(б) на Станиславівщині²¹⁹. Факти крадіжок зброї українськими поліцаями зафіксовані і на Дрогобиччині²²⁰.

Другим важливим джерелом озброєння уенесівців було місцеве населення, яке під час бойових дій між німецькими та радянськими військами

²¹⁶ Сапер. Чорні чорти /Спомин/. Періодичне видання УПА “Чорний ліс.” 1948. липень – серпень. (Ч.7–8). С.29.

²¹⁷ Справа по звинуваченню Дарабана Михайла Михайловича. Архів УСБУ ЛО. Спр.35197. Арк.22.

²¹⁸ Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис. Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк.8.

²¹⁹ Див. дет. Каспрук С. Каральні акції німецьких нацистів на Прикарпатті (1941–1944). Івано-Франківськ, 2012. С.91.

²²⁰ Спогади Євстахія Кульчицького – “Живайла”, 1920 р. н., учасника куреня Кривоніс II / запис. М. Петрущак 23.05 1993 р. у м. Самбір, Львівської області: машинопис. Арк.5.

у 1941 р., збирало зброю і переховувало у своїх оселях, господарствах²²¹. Це підтверджує у спогадах Лука Павлишин: “Я розпорядився надіслати декілька невеликих відділів у села Сколівщини, Болехівщини з метою відшукати і забрати зброю, лякаючи місцевих жителів гітлерівцями. Завдяки цьому повстанці поступово озброїлись”²²².

Третє джерело озброєння – німецькі невеликі опорні пункти, лігеншафти, лісова охорона²²³.

Четверте джерело – відступаючі з Карпат ковпаківці, а також їхні склади²²⁴.

П’яте джерело – з вересня 1943 р. відділи УНС організовували напади на німецькі автоколони, невеликі гарнізони тощо.

В результаті таких дій курені УНС станом на осінь 1943 р. мали на озброєнні кулемети найрізноманітніших систем: радянської – “Дегтярьова” – один із найпопулярніших, “Максим”; німецької “MG 34” та “MG 42”, угорської “Шварцльозе”, польської “РКМ”. Радянські пістолети - кулемети – ППД, ППШ, німецькі пістолети-кулемети MP - 40; самозарядні гвинтівки “Токарева”, австрійські кріси “Манліхера”, російські гвинтівки “Мосіна”, німецькі гвинтівки “Маузер 98 k” і навіть японський карабін перебував в арсеналі чоти “Скуби”²²⁵. Цікаво, що після розформування вишкільних куренів сотні, які передислоковувалися в терен іншої області, здавали зброю. В одному з історичних документів зазначено: “Прибули відпоручники штабу ВО

²²¹ Справа по звинуваченню Вівчара Михайла Васильовича. Архів УСБУ ЛО. Спр.34245. Арк.5.

²²² Щеглюк В. Як роса на сонці. Політичний роман-хроніка, написаний на основі спогадів колишнього діяча ОУН – УПА Л. Павлишина. В. Щеглюк. Львів: УПІ ім. Ів. Федорова; Фенікс Лтд, 1992. С.96.

²²³ Там само. С.101.

²²⁴ Спогади Василя Чижевського. АЦДВР. Т.6. Арк.5.

²²⁵ Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис. Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк.8.

Станіславівщини і зажадали здати зброю, “сіроманцям” для охорони перемаршу залишили один кулемет і кілька крісів”. Озброював “сіроманців” вже штаб ВО Тернопільщини, куди вони були передислоковані: “17 листопада 1943 р., сотня “Сіроманці” одержали поповнення озброєнням”²²⁶.

Процес формування Української народної самооборони підсумувало засідання Головного проводу ОУН(б), що відбулося у жовтні 1943 р.²²⁷ Загальну характеристику УНС подав крайовий провідник ЗУЗ Василь Охримович²²⁸. Він наголосив, що діяльність самооборони розвинула рух націоналістичної частини населення Галичини на користь Організації, яка у господарському плані готова до зими і має в законспірованих складах для УНС достатню кількість продуктів харчування та обмундирування²²⁹. Про заготівлі оунівців повідомляли й радянські розвідувальні групи: “В селах Панчинського, Коломийського, Надвірнянського, Яремчанського районів Станіславівщини, націоналісти під виглядом контингенту проводили збір хліба, м'яса, одягу, полотна. Гітлерівцям здавали лише частину поставок, решту магазинували у лісових складах”²³⁰. Командир УНС О. Луцький у виступі

²²⁶ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.12: Воєнна округа УПА “ Буг” 1943–1952. Документи і матеріали. Книга 1. /упоряд.: В. Мороз, О. Вовк. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2009. С.480; 481.

²²⁷ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944–1945./упоряд.: О. Іщук, С. Кокін. Київ -Торонто: Літопис УПА, 2007. С.349.

²²⁸Справа по звинуваченню Охримовича Василя Остапов. ГДА СБУ.Ф.5.Спр.149912. Арк. 267.

²²⁹ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944 – 1945./ упоряд.:О.Іщук, С. Кокін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.350.

²³⁰ Звіт, рапорти, копії документів, стенограми бесід з громадянами про рейд партизанського з'єднання С. Ковпака в Станіславську область. Списки бійців, командирів, які загинули в Делятинському бою. Довідка про загибель Радика Руднева, за 1946 рік. ДАІФО. Ф. П.1. Оп.1. Спр.425. Арк.21.

ззначив, що місцеві структури ОУН(б) в “Самооборону” скерували не найкращі кадри, в результаті чого вишкільні курені не проявляли активної діяльності через низький рівень військової підготовки. Погане забезпечення зумовило невдоволення в куренях УНС, спричиняло дезертирства, мародерство та інші негативні явища, для боротьби з якими створено ВПЖ – військову польову жандармерію²³¹. Вона розглядала не тільки різні злочини, а й займалася збором продуктів харчування у населення, а це викликало протиріччя, іноді гострі конфронтації між УНС та місцевою сіткою Організації²³².

На засіданні Проводу розглядали питання і про підпорядкування УНС, в результаті дискусії прийняли рішення, що відділи самооборони будуть проводити бойову діяльність на території краю тільки з відома і згоди Крайового Проводу ОУН(б). Також вирішено бойкотувати мобілізацію в дивізію СС “Галичина”, а військовозобов’язаних осіб скеровувати в УНС²³³.

Найвірогідніше, що саме під час цього засідання О. Луцький одержав від Р. Шухевича завдання – розширити діяльність самооборони на всю територію Галичини. Для цього в жовтні 1943 р. він розформував вишкільні курені “Трембіта” та “Сіроманці”. Одну із сотень куреня “Сіроманці” передислоковано у Тернопільську область, сотню із куреня “Трембіта” – у Львівську. За допомогою цих сотень керівників Тернопільського і Львівського обласного Проводу ОУН(б) Іван Шанайду (“Нестор”) і Шкамбару Осипа (“Михайло”, “Кедр”) командир УНС зобов’язав організувати у своїх областях

²³¹ Документи, які характеризують ватажків збройного підпілля ОУН та склад бандформувань, які діяли на території Львівської та колишньої Дрогобицької області у період 1944–1954рр. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.372. Т.53. Арк.187.

²³² Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944–1945./упоряд.: О. Іщук, С. Кокін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.350.

²³³ Справа по звинуваченню Луцького Олександра Андрійовича та Луцької Юлії Федорівни. ГДА СБУ. Ф.5. Спр.67418. Т.1. Арк.278.

по два курені самооборони чисельністю тисяча стрільців²³⁴.

Рештки розформованих куренів: сотня “Гайдамаки” з “Трембіти”; вояки з куреня “Сіроманці”; ВОП “Кривоносці” із куреня “Кривоніс І” – поповнили новобранцями і протягом тижня реорганізували у вишкільний курінь УНС “Гайдамаки” під командуванням Степана Фрасуляка (“Хмеля”)²³⁵. Курінь складався з двох сотень, які очолювали сотенні: Шпачинський Артем (“Панас”) та Іван Гальович (“Чмелик”)²³⁶. Вишкіл куреня тривав до кінця грудня 1943 р. і готував інструкторів самооборонних кущових відділів (СКВ)²³⁷.

Фактично, вишкільні курені Української народної самооборони, організовані влітку, до кінця осені припинили свою діяльність. Мабуть, це було пов’язане з підготовкою до реорганізації самооборони в УПА-“Захід”. Так, у перші дні листопада поетапно почалося розформування куреня “Чорні чорти”. Спочатку в присілку Завоевали відсіяли молодих стрільців, невеликими групами їх відправили додому з метою підсилення вишколу місцевої УНС. Після цього решту вояків передислокували до села Чорний потік і тут розділили²³⁸. Основна частина “Чорних чортів” (вихідці Станиславівської округи) – дві чоти “Славка” та “Юрка”, сотенний “Дон”, хорунжий “Гуцул” відійшли в Чорний ліс, відділ під командуванням “Козака” (мешканці Коломийської округи) у район села Рунгури, чота “Скуби” на Космач²³⁹.

²³⁴ Справа по звинуваченню Луцького Олександра Андрійовича та Луцької Юлії Федорівни. ГДА СБУ. Ф.5. Спр.67418. Т.1. Арк.278.

²³⁵ Воляннюк С. Омелян Польовий – “Остап”. Львів; Торонто : Літопис УПА, 2013. С.27

²³⁶ Справа по звинуваченню Верещинського Володимира Миколайовича. ГДА СБУ. Ф.5. Спр.68210. Арк.54.

²³⁷ Хмель С. Ф. “Відтинок Магура” (Калуська округа). Ремесло повстанця. Збірник праць підполковника УПА Степана Фрасуляка – “Хмеля”/ред. і упоряд.: Р. Забілий. Львів, 2007. С.50.

²³⁸ Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис. Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк.8.

²³⁹ Справа по звинуваченню Дарабана Михайла Михайловича. Архів УСБУ ЛО. Спр.35197. Арк.49.

У двадцятих числах листопада 1943 р. одна сотня, що складалася в більшості з молоді, за наказом командування вийшла з табору куреня “Кривоніс II”, це поклало початок його розформуванню²⁴⁰. Друга сотня “Булава” після бою з німцями біля села Недільна 29 листопада 1943 р. передислокувалася з огляду на проблему з харчуванням в Устреччину²⁴¹.

Вишкільна підготовка у карпатських куренях УНС закінчувалась складанням випускних іспитів та присягою. Сама церемонія відбувалася приблизно о 7 год. вечора. Напередодні присяги наводили взірцевий порядок у таборі, готували необхідне обладнання для урочистостей. З кори смереки виготовляли смолоскипи, теслі робили вітвар, із частин селянського воза – стіл. У день присяги вишкіл завершувався о 12 год. дня²⁴².

Присягу приймали представник Крайового військового штабу та Крайового проводу. До стіни над вітварем прикріплювали тризуб і прикривали його малиною китайкою. Представник Крайового проводу ставив на вітварі трирядний ліхтарик із восковими свічками, по боках хрест і Євангеліє. О сьомій годині уенесівці шикувались у три ряди, попереду – командири сотень. Урочистості розпочиналися зі звіту командирів, яка сотня і в якій кількості готова до присяги. Після цього священик відправляв молебень²⁴³. Згодом представник військового штабу, подавши відповідні підготовчі команди, зачитував текст присяги, яку за ним повторювали уенесівці. Завершувалися урочистості вітальними словами командирів куренів та патріотичними повстанськими піснями²⁴⁴.

²⁴⁰ Спогади Євстахія Кульчицького – “Живайла”, 1920 р. н., учасника куреня Кривоніс II/ запис. М. Петрущак 23.05 1993 р. у м. Самбір, Львівської області: машинопис. Арк.2.

²⁴¹ Спогади Василя Чижевського. АЦДВР. Т.6. Арк.21.

²⁴² Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.226.

²⁴³ Справа по звинуваченню Белейовича Івана Федоровича та Чав’яка Володимира Івановича. ГДА СБУ. Ф.6. Спр.67448. Т.2. Арк.108.

²⁴⁴ Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.226–227.

Отже, організовані вишкільні курені були своєрідними центрами з підготовки військових кадрів для майбутньої повстанської армії із відповідними статутами та навчальними програмами. Організаційну основу куренів склали відділи самооборони, сформовані в травні – червні 1943 р. Кадрову – переважно колишні вояки українського 201-го батальйону охоронної поліції СД, які свої знання, навички, набуті на службі у німців, використовували для підготовки підстаршинського складу УНС. Постачання і забезпечення вишкільників здійснювала сітка ОУН(б) при активній допомозі місцевого українського населення.

3.4. Регіональні особливості розбудови самооборони

Розбудова УНС у формі вишкільних куренів була характерною на Дрогобиччині та Станиславівщині, цьому сприяли природно-географічні умови і спрямованість підпілля на опанування цього регіону.

Крім цього, в кожній області Галичини організовували відділи особливого призначення – оперативно-мобільні бойові відділи, що чисельно не перевищували чоти. Вони були проміжною ланкою між вишкільним куренем і сільською боївкою. Відрізнялись від них тим, що стаціонували в лісі та проводили бойові акції, як правило, для нагромадження матеріальних ресурсів²⁴⁵. Під час вишкільної підготовки у ВОПах, яка фактично дублювала вишкіл куренів УНС, особливу увагу приділяли прийомам та правилам вогневої підготовки, рукопашному бою, вивченню картографії²⁴⁶.

Мабуть, перший відділ особливого призначення – “Бойки” створено на Дрогобиччині під командуванням Дмитра Суслинця. Він діяв з квітня 1943 р. і базувався у лісах між селами Верхня і Нижня Рожанка²⁴⁷. Про добру військову підготовку “бойків” свідчить операція в присілку Святослав

²⁴⁵ Справа по звинуваченню “Чижевського” – Дьячук Василя Миколайовича. ГДА СБУ. Ф.6. Спр.33286. Арк.53.

²⁴⁶ Вардзарук Л. Памятаймо. Івано-Франківськ, 2008. С.49.

²⁴⁷ Політичні і військові звіти з області “Косак” 04.1943 – 30.09.1944р. ЦДАВО України. Ф.3836. Оп.1. Спр.65. Арк.2.

Дрогобицької округи, яка вважається першою значною протинімецькою акцією УНС²⁴⁸.

Також створено відділ особливого призначення на Тернопільщині, командував яким Іван Питльований (“Гонта”)²⁴⁹. Терен діяльності цього відділу охоплював територію Зборівського, Тернопільського, частково Золочівського повіту²⁵⁰. Відповідно він був укомплектований вихідцями з цього регіону. Основне завдання відділу – охорона населення від польських боївок²⁵¹. На жаль, про цей ВОП обмаль інформації, як, до речі, і про ВОП “Бойки”. Хоча з ВОПом “Гонти”, напевно, слід асоціювати вишкіл куреня під командуванням Богдана Олійника (“Морозенка”) на лісничівках біля села Конюхи, який описує історично-мемуарна література²⁵². Очевидно, це був курінь УНС під командуванням І. Питльованого, організований на основі ВОПу в жовтні 1943 р., а “Морозенко” – чотовий однієї із сотень, яку очолював Дмитро Хандій (“Корнієнко”)²⁵³. Архівні джерела підтверджують, що наприкінці 1943 р. Іван Питльований (“Гонта”) командував куренем вояків²⁵⁴.

Відділ особливого призначення в липні 1943 р. організовано під командуванням Василя Андрусяка (“Різуна”) і на Станиславівщині²⁵⁵. У серпні ВОП нараховував 46 стрільці, за спогадами учасників він поділявся на три

²⁴⁸ Спогади Луцика Михайла Петровича 31.12.1921 р.н., с. Волосянка Сколівського р-ну Дрогобицької обл./ запис. В.Овсієнко 24.01 – 25.01. 2000 р., у м. Сколе, Львівської обл.: аудіозапис.

²⁴⁹ Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.290.

²⁵⁰ Зборівщина: історія і сьогодення./ упоряд. М.Бігус. Тернопіль, 2008. С.108.

²⁵¹ Броди і Брідщина. Історично-мемуарний збірник./ ред. Я.Чумак. Торонто,1988. С.184.

²⁵² Когут Б. Конюхи в національно-визвольній боротьбі. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади /упоряд.: Я.Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін. Львів: Видавнича спілка, 1997. С.469 – 470.

²⁵³ Броди і Брідщина. Історично-мемуарний збірник./ ред. Я.Чумак. Торонто,1988. С.184.

²⁵⁴ Справа по звинуваченню Андрухів Володимира Андрійовича. Архів УСБУ ЛО. Спр.31129. Арк.27.

²⁵⁵ Вардзарук Л. Памятаймо. Івано-Франківськ, 2008. С.48.

рої: перший рій очолював ройовий Гулей Іван (“Кармелюк”); другий – Корж Микола (“Соکیل”); третім командував чотовий “Морозенко”²⁵⁶. Базувався ВОП у Чорному лісі, в околицях сіл Грабівка, Завій, Яворівки Калуського району²⁵⁷. В листопаді 1943 р. відділ особливого призначення В. Андрусика реорганізовано у сотню “Змії” – дала кадри під час організації сотні “Месники” під командуванням Олекси Химинця (“Благого”) та сотні “Довбуш”, яку очолював Іван Гонта (“Гамалія”)²⁵⁸. “Різун” із повстанцями були грізною силою, про це свідчить такий факт: біля доріг, які вели від окружного міста Станиславова до сіл, розташованих на околиці Чорного лісу, стояли знаки з написом німецькою мовою: “Gefahr” ! “Partisanen”! (“Увага!” “Партизани!”)²⁵⁹.

Лише наприкінці листопада 1943 р. розпочалося формування ВОПу під керівництвом Володимира Олійника (“Орла”) на Львівщині в Кам'янка-Струмилівській окрузі²⁶⁰. Ядром відділу, ймовірно, став колишній підрозділ львівської української поліції під командуванням Савчука, що залишив німецьку службу під впливом Організації. За словами ад'ютанта крайового командира УНС В.Чижевського, одним із завдань ВОПу В. Олійника було забезпечення постійної лінії зв'язку з Волиню²⁶¹. Відділ базувався в лісах біля села Соколі Буського району, і з півночі він блокував доступ у терен дистрикту радянським партизанам²⁶². Також протидіяв відділам Армії Крайової і місцевому радянському підпіллю П. Кундіуса²⁶³. Вовівці “Орла” організовували засідки і на гітлерівців з метою здобуття зброї та амуніції²⁶⁴.

²⁵⁶ Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш, 2014. С.33.

²⁵⁷ Данилишин О. Дзвони пам'яті. Львів, 2007. С.355.

²⁵⁸ Содоль П. Довідник другий. Нью-Йорк, 1995. С.166.

²⁵⁹ Вардзарук Л. Памятаймо. Івано-Франківськ, 2008. С.213.

²⁶⁰ Куп'як Д. Спогади не розстріляного. Торонто-Нью-Йорк, 1991. С.179.

²⁶¹ Спогади Василя Чижевського. АЦДВР. Т.6. Арк.14.

²⁶² Савчин І. Буськ у вирі століть. Львів, 1996. С.121.

²⁶³ Криськів В. Українська народна самооборона. Стрий, 2004. С.32.

²⁶⁴ Куп'як Д. Спогади не розстріляного. Торонто-Нью-Йорк, 1991. С.180.

Якщо вишкільні курені і відділи особливого призначення готували підстаршинський склад для майбутніх повстанських відділів, то сільські боївки самооборони (СБС) – рядових стрільців, які повинні були вміти володіти різною зброєю²⁶⁵. Вони формувалися військовими командами в більшості українських сіл Галичини і чисельно дорівнювали кадровому рою або чоті²⁶⁶. Їхню появу архівні джерела датують липнем 1943 р.²⁶⁷.

ОУН(б) – УНС намагалися заволодіти територією “знизу” – селом і встановити контроль над місцевою адміністрацією, щоб у певний момент перервати постачання німецькій окупаційній владі”²⁶⁸. Очевидно, що саме для реалізації цього завдання і організовували сільські боївки самооборони. З метою конспірації в багатьох випадках СБС маскували під сільську охоронну службу (окупаційну варту) – до 20 осіб членів і симпатиків ОУН(б)²⁶⁹. Відповідно керував нею начальник служби безпеки села (командант), а військовий керівник (інструктор) із ВК займався вишкільною підготовкою – обох призначав підрайонний командант УНС²⁷⁰.

Теоретичний вишкіл члени боївок відбували переважно у сільських хатах, де вивчали тактико-технічні характеристики стрілецької зброї²⁷¹.

²⁶⁵ Сеницький В. Формування Української народної самооборони на території Львівської області. Український визвольний рух: науковий збірник. Львів, 2016. (№21). С.142.

²⁶⁶ Надбужанщина, Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Камінецьчина, Хомщинна і Підляшшя. Історично-мемуарний збірник Т.1. /ред. М. Мартинюк. Нью-Йорк-Париж - Торонто, 1986. С. 387.

²⁶⁷ Справа по звинуваченню Ковальчука Івана Лук’яновича. Архів УСБУ ЛО. Спр.23157. Арк.14.

²⁶⁸ Документи, які характеризують підривно антирадянську діяльність зарубіжних націоналістичних центрів ЗП УГВР, ЗЧ ОУН, АБН, ПУН та інших та їхні злочинні зв’язки з оунівським підпіллям в Україні і розвідками імперіалістичних держав. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.372. Т.44. Арк. 90.

²⁶⁹ Справа по звинуваченню Свіщука Івана Дмитровича. Архів УСБУ ІФО. Спр.8123. Арк.18.

²⁷⁰ Там само.

²⁷¹ Луньо Є. Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців. Т.1. Наконечне перше. Наконечне друге. Львів, 2005. С. 298.

Практичний – військові вправи, проводили зазвичай за селом о 22–24 год., уночі або в лісі²⁷². Для прикладу, у селі Вербівці Городенківської округи вишкіл відбувався так: розставляли стійки на певній відстані від місця, де мала проходити вишкільна підготовка. З настанням сутінок сходилися вишкільники з дерев'яними крісами на пасовище за селом. Там із ними військовий інструктор займався початковою військовою підготовкою, імітацією ведення бою тощо²⁷³. У селі Печерна Заліщицького повіту Чортківської округи вишколював самооборону інструктор ВК – колишній поручник УСС Михайло Угрин. Він навчав стріляти по мішенях, володіти гранатою, прийомам розвідки. Зброю зберігав у своїй господарській коморі²⁷⁴. Вишколом у селі Рудава, Самбірської округи, керував колишній підстаршина польської армії Гнат Прихідний (“Вуйко”)²⁷⁵. У Кам'янка-Струмилівській окрузі організацією і вишколюванням сільської самооборони займалися колишні вояки та старшини із “Дружини українських націоналістів”. Найактивнішими серед них були: Євген Лобай, Зеновій Мазуркевич, Іван Красота, Іван Стеців, Федір Феденишин та ін.²⁷⁶. Такі ж інструктори працювали в Копичинецькій окрузі протягом літа – осені 1943 р., тут найактивніше вишколювали боївкарів таких сіл, як: Сосулівка, Увисла, Тудорів, Коцюбинці²⁷⁷. У Рава-Руській окрузі першість по вишколах належала самообороні сіл Добросина, Крехова, Мацошина, Мокротина²⁷⁸.

²⁷² Справа по звинуваченню Головацького Миколи Михайловича. Архів УСБУ ІФО. Спр.8123. Арк.49.

²⁷³ Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис. Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк.8.

²⁷⁴ Мизак Н. За тебе, свята Україно. Книга 3: Заліщицький повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА. Чернівці: Золоті литаври, 2002. С.97.

²⁷⁵ Виханський Б. Дублянська околиця Самбірщини. Дрогобич: Коло, 2005. С.154.

²⁷⁶ Кальба М. ДУН в розбудові УПА. Детройт-Тернопіль: Джура, 2005. С.131.

²⁷⁷ Савки Б. Забути не маємо права. Вид.2-ге, доповнене. Тернопіль: Джура, 2000. С.56–57.

²⁷⁸ Жовківщина. Історичний нарис. Т.1./ відп. ред. М. Литвин. Жовква – Львів. 1994. С.258.

Вишкіл сільських боївок проводили переважно колишні підстаршини, старшини УСС, УГА, польської армії, ДУН. Проте вишкільний процес у сільських станицях не був безпроблемним. Це підтверджують архівні джерела, зокрема на Дрогобиччині обласний провідник Зеновій Благий (“Дарій”) на одній із серпневих 1943 р. нарад зазначав: “Низове членство боїться входити у маси”²⁷⁹. Інший архівний документ із Тернопільщини підсумовував, що у вересні 1943 р. праця військової сітки покращилась – відбувалися дводенні військові вишколи завдяки добрій співпраці командантів ПВК і теренових провідників. Недоліки були пов’язані із станичними військовиками – нестачею відповідних спеціалістів і їх низькою фаховою підготовкою²⁸⁰.

Для вирішення проблеми із кадрами інструкторів, підвищенням їхньої кваліфікації повітові військові команди організовували три-дво-одноденні вишколи, які передбачали:

1. впоряд – стройові прийоми і рух без зброї; виконання команд щодо головних уборів, ходьба стройовим і похідним кроком, повороти під час руху тощо;
2. стрілецький вишкіл – заняття з вогневої підготовки;
3. польовий вишкіл – навчання в умовах наближених до бойових: поведінка перед загрозою з боку ворога, якості окремого стрільця із спеціальними завданнями, а також у складі рою, чоти, сотні; кожен вишкільник повинен докладно вивчити обов’язки і правила поведінки: вартового, польової стійки, добірного стрільця (снайпера), автоматника;

вишкіл у рою:

- рій у розвідці, в наступальному бою, в обороні, в бойовій охороні, на чаті.

Під час навчання польової служби акцентували на використанні повстанської

²⁷⁹ Звіти повітових провідників ОУН в області “Косак”, квітень 1943 – 27 січня 1946 рр. ЦДАВО України. Ф.3836. Ф.1.Спр.66. Арк.18.

²⁸⁰ Організаційні, надзвичайні, політичні, фінансові, пропагандистські звіти надрайону “Скоб” і підлеглих йому районів, Ч.1, січень 1943 – 10 січня 1944 рр. ЦДАВО України. Ф.3836. Оп.1. Спр.1. Арк.12.

тактики, а саме:

- бій у спеціальних умовах: ліс, важкопрохідні терени, ніч, мряка, злива, сніговії;
- спеціальні форми партизанських боїв: забезпечення маршів і постойв, напад, засідка, заскочення, маневрування;

4. теренознавство й картознавство – орієнтування на місцевості²⁸¹.

Мабуть, за цією програмою з деякими видозмінами вишколювали і учасників сільської самооборони.

Вишколи військових інструкторів на Львівщині, у Бродівському повіті, відбувалися в лісах Свидовець, Гайдисько, біля гори Пашинська, також в околицях Корсова й Комарівки та сусідніх волинських селах. На південь від Бродів організовано навчання в лісах біля сіл і присілків: Боратин, Лісовики, Щудлюки, Черниця, Жарків, Голубиця, Чепелів і Пеняки²⁸².

Також військові команди намагалися вишколювати інструкторські кадри, використовуючи різноманітні легальні структури, дозволені окупаційною адміністрацією, наприклад, курси для малограмотних²⁸³ або “хліборобський вишкіл молоді” (аграрне навчання)²⁸⁴.

Опановуючи військове мистецтво, учасники сільських боїв не поривали із селянським буденним життям, збиралися тільки за відповідним наказом для виконання певних завдань²⁸⁵. Насамперед вони були основним джерелом поповнення відділів Української народної самооборони, підтримуючи

²⁸¹ Організаційні, надзвичайні, політичні, фінансові, пропагандистські звіти надрайону “Скоб” і підлеглих йому районів, Ч.1, січень 1943 – 10 січня 1944 рр. ЦДАВО України. Ф.3836. Оп.1. Спр.1. Арк.149.

²⁸² Голяш С. За волю України. Боротьба УПА в повіті Броди. Броди і Брідщина. Історично-мемуарний збірник./ ред. Я.Чумак. Торонто, 1988. С.181.

²⁸³ Справа по звинуваченню Андрухів Володимира Андрійовича. Архів УСБУ ЛО. Спр. 31129. Арк.10.

²⁸⁴ Вояк УПА Петро Саранчук. Українська Правда. 2015, 30 листопада. С.2.

²⁸⁵ Мірчук П. Українська Повстанська Армія, 1942 – 1952. Документи і матеріали. Львів, 1991. С.27.

зв'язок між собою, забезпечували повстанське запілля²⁸⁶: супроводжували вантажі (зброю, продукти харчування), трійками перепроводжували людей, що йшли на вишкіл у Карпати, допомагали у створенні підпільних складів, шпиталів, криївок тощо²⁸⁷. Щоб створити запаси продовольства для вишкільних баз, сільські боївки нападали на німецькі господарства (лігеншафти), гуральні, звідки забирали зерно, худобу, спирт, при потребі вступали в бої з невеликими німецьким підрозділами. Зброя боївкарів зберігалася в одному місці – зазвичай у станичного, який її при потребі видавав²⁸⁸. Сільські боївкарі були добре озброєні. Для прикладу, самооборона села Увисла, Копичинецької округи, що на Тернопільщині, мала в своєму арсеналі: кулемет “Дехтярьова”, станковий кулемет “Максим”, три десятизарядки, 15 крісів, 8 автоматів, 15 гранат, три міномети, 5 пістолетів “Вальтер”, 6 наганів, чотири польові міни²⁸⁹.

Командир куреня УНС “Гайдамаки” Степан Фрасуляк (“Хмель”) високо оцінював сільську самооборону, адже вона, крім сутічок із ворогом, давала практичний досвід, згуртовувала і загартовувала селян в опануванні військової справи²⁹⁰.

Уже восени 1943 р. в більшості сіл дистрикту “Галичина” військові команди вишколили рій майбутніх стрільців УНС, у великих селах і містечках вони мали в своєму розпорядженні готову чоту²⁹¹. Окружні штаби оперували

²⁸⁶ Справа по звинуваченню Андрухів Володимира Андрійовича. Архів УСБУ ЛО. Спр.31129. Арк.19.

²⁸⁷ Луньо Є. Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців. Т.1. Наконечне перше. Наконечне друге. Львів, 2005. С.299.

²⁸⁸ Там само.

²⁸⁹ Савка Б. Останні на полі слави. Тернопіль, 2009. С.245.

²⁹⁰ Забілий Р. Створення УПА в 1942 р: від теорії до практики. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2012. Вип.22. С.277.

²⁹¹ Надбужанщина, Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Камінецьчина, Хомщинна і Підляшшя. Історично-мемуарний збірник Т.1./ред. М. Мартинюк. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1994. С.520.

понад 900 вояками, вишколеними у сільській самообороні²⁹².

Отже, керівництво УНС сповна використало відсутність гітлерівців у галицьких селах, куди вони не часто приїжджали, готуючи кадри для повстанської війни²⁹³. Така організаційна підготовка самооборони на місцевому рівні полягала у тому, що ОУН(б) розраховувала на слабкість воюючих сторін і сподівалася за сприятливих обставин на німецько-радянському фронті захопити владу на українських землях і забезпечити правопорядок та встановлення інституцій органів державного управління²⁹⁴.

Маючи відповідний контингент, підготовлений військовими командами, з осені 1943 р. розпочалася інтенсивна розбудова УНС на Тернопільщині та Львівщині. Мала вона свої особливості, що було зумовлено природними умовами. Керував підготовкою до створення відділів УНС на Тернопільщині, опираючись на ВК та їх мережу, організаційно-мобілізаційний референт обласного штабу Росоловський Дмитро (“Чугайстер”)²⁹⁵. Значно поступалася в організаційному аспекті стосовно формування аналогічної мережі Львівщина, за винятком округи “Чернява”, відділи самооборони формувалися повільно²⁹⁶. На місцях бракувало спеціалістів для військового вишколу. Станом на серпень 1943 р. Львівщина не мала обласного референта з військових справ, тож організаційно-мобілізаційні референти працювали на власний розсуд,

²⁹² Мудрик - Мечник С. Радехівщина у боротьбі за Самостійну Українську Державу. Львів: “Універсум”, 1994. С.55.

²⁹³ Мизак Н. За тебе, свята Україно. Бучацький повіт у визвольній боротьбі ОУН-УПА. Кн.4. Чернівці: Букрек, 2004. С.127.

²⁹⁴ Справа по звинуваченню Вовчука Івана Григоровича. Архів УСБУ ЛО. Спр.27624. Арк.21.

²⁹⁵ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Том 20: Воєнна округа УПА “Лисоня” 1943 – 1952: Документи і матеріали / упоряд.: С. Воляннюк. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2012. С.45.

²⁹⁶ Русначенко А. М. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940 – 50-хх рр. Київ: “Пульсари”, 2002. С.112.

акцентуючи увагу на вишкільній підготовці²⁹⁷. Значну частину львівського й тернопільського мобілізованого контингенту скерували ВК у Карпати, де зосередили у вишкільних куренях “Чорні чорти”, “Трембіта”, “Сіроманці”, а також на Волинь²⁹⁸.

Активною щодо творення Української народної самооборони була Бережанська округа Тернопільщини, у лісових масивах якої формувалися сотні ще з кінця літа 1943 р. Це підтверджує радянський агент Лука Павлишин (“Ярослав”), зазначаючи у своєму повідомленні, що УНС, крім батальйонів у Карпатах, оперувала ще декількома сотнями в Бережанській окрузі²⁹⁹. Такі дані агента стосувалися початку осені 1943 р. і характеризували УНС до часу її розбудови на Тернопільщині та Львівщині. Л.Павлишин добре орієнтувався в тогочасних подіях, оскільки перебував на посаді командира самооборони Дрогобиччини.

Перший відділ УНС на Бережанщині (35 осіб) влітку 1943 р., за даними станичного села Сільце Божиківське Андрія Галайбиди, сформував Іван Юхнович (“Кок”) з повітової боївки в районі Підгаєччини. Він базувався в Тростянецькому лісі. “Коківці” організовували акції на німецькі лігеншафти, воювали із відступаючими з Карпат ковпаківцями. Восени 1943 р. відділ чисельно дорівнював сотні³⁰⁰.

Перша чота майбутньої сотні УНС “Орли”, що була першою сотнею самооборони не тільки в Бережанській окрузі, а й на Тернопільщині, під керівництвом Володимира Якубовського (“Бондаренка”), команданта ПВК Бережанської округи, почала формуватися наприкінці літа 1943 р., поблизу

²⁹⁷ Звіти повітових провідників ОУН в області “Косак”, квітень 1943 – 27 січня 1946 рр. ЦДАВО України.Ф.3836. Оп.1. Спр.66. Арк.18.

²⁹⁸ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Том 20: Воєнна округа УПА “Лисоня” 1943–1952: Документи і матеріали / упоряд.: С. Волянчук. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2012. С.46.

²⁹⁹ Агентурна справа 216 “Омут”. ГДА СБУ. Ф.65. Спр.21566. Т.1. Арк.124.

³⁰⁰ Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.244.

сіл Вівся-Козова. Дві третини вояків цієї чоти були вихідцями з Підгаєцького повіту, із сіл Божиків, Волощин, Литвинів, Мужилів, Новосілка, решта – мешканці населених пунктів, розташованих над рікою Стрипою³⁰¹. Кістяк другої чоти Г. Дуди становили мешканці села Вербів (Бережанська округа), звідси походив і ройовий Г. Лужецький, стрільці Г. Бездух, С. Бездух, А. Кондрат, В. Семчишин, П.Трембіта, П.Турчин. Ці чоти протягом вересня–жовтня 1943 р. реорганізував “Бондаренко” у Тростянецькому лісі в сотню, яку, ймовірно, доукомплектовано поблизу сіл Підгайці–Рогатин³⁰². Найвірогідніше, сотнею “Орлів” на початковій стадії діяльності командував Галушак Василь (“Клич”)³⁰³. Її вишкіл відбувався на Рогатинщині, в лісовому масиві “Осова Поляна”, розташованому між селами Воронів і Дички. Тут було зведено табір, у якому були землянки, склади, кухня [Див. Додаток Б].

У Бережанській окрузі Тростянецький ліс став головною територіальною базою місцевої самооборони. Протягом літа 1943 р. у ньому збудовано і підготовлено бункер для штабу, підземний шпиталь на 60 місць, склади для продуктів харчування й амуніції³⁰⁴. Цей лісовий масив був не тільки базою забезпечення, а й місцем організації і стаціонування місцевих сотень УНС³⁰⁵. Восени 1943 р. у ньому формувалася сотня “Бурлаки” із таким старшинським складом: Шепета Василь (“Чорний”) – сотенний, “Довбуш”, Михайло Пайкуш (“Чайка”), “Рен” – чотові³⁰⁶. Серед добровольців

³⁰¹ Підгаєцька земля. Історико-мемуарний збірник / ред. О. Яворський, І.Дурбак. Нью-Йорк-Торонто-Париж, 1980. С.247.

³⁰² Коритко Р. Ф. Кліщівна – лісове село Опільського краю. Львів, 2010. С.236.

³⁰³ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Том 20: Воєнна округа УПА “Лисоня” 1943 – 1952: Документи і матеріали / упоряд.: С. Волянчук. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2012. С.46.

³⁰⁴ Мизак Н. За тебе, свята Україно. Бережанський повіт у визвольній боротьбі ОУН – УПА (район Козова). Кн. 6. Чернівці: Букрек, 2007.С.170.

³⁰⁵ Волинець Н. Мельничук Б. Бережанщина в спогадах емігрантів. Тернопіль, 1993. С.245.

³⁰⁶ Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.144.

сотні були вихідці з Бережанського, Рогатинського, Підгаєцького повітів³⁰⁷. Сотня “Бурлаки”, як і “Орли”, розташовувалася в землянках, розміщених вздовж невеликого яру. В одній землянці, як правило, перебувало два рої вояків. По обох сторонах землянки – ліжка-платформи, посередині прохід і залізна піч для обігріву. Стрільці сотні мали на озброєнні кріси та п’ять кулеметів, підстаршини – автомати³⁰⁸.

Проте недосвідченість старшинського і рядового складу організованих збройних формувань, незначне охоплення території завадили місцевому командуванню самооборони забезпечити належний рівень їхньої військової підготовки³⁰⁹. За свідченнями командира УНС О. Луцького, у жовтні 1943 р. Р. Шухевич доручив йому розширити територіальну діяльність і збільшити кількісний склад УНС на Тернопільщині та Львівщині. Виконуючи наказ, О. Луцький скерував в Тернопільську область добре підготовлену у військовому плані сотню УНС “Сіроманці” під командуванням Дмитра Карпенка (“Яструба”)³¹⁰. На Львівщину прибула сотня “Трембіта” під командуванням Івана Капала (“Бродяга”)³¹¹. Командиром УНС на території Тернопільської області О. Луцький призначив хорунжого Омеляна Польового, у Львівській – поручника Остапа Линду³¹². З прибуттям на ці терени вишкільних сотень

³⁰⁷ Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.145.

³⁰⁸ Там само. С.146.

³⁰⁹ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Том 20: Воєнна округа УПА “Лисоня” 1943 – 1952: Документи і матеріали / упоряд.: С. Волянук С. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2012. С.47.

³¹⁰ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944 – 1945./упоряд.: О. Іщук, С. Кокін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.338.

³¹¹ Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.228.

³¹² Справа по звинуваченню Луцького Олександра Андрійовича та Луцької Юлії Федорівни. ГДА СБУ. Ф.5.Спр67418. Т.1. Арк. 253.

із Карпат розпочалося військове навчання, формування, реорганізація місцевих збройних відділів самооборони³¹³. В результаті 20 листопада 1943 р. в Бережанській окрузі утворено перший курінь УНС на Тернопільщині, командував ним Д. Карпенко. Він складався із двох сотень – “Сіроманці” на чолі з Григорієм Ковальчуком (“Вороном”), “Орлів” очолював “Коц” (ім’я та прізвище не встановлено), переведений із сотні “Сіроманців”³¹⁴. В інших округах Тернопільщини та Львівщини з жовтня 1943, фактично в кожному повіті організовували відділи УНС, що чисельно не перевищували чоти. Така організація, очевидно, була пов’язана із специфікою терену і активізацією польського підпілля.

Першість у формуванні відділів самооборони належала округам з лісною місцевістю Чортківській (Тернопільщина) та Золочівській (Львівщина). Основним мобілізаційним ресурсом для них були учасники сільської самооборони, які одержали мінімум вишкільної підготовки від інструкторів військових команд.

У Чортківській окрузі формування відділу УНС розпочалося 14 жовтня 1943 р., на свято Покрови. Окружний провідник ОУН(б) Михайло Чайковський (“Володимир”) організував його із вихідців Заліщицького повіту, зокрема першу чоту майбутньої сотні УНС “Сірі вовки”³¹⁵. Спочатку чота діяла не як самостійна бойова одиниця, а складалася з роїв, що комплектувалися конспіративно в селах на певній відстані один від одного і займалися вишколом³¹⁶. Практичні вишкільні вправи військові інструктори з роями проводили вночі³¹⁷. Рої постійно відвідував сотенний Петро Хамчук (“Бистрий”). Він у процесі відбору добровольців передусім віддавав перевагу колишнім військовим або молодим хлопцям, які вміли влучно стріляти. Цей

³¹³ Гелей С. Рогатинська земля: історія та сучасність. Львів, 1995. С.112.

³¹⁴ Воляннюк С. Омелян Польовий – “Остап”. Львів; Торонто : Літопис УПА, 2013. С.28.

³¹⁵ Мизак Н. За тебе, свята Україно. Книга 3: Заліщицький повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА. Чернівці: Золоті литаври, 2002. С.98.

³¹⁶ Там само.

³¹⁷ Мизак Н. С. Курінний УПА “Бистрий” – України герой. Чернівці: Букрек, 2007. С.31.

факт підтверджує стрілець “Сірих вовків” Михайло Бугера (“Карпо”): “Бистрий” набирав стрільців, які з трьох пострілів влучали у мішень і вміли кидати гранати”³¹⁸. Укомплектувавши рої та подавши базові знання з військової справи, П. Хамчук протягом листопада – грудня 1943 р. реорганізував їх у чоти і з них сформував сотню “Сірі вовки”, що проходила вишкільну підготовку неподалік села Яргорів Буцацького повіту. Така організація сотні, очевидно, була зумовлена тим, що на Чортківщині простежувалося скупчення відділів Армії Крайової, а також значні сили німецьких військових. Під час вишкільного процесу у “Сірих вовків” значну увагу приділяли морально-політичному вихованню. Кожен доброволець сотні зобов’язувався знати “Декалог” – десять заповідей українського націоналіста”. У повсякденному повстанському середовищі щоранку на постой, а особливо ввечері, як зазначав стрілець “Карпо”, у сотні завжди декламували “Молитву українського націоналіста”³¹⁹.

Як і в Чортківській окрузі, організовували відділи УНС і на Золочівщині (Львівщина). Передумовою формування відділів самооборони, за спогадами Романа Загоруйка – безпосереднього учасника тогочасних подій, стало виникнення влітку 1943 р. окружної підстаршинської школи під керівництвом Григорія Котельницького (“Шугая”). Її випускники та інструктори були першими організаторами і командирами відділів самооборони в терені³²⁰. На нашу думку, тут діяла не підстаршинська школа, а відбувався вишкіл військових інструкторів.

За даними історика Михайла Романюка, перший відділ самооборони (чота) в Золочівській окрузі у Бродівському повіті сформовано на початку жовтня 1943 р. під командуванням Василя Кіпрана (“Музика”) зі села

³¹⁸ Мизак Н. С. Курінний УПА “Бистрий” – України герой. Чернівці: Букрек, 2007. С.32.

³¹⁹ Там само. С.32 – 33.

³²⁰ Загоруйко Р. Повернення зі справжнього пекла. Видання друге, доповнене. Новий Розділ, 2004. С.101–102.

Брахівка Буського району на Львівщині³²¹. Відділ здебільшого базувався поблизу сіл Черниця – Боратин Бродівського району Львівської області, де відбувався військовий вишкіл³²². До складу відділу входили найактивніші націоналісти, а також ті, кому загрожував арешт гестапо³²³. Тільки із села Підгірці, що на Бродщині, до нього увійшли: Роман Бедрій, Зиновій Собків, Богдан Фещур, Роман Загоруйко, Роман Когут, Осип Загоруйко³²⁴. Невдовзі за наказом військового референта Золочівщини Михайла Гачкевича (“Караго”) командування над цим відділом перейняв Роман Загоруйко (“Лапайдух”)³²⁵. На терені цієї ж округи в Буському районі у листопаді 1943, згідно наказу окружного провідника Петра Вірлика (“Берегового”), Мар’ян Кравчук (“Малиновий”) сформував чоту УНС, з якою взимку проводив вишкіл³²⁶. Чота дислокувалася у селах Боложинів, Брахівка, Стовпин, Топорів та на присілку Лісовики с. Переволочно³²⁷. В Золочівському районі восени 1943 р. була сформована чота Івана Котули (“Іванка”), що базувалася у селі Тростянець³²⁸.

³²¹ Літопис УПА. Нова серія. Т.24: Золочівська округа ОУН. Організаційні документи 1941–1952/ упоряд.: М. Романюк. Київ: Торонто, 2014. С.29.

³²² Романюк М. Розгортання збройних відділів УПА на теренах Золочівської округи ОУН. Вісник Львівської комерційної академії, 2009. С.75.

³²³ Справа по звинуваченню Максимова М.І., Домбровського В.І., Малаховського М.І. Архів УСБУ ІФО. Спр.12955. Арк.23.

³²⁴ Загоруйко Р. Незагоєні рани України очима учасників бойових дій ОУН та УПА (Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської армії). Новий Розділ, 2004. С.128.

³²⁵ Літопис УПА. Нова серія. Т.24: Золочівська округа ОУН. Організаційні документи 1941–1952/ упоряд.: М. Романюк. Київ: Торонто, 2014. С.30.

³²⁶ Романюк М. Розгортання збройних відділів УПА на теренах Золочівської округи ОУН. Вісник Львівської комерційної академії, 2009. С.76.

³²⁷ Надбужанщина, Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Каміначчина, Хомщинна. Історично-мемуарний збірник Т.3./ ред. М.Мартинюк. Нью-Йорк -Париж -Сідней -Торонто 1994. С.386.

³²⁸ Романюк М. В. Золочівська округа ОУН у національно-визвольному русі (1937–1953): монографія. Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України; Центр незалежних історичних студій. Львів, 2016. С.116.

Фактично в кожному районі Золочівської округи діяли відділи самооборони, що чисельно дорівнювали чоті стрільців³²⁹.

Підсумувала формування УНС на терені Золочівщини група (понад 30 членів ОУН(б)) із сіл Підгірці, Загірці, Хватів, організована виконуючим обов'язки військового референта Золочівського повітового проводу Григорієм Котельницьким (“Шугай”)³³⁰. Цю групу вишколювали в лісових масивах Бібрського району Львівської області³³¹. Вона і стала ядром пізніше сформованого куреня УПА, до якого і увійшли згадані вище чоти та місцеві боївки Золочівської округи³³².

7 листопада 1943 р. формування відділу УНС розпочалося і в Тернопільській окрузі. Збірним пунктом майбутньої сотні “Буйні” (комплектувалася добровольцями Збаразького, Скалатського і Тернопільського повітів) було с. Лука Велика Микулинецького району³³³. Тут організаційно-мобілізаційний референт окружного штабу сформував відділ із сорока осіб, виряд яких особисто перевіряв повітовий провідник ОУН Тернопільщини Іван Комар³³⁴. 10 листопада в с. Кобиволоки його поповнили добровольці із Тереховлянського повіту, і окружний командир УНС Роман Дяченко організував чотири рої. Командиром новоствореної формації командування УНС призначило колишнього підстаршину польської армії “Грозу”, з таким

³²⁹ Літопис УПА. Нова серія. Т.24: Золочівська округа ОУН. Організаційні документи 1941–1952 / упоряд.: М. Романюк. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2014. С.30.

³³⁰ Романюк М. Розгортання збройних відділів УПА на теренах Золочівської округи ОУН. Вісник Львівської комерційної академії. Львів, 2009. С.77.

³³¹ Справа по звинуваченню Жарковського Романа Володимировича. Архів УСБУ ЛО. Спр.26158. Т.1. Арк.404.

³³² Літопис УПА. Нова серія. Т.24: Золочівська округа ОУН. Організаційні документи 1941–1952/ упоряд.: М. Романюк. Київ - Торонто: Літопис УПА, 2014.С.30.

³³³ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Том 20: Воєнна округа УПА “Лисоня” 1943–1952: Документи і матеріали / упоряд.: С. Воляннюк. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2012. С.393.

³³⁴ Воляннюк С. Формування сотні УПА “Буйні” (1943–1944 рр.). Мандрівець.Тернопіль, 2014. № 5(116). С.30.

старшинським складом: “Максим” (бунчужний), східняк “Жук” – чотовий, ройові: “Орленко”, “Боженко” (східняк), “Хмара” (східняк), “Кардинюк”. Місце дислокації відділу (чота унесівців) – Кобиволоцький ліс. Вишкіл проводив інструктор “Залізник”, який викладав теорію за темами: “Теренознавство”, “Зброезнавство”, а також вишкільні вправи (розстрільна, наступ, відступ) тощо. Під час вишколу відділ ділили на дві частини, що чергувалися між собою, одна займалася вишкільною підготовкою, друга будувала в лісі колиби під керівництвом таборового “Крука” із сотні “Сіроманці”³³⁵. Так було закладено основу сотні УНС у Тернопільській окрузі.

За спогадами Остапа Польового, на Тернопільщині наприкінці 1943 р. сформовано шість сотень УНС, ще дві перебували на стадії організації³³⁶.

Розбудова Української народної самооборони на півночі Львівщини (Рава-Руській, Кам’янка- Струмилівській, Львівській заміській округах) відбувалася одночасно із її створенням у Тернопільській окрузі, пов’язана вона з Мирославом Онишкевичем – організаційно-мобілізаційним референтом Львівського обласного штабу³³⁷. Організація відділів у цьому регіоні відбувалася повільно, основна причина – непридатність місцевості для партизанки та настрої в організаційній сітці. М. Онишкевичу доводилося переконувати місцевий актив, що формування повстанських сотень, стаціонавання, харчування і вишкіл можливі, незважаючи на невеликі лісові масиви³³⁸. Організовували формування УНС, як на Чортківщині та Золочівщині. Спочатку створювали невеликі відділи (нараховували рій вояків), їх вишколювали у селах, на певній стадії навчання об’єднували

³³⁵ Воляннюк С. Формування сотні УПА “Буйні” (1943–1944 рр.). Мандрівець. Тернопіль, 2014. № 5(116). С.30 ; Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Том 20: Воєнна округа УПА “Лисоня” 1943 – 1952: Документи і матеріали / упоряд.: С. Воляннюк. Київ - Торонто: Літопис УПА, 2012. С.395–396.

³³⁶ Воляннюк С. Омелян Польовий – “Остап”. Львів; Торонто : Літопис УПА, 2013. С.29.

³³⁷ Мечник С. У вирі воєнного лихоліття. Львів, 1992. С.73.

³³⁸ Онишкевич М.–“Орест”.Причинок до історії УПА / Вісті комбатанта'. Ч.1. / ред. І. Кедрин-Рудницький. Торонто-Нью-Йорк, 1974. С.79.

у бойову одиницю – чоту. За таким принципом організовано чоти: Дмитра Пелипа у Равщині, Василя Василяшка у Белзщині, Мирослава Кальби на Жовківщині, Федора Феденишина на Радехівщині³³⁹. Найвірогідніше, така організація була зумовлена жорстким контролем окупаційної влади та проживанням значного відсотка польського населення, яке поповнювало польське підпілля³⁴⁰.

На Львівщині сотня “Трембіта” не стала ядром куреня УНС, як “Сіроманці” на Тернопільщині. Її розчленували на групи з метою вишколу місцевих відділів. Вишкільна діяльність “трембітян” розпочалася в грудні 1943 р., в період реорганізації самооборони в УПА, тому вони одночасно стали кістяком упівських сотень, хоча назву УНС використовували ще в першій декаді 1944 року³⁴¹.

З 5 грудня 1943 р. терен діяльності УНС відповідно до рішення Проводу ОУН(б) отримав назву УПА -“Захід”³⁴². У цей час у відділах самооборони (без сільських боївок) перебувало близько 5 – 6 тис. чоловік³⁴³. Вони представляли усі верстви галицького суспільства: селян, робітників, інтелігенцію. Найбільший прошарок становили селяни – близько 60%, робітники– 25%, інтелігенція – 15%, переважно члени, симпатичні ОУН(б)³⁴⁴.

³³⁹ Мудрик-Мечник С. Радехівщина у боротьбі за Самостійну Українську Державу. Львів: “Універсум”, 1994. С.15.

³⁴⁰ Збірник документів і матеріалів “Львівщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.”, 22 червня 1941– грудень 1945 рр. ЦДАГО України. Ф.57. Оп.4. Спр.37. Арк. 225.

³⁴¹ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.12: Воєнна округа УПА “ Буг” 1943–1952. Документи і матеріали. Книга 1./упоряд.: В. Мороз, О. Вовк. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.20.

³⁴² Волянчук С. Омелян Польовий – “Остап”. Львів; Торонто : Літопис УПА, 2013. С.29.

³⁴³ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944 – 1945./упоряд.: О. Іщук, С. Кокін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.339.

³⁴⁴ Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р.н., учас. куреня УНС “Чорні чорти” /запис. Петро Росіцький 15.11.2014 у м. Коломия, Івано-Франківської обл.: машинопис. Арк.9.

Отже, підготовка обласними військовими штабами кадрів для УНС охопила весь дистрикт “Галичина”, мала як спільні, так і відмінні ознаки. До спільних відносимо організацію в кожній області Галичини відділу особливого призначення та в більшості українських сіл – сільських боївок. Регіональні особливості розбудови УНС простежувалися на Тернопільщині та Львівщині. Вони були зумовлені специфікою терену. Так, у Бережанській окрузі Тернопільщини формувались сотні УНС з кінця літа 1943 р., а в інших округах Тернопільщини і Львівщини – з жовтня цього ж року, в кожному повіті організували відділи, що чисельно налічували чоту уенесівців. Для підвищення рівня їхньої боєздатності з Карпат прибули дві вишколені сотні “Трембіта” та “Сіроманці”. Організаційна і вишкільна діяльність цих сотень проходила під час реорганізації УНС в УПА.

РОЗДІЛ 4

Бойова діяльність Української народної самооборони

4.1. Протидія німецькій окупаційній владі

Українська народна самооборона на початках створення не проводила значних антинімецьких акцій¹. Згідно з наказом головного командира УНС Романа Шухевича відділам самооборони заборонялося проводити будь-які збройні операції проти німецьких окупантів, у своїй діяльності вони мали дотримуватись оборонної тактики². Зауважимо, що ці збройні формування на початку липня 1943 р. вже мали певну вишкільну підготовку, перебували в контакті з місцевою сіткою ОУН(б), яка іноді просто вимагала від них рішучих дій. У таких випадках керівництво відділами УНС, не зважаючи на вказівки вищого командування, на власний ризик і розсуд, здійснивши бойову операцію, намагалося приховати факти її проведення, не згадували про неї у своїх звітах.

Перша значна протинімецька акція – напад на табір “Служби праці” (“Баудінст”) поблизу кар’єра над річкою Орявою в присілку Святослав села Коростів Дрогобицької округи. Її організував і провів ВОП “Бойки” під командуванням Дмитра Суслинця (“Буйтур”) в ніч з 6 на 7 липня 1943 р., о 24.30 год³. Безпосередньо керував боєм Д. Суслинець, який добре орієнтувався у цій місцевості, оскільки походив із села Рожанка, Сколівського повіту⁴.

¹ ОУН і УПА в 1943р. Документи. / упоряд.: О. Веселова, В. Дзюбак. Київ, 2008. С.42.

² Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944 –1945./упоряд.: О. Іщук, С. Кокін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.339.

³ Спогади Петра Бренича та інших очевидців про події в селі Коростів та його околицях/ запис. Ігор Бугрій 23.07 – 30.07.2003 р. у селі Коростів, Львівської області: машинопис.Арк.15; Спогади Луцика Михайла Петровича 31.12.1921 р.н., с. Волосянка Сколівського р-ну Дрогобицької обл./ запис. Василь Овсієнко 24.01 – 25.01. 2000 р., у місті Сколе, Львівської області:аудіо запис.

⁴ Сколівщина /ред. С. Павлюк. Львів,1996. С.334.

Вопівці мали достовірні дані про карний табір завдяки місцевим жителям і знешкодили його охорону без жодних втрат. Дмитро Щербанович (“Прибишин”) закидав вартове приміщення гранатами, при цьому порізав руку, розбиваючи віконну шибку. Відзначились також Михайло Ровенський (“Відважний”) і Степан Канинець (“Черешня”) – земляки Д. Суслинця також родом із села Рожанка – зуміли захопити начальника табору. У цій операції брали участь також члени коростівчанської боївки самооборони: Олекса Жалівців, Михайло Диркавець, Василь Савчин, Михайло Свистун, Якш Теодор⁵.

Карний табір був із особливим режимом і специфічними стосунками між робітниками і адміністрацією. Майстри-поляки (фольксдойчі) брутально знущалися над працівниками. Навіть серед ночі вони не давали їм спокою, заставляли виконувати різні фізичні вправи: присідати, руками братися за вуха і, не розгинаючись, стрибати. Багато людей вмирили від побоїв або смертельних кульових поранень⁶. Оскільки він знаходився на території підконтрольній ВОПу УНС “Бойки”, керівництво повстанців, беручи до уваги ситуацію в ньому, ліквідувало “Баудінст”.

З липня 1943 р. відділи особливого призначення активно співпрацювали з боївками Служби безпеки ОУН(б). Проводили збройні акції на німецькі адміністративні та господарські установи з метою накопичення матеріальних ресурсів для самооборони. Найбільшу активність проявляв на Станиславівщині ВОП під командуванням Василя Андрусяка. Першу бойову операцію в липні 1943 р. відділ провів у Городенці, де розгромив загін шуцполіції, конфіскував її збройний арсенал і захопив вагон цукру⁷.

Подібно діяли відділи особливого призначення Дмитра Суслинця та Івана Питльованого, на жаль, досі жодних відомостей про це немає. Під час

⁵ Бугрій І. Коростів – село серед гір. Львів: Оксарт, 2005. С.96.

⁶ Мороз В. УНС на терені Дрогобицької області (1943р). Визвольний Шлях, 2000, кн.6. С.60; Шлях горіння: Спогади ветеранів ОУН і УПА про національну визвольну боротьбу в 1940 –1950-х рр. / уряд.:М. Галів, В. Ільницький. Дрогобич, 2008. С.360.

⁷ Сеньків М. УПА в Карпатах. Дрогобич, 2002. С.9.

бойових акцій ВОПи використовували дані штабної розвідки, яка накопичувала інформацію військового, економічного, політичного характеру⁸. Німецькі органи влади в дистрикті “Галичина” відзначали, що напади в основному відбувалися на легеншафти, лісопереробні заводи, молочарні, відділи поліції. Нападники намагалися зазвичай заволодіти сільськогосподарською продукцією, технічними засобами, зброєю, боєприпасами⁹.

Щоб запобігти поширенню українського повстанського руху в Галичині, німецька окупаційна влада переходить у середині літа 1943 р. до рішучих дій. Отримуючи достовірні дані від інформаторів, німецькі окупаційні сили досить ефективно розправлялися з невеликими відділами УНС, що прибули на вишкіл у Карпати. Серед тогочасних вдалих німецьких операцій слід виділити акцію між селами Росохач і Майдан на Турківщині, де вранці 8 липня 1943 р. німецька поліція напала на табір УНС (17 осіб) і його розгромила (загинуло 10–12 чоловік)¹⁰. Уенесівці проходили вишкільну підготовку на лісовій поляні. Місце таборування виявив лісник М. Штонгран за національність – поляк і повідомив лісничого Ренея, а цей – у дрогобицьке гестапо, яке відреагувало миттєво¹¹.

Український визвольний рух у Галичині в цей період набирав обертів. У зверненні до мешканців дистрикту прони́мецької установи Українського центрального комітету від 4 серпня 1943 було зокрема зазначено: “На відтинку громадського і державного життя все робиться ворогами (мали на увазі ОУН(б)) для загострення відносин у дистрикті. Бунтується сільське населення

⁸ Справа по звинуваченню Клапчука Михайла Миколайовича. Архів УСБУ ІФО. Спр.36333. Арк.45.

⁹ Патриляк І. К. “ Встань і борись! Слухай і вір...”: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939 – 1960). Центр дослідження визвольного руху. Львів: Часопис, 2012. С.324; Motyka G. *Ukraiska partyzantka 1942 – 1960. Dzialalnosc Organizacji Ukrainiskiej Nacjonalistow i Ukrainiskiej Powstanczej Armii*. Warszawa, 2006. S.218.

¹⁰ Мороз В. УНС на терені Дрогобицької області(1943р). Визвольний Шлях, 2000, кн.6. С.65.

¹¹ Політичні і військові звіти з області “Косак” 04.1943 – 30.09.1944 рр. ЦДАВО України. Ф.3836. Оп.1. Спр.65. Арк.12.

проти здачі контингентів, виїзду на працю до Рейху та інших повинностей. Намагаються спровокувати селян на виступити проти державних маєтків, молодь відмовляють від служби у “Баудінстах”, у дивізії СС “Галичина”, агітуючи до втеч у ліс”¹². Хоча такі дії бандерівців не були прямим збройним викликом окупаційній владі, але напруження підтримували і стимулювали за допомогою УНС. Для прикладу, відділ особливого призначення під командуванням В. Андрусика у першій половині серпня 1943 р. у співдії з СБ (відділ “Чорноти” із 8 осіб) організував напад на місто Тисменицю, після цього – на лігеншафт у селі Марківці і конфіскував матеріальні ресурси окупаційних установ¹³.

Дії повстанців викликали певний резонанс, змушували окупаційну владу до відповідного реагування. Проте, якщо гітлерівці проти невеликих груп УНС діяли успішно, наприклад, у селі Межигірці (Станиславівщина) 14 серпня¹⁴, то в сутичках із більшими відділами самооборони (сотня “Козака” (курінь “Чорні чорти”) у селі Кийданці (Станиславівщина)) втрат зазнавали і німецькі військові¹⁵.

На початку вересня 1943 р. Станиславівщина стала основною базою самооборони, епіцентром збройних сутичок між вишкільними куренями та німецькими підрозділами, які дислокувались у цьому регіоні (близько 10 тисяч вояків)¹⁶. Вже 1 вересня в другій половині дня курінь УНС “Чорні чорти” мав сутичку в горах з німецьким каральним загоном, який складався з

¹² Кентій А. Збройний чин українських націоналістів. 1920 – 1956. Історико-архівні нариси. Т.2.: Українська повстанська армія та збройне підпілля Організації Українських націоналістів. 1942 – 1956. Київ, 2008. С.100.

¹³ Сеньків М. УПА в Карпатах. Дрогобич, 2002. С.9.

¹⁴ Див. Яшан В. Під брунатним чоботом. Торонто, 1989. С.91.

¹⁵ Див. Паливода В. Спогади українського повстанця і багаторічного в'язня таборів ГУЛАГУ. Київ: Смолоскип, 2001. С.17–18.

¹⁶ Справа по звинуваченню Клапчука Михайла Миколайовича. Архів УСБУ ІФО. Спр. 36333. Арк.45.

власівських шуцполіцаїв і вояків вермахту¹⁷. Командування куренем завдяки штабній розвідці володіло інформацією про підготовку окупантами облави на повстанців. З метою уникнення несподіваного нападу на певній відстані навкруги табору командир “Чорних чортів” “Липей” зосередив чати по 10–12 стрільців. Вони отримали завдання атакувати ворога й унеможливити наступ углиб позицій основних сил куреня¹⁸. Проте бій розпочався атакою саме німецького відділу, який за підтримки кулеметного і мінометного вогню розвинув наступальні дії на ділянці оборони чатових під командуванням ройового Василя Гусака (“Вивірки”). Відділ УНС попри кількісну і технічну перевагу супротивника, маючи із важкого озброєння лише один кулемет “Дегтярьова” з трьома дисками по 72 набої, використовуючи природні ландшафтні умови, протягом декількох годин відбивав атаки ворога¹⁹. Лише після того, як німці почали обходити позиції унесівців, командир “Вивірка”, уникаючи ворожого оточення, наказав стрільцям відступати до лісу. Втрати повстанців – троє убитих (Кухар Василь (“Дуб”) із села Хотимир, бунчужний “Іскра” із села Олесів, зброяр “Чернець” із Жаб’є) ²⁰. Очевидно, окупанти теж зазнали втрат, бо тіла загиблих повстанців були багаторазово проколені багнетами і прострелені розривними кулями²¹.

Крім боїв оборонного характеру з вересня 1943 р. Українська народна самооборона Станиславівщини почала практикувати напади на німецькі й

¹⁷ Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух 1939 – 1960 роках. Центр дослідження визвольного руху. Львів: Часопис, 2015. С.260.

¹⁸ Паливода В. Спогади українського повстанця і багаторічного в’язня таборів ГУЛАГУ. Київ: Смолоскип, 2001.С.24.

¹⁹ Там само.

²⁰ Літопис Української Повстанської Армії. Т.19: Карпатська група УПА “Говерля”; книга друга: спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру./ ред. П. Содоль. Торонто- Львів: Літопис УПА, 1992. С.127.

²¹ Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис. Петро Росіцький 15.11.2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк.10.

угорські автоколони, невеликі гарнізони для поповнення озброєння. Наприклад, атаковано німецьку автоколону поблизу Чорного лісу (Тлумацький район сучасної Івано-Франківської області), у сутичці загинуло 35 німців; організовано напад на угорських військових біля села Рибне Тисменицького району неподалік Станиславова ВОПом під командуванням “Різуна”, у бою вбито двох угорців, здобуто зброю, один вопівець (“Влодко”), на жаль, пораненим потрапив у полон, згодом розстріляний гітлерівцями у Станиславові; вчинено наскок на угорський гарнізон у Татарові роєм “Чумака” з чоти Дмитра Гаха (“Скуби”), де знищено 15 гонведів²². Виділяємо операцію в Рушорі чотою “Скуби”, на дорозі Космач – Коломия вона підбила 4 вантажних автомобілі німецької армії і знищила 70 вояків вермахту²³. Якщо навіть українське підпілля перебільшило втрати противника, то все ж вони були дошкульними для німецьких окупантів.

Окупаційна влада не споглядала за таким розвитком подій. Каральні органи німців докладали максимум зусиль для виявлення місць унесівських баз з метою їх ліквідації. За допомогою агентурної сітки наприкінці вересня 1943 р. їм вдалося встановити, що в Долинщині дислокується база повстанців. Для її знешкодження гітлерівці організували військову експедицію. На підготовчому етапі до збройної операції німецькі військові сконцентрували залоги чисельністю 100–150 осіб у селах: Ілемня, Спас, Суходіл, Перегінсько, Ріпне, які планували використати як резерв. 26 вересня 1943 р., залучивши 800 вояків, німці розгорнули наступальну операцію із с. Ілемня на г. Стовбу, яку з невідомих причин розпочали о 24.00, що невластиво для карателів²⁴.

²² Альманах Станиславівської землі: збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. Т.2./ред. і упоряд.: М. Климишин. Нью-Йорк -Париж -Торонто, 1985. С.311.

²³ Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух 1939– 1960 роках. Центр дослідження визвольного руху. Львів: Часопис, 2015. С.267; Motyka G. *Ukraiska partyzantka 1942 – 1960. Dzialalnosc Organizacji Ukrainiskiej Nacjonalistow i Ukrainskiej Powstanczej Armii.* Warszawa, 2006. S.219

²⁴ Відомості про бойові дії відділів УПА та рейди їх на Схід / копії кореспонденцій для друку/, квітень 1943 – 17 жовтня 1944 рр. ЦДАВО України. Ф.3833.Оп.1. Спр.112. Арк.3.

Безперервним вогнем із різнорідної зброї повстанська чата, що утримувала оборону на цій ділянці, зупинила ворога, притому знищила німецького офіцера (майора) і чотирьох солдатів. Командування куренем для укріплення ділянки оборони на цьому напрямку підсилило чату відділом із 30 уенесівців. Вранці 27 вересня німецькі військові відновили атакувальні дії, які тривали від 6-ї ранку до 12 години дня. Під сильним натиском переважаючого противника “трембітяни” відступили до табору “Сіроманців” на полонину “Бистра” під гору Сивулю²⁵.

Запеклий бій зав’язався і на ділянці оборони, яку займала чата, де перебував Лука Жабич (“Чорноморець”). Він розпочався о 5 год. ранку 27 вересня 1943 р. на межі лісу та гірської полонини неподалік “трембітянського” табору²⁶. Після першої сутички німецькі вояки панічно відступили, залишивши вбитих і поранених. У цей час на допомогу чаті прибув відділ під командуванням чотового Івана Капала (“Бродяги”) і підсилив лінію оборони повстанців. Гітлерівці відновили наступ, бойові дії притаманні регулярним частинам вермахту із залученням гірської артилерії і різнокаліберних мінометів зі сторони окупантів тривали аж до пізнього вечора, хоча уенесівці організовано відійшли ще у другій половині дня²⁷. Трембітяни вранці 28 вересня від розвідників дізналися, що частина німецького батальйону, яка брала участь у каральній експедиції, затрималася в горах і о 12 год. вузькорейковим поїздом вирушить до міста Долина. Командування “Трембіти” вирішило влаштувати засідку. Залучили до операції місцеву сільську боївку, яка мала запалити дерев’яний залізничний міст на р. Ілемці, що змушувало водія локомотива сповільнити у цьому місці швидкість поїзда. На 10 км р. Ілемки під г. Мікуляще, де шлях вузькоколійної залізниці

²⁵ Див. Хорунжий Вихор “Бій на горі Стовбі”. Періодичне видання УПА “Чорний ліс.” 1949. липень (Ч.1(12)). С.30.

²⁶ Див. Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.219.

²⁷ Див. Там само. С.220 – 222.

залізниці проходив під високою стіною гір Федорів і Магасів з одного боку, а з другого круто спускався до річки, розмістились уенесівці. Коли поїзд із німцями опинився поблизу засідки, повстанці відкрили по ньому прицільний вогонь і закидали гранатами. Німці, перебуваючи на вагонах, стали доброю мішенню. Втрати противника: 80 убитих і 88 поранених. Уенесівці втрат не мали²⁸. Учасник бою, згодом хорунжий УПА “Вихор” у підпільному журналі “Чорний ліс” подає відомості про втрати німців у цій операції – близько 90 вбитих і 20 поранених. Один із командирів УНС Станиславівщини Іван Бутковський (“Гуцул”) та учасник цієї ж засідки Лука Жабич стверджують, що загинуло приблизно 200 шуцполіцаїв. Таку ж цифру називає й Володимир Косик²⁹. Це найвдаліша бойова операція УНС за липень – вересень 1943 р. в Карпатському регіоні, яка продемонструвала придатність відділів самооборони до виконання поставлених завдань.

На решті території дистрикту “Галичина” “Самооборона” на початку осені бойову діяльність проводила переважно за допомогою сільських боївок, про що свідчать тогочасні звіти українського підпілля за вересень 1943 р.³⁰

Активізація організаційних заходів УНС та неефективна боротьба гітлерівців з уенесівцями негативно впливала на діяльність низової окупаційної адміністрації, накази та розпорядження якої у багатьох випадках саботувало місцеве населення. У зв’язку з цим від 10 жовтня в Галичині німецькою окупаційною владою офіційно оголошено “винятковий стан”, введено т.зв. “наглі суди безпеки”, колективну відповідальність³¹. Ці нововведення передбачали кару смерті для не німців (Nichtdeutsche), які своїми діями

²⁸ Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.224.

²⁹ Мороз В. УНС на терені Дрогобицької області (1943 р). Визвольний Шлях, 2000, кн.6. С.69

³⁰ Організаційні, надзвичайні, політичні, фінансові, пропагандистські звіти надрайону “Скоб” і підлеглих йому районів, Ч.1, січень 1943 – 10 січня 1944 рр. ЦДАВО України. Ф.3836. Оп.1.Спр.1. Арк.21;159.

³¹ Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939 – 1944 рр.). Львів, 2010. С.57.

перешкоджали праці гітлерівських органів влади³². Карали тих, хто порушував чинне законодавство, урядові накази, розпорядження, грабував державне майно³³. На спеціально скликаних нарадах окружні старости представникам нижчих ешелонів влади давали інструктивні вказівки щодо їхньої роботи на місцях. Доводилося довідома, що в дистрикті поліційні органи контролюватимуть населення з метою виявлення ворожих елементів. Тому місцева влада мала провести відповідну роботу з мешканцями, виявити і повідомити поліцію про неблагонадійних осіб, подбати про те, щоб у кожному будинку населеного пункту був прикріплений список проживаючих³⁴. Окупаційна влада приділяла значну увагу боротьбі із сільськими боївками самооборони, які восени досить активно діяли з метою розбудови УНС і її матеріального забезпечення. Під час нарад особливо гостро стояло питання “Баудінстів”, що в цей час практично перестали функціонувати, робітники-втікачі часто поповнювали лави уенесівців³⁵.

Із запровадженням “виняткового стану” гітлерівці організовували експедиції в гори та лісисту місцевість з метою ліквідації вишкільних куренів та ВОПів, а також боролися із сільською самообороною. Відбулися сутички 15 жовтня 1943 р. на полонинах Поляниця, Куратів, Явірник, Мочарки (Станіславівщина). Німці залучили два батальйони, що мали крупнокаліберну зброю та міномети. Бої тривали з десятої до п'ятої години дня, окупанти втратили понад 20 вояків убитими (серед них двох офіцерів СС) і стільки ж пораненими³⁶. Зазнаючи втрат у боротьбі з українськими повстанцями, німці грабували господарства селян та проводили арешти у населених пунктах, що

³² Городенщина. Історично-мемуарний збірник./ред.: М. Марунчак. Нью - Йорк - Торонто, 1978. С.251.

³³ Яшан В. Під брунатним чоботом. Торонто, 1989. С.94.

³⁴ Політичні звіти з території Станіславської області, 4 вересня 1943 – 31 серпня 1944 р. ЦДАВО України. Ф.3833. Оп.1.Спр.132. Арк.18.

³⁵ Яшан В. Під брунатним чоботом. Торонто, 1989. С.220.

³⁶ Відомості про бойові дії відділів УПА та рейди їх на Схід / копії кореспонденцій для друку/, квітень 1943 – 17 жовтня 1944 рр. ЦДАВО України. Ф.3833. Оп.1. Спр.112. Арк.19.

знаходилися поблизу тієї чи іншої збройної сутички³⁷. Згодом почали застосовувати показові страти з метою залякати населення³⁸. Проте жорстокі заходи німецької влади не зупиняли протестного руху, який все більше наростав, організовувався і набирав нових обертів, причому не тільки в Карпатському регіоні³⁹. Німецькі джерела характеризували ситуацію в дистрикті “Галичина” цього часу так: “Восени 1943 року вже були “заражені бандами райони”, що повністю вийшли з-під контролю німецької адміністрації. Це простежувалося, передусім у Карпатах, Чортківській та Тернопільській округах. Більшість представників низової окупаційної влади вважали за доцільне обговорювати німецькі доручення з “лісовими людьми”. Все частіше повторювались напади на політичну поліцію, жандармерію...”⁴⁰.

Міцні позиції самооборони, а з нею і ОУН(б) відзначив і чільний діяч Українського центрального комітету К. Паньківський під час промови в Тернополі 28 жовтня 1943 р. Він констатував, що Український комітет, як суспільна організація, не думає конкурувати з панамі з-під знаку Бандери, критикував їх діяльність, яка викликала репресії проти українського населення, а саме – застосування німцями збірної відповідальності, “наглих

³⁷ Літопис Української Повстанської Армії. Т.19: Карпатська група УПА “Говерля”; книга друга: спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру. /ред. П. Содоль. Торонто-Львів: Літопис УПА, 1992. С.22.

³⁸ Справки, звіти, про підпільні партійні, комсомольські, патріотичні організації, учасників партизанського руху періоду Великої Вітчизняної війни, про знищення місцевого населення, вивезення в Німеччину на каторжні роботи про нанесення збитку німецько-фашистськими загарбниками на території Івано-Франківської області, 25.08. 1941– липень 1944. ЦДАГО України. Ф.57. Оп.4. Спр.228. Арк.8.

³⁹ Каспрук С. Каральні акції німецьких нацистів на Прикарпатті (1941–1944). Івано-Франківськ, 2012. С. 94.

⁴⁰ Мірчук П. Українська Повстанська Армія, 1942 – 1952. Документи і матеріали. Львів, 1991. С.46.

⁴¹ Документи та матеріали ОУН про основи політики, стратегії і тактики ОУН. Огляди міжнародного і внутрішнього становища України, а також дискусійні матеріали з питань тактики ОУН та ін. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.376. Т.7. Арк.426.

судів”⁴¹. Зауважимо, що соціально-економічна політика німецької адміністрації була головним стимулятором поширення антинімецьких настроїв, зумовлювала підтримку місцевим населенням учасників збройного підпілля⁴². Передусім стосувалося це Станиславщини. Наприклад, 1 листопада 1943 р. в Паляниці Чемигівській перепоховано трьох полеглих у вересні на Куратулі уенесівців із куреня “Чорні чорти”. Безпосередній свідок цієї події Марія Стефанюк із Паляниці описувала це так: “Могили висипали річковим каменем за три дні до посвячення, перед нею викопали яму. Прийшли священники з великими процесіями із Космача, Текучої, Березова, а з Микуличина їхали колеєю. Під час поховального обряду, який здійснювали чотири священники, 20 погуцульськи вдягнених дівчат несли віночки з квітів (“Жовті обереги”), від “долинок Захарина” ішли маршем три сотні повстанців. З промовою до населення виступили: куріний “Липей”, сотенний “Дон”, чотовий “Скуба”...⁴³ Проте, такі заходи не залишалися поза увагою окупантів, вже на третій день у цю місцевість прибула німецька каральна експедиція, приблизно 2500 вояків, вчинивши їй опір, уенесівці відступили⁴⁴. Після цього німці спалили покинутий повстанський табір, у селі Микуличині гестапо розгромило шпиталь УНС та місцеву організаційну мережу ОУН(б), заарештувало біля 30 чоловіків і 4 дівчат⁴⁵.

Розглядаючи бойову діяльність Станиславівської УНС у листопаді 1943 р., відзначимо, що відділи, які пройшли підготовку у вишкільних куренях цієї області, мали високий рівень боєздатності. Для прикладу, сотня “Сіроманці” біля села Болехова Калуського повіту 2 листопада 1943 р.,

⁴¹ Клименко О. Українці в поліції в дистрикті “Галичина” (Тернопільський округ): німецький окупаційний режим в Тернополі та околицях у 1941–1944 рр. Харків: Ранок НП, 2013. С.51.

⁴² Яремчук В., Клапчук В., Боберський Ю. Микуличин. До 590 – річчя заснування. Брошнів: Таля, 2002. С.298.

⁴⁴ Див. Літопис Української Повстанської Армії. Т.19: Карпатська група УПА “Говерля”; книга друга: спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру./ред. П.Содоль. Торонто-Львів: Літопис УПА, 1992. С.143.

⁴⁵ Там само.

використавши всі набуті знання під час навчань, змусила панічно відступати німецький каральний загін, а після вступу в бій самооборони села розгромлено окупантів, здобуто багато трофеїв: кулемети, автомати, пістолети, гранати, а також військове спорядження, біноклі, карти тощо⁴⁶.

Окупаційна влада проводила збройні операції не тільки для знищення баз куренів чи відділів самооборони у Карпатському регіоні. Німці по всій території дистрикту намагалися ліквідувати уенесівський рух, найперше – сільські боївки. Вони мали у своєму підпорядкуванні достатньо сил. Тільки в повіті Борщів Чортківської округи німецькі окупаційні підрозділи нараховували до 1000 вояків⁴⁷. Якщо гітлерівці отримували інформацію, що в тій чи іншій місцевості діє українське підпілля, одразу туди виїжджали, оточували населені пункти, на в'їздах та виїздах до них влаштовували блокпости⁴⁸. Таборилися у кожному селі і проводили обшуки, намагалися знайти зброю і заборонену літературу, грабували населення, провівши арешти, поверталися до місць постійної дислокації⁴⁹. Під час таких блокад німецькі вояки з блокпостів вели вогонь по мирних жителях, було чимало жертв⁵⁰.

Крім цього, часто по селах гітлерівці засилали провокаторів, які збирали гроші й продукти харчування начебто для УНС. Виявивши прихильників

⁴⁶ Див. Допіра Б. “Сіроманці”. Відділ особливого призначення. Львів: Українські технології, 2003. С.17–19.

⁴⁷ Літопис Української Повстанської Армії. Т.49: Тернопільщина: “Вісті з терену” та “Вістки з Тернопільщини.”1943 – 1950; книга перша (1943–1947). /ред. І. Гомзяк, М. Посівнич. Торонто Львів: Літопис УПА, 2010. С.68.

⁴⁸ Донесення начальника штабу служби безпеки і поліції на окупованій території про діяльність партизанських і підпільних груп 5.03. – 26.03. 1943 рр. ЦДАВО України. Ф.3833. Оп.1.Спр.132. Арк.47.

⁴⁹ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Том 20: Воєнна округа УПА “Лисоня” 1943 – 1952: Документи і матеріали / упоряд.: С. Волянюк. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2012. С.609.

⁵⁰ Там само.

уенесівського руху, провокатори інформували гестапо і навіть брали участь в арештах жертводавців, які допомагали повстанцям⁵¹. Найбільшим досягненням провокаційної роботи окупантів стала німецька операція 21 листопада 1943 р. з ліквідації окружного штабу УНС в Оглядові (Львівщина), в результаті якої арештовано 150 осіб із заступником окружного команданта С. Мудриком-Мечником⁵².

Знаючи невдач у боротьбі з повстанцями на Станиславщині, гітлерівці стягували сюди додаткові резерви. Окупаційна влада готувала бойові операції, не зважаючи на погодні умови, напередодні зими намагалася зламати збройний спротив відділів самооборони та українського населення. Боездатність уенесівців у Карпатах слабшала унаслідок розформування вишкільних куренів наприкінці жовтня 1943 р. і передислокації вояків у Львівську та Тернопільську області з метою розбудови самооборони. У горах залишилися переважно відділи, укомплектовані з мешканців Станиславівської і Дрогобицької областей⁵³. Проте, командування УНС, маючи певний ресурс і беручи до уваги попередні бойові операції, в стратегічних планах не передбачало уникнення бойових сутичок, навпаки, готувалося дати належну відсіч противнику⁵⁴.

Головний удар окупанти спрямували на Чорний ліс, де німецька розвідка виявила скупчення повстанських відділів. Тут знаходився відділ “Різуна”, а також дві чоти: “Славка” та “Юрка” із вишкільного куреня “Чорні чорти” під командуванням сотенного “Дона”. Усіх повстанців було приблизно 220 стрільців. Проти них вранці 27 листопада 1943 р. німецькі військові розпочали наступ із сіл Майдан, Посіч, Завій у кількості 600 осіб, при підтримці

⁵¹ Яшан В. Під брунатним чоботом. Торонто, 1989. С.94.

⁵² Політичні звіти та інформації з території Львівської області, серпень 1943 р. – 23 січня 1945 р. ЦДАВО України. Ф.3833.Оп.1.Спр.126. Арк.24.

⁵³ Мірчук П. Українська Повстанська Армія, 1942 – 1952. Документи і матеріали. Львів, 1991. С.38.

⁵⁴ Бутковський І. Рік боротьби УНС за опанування Карпат. Літопис Української Повстанської Армії. Т.19: Карпатська група УПА “Говерля”; книга друга: спомини, статті та вид.істор.-мемуар. характер./упоряд.: П. Содоль. Торонто-Львів: Літопис УПА, 1992. С. 23.

авіації. Близько 12 год. окупанти оточили відділи УНС⁵⁵. Наступ німців, згідно даних командира “Чорних чортів” – “Гуцула”, розпочався о 12.30, під час обіду. Спочатку уенесівців із куреня “Чорні чорти” охопила паніка, але її вдалося вгамувати, біля 15.00 “Гуцул” із своїми стрільцями прорвав ворожу лінію і з’єднався з “Різуном”⁵⁶. Причому прорив відбувався одночасно з наступом різунівських воївців. Об’єднанні сили повстанців атакували захоплений німцями табір, відбили і забрали матеріальні запаси, а німецькі вояки розбіглися по лісі⁵⁷. Поодиноких гітлерівців уенесівці зустрічали в лісі ще на третій день після бою. Результати операції: 11 убитих, 19 поранених вояків УНС, а німців на ділянці відділу “Різуна” – 45 убитих, 15 поранених, у секторі “Гуцула” – 40 чоловік пораненими та вбитими⁵⁸.

Про розгром окупаційних сил дуже швидко поширювалася інформація серед населення. Турбота й опіка місцевих мешканців над пораненими повстанцями була доказом підтримки відділів УНС. Після цієї акції, ліквідувавши німецьку збройну охорону на прилеглих до Чорного лісу територіях, уенесівці конфіскували майно окупаційних лігеншафтів, що дало змогу поповнити матеріальну базу місцевих відділів УНС⁵⁹.

Завдаючи втрат німецьким окупаційним силам, “Самооборона” викликала нові збройні експедиції, які вимагали залучення певного ресурсу зі сторони гітлерівської окупаційної влади. Це деякою мірою послаблювало терор, який все більше наростав щодо місцевого населення. Однак, німецькі окупанти

⁵⁵ Див. Забілий Р. Нарис історії куреня “Скажені”. Український визвольний рух: науковий збірник. Львів, 2003. №1. С.126.

⁵⁶ Див. Доповіді, виступи, відозви, політичні огляди, повідомлення інформаційної служби та інші матеріали українських націоналістів 6.02.1943 – грудень 1943. ЦДАГО України. Ф.57. Оп.4. Спр.355. Арк.150.

⁵⁷ Там само.

⁵⁸ Літопис Української Повстанської Армії. Т.19: Карпатська група УПА “Говерля”; книга друга: спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру/збір. і упоряд.: П. Содоль. Торонто-Львів: Літопис УПА, 1992. С.128.

⁵⁹ Там само. С.24; 26.

військових операцій проти українського повстанського руху не припиняли.

Увечері 29 листопада 1943 р. розпочалася операція дрогобицького гестапо з ліквідації куреня УНС “Кривоніс II”, що базувався в околицях Старого Самбора⁶⁰. Для її проведення окупанти залучили приблизно 400 військових⁶¹. Зауважимо, що на Дрогобиччині, на відміну від Станиславівщини, німці значних збройних акцій проти куренів самооборони протягом літа – осені не проводили, обмежуючись випадковими сутичками з УНС. Повстанці теж не відзначалися тут особливою активністю, хоча напади на станиці поліції зафіксовані⁶². Мабуть, акція 29 листопада була пов’язана із підготовкою самооборони до зими і нападами відділів із куреня на лігеншафти з метою накопичення продуктових запасів. Найвірогідніше, командування куреня знало про німецьку акцію, тому уенесівці перенесли табір, частина стрільців перед облогою відійшла до нового місця постою з метою завершення його облаштування. У колишньому таборі затрималось 88 кривоносців і командир куреня Антін Шкітак (“Омелян”), які потрапили в німецьке оточення. Місцем оборони повстанців стали чагарникові зарослі схилу гори Виділок, яку вони підготували досить професійно, розмістились відповідно до бойового порядку, замаскували вогневі позиції, на флангах встановили два станкові кулемети⁶³. Німецькі військові, оточивши відділ УНС, не наважилися атакувати увечері, почали акцію наступного дня (30 листопада) о 6 год. ранку. Першу фазу наступальної операції здійснювала німецька поліція. За наказом курінного “Омеляна” повстанці пропустили поліцаїв вглиб позицій і у чагарниках обеззброїли ворога. В більшості випадків поліцаї самі кидали

⁶⁰ Мороз В. УНС на терені Дрогобицької області (1943р) /Визвольний Шлях, 2000. (кн.6). С.70.

⁶¹ Павлишин Л. На грані двох світів...: спогади військовика – бандерівця / літ. запис Василя Щеглюка. Львів: Сполом, 2010. С.223.

⁶² Спогади Євстахія Кульчицького – “Живайла”, 1920 р. н., учасника куреня Кривоніс II/ запис. Микола Петрушак 23.05 1993 р. у м. Самбір, Львівської області: машинопис. Арк.2.

⁶³ Щеглюк В. Як роса на сонці. Політичний роман-хроніка, написаний на основі спогадів колишнього діяча ОУН – УПА Л. Павлишина. Львів: УПІ ім. Ів.Федорова, 1992. С.102.

зброю і втікали у ліс⁶⁴. Другу лінію наступаючих склали німецькі вояки, але добре організована оборона УНС при підтримці кулеметного вогню відбила атаку окупантів⁶⁵. Важливу роль виконав військовий інструктор “кривоносів” Яків Петрикович (“Карий”), який досконало володів німецькою мовою, під час бою в мундирі старшини він непомітно перебрався в розташування ворога і спрямував декілька разів атаку німців у вигідному для уенесівців напрямку, зумовивши втрати гітлерівських окупаційних сил⁶⁶. Збройна акція німців із настанням сутінок припинилась. Повстанці у бою втратили 26 чоловік убитими (в тому числі курінного “Омеляна”, сотенного Володимира Костишина (“Орловича”) і чотових “Сокола” і “Бориса”) та 12 пораненими⁶⁷. За різними відомостями загинуло приблизно дев’яносто німецьких вояків, хоча офіційно окупаційна влада повідомила про смерть гестапівського обершарфюрера СС Ляуфманна, трьох шуцполіцаїв і важкі поранення ще вісімнадцяти осіб⁶⁸. Іван Бутковський і Володимир Косик зазначали, що окупаційні сили втратили в бою поблизу Недільної 160 чоловік убитими, таку кількість подає “Хроніка боротьби українського народу проти німецьких наїзників”, а також безпосередній учасник бою Євстахій Кульчицький⁶⁹. Відступаючи, гітлерівські окупанти провели арешти організаційної мережі ОУН(б) в довколишніх селах (Сторона, Сприня, Недільна). Арештованих

⁶⁴ Криськів В. Українська народна самооборона. Стрий, 2004. С.90.

⁶⁵ Павлишин Л. На грані двох світів...: спогади військовика – бандерівця / літ. запис Василя Щеглюка. Львів: Сполом, 2010. С.223.

⁶⁶ Спогади Євстахія Кульчицького – “Живайла”, 1920 р. н., учасника куреня Кривоніс II / запис. Микола Петрущак 23.05 1993 р. у м. Самбір, Львівської області: машинопис. Арк.1.

⁶⁷ Щеглюк В. Як роса на сонці. Політичний роман-хроніка, написаний на основі спогадів колишнього діяча ОУН – УПА Л. Павлишина. Львів: УПІ ім. Ів. Федорова; Фенікс Лтд, 1992. С.102.

⁶⁸ Звіти повітових провідників ОУН в області “Косак”, квітень 1943 – 27 січня 1946 рр. ЦДАВО України. Ф.3836. Оп.1.Спр.66. Арк.142.

⁶⁹ Спогади Євстахія Кульчицького – “Живайла”, 1920 р. н., учасника куреня Кривоніс II / запис. Микола Петрущак 23.05 1993 р. у м. Самбір, Львівської області: машинопис. Арк.4.

(10 осіб) доправили в Дрогобич і 2 грудня 1943 р. прилюдно повісили на Ринку⁷⁰. З метою залякати населення і повстанців німці під час страти оголосили, що за кожен особу, яка перебуває в юрисдикції Німецької Держави, буде розстріляно щонайменше десять заручників⁷¹. Акція в Недільній переконує у тому, що вишкіл у таборах Дрогобиччини відбувався на високому рівні. Після цієї невдалої спроби ліквідувати базу унесівців гітлерівці до другої половини липня 1944 р. не проводили збройних операцій на вишкільні табори повстанців Дрогобиччини⁷².

На Станиславівщині, що була головною базою унесівського руху, а також на Тернопільщині, де він інтенсивно розгортався, бойові сутички між Українською народною самообороною та окупаційними військовими не припинялися. Сконцентрувавши військові підрозділи, німці 11 – 12 грудня 1943 р. розпочали великий наступ на вишкільний курінь “Гайдамаки” в Долинщині (Станиславівщина), проте повстанці вчасно передислокувалися, окупанти спалили унесівський табір і відступили⁷³. У цьому регіоні гірська й лісиста місцевість і вмілі маневри давали перевагу унесівцям і відповідно зумовлювали втрати особового складу противника. На Тернопільщині ситуація була зовсім інша, прорахунки унесівців пов’язували з браком бойової практики. Наприклад, сотня УНС “Сірі вовки” “Бистрого” вступила у бій з гітлерівцями 16 грудня 1943 р. біля села Ясмарівка Монастирського району⁷⁴.

⁷⁰ Мороз В. УНС на терені Дрогобицької області (1943р). Визвольн. Шлях, 2000. (кн.6). С.71.

⁷¹ Звіти повітових провідників ОУН в області “Косак”, квітень 1943 – 27 січня 1946 рр. ЦДАВО України. Ф.3836. Оп.1. Спр.66. Арк.142.

⁷² Стрийщина. Історично-мемуарний збірник. Т.1./ ред. І. Пеленська, К. Баб’як. Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней, 1990. С.199.

⁷³ Див. Літопис Української Повстанської Армії. Т.19: Карпатська група УПА “Говерля”; книга перша: Документи, звіти та офіційні публікації. /збр. і упоряд.: П. Содоль. Торонто: Літопис УПА, С.24; Мірчук П. Українська Повстанська Армія, 1942–1952. Документи і матеріали. Львів, 1991. С.39.

⁷⁴ Див. Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.24.

Вже на початку бою німцям вдалося захопити табір сотні із майновим запасом, проте несподіваний контрнаступ “Сірих вовків” (тривав біля 30 хв.) змусив гітлерівців відступити⁷⁵. Причина невдалих дій уенесівців полягала, на думку укладача повстанського звіту, у неприйнятних діях сотенного Петра Хамчука (“Бистрого”), який не вжив відповідних заходів, знаючи про акцію окупантів, та не перебував у таборі сотні на початку бою, що негативно вплинуло на розвиток подій⁷⁶.

Водночас добре підготовлені уенесівці на Станиславівщині продовжували успішно протидіяти німецьким окупаційним підрозділам. Наступ на Чорний ліс силами загону із колишніх військовополонених Радянської армії та гітлерівської спеціальної служби слідчої поліції завершився 24 грудня 1943 р. безрезультатно⁷⁷.

Наприкінці грудня 1943 р. німці припинили наступальні дії проти УНС і на Станиславівщині, це дало змогу уенесівцям зійти на “доли” і стати на зимовий постій у прикарпатських селах між Лімницею і Дністром⁷⁸.

Отже, збройні акції німецької окупаційної влади з ліквідації Української народної самооборони в Карпатському регіоні наштовхнулися на рішучу протидію. У боях відділи УНС незважаючи на недостатнє озброєння і забезпечення, міцніли та загартовувались, набували необхідного військового досвіду. Якщо на початковій стадії бойової діяльності в липні – серпні 1943 р. уенесівці допускали прикрі тактичні помилки, в результаті яких були кадрові

⁷⁵ Див. дет. Мизак Н. За тебе, свята Україно. Південне надзбруччя у визвольних змаганнях ОУН – УПА. Кн.1.Чернівці: Букрек, 1998. С.77.

⁷⁶ Звіти низових організацій воєнної групи “Буг” та ВО “Лисаня”, листування команди “Буг” з командуванням УПА-“Захід”, 21 серпня 1943. – 4 листопада 1944 р. ЦДАВО України. Ф.3836. Оп.1. Спр.14. Арк.62.

⁷⁷ Див. дет. Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш: Карпатський акцент, 2014. С.32.

⁷⁸ Кметюк І. Зродились ми великої години – документальна публіцистика. Надвірна, 2012. С.27.

втрати, то з вересня 1943 р. УНС, використовуючи повстанську тактику ведення бою, завдала певних втрат окупаційним силам. Заходи гітлерівців (інформаційна робота серед населення, застосування принципу колективної відповідальності, блокади населених пунктів з арештами осіб, пов'язаних із “Самообороною”, використання агентів-провокаторів та ін.) не дали очікуваних позитивних результатів і не підірвали боєздатності відділів УНС. Гітлерівці зазнавали кадрових втрат, крім цього втрачали контроль над певною територією. Загалом у Галичині не було організовано великих німецьких каральних операцій із застосуванням численних військових підрозділів, тому ефективність боротьби окупаційної влади з Українською народною самообороною була невисокою.

4.2 Боротьба з радянськими партизанами

У дистрикті “Галичина” з 1941 по 1942 рр. радянських партизанських загонів не було. Перешкодою організації радянського партизанського руху стала швидка окупація території Західної України гітлерівцями та їхніми союзниками, що не дало змоги обкомам партії завчасно створити підпілля⁷⁹. Крім цього, після відступу з Галичини радянських військ, німецька окупаційна адміністрація відкрила тюрми, в яких по-звірячому органи НКВС замордували тисячі галичан⁸⁰. Галичани були вороже налаштовані щодо радянської влади і комуністичної ідеології, тому зміну ситуації певна частина населення сприймала як звільнення від жорстокого радянського тоталітарного режиму⁸¹. Також на території західних областей УРСР була досить розгалужена мережа бойових груп ОУН(б), що мали суттєвий військово-політичний, соціальний потенціал. У ході антирадянського збройного виступу наприкінці червня – початку липня 1941 р. оунівські повстанські відділи

⁷⁹ Антифашиський Рух опору в роки Великої Вітчизняної війни на території України. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Кафедра історії України. Тернопіль, 2006. С.13.

⁸⁰ Болюбаш В. Золочівщина її минуле і сучасне. Нью-Йорк-Торонто-Канберра. 1982. С.536.

⁸¹ Зайцев Ю. Історія України. Вид. II. Львів, 1998. С.307.

діяли на території Львівської, Дрогобицької, Станіславської, Тернопільської областей⁸². Вони разом із німецькими органами держбезпеки майже повністю винищили або витіснили радянських військових, що потрапили в оточення, партійних керівників. Після утворення дистрикту “Галичина” диверсійним групам, які засилала ЦК КП(б)У, було важче пробратися в галицький терен, бо крім лінії фронту доводилося проходити через кордон дистрикту⁸³. Радянські джерела подають цифри партійних керівників, скерованих у дистрикт влітку 1941 р., зокрема, у Львівську область відійшла група у складі 36 чоловік, у Дрогобицьку – 48, у Тернопільську – 23⁸⁴. У радянських історичних джерелах вказано: “Не всім їм вдалося прорватися у визначені місця, деякі загинули від німців та “буржуазних націоналістів”, але ті, що дійшли, намагалися організувати протидію окупаційній владі”⁸⁵. Більшість із них колишні керівники довоєнних партійних і радянських органів, тому новостворені підпільні організації були вразливими, а самі партизани і підпільники гинули вже в перші дні перебування в дистрикті. У більшості районів Галичини групи радянських підпільників, що сформувалися восени 1941 р., організували місцеві комуністи, однак зв’язку та підтримки з боку радянської влади у них не було⁸⁶. Вони створювали

⁸² Сорока Ю. Радянський партизанський рух на західноукраїнських землях (1941–1944). Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Київ, 2006. Вип. 84. С.131.

⁸³ Антифашистський Рух опору в роки Великої Вітчизняної війни на території України. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Кафедра історії України. Тернопіль, 2006. С.15.

⁸⁴ Замлинський В.О. Боротьба трудящих західних областей УРСР проти фашистських загарбників у роки Великої вітчизняної війни Радянського союзу. Київ, 1984. С.84.

⁸⁵ Замлинський В.О. З вірою у Перемогу. Комуністична партія на чолі партизанської боротьби проти німецько-фашистських загарбників у західних областях України 1941–1944. Київ: Вища школа, 1976. С.84.

⁸⁶ Гулай В. Комунікативні механізми та масштаби пропагандистського впливу радянських партизан та підпільників на населення Львівщини в роки нацистської окупації. Військово-науковий вісник. Львів, 2014. Вип. 21. С.108; Див. дет. Івасюта М. Правду не здолати. Львів: Каменярь, 1974. С.71.

підпільно-партизанську мережу для боротьби з гітлерівцями, займалися пропагандивною діяльністю⁸⁷. Така тактика була зумовлена діями німецької окупаційної адміністрації: звільнення з полону червоноармійців-українців, дозвіл на відкриття церков, видання україномовної преси, перепоховання жертв терору НКВС, що помітно обмежило участь населення у радянському русі Опору⁸⁸. Він у дистрикті “Галичина” не мав широкої підтримки серед місцевого населення. Натомість у регіоні жваво діяло підпілля ОУН(б), польські, єврейські антифашистські організації⁸⁹.

Наприкінці 1942 р. збільшується кількість радянських партизанів на Волині, Поліссі. Звідси на початку 1943 р. вони почали проникати через Бродівський повіт Золочівської округи у Карпати і одразу наштовхнулися на опір українського підпілля⁹⁰. Серед найбільш вдалих збройних акцій того часу, проведених місцевими бандерівськими структурами за допомогою наспіх організованих боївок, потрібно виділити ліквідацію загону радянських партизанів в околицях села Руда Бродська⁹¹. Незважаючи на протидію бандерівського підпілля в прикордонній із Волинню смузі, все таки деяким невеликим радянським партизанським групам вдавалося пробратися на Прикарпаття, але в багатьох випадках їх знищували вояки УНС. Про це свідчить радянська історіографія: “25 червня 1943 р. на Дрогобиччину прибула група із 12 осіб під керівництвом Д. С. Хижняка, цього ж дня вона

⁸⁷ Бречак І. Бойові побратими (З історії участі польських антифашистів у радянському партизанському русі на Україні в роки Великої Вітчизняної війни). Львів: Каменяр, 1974. С.28.

⁸⁸ Кентій А. Лозинський В. Слободянюк М. Радянський рух Опору на окупованій території України. Київ, 2010. С.13.

⁸⁹ Слободянюк М. Радянське антифашистське підпілля. Радянський рух Опору на окупованій території України. Український історичний журнал. Київ, 2010. № 3. С.55.

⁹⁰ Збірник документів і матеріалів “Львівщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.”, 22 червня 1941 – грудень 1945 рр. ЦДАГО України. Ф.57. Оп.4. Спр.37. Арк.2; Маківка С. Народна гвардія ім. І. Франка. Із спогадів підпільника. Львів, 1959. С.47.

⁹¹ Див. Броди і Брідщина. Історично- мемуарний збірник./ ред. Я.Чумак. Торонто,1988. С.183.

потрапила в засідку націоналістів, які захопили в полон партизанів і стратили”⁹².

Отже, за даними радянських джерел та українського підпілля, ОУН(б) за допомогою структурної мережі намагалася протидіяти появі та поширенню радянської партизанки в Галичині. Станом на 1 липня 1943 р. регіон не був охоплений партизанським рухом, хоч природні умови цьому сприяли⁹³.

Поява сумського з'єднання радянських партизанів під командуванням С. Ковпака в дистрикті “Галичина” викликала занепокоєння серед українського підпілля. Враження від цього рейду описані у звіті обласного проводу ОУН(б) “Косак” (Дрогобицька область) за липень 1943 р.: “Народ переляканий, зазначається у ньому, – вдалим рейдом більшовицьких партизанів, який віщує скорий прихід радянської влади”⁹⁴. На Дрогобиччині поширювались чутки, начебто на угорському кордоні з'явилося 2 тис. червоних партизанів і диверсантів-американців⁹⁵. Польські джерела теж подають дані про діяльність партизанів-ковпаківців, зокрема в повідомленні командування округу “Львів” від 30.07.1943 р. було зазначено: “Партизани знищують “банди”, що знаходяться в лісах, застерігають українців від вступу до них. Ліквідовують лігеншафти, грабують магазини, склади. Закликають селян саботувати контингенти, погрожують за непослух смертю або спаленням господарства. Українські селяни втікають до лісу з худобою, особистими речами”⁹⁶. Поляки

⁹² Замлинський В. О. Боротьба трудящих західних областей УРСР проти фашистських загарбників у роки Великої вітчизняної війни Радянського союзу. Київ, 1984. С.114.

⁹³ Вхідні шифротелеграми партизанського з'єднання під командуванням С.А. Ковпака в ЦК ВКП (б), 3.07.43 – 31.12.1943. ЦДАГО України. Ф.62. Оп.2. Ч.2.Спр.1358. Арк.19.

⁹⁴ Кентій А. Лозинський В. Радянські партизани 1941–1944: світло й тінь. Київ, 2010. С.23

⁹⁵ Документи і матеріали ОУН звітно- інформаційного характеру за 1943–1952 рр. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.376. Т.78. Арк.3.

⁹⁶ Розвідзведення (копія) українських буржуазних націоналістів про бойові дії з'єднання під час Карпатського рейду (передана в партархів Ін-ту в 1976 р., колишнім начальником штабу окремого кавалер. дивізіону з'єднання) С. П. Тутученко. 14.07.1943 – 9.08. 1943 рр.// Матер. націон. розвідки / Гелена/ на Карпатах. ЦДАГО України. Ф.63. Оп.1. Спр.160. Арк.2.

стверджували, ковпаківці стимулювали зростання криміналітету в Галичині⁹⁷.

Зважаючи на таку ситуацію, керівництво ОУН(б) пришвидшило процес формування УНС. Бандерівці не могли допустити діяльності радянських партизанів у Галичині, особливо в Карпатах. Галичину розглядали керівники українського визвольного руху як базу для його подальшого розгортання. Партизани С. Ковпака спричинили посилення терору окупантів відносно місцевого населення, змінивши стратегію Організації⁹⁸.

В опублікованих джерелах зафіксовано, що бойове хрещення відділи самооборони отримали в боротьбі з партизанами-ковпаківцями. Скажімо, учасник визвольного руху та військовий історик Л. Шанковський наголошував, що спочатку “відділи УНС не мали потрібної сили, щоб затримати похід великої групи ген. Ковпака”, але потім у Чорному лісі оточили й знищили окремі групи ковпаківців, примусивши червоних партизанів “спішно тікати на Схід”⁹⁹. З’єднання С. Ковпака під час свого рейду в Карпати (15 червня 1943р.) складалося з 4 загонів чисельністю 1838 осіб, у яких росіян було – 731, українців – 537, білорусів – 411, інших національностей –153, іноземців – 13. Ковпаківці мали на озброєнні 1443 кріси, 384 автомати, 140 кулеметів, 9 гармат, 33 міномети і 32 протитанкові рушниці¹⁰⁰. Уенесівці значно поступалися ковпаківцям, для прикладу відділ УНС чисельністю 150 осіб мав на озброєнні лише два автомати та кулемети, половина без зброї, решта – гвинтівки застарілих моделей¹⁰¹. Крім цього, станом липень 1943 р. відділи

⁹⁷ Гогун О. Маловідомі сторінки історії радянського партизан. руху України в документах польського підпілля (1942 – 1944)./ Український історичний журнал. Київ, 2006. №3. С.154.

⁹⁸ Справки, звіти, про підпільні партійні організації, учасників партизанського руху періоду Великої Вітчизняної війни, на території Івано-Франківської області, 25.08. 1941 – липень 1944. ЦДАГО України. Ф.57. Оп.4. Спр.228. Арк.16.

⁹⁹ Шанковський Л. Українська повстанча Армія. Історія українського війська 1917–1995. / упоряд.: Я. Дашкевич. Львів, 1996. С.544.

¹⁰⁰ Кентій А. Лозинський В. Від Полісся до Карпат. Київ, 2005. С.117.

¹⁰¹ Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калущ, 2014. С.24.

самооборони перебували на стадії формування, тому діяти ефективно проти ковпаківців не могли¹⁰². Це підтверджують спогади В. Яшана: “Повертаючись до червоних партизанів, – писав він, – треба признати, що це вояки добре вишколені, а найважливіше – загартовані, вміли гідно зносити невігоди і недостатки, а при тому добувати з себе останні сили у форсованих маршах і боях”¹⁰³. В. Яшан зазначав, що серед населення Станіславівщини були розмови про те, що червоні партизани, володіючи “великим військовим досвідом і модерною зброєю”, мали “величезну перевагу” над українськими повстанцями, останні несли великі втрати, уникаючи сутичок із ними. Михайло Зеленчук згадує ці події так: “Наші можливості цього часу невеликі, і провчити нахабні банди ковпаківців відділи УНС ще не могли”¹⁰⁴. Петро Мельник (військовий інструктор самооборони) також вказував на те, що відділи УНС мали у той час відійти в гори для проходження вишколу, але конспірувались по селах, через німецькі “айнзаци” проти ковпаківців¹⁰⁵.

На підставі звітів і документів ОУН(б) (“Звіт з партизанських дій в Станіславі (23.07.1943 р.)”, “Звіт з Пасічної та Зеленої (22.07.1943 р.)” відомий архівіст А. Кентій теж доводить, що у липні місяці бойові дії відбувалися переважно між партизанами С.Ковпака і німецькими підрозділами. Більше того, відділи УНС ішли на співпрацю з ковпаківцями, з багатьох джерел відомо, що комісар С. Руднев вів переговори із провідниками УНС у присілку Любижня селища Делятин¹⁰⁶. Навіть коли ковпаківці потрапляли в оточення, то члени організаційної сітки ОУН(б) виводили їхні групи

¹⁰² Веденеев Д. В., Биструхін Г. С. Повстанська розвідка діє точно і відважно.... Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії. 1940–1950-ті роки. Київ: К.І.С., 2008. С.121.

¹⁰³ Яшан В. Під брунатним чоботом. Торонто, 1989. С.190.

¹⁰⁴ Грицьків Р. “Грім”. Полковник УПА Микола Твердохліб. Спогади і матеріали. Львів-Торонто: Літопис УПА, 2008. С.61.

¹⁰⁵ Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш, 2014. С.22.

¹⁰⁶ Кметюк І. Зродились ми великої години–документ.. публіцистика. Надвірна, 2012. С.25.

безпечними шляхами до Дністра, щоб не наражати місцеве населення на німецькі репресії¹⁰⁷. Це є підтвердженням того, що відділи УНС не брали активної участі у безпосередніх боях проти ковпаківців у липні 1943 р. Вони спостерігали за радянськими партизанами, очікували результатів їхнього протиборства із німцями. Така тактика приносила свої результати. Ковпаківці не тільки вели бойову діяльність, але й закладали матеріальні бази – переховували зброю, амуніцію, продукти харчування. Це підтверджує запис у щоденнику командира Шалигінського загону Ф. Матюшенка: “До вечора ми замагазинували в районі гори 1077: гвинтівок – 31; патронів – 15 тис.; 0.5 т – цукру; солі – 0.2 т; муки – 2 т”¹⁰⁸. В результаті всі ці запаси використовувала УНС¹⁰⁹. Радянські партизани не змогли використати зарезервованих засобів, оскільки були змушені покинути Карпати. Вони 5 серпня 1943 р. після німецького оточення під Делятином, уникаючи неминучої поразки, поділені на сім груп, розпочали відступ із цього регіону у різних напрямках¹¹⁰. Відтоді окремі підрозділи ковпаківців стали об’єктами нападів відділів УНС. Про це наголошував сам С. Ковпак, а також учасник Карпатського рейду Давид Цирлін¹¹¹. Основна причина активізації УНС полягала в тому, що під час походу в Карпати ковпаківці намагалися прохарчуватися за рахунок продуктів, здобутих у райцентрах та містечках, які перебували під контролем німців. Згодом ситуація змінилася: радянські партизани просувалися вже малими групами і не мали змоги громити райцентри й харчуватися, як раніше, тому й грабували місцевих жителів. Забирали взуття, одяг, їжу, коней, овець тощо.

¹⁰⁷ Андрухів І. О., Француз А. Й. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939 – 1959). Івано-Франківськ, 2001. С.81.

¹⁰⁸ Щоденник командира Шалигінського партизанського загону Ф.Д.Матюшенка. /1 і 2 машинописний екз./1.06. – 28.07. 1943 рр. ЦДАГО України. Ф.63. Оп.1. Спр.86. Арк.23.

¹⁰⁹ Спогади Василя Чижевського. АЦДВР. Т.6. Арк.10.

¹¹⁰ Накази по з’єднанню Путивльського об’єданого партизанського загону 1.05. 1943 – 19.12.1943 рр. ЦДАГО України. Ф.63. Оп.1. Спр.20. Арк.190.

¹¹¹ Ковпак С. А. Від Путивля до Карпат. Київ, 1984.С.269; Спогади Давида Цирліна.Режим доступу:<http://iremember.ru/partizani/tsirlin-david-volfovich>.

На полонині “Щавель” за 8 км від Яремча, ковпаківці захопили 300 овець та рогату худобу, які були власністю місцевих мешканців, 130 овець порізали на місці¹¹². Населення карпатських сіл запам’ятало ковпаківців як грабіжників. С. Ковпак неодноразово віддавав накази припинити мародерство, але грабувати ковпаківці не припиняли, бо мали гостру проблему із харчуванням. Тогочасну ситуацію підтверджують спогади Коржака Михайла (“Сапера”), стрільця куреня “Чорні чорти”, вміщені у журналі “Чорний ліс” за липень – серпень 1948 року. Він зокрема констатує: “Тереновий Провід ОУН(б), маючи на терені озброєний відділ, старався його використати в обороні місцевого населення від ковпаківських грабунків. Для упередження грабежу, ночами повстанці ходили засідати на большевицьких партизанів, завжди мали успіх”¹¹³. Партизани зі з’єднання С. Ковпака дошкуляли місцевому населенню, для прикладу, пограбували якогось лісничого, що співпрацював із уенесівцями із куреня “Чорні чорти”, вони забрали в нього три корови й 15 овець. Уенесівці наздогнали сімох реквізиторів, чотирьох убили, трьох захопили в полон, один перейшов на сторону самооборони¹¹⁴.

Воюючи із ковпаківцями, “Самооборона” переслідувала ще одну мету – захоплення модерної зброї, нестача якої простежувалася в УНС. Для того, щоб її здобути в радянських партизанів, командування самооборони вдавалося до різних методів, залучаючи до цього навіть мешканців населених пунктів, завдяки яким, як зазначав у своїх спогадах Василь Чижевський (ад’ютант

¹¹² Розвідзведення(копія) українських буржуазних націоналістів про бойові дії з’єднання під час Карпатського рейду(передана в партархів Інституту в 1976 р., колишнім начальником штабу окремого кавалерійського дивізіону дивізії з’єднання) С. П. Тутученко. 14.07.1943–9.08.1943 рр. //Матеріали націоналістичної розвідки /Гелена/ на Карпатах. ЦДАГО України. Ф.63.Оп.1.Спр.160. Арк.5.

¹¹³ Сапер. Чорні чорти./Спомин/. Періодичне видання УПА “Чорний ліс.” 1948. липень – серпень. (Ч.7–8). С.31.

¹¹⁴ Альманах Станіславівської землі: збірник матеріалів до історії Станіславова і Станіславівщини. Т.2./ ред. і упоряд.: М. Климишин. Нью - Йорк - Париж - Сідней -Торонто. 1985. С.310.

крайового командира УНС), захоплено значну кількість зброї. Місцеві гуцули до продуктів харчування підсипали ковпаківцям “стрихніну” (безбарвна отруйна речовина), а потім з’являлися бойовики з УНС і ліквідовували супротивника¹¹⁵. Часто ковпаківці випадково потрапляли в полон до уенесівців, у цьому випадку їхня доля залежала від них самих, їх або відпускали, або вони переходили на сторону самооборони, і лише у крайньому випадку – фізично знищували. Один із таких фактів зафіксовано у спогадах того ж “Сапера”. Він пише, що стояв на варті і несподівано побачив дві постаті. Разом із ще одним стрільцем “Сапер” без особливих зусиль полонив невідомих. Після короткої бесіди з ними та огляду особистих речей виявилось, що це ковпаківці. Вони виявляли агресивність, були “твердими комуністами”, негативно відгукувались про український визвольний рух, найвірогідніше саме тому були ліквідовані¹¹⁶. У подібній ситуації опинились троє ковпаківців, натрапивши на варту куреня “Кривоніс І”, їх теж знищили¹¹⁷.

Серед куренів самооборони з партизанами С. Ковпака особливо активно воював курінь “Чорні чорти”. В липні 1943 р., коли він перебував на стадії організації і мав одну сотню стрільців, проведено декілька успішних боїв у районі Печеніжина, в одному із них загинув комісар ковпаківського з’єднання С. Руднєв¹¹⁸. Серед інших бойових операцій треба виділити засідку 8 серпня 1943 р. відділу (39 добровольців) під безпосереднім командуванням курінного Михайла Рачка (“Липея”). Вона переросла у запеклий бій, що тривав біля трьох годин. У ньому, незважаючи на краще озброєння і перевагу в чисельності, ковпаківці втратили понад 30 осіб убитими і чимало було поранених. Серед убитих – командир ковпаківського загону Федір Карпенко. Відділ М. Рачка втрат не мав, уенесівці здобули 3 автомати ППД

¹¹⁵ Спогади Василя Чижевського. АЦДВР. Т.6. Арк.10.

¹¹⁶ Сапер. Чорні чорти. /Спомин/. Періодичне видання УПА “Чорний ліс.” 1948. липень – серпень.(Ч.7– 8). С.31.

¹¹⁷ Справа по звинуваченню Ковальчука Івана Лук’яновича. Архів УСБУ ЛО. Спр.23157. Арк. 90.

¹¹⁸ Спогади Василя Чижевського. АЦДВР. Т.6. Арк.10.

та набоїв¹¹⁹. С. Ковпак у своїх спогадах підтверджує, що бойова сутичка 8 серпня 1943 р. відбулася, але з німцями¹²⁰. Найвірогідніше, що він просто не знав, що це уенесівці. С. Ковпак зазначав: “У кінці Карпатського рейду в боях із нами брали участь невеликі групи дивізії СС “Галичина”, очевидно, вони виконували роль провідників, діючи в добре знайомій місцевості”¹²¹. Скоріш за все, стрільці УНС одягнули німецькі однострої. Мабуть, це було зроблено для того, щоб зненацька заскочити та роззброїти противника ще до того, коли він усвідомить, хто насправді його атакує. Вояки зазначеної дивізії не могли брати участі у бойових діях проти з’єднання С. Ковпака, оскільки на той час тільки почався вишкіл перших добровольців¹²².

Найпоширенішою формою боротьби уенесівців із ковпаківцями була засідка. Петро Мельник у своїх спогадах засвідчує, що відділи УНС із відділу “Козака”, які згодом увійшли до куреня М. Рачка (“Липея”) робили засідки на шляху до переходів через річку Дністер. Перший раз, вони влаштували засідку між селами Бортники-Пужники, в якій без власних втрат здобули два автомати і чотири кріси¹²³. Другу засідку, організували в лісі біля села Долина, у цій сутичці поповнили бойовий арсенал трьома автоматами, двома пістолетами, полонили трьох ковпаківців. Третю – у лісі біля села Бортники, де захопили один кулемет ДП, два кріси, пістолет і двох партизанів¹²⁴.

¹¹⁹ Політичні і організаційні звіти та інформації різних військових груп 6 червня 1942 – листопад 1946 рр. ЦДАВО України. Ф.3838. Оп.1. Спр.95. Арк.16.

¹²⁰ Звіт, рапорти, копії документів, стенограми бесід з громадянами про рейд партизанського з’єднання С.А. Ковпака в Станіславську область. ДАІФО. Ф.П.1. Оп.1. Спр.425. Арк.125.

¹²¹ Повідомлення, звіти командування дивізії про б-бу з українськими буржуазними націоналістами. Рапорти, звіти командирів полків в штаб дивізії і командирів батальйонів в штаб полків про проведенні бойові дії проти ОУН – бандерівців. Справка про утворення і діяльність дивізії СС “Галичина”. ЦДАГО України. Ф.63. Оп.1. Спр.53. Арк.117.

¹²² Боляновський А. Дивізія Галичина. Історія. Львів, 2000. С.212.

¹²³ Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш, 2014. С.26.

¹²⁴ Там само. С.27.

Значною акцією “Чорних чортів” проти ковпаківців була засідка на полонині Курутул, в кінці серпня 1943 р. Бій тривав, за словами М. Симчича (на той час воював у курені), приблизно три години. В результаті бою “Чорні чорти” захопили радіоприймач (можливо, рація Капшука – згадується в архівних документах¹²⁵) та полонили десяток вояків, яким запропонували перейти на сторону УНС або іти туди, звідки прийшли¹²⁶. Ймовірно, така толерантна поведінка уенесівців була зумовлена тим, що серед партизанів С. Ковпака воювало 537 українців¹²⁷. Архівні джерела підтверджують факти їхнього переходу у самооборону: “В одному селі залишився ковпаківець (українець), він здав “нашим” зброю”¹²⁸; “Завдяки провокаціям ковпаківця Мороза, який перейшов в УНС, роззброєно ще декілька груп С. Ковпака”¹²⁹.

Отже, труднощі, з якими зіштовхнулися радянські партизани влітку 1943 р. у намаганнях розгорнути широку збройну протидію на території

¹²⁵ Звіт, рапорти, копії документів, стенограми бесід з громадянами про рейд партизанського з'єднання С.А. Ковпака в Станіславську область. Списки бійців, командирів, які загинули в Делятинському бою. Довідка про загибель Радика Руднева, за 1946 рік. ДАІФО. Ф. П.1. Оп.1.Спр.425. Арк.96.

¹²⁶ Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис. Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк.9.

¹²⁷ Переписка з Українським штабом партизанського руху про проведених бойових і диверсійних операціях, забезпечення з'єднання озброєнням і боєприпасами, нагородження партизанів урядовими нагородами, присвоєння їм чергових військових звань та інші питан., 16.04.1942 – 14.03.1945. ЦДАГО України. Ф.63. Оп.1. Спр.43. Арк.74.

¹²⁸ Розвідзведення (копія) українських буржуазних націоналістів про бойові дії з'єднання під час Карпатського рейду (передана в партархів в 1976 р., колишнім начальником штабу окремого кавалерійського дивізіону дивізії з'єднання) С.П. Тутученко. 14.07.1943 – 9.08. 1943 рр. //Матеріали націоналістичної розвідки/ Гелена/ на Карпатах. ЦДАГО України. Ф.63. Оп.1. Спр.160. Арк.2.

¹²⁹ Вихідні шифротелеграми ЦК, підпільним обкомам партії, командирам партизанських загонів і розвідувально-диверсійних груп 15.09.1943 – 22.09.1943. ЦДАГО України. Ф.62. Оп.1. Спр.1295. Арк.53.

Карпатського регіону, полягали не тільки в протиборстві німецькому окупаційному режимові, а й у спробі сталінського керівництва будь-якими засобами протидіяти українському визвольному руху, що відповідно породжувало недовіру, а то й ворожість з боку українського населення¹³⁰.

Ковпаківці під час рейду активно займалися пропагандистською діяльністю, виконуючи вказівку Політбюро ЦК КП(б)У: “Вести боротьбу з націоналістичними організаціями. У листівках, усній агітації змальовувати їх “як агентів Гітлера”. Засилати в націоналістичні формування спеціально підготовлених людей для деморалізації банд”¹³¹. Ще напередодні Карпатського рейду, за спогадами командира одного із ковпаківських загонів Ф.Матюшенка, з особовим складом з'єднання проводили відповідну роботу щодо поведінки в регіоні: “Кожен знає, що рейд буде важким у політичному, бойовому значенні. Партизанам відома тактика боротьби з українськими і польськими націоналістами на даному етапі”¹³². Ковпаківці побували в 518 селах і хуторах Станіславівської області, вони намагалися виконувати вказівку Політбюро, вели агітаційну роботу серед населення, розповсюджували листівки, плакати, на стінах будівель писали лозунги на зразок: “Смерть німецьким окупантам та їхнім посібникам українсько-німецьким націоналістам” тощо¹³³.

Після відходу основних сил ковпаківців у Прикарпатті залишилось декілька дрібних ковпаківських груп, які діяли у Надвірнянському районі, в Чорному лісі, біля Чорткова і деяких інших районах дистрикту. Про них інформує суспільно-політичний огляд від 25 серпня по 5 вересня 1943 р., у

¹³⁰ Яремчук В. У лабетах долі. Львів, 2007. С.19–20.

¹³¹ Протоколи засідань Політбюро ЦК КП(б)У (1943р). ЦДАГО України. Ф.1. Оп.16. Спр.25. Арк.72.

¹³² Щоденник командира Шалигінського партизанського загону Ф. Д. Матюшенка. /1 і 2 машинописний екз./1.06. – 28.07. 1943 рр. ЦДАГО України. Ф.63. Оп.1. Спр.86. Арк. 3.

¹³³ Звіт, матеріали про діяльність підпільної комуністичної організації в Заболотівському районі в роки німецько-фашистської окупації. Звіт про партизанську і підпільну діяльність в області в період Великої Вітчизняної війни. /1941 – 1945рр. / за 1944 рік. ДАІФО. Ф. П.1. Оп.1. Спр.180. Арк.90; 92.

якому зазначено: “Більшовицької партизанки в терені по суті немає. Тільки в лісах біля села Завій, Грабівка (Калуський повіт) кількісно 20–50 осіб, в околицях села Хлібичин, Зібранівка і в лісах над річкою Чернявою (Коломийщина) група до 16 осіб. Ці групи не проводили пропагандивної, бойової, терористичної діяльності, морально пригнічені, в розмовах старалися довести, що не воюють за комуністичний лад, а тільки за якнайшвидше закінчення війни. Крім цих груп, були дрібніші партизанські залишки розкидані по терені Станіславщини, Покуття”. Переважно їх знищували сільські боївки самооборони, які в цей час почали діяти відкрито¹³⁴. Звіти Організації фіксують знешкодження дрібних ковпаківських груп, які намагалися закріпитись у терені, вкорінившись в населених пунктах: “Вбито шістьох партизанів, що проживали біля села Ланчина Надвірнянського району”¹³⁵. Проводили аналогічну за тактикою карпатської самооборони діяльність проти відступаючих із Карпат ковпаківців і на Тернопільщині¹³⁶.

Радянське керівництво так і не спромоглося розгорнути партизанський рух у Галичині. Тут діяли окремі малочисельні партизанські загони, підпільні організації, які підтримували й агітували за радянську владу¹³⁷.

Під час Карпатського рейду радянські підпільні групи, організовані в дистрикті “Галичина”, намагалися вийти на зв'язок із ковпаківцями, зважаючи на вимушене маневрування партизанів та протидію з боку українського

¹³⁴ Політичні звіти з території Станіславської області, 4 вересня 1943 – 31 серпня 1944р. ЦДАВО України. Ф.3833. Оп.1.Спр.132. Арк.2.

¹³⁵ Звіт, рапорти, копії документів, стенограми бесід з громадянами про рейд з'єднання С. А. Ковпака в Станіславську область. Списки бійців, командирів, які загинули в Делятинському бою. Довідка про загибель Радика Руднева, за 1946 рік. ДАІФО. Ф. П.1. Оп.1. Спр.425. Арк.21.

¹³⁶ Літопис Української Повстанської Армії. Т.12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали. / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. С.244.

¹³⁷ Матеріали до протоколу №32 засідання бюро обкому компартії України 06.10.1975 – 28.11.1975 р. ДАЛО. Ф.П.3. Оп.31. Спр.47. Арк.62–65.

підпілля цього зробити їм не вдавалося¹³⁸. Є інформація що Дрогобицька підпільна група Львівської організації Народна гвардія ім. І. Франка для налагодження зв'язку із С. Ковпаком скерувала делегацію у складі трьох осіб, але в с.Улично їх знищила місцева боївка самооборони¹³⁹.

Для боротьби з радянськими партизанами ОУН(б) залучила усі можливі ресурси. Підтвердженням цього є лист №117 “Меча” до “Остапа”, що датується не пізніше 31 серпня 1943 р., його зміст зводиться до організації сільських конспіративних боївок, на яких покладали завдання – боротися проти радянських партизанів, для підмоги використовувати українську поліцію¹⁴⁰. В результаті їх або знищували, або змушували покидати терен: “Сформовані відділи УНС очищають територію від залишків партизанського з’єднання С. Ковпака, будують табори, проходять вишкіл. Карпати стали другою стратегічною повстанською базою”¹⁴¹. Одна із значних останніх сутичок із ковпаківцями на Станиславівщині відбулася у Чорному лісі наприкінці вересня 1943 р., провів її ВОП “Різуна”, тоді в полон потрапили майор “Юрко”, двоє стрільців, санітарка. Поранення зазнав стрілець УНС “Чайківський”¹⁴².

Радянські партизани почали активніше проникати в Галичину восени

¹³⁸ Звіт, матеріали про діяльність підпільної комуністичної організації в Заболотівському районі в роки німецької окупації. Звіт про партизанську і підпільну діяльність в області в період Великої Вітчизняної війни /1941 – 1945рр. / за 1944 рік. ДАІФО. Ф.П.1. Оп.1. Спр.180. Арк.101.

¹³⁹ Збірник документів і матеріалів “Львівщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.”, 22 червня 1941 – грудень 1945 рр. ЦДАГО України. Ф.57. Оп.4. Спр.37. Арк. 253.

¹⁴⁰ Звіти низових організацій воєнної групи “Буг” та ВО “Лисаня”, листування команди “Буг” з командуванням УПА - “Захід”, 21 серпня 1943. – 4 листопада 1944 р. ЦДАВО України. Ф.3836. Оп.1.Спр.14. Арк.1.

¹⁴¹ Документи, які характеризують підривну антирадянську діяльність зарубіжних націоналістичних центрів ЗП УГВР, ЗЧ ОУН, АБН, ПУН та інших та їхні злочинні зв'язки з оунівським підпіллям в Україні і розвідками імперіалістичних держав. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.372. Т.44. Арк.65.

¹⁴² Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш, 2014. С.31.

1943 р., і пов'язано це із поразками вермахту на Східному фронті, який просувався до кордонів дистрикту “Галичини”. Навіть за таких обставин постійно контрольованих радянськими партизанами теренів тут не було¹⁴³.

До радянських партизанських загонів, які оперували в дистрикті “Галичина”, крім ковпаківців, належав долинський (м. Долина) партизанський загін на території Станиславівщини, організований Є. Бабієм і Золочівський підпільно-диверсійний загін під командуванням П. Кундіуса (Львівщина)¹⁴⁴.

За спогадами П. Мельника із долинським партизанським загonom УНС доводилося часто воювати, зокрема куреню “Сіроманці”. Очевидно, перевага була на боці уенесівців, про що засвідчують серпневі переговори 1943 р., які завершилися обіцянкою Є. Бабія розпустити загін¹⁴⁵. Проте цього не було зроблено, в архівних джерелах зафіксовано діяльність радянських партизанів Є. Бабія, яких лише в листопаді 1943 р. розгромили німці, але Є. Бабію і деяким учасникам загону вдалося втекти, згодом вони ще чинили спротив.

Звіт Золочівського підпільно-диверсійного партизанського загону П. Кундіуса інформує про те, що з осені 1943 р. загін вів невеликі бої з “бандерівцями”¹⁴⁶. Мабуть, це були дрібні локальні сутички з місцевою самообороною, на жаль, детальної інформації сьогодні про них немає.

Серед радянських підпільних організацій в Галичині діяла і згадана львівська підпільно-партизанська організація Народна гвардія ім. Івана Франка. Вона основну діяльність зосереджувала на диверсійній роботі та розбудові підпільних осередків і невеликих партизанських загонів, які за радянськими джерелами восени 1943 р. охоплювали Львівську, Тернопільську і Дрогобицьку

¹⁴³ Збірник документів і матеріалів “Львівщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.”, 22 червня 1941 – грудень 1945 рр. ЦДАГО України. Ф.57. Оп.4. Спр.235. Арк.6

¹⁴⁴ Бажан О. Кентій А. Україна партизанська 1941–1945 рр. Київ, 2001. С.177; 196.

¹⁴⁵ Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш, 2014. С.21.

¹⁴⁶ Збірник документів і матеріалів “Львівщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941– 1945 рр.”, 22 червня 1941– грудень 1945 рр. ЦДАГО України. Ф.57. Оп.4. Спр.37. Арк.226

¹⁴⁷ Там само. Спр.235. Арк.6.

Дрогобицьку області¹⁴⁸. УНС намагалася протидіяти діяльності груп та загонів Народної гвардії, знешкоджувала або витісняла їх з місць своєї стратегічної локації¹⁴⁹. В більшості випадків місцеві радянські партизанські загани в основному склалися з колишніх військовополонених, уродженців Східної України, євреїв, поляків, і лише незначний відсоток серед них становили галицькі українці¹⁵⁰.

Отже, поява радянських партизанів Сидора Ковпака у дистрикті “Галичина” зумовила активізацію структур ОУН(б) і розгортання збройних відділів Української народної самооборони. Проте, за винятком кількох сутичок у липні 1943 р., бойової діяльності проти ковпаківців вони не проводили. Лише під час відступу з Карпат радянські партизани стали об’єктом нападів для відділів УНС, місцевих сільських боївок, ВОПів. Основна мета акцій УНС – здобуття зброї, боєприпасів, нестача яких простежувалась у відділах самооборони, а також захист місцевого населення від ковпаківських грабежів. До осені 1943 р. уенесівці розгромили або ізолювали залишки з’єднання С. Ковпака в Карпатському регіоні. В інших теренах дистрикту з радянськими партизанами відбувалися незначні сутички.

¹⁴⁸ Варягіна В. Д., Вакуленко Г. С. Народна гвардія імені Івана Франка. Сторінки героїчної боротьби підпільно-партизанської організації західних областей України 1942–1944 роки. Вид. II. Львів: Каменяр, 1979. С.48.

¹⁴⁹ Там само. С.96.

¹⁵⁰ Збірник документів і матеріалів “Львівщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.”, 22 червня 1941 – грудень 1945 рр. ЦДАГО України. Ф.57. Оп.4. Спр.235. Арк.6; Матеріали до протоколу №32 засідання бюро обкому компартії України 06.10.1975 – 28.11.1975 р. ДАЛО. Ф.П.3. Оп.31. Спр.47. Арк. 62–65; Звіт, матеріали про діяльність підпільної комуністичної організації в Заболотівському районі в роки німецько-фашистської окупації. Звіт про партизанську і підпільну діяльність в області в період Великої Вітчизняної війни / 1941 – 1945рр. / за 1944 рік. ДАІФО. Ф. П.1. Оп.1. Спр.180. Арк. 90; 92; Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина /упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш, 2014. С.21; Варягіна В., Вакуленко Г. Народна гвардія імені Івана Франка. Сторінки героїчної боротьби підпільно-партизанської організації західних областей України 1942–1944 роки. Вид. II. Львів: Каменяр, 1979. С.48.

4.3 Конфронтація з польським підпіллям

На початку Другої світової війни у Галичині сформувалися організаційні структури польського підпілля. Головною метою якого було відновлення незалежної Польської держави. Проте напередодні радянсько-німецької війни в результаті протидії органів НКВД – НКГБ діяльність польського військового підпілля була практично паралізована. Галицька мережа найчисленнішої польської військової організації – Союзу збройної боротьби (Związek Walki Zbrojnej) знищена, основні функціонери заарештовані. Відновлення польського організованого підпілля відбулося після захоплення Галичини Німеччиною, проте його збройні формування, як реальна сила, виникли лише у 1942 р. – в першій половині 1943 р.¹⁵¹. Поляки вірили у неминучість поразки Третього Райху і відновлення Польщі, невід’ємною складовою якої були західноукраїнські землі. Протягом 1942 р. тривали переговори між польським та українським підпіллям, однак до порозуміння не дійшло¹⁵². Гжегож Мотика відзначав, що принциповим питанням було визнання територіальних прав [Див.Додаток В]. Тому підготовка до боротьби набирала обертів. За даними німецької статистики, у дистрикті “Галичина” станом на грудень 1941 р. мешкало 963 тис. поляків, при загальній кількості мешканців 4.8 млн. осіб, отже, приблизно 25%, тобто було міцне підґрунтя для діяльності підпілля¹⁵³.

Серед польських підпільників на території дистрикту “Галичини” у 1943 р. домінувала Армія Крайова (АК), яка була значною силою. В Армії Крайовій воювало більше 6000 осіб, при потребі вона могла мобілізувати ще 20000 чоловік призовного віку¹⁵⁴. Потужною збройною організацією були і “Батальйо-

¹⁵¹ Офіцинський Р. Хаврук Л. Українсько-польські стосунки в дистрикті Галичина (1941–1944). Ужгород: Гражда, 2002. С.21.

¹⁵² Там само. С.28.

¹⁵³ Мотика Г. Антипольська акція ОУН–УПА. / Незалежний культурологічний часопис, 2003. (№ 28.). С.36.

¹⁵⁴ Ханас В. Хто пожав “Бурю?” Армія Крайова на Тернопіллі 1941–1945 рр. Тернопіль, 1996. С.19.

ни хлопські”, які співпрацювали з радянською партизанкою¹⁵⁵.

Польські підпільники проживали переважно у містах, тому основним місцем їхньої діяльності були робітничі осередки, проте вони не всі вели антиукраїнську діяльність. Так, у місті Дрогобичі мала сильні позиції ППС (Польська партія соціалістична), що дотримувалася нейтралітету відносно українців¹⁵⁶. На Стрийщині активно діяла польська організація “Білий Орел”, яка збирала відомості про ОУН і її організаційні заходи¹⁵⁷.

Різномірність польського підпілля, відсутність у ньому єдиного політичного, військового центру, була вагомою проблемою, яка ускладнювала ще більше українсько-польські стосунки. Додатковим фактором дестабілізації була зміна верхівки ОУН(б) (посаду М. Лебеда зайняв Р. Шухевич, радикальніше налаштований щодо польського підпілля) та поширення інформації з Волині про польсько-українське протистояння. Волинські події спонукали командування АК в Східній Галичині до негайних дій – 17 травня 1943р. видано наказ №269, яким визначалися засади створення самооборони¹⁵⁸. Організація і діяльність польських підпільників з їхніми збройними формуваннями була однією з причин створення відділів УНС у травні 1943 р.

На розвиток тогочасної ситуації мав вплив і рейд радянських партизанів під командуванням С. Ковпака, який активізував діяльність польських підпільників, призвівши до загострення стосунків із українськими¹⁵⁹.

¹⁵⁵ Ільющин І. Польське підпілля на території Західної України в роки Другої світової війни. / Україна–Польща: важкі питання. Матеріали II міжнар. семінару істориків Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках. Варшава, 1997. С.154.

¹⁵⁶ Політичні і військові звіти з області “Косак”; 04.1943 – 30.09.1944рр. ЦДАВО України. Ф.3836. Оп.1.Спр.65. Арк.17.

¹⁵⁷ Звіти повітових провідників ОУН в області “Косак”, квітень 1943 – 27 січня 1946 рр. ЦДАВО України. Ф.3836. Оп.1. Спр.66. Арк.7.

¹⁵⁸ Мотика І. Від Волинської різанини до операції “Вісла”. Польсько-український конфлікт 1943–1947. Київ, 2013. С.130.

¹⁵⁹ Армстронг Д. Украинский национализм. Факты и исследования / Пер. с англ. П. В. Бехтина. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2008. С.168.

Розгортаючи збройні відділи в липні 1943 р., керівництво УНС для того, щоб ситуацію в дистрикті “Галичина” утримати під контролем і не допустити утворення третього– польського фронту, звернулось із листівкою до поляків. У ній УНС пояснювала причини свого виникнення та чітко називала ворога – більшовиків і їхніх прихильників, закликала до створення спільного фронту поневолених народів з метою утворення вільних, самостійних держав¹⁶⁰. Але польські підпільники займали пасивну позицію, на заклики українців не реагували.

З початком напливу в Галичину біженців з Волині й Полісся (під натиском УПА добре озброєні польські боївки втікали з волинських теренів), напруга в стосунках між українським і польським підпіллям наростала, українсько-польське протистояння в Галичині розпочалося в 1943 р., під впливом волинських подій¹⁶¹. Волинські емігранти, обравши польські села й міста дистрикту новим місцем свого перебування, нав’язали контакти з німецькою окупаційною владою. Певна кількість польських “волиняків” пішла працювати в різні німецькі установи, переважно на залізницю так званими “баншутцями”, і багато неприємностей вони завдавали українцям¹⁶². Один із провідників ОУН(б) Львівщини, характеризуючи тогочасну ситуацію, зазначав: “Польське підпілля охоплювало практично всі міста, державні господарства, залізниці. Підтримувало контакти з угорцями”¹⁶³. З другої половини 1943 р. розпочалася реалізація наказу АК №269 від 17 травня 1943 р.: в місцевостях, де поляки становили більш ніж чверть жителів, почали формуватися загони самооборони–запринципами, випробуваними українськими і польськими підпільниками на Волині й Поліссі. Польська самооборона

¹⁶⁰ Веселова О. Дзюбак В. ОУН і УПА в 1943р. Документи. Київ, 2008. С.194.

¹⁶¹ Ільницький В. Галів М. Українсько-польське протистояння на теренах Дрогобиччини (1943–1944рр.): документи ОУН і УПА. Дрогобич, 2008. С.11.

¹⁶² Русначенко А. М. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940 – 50-хх рр. Київ: Пульсари, 2002. С.167.

¹⁶³ В’ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942–1947. Київ: Києво-Могилянська академія, 2011. С.134.

озброювалась за рахунок зброї зарезервованої польським військом у вересні 1939 р., у лісах Галичини, поблизу яких проживало польське населення¹⁶⁴. Поляки, організовуючи самооборону, утворювали базові військові осередки – опорні пункти, що були своєрідним оплотом їхньої діяльності. У цих пунктах проводили пробні тривоги, щоб перебувати в постійній бойовій готовності на випадок збройного протистояння з українцями. Наприклад, польський опорний пункт сіл Старий Скалат, Полупанівці, Новосілка Скалатська (Тернопільщина), озброєний крісами, гранатами, сокирами, проводив навчання 4–5 серпня 1943 р., під керівництвом Едварда Печишина зі Скалата¹⁶⁵. Серед добре підготовлених і матеріально забезпечених польських самооборонних баз у дистрикті “Галичина” вирізнялися бази, розташовані на Львівщині – Ганачів, Білка Кралівська, Гута Верхбузька, Гута Бродська, Гута Пеняцька¹⁶⁶. Проте, краще зорганізувалися польські підпільники на Тернопільщині, зокрема у Чортківській окрузі, де найчисельніші бойові групи – відділи по 300 і більше осіб зосереджувалися у населених пунктах: Джурин, Ягільниця, Полівці, Лосяч, Гермаківка, Озеряни, Пужники, Коростятин, Стара Гута¹⁶⁷.

За даними дослідників Р. Офіцинського і Л. Хаврук, польські бази час від часу підтримували німці, від яких поляки нерідко отримували зброю. Окремі службовці німецької поліції польської національності вливалися у лави польської самооборони, навіть входили до їх керівного складу¹⁶⁸. Тільки міцні позиції окупаційної влади стримували напади поляків на сусідні українські села, відповідно і відплатні акції з боку УНС. Відомо й те, що керівники польського підпілля категорично виступали проти залучення

¹⁶⁴ Куп'як Д. Спогади нерозстріляного. Торонто-Нью-Йорк, 1991. С.31.

¹⁶⁵ Поляки і українці між двома тоталітарними системами 1942–1945. Ч.2./ упоряд.: Б. Гронек, С. Кокін та ін., Варшава-Київ, 2005. С.924.

¹⁶⁶ Офіцинський Р. Хаврук Л. Українсько-польські стосунки в дистрикті Галичина (1941–1944). Ужгород: Гражда, 2002. С.38.

¹⁶⁷ Макар В. Спомини та роздуми. Т.4. Торонто-Київ, 2001. С.213; 219

¹⁶⁸ Офіцинський Р. Хаврук Л. Українсько-польські стосунки в дистрикті Галичина (1941–1944). Ужгород:Гражда, 2002. С.38.

поляків до польських відділів самооборони з німецької ініціативи, скерованих проти українського підпілля. На їхню думку, гітлерівці керували б ними і використовували у своїх цілях, крім цього, це б викликало конфронтацію з українцями на міжособистісному ґрунті¹⁶⁹. Така позиція польського керівництва, була однією із основних причин того, що великих збройних зіткнень між українським і польським підпіллям в галицькому терені у 1943 р. непростежувалося¹⁷⁰.

Акцентуємо на тому, що УНС жодних збройних акцій проти мирного польського населення не проводила. Цю тезу підтверджує і польський історик Г. Мотика: “У 1943 році ОУН–УНС у Східній Галичині ліквідувала лише поодиноких поляків, принаймі деякі з убивств були відповіддю на акції польського підпілля, інші – виявом підготовки ґрунту для антипольської акції”¹⁷¹. Формування УНС воювали із польськими збройними підрозділами, насамперед із аківцями¹⁷². Командуванню “Самооборони” стало відомо, що польські підпільники в Карпатах почали закладати військові бази для підтримки діяльності Армії Крайової. З Варшави прибули військовослужбовці (інструктори) з метою творення бойових груп, які мали взяти під контроль територію регіону і в такий спосіб засвідчити польську присутність на ЗУЗ. Тогочасні звіти українського підпілля зазначали: “Поляки концентрують на терені збройні сили, у формі малих озброєних відділів від 15–20 до 30 осіб. Ці відділи просочуються в терен дистрикту з північного заходу через

¹⁶⁹ Ханас В. Хто пожав “Бурю?” Армія Крайова на Тернопіллі 1941–1945 рр. Тернопіль: Бережанська районна друкарня, 1996. С.47.

¹⁷⁰ Русначенко А. М. Народ збурений: Національно - визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940 – 50-хх рр. Київ: Пульсари, 2002. С.168.

¹⁷¹ Мотика Г. Антипольська акція ОУН–УПА. Незалежний культурологічний часопис. 2003.(№ 28). С.41.

¹⁷² Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944–1945./упоряд.: О. Іщук, С. Кокін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.339.

Любачівщину, Равщину”¹⁷³. З липня 1943 р. українські джерела подавали відомості про перші осередки польських бойовиків у Карпатському регіоні – у Сколе, Турці, Устриках, які доукомплектували військовими із Польщі. Штаб цих формувань перебував у Стрийському повіті, знешкодила його місцева УНС¹⁷⁴.

Виявивши місця концентрації осередків АК, уенесівці їх знищували, за допомогою захопленої документації ліквідували учасників і симпатиків¹⁷⁵. Перші збройні зіткнення між вишкільними куренями УНС і польським підпіллям відбулися в серпні 1943 року.

На початку серпня на Дрогобиччині вояки куреня “Кривоніс І”, сотні під командуванням Б. Вільшинського ліквідували польську боївку “Шарого” чисельністю 10 осіб¹⁷⁶. Вона базувалася у вівчарській колибі поблизу кінцевої залізничної зупинки на лінії Стрий–Лавочне, напала на військових, німецьких обхідників залізниці, серед яких переважали колишні військовополонені, переважно азербайджанці. За кожного вбитого, гітлерівці карали місцеве українське населення, що й було основною причиною знищення польських боївкарів¹⁷⁷.

Рій вояків із куреня “Кривоніс ІІ” у серпні 1943 р. провів акцію на монастир у селі Лаврів (Старосамбірщина). Польські підпільники, мабуть,

¹⁷³ Документи і матеріали ОУН звітно-інформаційного характеру за 1943–1952 рр. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.376. Т.71. Арк.5.

¹⁷⁴ Документи і матеріали ОУН звітно-інформаційного характеру за 1943 – 1952 рр. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.376. Т.71. Арк.4.

¹⁷⁵ Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т.9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944 – 1945./упоряд.: О. Іщук, С. Кокін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. С.33.

¹⁷⁶ Щеглюк В. Як роса на сонці. Політичний роман-хроніка, написаний на основі спогадів колишнього діяча ОУН – УПА Л. Павлишина. Львів: УПІ ім. Ів. Федорова, 1992. С.100.

¹⁷⁷ Павлишин Л. На грані двох світів...: спогади військовика – бандерівця / літ. запис. Василя Щеглюка. Львів: Сполом, 2010. С.218.

намагалися організувати тут військовий осередок. Під час акції монахинь розігнали і конфіскували із монастиря всі продуктові запаси¹⁷⁸.

На Станиславівщині в серпні зафіксовано дві акції вишкільного куреня УНС “Сіроманці”. Перша – проти групи понад 20 добре озброєних польських вояків, де відзначились чота “Льонського” і польова жандармерія “Марцегіля”, вони знешкодили польський підрозділ на підході до гори Магури¹⁷⁹. Друга акція, очевидно, була продовженням першої: розвідка УНС повідомила командування “сіроманців”, що в напрямку їхнього табору прямують озброєні особи. Як виявилось згодом, на табір уенесівців їх скерував один місцевий поляк, вважаючи, що це свої. Коли таборова стійка зупинила їх, вояки сказали: “Ми українці, прийшли зголошуватися у повстанці”. Невідомих дев’ять осіб, озброєних пістолетами, крісами, кулеметами “Дехтярьова”, “сіроманці” оточили і роззброїли. Після допиту виявилось, що це польські офіцери, які мали завдання організувати польський партизанський рух й тероризувати українське населення¹⁸⁰. Серед інших протипольських збройних сутичок слід виділити бій біля села Кути, де сільська боївка УНС оточила і знищила групу польських військових¹⁸¹.

Отже, на території Карпатського регіону Українська народна самооборона перешкоджала організації мережі польських базових осередків.

¹⁷⁸ Павлишин Л. На грані двох світів...: спогади військовика – бандерівця / літ. запис. Василя Щеглюка. Львів: Сполом, 2010. С.222.

¹⁷⁹ Допіра Б. Сіроманці. Відділ особливого призначення. Львів: Українські технології, 2003. С.15.

¹⁸⁰ Документи, які характеризують підривну антирадянську діяльність зарубіжних націоналістичних центрів ЗП УГВР, ЗЧ ОУН, АБН, ПУН та інших за їхні злочинні зв'язки з оунівським підпіллям в Україні і розвідками імперіалістичних держав. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.372. Т.42. Арк.185.

¹⁸¹ Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 р. н., учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ запис. Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. Арк.3.

Зовсім інша ситуація простежувалася на Львівщині й Тернопільщині, тут процес розбудови відділів Армії Крайової відбувався досить активно. Так, звіти з терену Тернопільщини за серпень 1943 р. подають відомості про наявність у лісах, на околицях яких мешкало польське населення, таборів польських партизанів кількістю від 200 вояків (Швейківський ліс біля Затурина–Підгайці, ліси неподалік с.Пужники, Лубенко, Комарівка – Бучач)¹⁸². На Львівщині вони таборували в лісах поблизу села Ганачів–Свірж (Перемишлянський повіт (до 200 осіб)), у Крехівському лісі Жовківського повіту їх нараховували до 300 вояків¹⁸³. В інших місцевостях Тернопільщини та Львівщині перебували менші групи польських підпільників, проте вони досить енергійно проводили “сходини”, вишколи, робили запаси продуктів харчування, утворювали медичні осередки.

Розгортання польського партизанського руху на зазначених теренах можна пояснити тим, що тут проживав значний відсоток поляків. Водночас організація УНС відбувалася повільно, не вистачало військових спеціалістів, багато осіб перебули на вишколі у Карпатах, місцева самооборона була на стадії формування. Хоча за даними коменданта польської підпільної організації “Збройне визволення” А. Петриківського українське підпілля (очевидно, він мав на увазі сільські боївки самооборони) було добре озброєне¹⁸⁴. Вірогідно, саме цей чинник і вплинув на початок протипольських акцій наприкінці літа 1943 р. у прикордонних із Волиню повітах: Сокальському, Радехівському, Бродівському і Збаразькому, але вони не набули масштабів волинських¹⁸⁵.

¹⁸² Організаційні, надзвичайні, політичні, фінансові, пропагандистські звіти надрайону “Скоб” і підлеглих йому районів, Ч.1. січень 1943 – 10 січня 1944 рр. ЦДАВО України. Ф.3836. Оп.1. Спр.1. Арк.84.

¹⁸³ Політичні звіти та інформації з території Львівської області, серпень 1943 – 23 січня 1945 р. ЦДАВО України. Ф.3833. Оп.1.Спр.126. Арк.10.

¹⁸⁴ Цепенда І. Українсько-польські відносини 40 – 50-х років ХХ століття: етнополітичний аналіз. Київ, 2009. С.77.

¹⁸⁵ Русначенко А. М. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х рр. Київ: Пульсари, 2002. С.168.

Причина полягала в тому, що приблизно до осені 1943 р. не всі активісти українського визвольного руху на місцях схвалювали жорстоку антипольську позицію. Так, у звіті за вересень 1943 р. із Тернопільщини зазначено: “Хибним однак є шовіністичне ставлення нашого активу до поляків та тих, котрі вірять, що українсько-польське питання розв’яже тільки меч”¹⁸⁶. Керівництво українського і польського підпільних рухів цього часу уважно спостерігало за розвитком подій на фронтах, міжнародною ситуацією. Головні зусилля спрямовувалися на розбудову власних збройних відділів, матеріальну, інформаційну інфраструктуру.

УНС здійснювала насамперед відплатні чи превентивні акції проти польських підпільників, однак іноді потерпало й цивільне населення, яке становило політичну, мобілізаційну і господарську базу для польських збройних формувань, які виступали проти українського повстанського руху¹⁸⁷. Таку саму тактику застосовували і поляки, це підтверджують тогочасні звіти українського підпілля¹⁸⁸.

Із задокументованих українськими джерелами тогочасних акцій є напад у ніч з 26 на 27 вересня 1943 р. групи з 30 партизанів на село Яблунів Коломийського повіту (Станіславівщина), тоді зникло 6 польських родин (18 осіб)¹⁸⁹. Це відповідно зумовило виселення поляків із с. Яблунова. Тоді ж відбулося ще кілька протипольських збройних випадів у цьому повіті, серед

¹⁸⁶ Організаційні, надзвичайні, політичні, фінансові, пропагандистські звіти надрайону “Скоб” і підлеглих йому районів, Ч.1, січень 1943 – 10 січня 1944 рр. ЦДАВО України. Ф.3836. Оп.1. Спр.1. Арк.17.

¹⁸⁷ Волянук С. Боротьба відділів УПА проти польських військових формувань під час німецької окупації на території Тернопільської воєнної округи “Лисоня” (друга пол. 1943–перша пол. 1944 рр.). Наук. запис. Тернопільського нац. пед. у-ету ім. В. Гнатюка. Серія Історія. 2014. С.79.

¹⁸⁸ Політичні звіти з військових округ Тернопільської області, 28 серпня – грудень 1943 р. ЦДАВО України. Ф.3833. Оп.1. Спр.134. Арк.15.

¹⁸⁹ Політичні звіти з території Станіславської області, 4 вересня 1943 – 31 серпня 1944 р. ЦДАВО України). Ф.3833. Оп.1. Спр.132. Арк.8.

яких жорстокістю відзначалася акція в селі Микуличині (осередок АК), де потерпіла родина фольксдойчів. За свідченням В. Яшана, на трупах убитих гестапо зафіксувало знаки від ударів сокирою і одразу підняло “великий галас” – українці мордують по-звірячому, навіть малих дітей”¹⁹⁰. Відповідальність за події в Микуличині окупаційна влада поклала на уенесівців із вишкільного куреня “Чорні чорти”. Хоча спогади учасника УПА Василя Гринюка акцентують на тому, що розправу в с. Микуличині вчинив радянський агент “Пожерат”, використавши місцеву боївку¹⁹¹. Вказують на “Пожерата” і жителі села Микуличина Яковів Марія (1925 р.н.), Павлюк Павло Федорович (1910 р.н.), Гонтарюк Євдокія Михайлівна¹⁹².

Відзначимо й активізацію сільських боївок самооборони в Карпатському регіоні, які намагалися не допустити організації і діяльності потужних польських осередків, ліквідовуючи їх іноді силами об’єднаних боївок декількох сіл. Серед найбільших акцій виділяємо ліквідацію 10 жовтня 1943 р. польського осередку у селі Соколів (Стрийщини)¹⁹³.

Загострення польсько-українських стосунків восени 1943 р., очевидно, було зумовлене ситуацією на Східному фронті. Німецькі війська під тиском Радянської армії відступали, і фронт наближався до кордонів дистрикту, польське населення сподівалося, що радянські війська дійдуть до річки Збруч, і в Галичині відновиться польська влада, яка панувала тут до 1939 р. Тому молоді поляки поповнювали масово партизанські загони, тільки в Підкамені (Бродівський повіт) одного дня одночасно зникло 16 молодих людей¹⁹⁴. Подібна ситуація простежувалася і на інших теренах Галичини.

¹⁹⁰ Яшан В. Під брунатним чоботом. Торонто, 1989. С.93.

¹⁹¹ Яремчук В., Клапчук В., Боберський Ю. Микуличин. До 590 – річчя заснування. Брошнів: Таля, 2002. С.227.

¹⁹² Там само.

¹⁹³ Іванчук Д. Місцями бойових дій УПА на Стрийщині (1943 –1949). Стрий: Стрийський краєзнавчий музей “Верховина”, 2007. С.7.

¹⁹⁴ Документи і матеріали ОУН звітно-інформаційного характеру за 1943–1952 рр. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.376. Т.79. Арк. 26.

Мобілізація польського підпілля сприяла посиленню боєздатності й Армії Крайової (головна мета якої проведення операції “Бужа – Ослона” передбачала повстання і захоплення влади в дистрикті “Галичина” до приходу Червоної армії)¹⁹⁵. Тільки у Чортківській окрузі Тернопільщини станом на осінь 1943 р. дислокувалося 5 сотень і дві окремі чоти добре підготовлених вояків¹⁹⁶. Підрозділи АК діяли також на Львівщині. Наприклад, у Золочівській окрузі оперували невеликі польські відділи (20 осіб), при потребі поповнювали їх місцеві поляки, досягаючи кількості 50 боїварів. Серед них виділялися: відділ Мазурика в Гологірських лісах та база АК у Пеняцьких, Бродівського повіту¹⁹⁷. Командування АК ставило перед собою завдання утворити своєрідний коридор від Рави-Руської до Львова. Межі цього плацдарму охоплювали на сході річку Буг, на заході Білгорайські, Янівські ліси, а базами мали бути колишні військові полігони від Рави-Руської до Куликова¹⁹⁸.

Організаційні заходи польського підпілля зумовлювали антиукраїнські репресивні дії. У жовтні 1943 р. зафіксовані напади польських боївок на українські села в Равщині та Сокальщині¹⁹⁹. Відбувалися вони і на Самбірщині²⁰⁰.

За звітами УЦК, до кінця 1943 р. в результаті збройних операцій польського підпілля у дистрикті “Галичина” проти мирного населення, яке

¹⁹⁵ Мизак Н. УПА -“Захід” і збройне підпілля ОУН у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942–1960 рр. Чернівці-Торонто: Прут, 2011. С.88.

¹⁹⁶ Надбужанщина, Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Каміначчина, Хомщинна і Підляшшя. Історично-мемуарний збірник Т.3./ ред. М. Мартинюк. Нью-Йорк-Париж - Сідней-Торонто, 1994. С.65.

¹⁹⁷ Літопис УПА. Нова серія. Т.24: Золочівська округа ОУН. Організаційні документи 1941-1952/ упоряд.: М. Романюк. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2014. С.62.

¹⁹⁸ Мизак Н. УПА -“Захід” і збройне підпілля ОУН у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942–1960 рр. Чернівці-Торонто: Прут, 2011. С.88.

¹⁹⁹ Політичні звіти та інформації з території Львівської області, серпень 1943 р. – 23 січня 1945 р. ЦДАВО України. Ф.3833. Оп.1. Спр.126. Арк.6.

²⁰⁰ Документи і матеріали ОУН звітно-інформаційного характеру за 1943 – 1952 рр. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.376. Т.74. Арк.10.

сприяло “націоналістам”, загинуло 103 українці²⁰¹. За польськими підрахунками, до жовтня 1943 р. від рук українців у Галичині загинуло 563 поляки²⁰².

Керівництво українським визвольним рухом забороняло протипольські виступи й акції, спрямовані проти мирного населення, погрожувало покараннями за законами найвищого революційного порядку²⁰³. Однак восени 1943 р. напади на польські села сільськими боївками самооборони поширилися на Кам'яно-Струмилівський, Перемишлянський, Бібрський повіти²⁰⁴. Вони зумовлювалися агресивною діяльністю польського підпілля²⁰⁵. Так, для прикладу, село Ханачів у Перемишлянському повіті було потужною польською базою самооборони. Поляки, які тут проживали, погрожували українцям смертю в разі їхньої появи в селі. Українське населення довколишніх сіл цим занепокоїлося, активісти місцевої УНС прагнули знищити польський осередок²⁰⁶.

На розвиток подій кінця осені 1943 р. впливала не тільки активізація польського підпілля, але й заходи зі створення УНС на Тернопільщині та Львівщині. Очевидно, що саме польська загроза змусила передислокувати з Карпат у ці області добре вишколені сотні УНС “Сіроманці” і “Трембіта”, щоб пришвидшити організацію місцевої самооборони і водночас посилити українське підпілля.

²⁰¹ Мотика І. Від Волинської різанини до операції “Вісла”. Польсько-український конфлікт 1943 – 1947. Київ, 2013. С.130.

²⁰² В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942–1947. Київ: Києво-Могилянська академія, 2011. С.142.

²⁰³ Документи та матеріали ОУН інструктивного характеру за 1942 –1952 рр. – накази, розпорядження щодо організаційних, господарських питань, форми звітності. Матеріали суспільно-політичної референтури, зв'язку та ін. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.376. Т.28. Арк.24.

²⁰⁴ Русначенко А. М. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-хх рр. Київ: Пульсари, 2002. С.168.

²⁰⁵ Стеблій Ф. Армія Крайова в збройних акціях у підльвівських українських селах (березень–липень 1944 р.). Львів, 2010. С.22.

²⁰⁶ Доповіді, виступи, відозви, політичні огляди, повідомлення інформаційної служби та інші матеріали українських націоналістів 6.02.1943 – грудень 1943. ЦДАГО України. Ф.57. Оп.4. Спр.355. Арк.135.

Розбудова самооборони зумовлювала потребу очищення терену від ворожих польських елементів. З цією метою на Львівщині силами боївок під командуванням заступника обласного командира УНС Мирослава Онишкевича (“Богдана”) восени 1943 р. протягом однієї ночі атаковано стратегічні польські осередки на Мостищині та Равщині, розташовані по лісничівках, гаївках, польських колоніях²⁰⁷. Внаслідок цієї акції здобуто контроль над лісовими масивами з можливістю розбудови баз для УНС.

Подібні операції проти польських підпільників проводилися і в Карпатському регіоні. Наприклад, 29 листопада 1943 р. з Чорного лісу (вишкільна база УНС “Різуна”) вийшла сотня “Месники” під командуванням Олекси Химинця (“Благого”) і вирушила рейдом по території Солотвинщини. Найбільшим досягненням рейду було захоплення біля села Пороги (Богородчанський р-н, Івано-Франківської обл.) польського складу зброї з таким боезапасом: три кулемети “РКМ”, один “ЦКМ”, 20 гвинтівок, 6 пістолетів, гранати, патрони, обмундирування тощо²⁰⁸.

Організаційні заходи Української народної самооборони щодо розбудови власної інфраструктури до масштабних збройних зіткнень із польськими аківцями в дистрикті “Галичина” не призвели. Переважно уенесівці здійснювали превентивні, відплатні акції²⁰⁹.

Взаємовідносини УНС і АК у другій половині 1943 р. можна характеризувати як підготовчу стадію, своєрідний пролог до розгортання збройного конфлікту між українським та польським підпіллям в Галичині.

²⁰⁷ Онишкевич М. – “Орест”. Причинок до історії УПА. Вісті комбатанта. Ч.1 / ред. І. Кедрин Рудницький. Торонто-Нью-Йорк, 1974. С.81.

²⁰⁸ Літопис Української Повстанської Армії. Т.19: Карпатська група УПА “Говерля”; книга друга: спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру./збір.і упоряд.: П. Содоль. Торонто-Львів: Літопис УПА, 1992. С.128.

²⁰⁹ Документи, які характеризують підривну антирадянську діяльність зарубіжних націоналістичних центрів ЗП УГВР, ЗЧ ОУН, АБН, ПУН та їхні злочинні зв'язки з оунівським підпіллям в Україні і розвідками імперіалістичних держав. ГДА СБУ. Ф.13. Спр.372. Т.43. Арк. 152; Пастернак Б. Не вмере слава героїв. Перемишляни. Вип.ІІ, 2000. С.29.

Отже, польське підпілля в дистрикті “Галичина” не було однорідним, не мало єдиного керівного центру, насамперед його представляла Армія Крайова. Мета діяльності польських підпільників у Галичині – опанування та контроль терену за допомогою створення мережі військових осередків (баз). Організаційна діяльність Армії Крайової наштовхнулася на збройну протидію з боку Української народної самооборони, яка намагалася знищувати польські військові бази, передусім у Карпатському регіоні. Конфронтація відбувалася не тільки між збройними відділами, але й на місцевому рівні. Проте, міцні позиції мала німецька окупаційна влада, тому в другій половині 1943 р. відкритого збройного протистояння між УНС і польським підпіллям не простежувалося.

ВИСНОВКИ

Українська народна самооборона досі не була предметом окремого ґрунтового наукового дослідження. У науковій літературі висвітлюють цю тему побіжно. Джерельна база дає змогу відтворити тогочасні процеси, явища у дистрикті “Галичина”.

УНС була організована в травні 1943 р. для оборони українського населення від свавілля нацистського окупаційного режиму. Основними стимуляторами появи цієї формації були: важке суспільно-політичне становище населення, контингентна система, примусовий вивіз на роботи у Райх та праця в “Будінсті”.

Самооборона – явище не стихійне, їй передували тривалий підготовчий процес (напрацювання трьох конференцій ОУН(б) – вересневої (1941), березневої (1942), лютневої (1943)). Основну роль у цьому процесі відігравав Крайовий військовий штаб (організований у квітні 1942 р. Л. Павлишином) та його структурна мережа. Штаби ОУН склалися з таких відділів: організаційно-мобілізаційний – обліковував військовозобов’язане населення, складав мобілізаційні списки, розробляв організаційні схеми; розвідчий – збирав інформацію про розташування ворожих сил, військового майна тощо; зв’язку – налагоджував лінії зв’язку по областях; зброярний – реєстрував, магазинував зброю у законспірованих місцях; квартирунковий(господарський)–інвентаризував вози, велосипеди, автомобілі, проводив заготівлю продуктів харчування. Навесні 1943 р. при мобілізаційно-організаційному відділі штабів утворювали військові команди (займалися підготовкою членства і симпатиків ОУН до збройного спротиву нацистському режиму). Організовані військовими штабами протягом травня – червня 1943 р. відділи УНС створили в Карпатському регіоні п’ять вишкільних таборів. Своєрідним ядром, рушійною силою перших відділів УНС були члени ОУН(б). Фактично УНС розбудовувалася за сприяння Організації українських націоналістів, зокрема її військової референтури.

Створення збройних відділів не було чимось новим для оунівців, оскільки на Волині ще з осені 1942 р. діяли збройні формування Української

повстанської армії. Повстанський рух із Волині мав поширитися на Галичину. Перешкоджав цьому особливий статус дистрикту “Галичина”, де порівняно із Райхскомісаріатом “Україна”, до якого входила і Волинь, окупаційний режим проявлявся в набагато м'якшій формі, відповідно зумовлював відносно кращі умови життя. ОУН(б) не мала чітко виробленої позиції щодо збройної боротьби з німцями у дистрикті “Галичина”. У процесі організації УНС (травень 1943 р.) М. Лебеда замінив Р. Шухевич, військову референтуру поповнили військовики з його оточення, вони усвідомлювали, що збройне протистояння з окупаційною адміністрацією може призвести до поразки. Тому конспіративно організовані повстанські відділи іменували не УПА, а УНС.

На розвиток Української народної самооборони кардинально вплинув рейд сумського партизанського з'єднання під командуванням Сидора Ковпака в Карпати. Він пришвидшив розгортання “Самооборони”, зумовивши формування її військово-командної структури (Луцький Олександр (“Беркут”) – командир; Банах Володимир (“Гордієнко”) – начальник штабу; Голембовський (бургомістр м. Станиславів) – організаційно-мобілізаційний референт; Мартинець Ярослав (“Петер Константин”, “Сокіл”) – референт військової розвідки; Чижевський Василь (“Артем”, “Демид”) – ад'ютант, керував штабом формації. Структура УНС нагадувала ієрархічну структуру ОУН. Починаючи від Крайового проводу, запроваджувалась посада командира (команданта) УНС, яку зазвичай обіймали військові референти, що у своїй діяльності опиралися на штаби, таку вертикаль завершував станичний військовик.

Мобілізація в Українську народну самооборону відбувалася в умовах суворої конспірації, на добровільних засадах. Проводили її обласні військові штаби. Вихідним пунктом мобілізаційного процесу була станиця. У другій половині серпня 1943 р. чисельність УНС становила близько дві тисячі чоловік, зосереджених у п'яти вишкільних куренях у Карпатському регіоні та на Прикарпатті.

Вишкільні курені виконували функції військових шкіл, які готували підстаршинські кадри для УНС. Вишкіл передбачав військове навчання і

внутрішню службу. У процесі навчання акцентували увагу на військовій, моральній, психологічній, патріотичній, ідеологічній підготовці вояка. Згідно навчальних програм і планів відводили певну кількість годин на опанування тієї чи іншої дисципліни: польової служби; зброєзнавства; стрілецького вишколу; піонерки і мінерки (саперна справа); теренознавства, санітарної служби; політичного виховання. Крім навчального процесу, вагому роль під час вишколу відігравала внутрішня служба, яка складалася з двох компонентів: вартівничої і служби з дотримання порядку в таборі та господарстві куреня. Надзвичайно гострими проблемами у функціонуванні куренів самооборони були: нестача обмундирування, амуніції, продуктів харчування. Початок розформування куренів УНС “Трембіта”, “Сіроманці”, “Кривоніс І” припадає на жовтень, двох інших – “Чорні чорти” і “Кривоніс ІІ” – на першу половину листопада 1943 р. Завершальною фазою діяльності куренів УНС став розпуск “Тайдамаків” (грудень 1943 р.), що був організований із розформованих куренів у жовтні. Вишкільні курені підготували приблизно 2 тис. добре навчених вояків.

Крім вишкільних куренів, влітку 1943 р. у складі УНС формувалися відділи особливого призначення, у більшості українських сіл – боївки самооборони. У ВОПах готували кадри для виконання спеціальних завдань, акцентували увагу на вивченні прийомів та правил вогневої підготовки, рукопашного бою, картографії. Сільські боївки вишколювали рядових стрільців, які мали вправно володіти різними видами зброї. Вишкільну підготовку в селах контролювали військові команди.

Розбудова УНС на Тернопільщині та Львівщині мала свої особливості. Так, у лісистій місцевості Бережанської округи (Тернопільщина) з кінця літа 1943 р. організовували сотні УНС чисельністю до 150 осіб. У Чортківській і Золочівській округах з жовтня 1943 р. у кожному повіті формували невеликі відділи, що чисельно налічували чоту. В інших округах Тернопільщини і Львівщини подібний процес організації у формі чот розпочався з листопада. Для підсилення збройних формувань Тернопільщини командир УНС О. Луцький скерував у жовтні 1943 р. добре підготовлену сотню “Сіроманці”

Д. Карпенка (“Яструба”), а на Львівщину сотню “Трембіта”, якою командував І. Капало (“Бродяга”). Командиром УНС в Тернопіллї він призначив хорунжого Омеляна Польового, на Львівщині – поручника Остапа Линду. Восени 1943 р. на Тернопільщині з прибуттям вишкільної сотні “Сіроманці” розпочалося інтенсивне військове навчання, формування, реорганізація місцевих збройних відділів. Особливо активно цей процес відбувався у Бережанській окрузі, де 20 листопада 1943 р. утворено перший курінь УНС під командуванням Д. Карпенка. Курінь складався із двох сотень – “Сіроманці” на чолі з Г. Ковальчуком (“Вороном”), “Орли” очолював “Коц” (ім’я та прізвище не встановлено), якого перевели із “Сіроманців” до “Орлів”. На Львівщині сотня “Трембіта” не стала ядром куреня самооборони, як “Сіроманці” на Тернопільщині. Її розформували на групи, які були згодом основою сотень УНС –УПА, оскільки діяльність “трембітянських” вишкільників припадала на грудень 1943 р., у період реорганізації УНС в УПА -“Захід”.

Загальна чисельність відділів УНС на початку грудня 1943 р. – 5–6 тис. вояків. Структурна побудова уенесівських формувань: найнижча військова одиниця – рій (10–15 стрільців), три рої об’єднувались і становили чоту, відповідно три чоти формували сотню, дві-три сотні – курінь.

Вищий командний склад самооборони (командири куренів, сотень, чот) – добре підготовлені військовики, що пройшли вишкіл здебільшого в німецькій армії. Серед рядового складу переважали селяни.

У бойових акціях формування “Самооборони” в основному застосовували повстанську тактику. Невеликі мобільні відділи завдавали удару ворогу і зникали з місця бойової операції швидко й організовано. Передусім так діяли відділи особливого призначення і сільські боївки самооборони. Українська народна самооборона воювала проти німецьких підрозділів, радянських партизанів, формувань Армії Крайової.

Під час боїв з гітлерівцями уенесівці активно використовували “чати” – невеликі відділи, що чисельно дорівнювали рою або чоті, які займали передову лінію оборони, у випадку переважаючих сил противника утримували рубежі

до відходу основних сил повстанського куреня, лише після цього непомітно залишали позиції. Операції наступального характеру практикували з вересня 1943 р. Наприклад, ефективною була операція відділу із куреня “Трембіта” наприкінці вересня, в результаті засідки вбито і поранено до 200 німецьких військових. Бойова діяльність “Самооборони” зумовила протинімецькі настрої серед місцевого населення, які почали виявлятися насамперед у саботуванні контингентів. Тому німецька окупаційна влада 10 жовтня 1943 р. оголосила про введення “виняткового стану” на території дистрикту “Галичина” із застосуванням “наглих судів безпеки”, колективної відповідальності. Проте ці заходи окупантів тільки консолідували сили повстанців і цивільного населення. Особливо це яскраво простежувалося на Станиславівщині, яка вважалася оплотом УНС. Тут навіть відбувалися урочисті перепоховання вояків самооборонних відділів, що загинули у боях із німецькими окупантами за участю великої кількості місцевого населення, яке приходило на посвячення повстанських могил у супроводі священників. Німецька окупаційна влада намагалася ліквідувати Українську народну самооборону, однак її не розгромила. Німці використовували: агентурну мережу; провокаторів серед місцевого населення; реєстрували мешканців у населених пунктах з метою виявлення учасників повстанського руху; запровадили винятковий стан і колективну відповідальність. Проте Українська народна самооборона продовжувала свою діяльність, створювала широку базу і організовувала людей. Вишколені військові відділи поступово опановували терен. Уенесівці таки контролювали сільську місцевість.

Протистояла УНС і радянським партизанам, насамперед ковпаківцям. До боротьби з ними керівництво самооборони залучило увесь потенціал. Бойові акції уенесівців проти ковпаківців відбувалися у більшості випадків вже після їхнього розгрому німцями під Делятином, коли вони розділилися на групи і залишали Карпатський регіон. Радянські партизани-ковпаківці іноді переходили на сторону самооборони, навіть воювали у її рядах. Це можна пояснити тим, що у лавах радянських партизанів воювало чимало українців. “Самооборона”

витіснила партизанів С. Ковпака із Карпат, не дала їм змоги закріпитися і створити карпатську базу радянського партизанського руху.

Активізація польського підпілля навесні 1943 р. і намагання його керівництва закласти базові військові осередки в Карпатському регіоні для розгортання партизанки та з метою контролю терену, наштовхнулися на опір з боку УНС і зазнали краху. Усі п'ять карпатських куренів самооборони воювали із Армією Крайовою, але найбільш активно діяв курінь “Сіроманці”.

На Тернопільщині та Львівщині позиції польських підпільників унаслідок проживання значного відсотка польського населення були значно сильніші. Збройні відділи Армії Крайової, що діяли тут, за чисельністю не поступалися карпатським куреням самооборони. Активна розбудова збройної інфраструктури АК на Тернопільщині, Львівщині зумовила передислокацію у вказані області сотень “Сіроманці” і “Трембіта” й інтенсивне формування в цих місцевостях осередків самооборони. Українське і польське підпілля у другій половині 1943 р., перебуваючи під жорстким контролем окупаційної влади, основні зусилля спрямовувало на розбудову власних збройних відділів, їхнє матеріальне забезпечення, вело розвідку та інформаційно-пропагандистську діяльність, тому запеклого протистояння між “Самообороною” і польським підпіллям у 1943 р. не зафіксовано в історичних документах. Діяльність УНС не допустила домінування польського збройного підпілля в Галичині у другій половині 1943 року.

Отже, Українська народна самооборона в дистрикті “Галичина” у 1943 р. намагалася усіма можливими засобами захистити місцеве населення від свавілля та терору німецьких окупаційних формувань, радянських і польських партизанів. Вона стала ядром визвольного руху, стимулятором незламного самостійницького прагнення місцевого українського населення до власного державотворення.

На підставі проведеного дослідження можна запропонувати такі рекомендації:

- Українську народну самооборону треба розглядати у контексті національно-визвольного руху ХХ ст.

- Поглиблювати вивчення діяльності самооборони в дистрикті “Галичина” на підставі документів, які зберігаються в архівосховищах України, Росії, Польщі, Німеччини та інших країн світу.

- Вважати УНС важливою складовою у процесі дослідження історії УПА - “Захід”.

- Враховувати вплив і роль формації під час вивчення інших аспектів суспільного життя “Галичини”.

- Пропагувати формацію у загальноєвропейському русі Опору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.1 Неопубліковані джерела

Архів центру досліджень визвольного руху

Ф. 9. Збірка документів Миколи Лебеда

1. Спогади Василя Чижевського, Т.6, 271 арк.

Галузевий державний архів Служби безпеки України

Ф.2. Управління боротьби з бандитизмом МВД, управління 2-Н та 4-те Управління МГБ - КГБ УРСР.

2. Спр.2. Контрольно-наглядова агентурна справа “Верховинці” Т.6, 345 арк.

Ф.5. Кримінальні справи на nereабілітованих осіб

3. Спр.67418. Справа по звинуваченню Луцького Олександра Андрійовича та Луцької Юлії Федорівни, Т.1, 289 арк.

4. Спр.67418. Справа по звинуваченню Луцького Олександра Андрійовича та Луцької Юлії Федорівни, Т. 2, 258 арк.

5. Спр. 67451. Справа по звинуваченню Польового Омеляна Гілярійовича, 187 арк.

6. Спр.67616. Справа по звинуваченню Симчика Мирослава Васильовича, Т.1, 324 арк.

7. Спр.68210. Справа по звинуваченню Верещинського Володимира Миколайовича, 138 арк.

8. Спр.68244. Справа по звинуваченню Шніцера Олексія Ільковича, 182 арк.

9. Спр.149912. Справа по звинувачення Охрімовича Василя Остаповича, 302 арк.

Ф.6. Кримінальні справи на реабілітованих осіб.

10. Спр.33286. Справа по звинуваченню “Чижевського” – Дьячук Василя Миколайовича, 241 арк.

11. Спр.67448. Справа по звинуваченню Белейовича Івана Федоровича та Чав’яка Володимира Івановича, Т. 1, 240 арк.

12. Спр.67448. Справа по звинуваченню Белейовича Івана Федоровича та Чав’яка Володимира Івановича, Т. 2, 319 арк.

13. Спр.75135. Справа по звинуваченню Степаняка Михайла Дмитровича, Т.1, 260 арк.

14. Спр. 76470. Справа по звинуваченню Павлишина Луки Степановича, 354 арк.

Ф.65. Справи оперативного обліку КГБ УРСР

15. Спр. 21566. Агентурна справа 216 “ Омут”, Т.1, 551 арк.

Ф.13. Колекція друкованих видань КГБ УРСР

Спр.372. Збірник документів про структуру і характер діяльності “Організації українських націоналістів – ОУН” й Української повстанської армії – УПА”; про методи і прийоми агентурно–оперативної роботи органів державної безпеки України з ліквідації організованого підпілля ОУН і озброєних банд УПА на території республіки в період 1943–1954 рр. (98 томах)

16. Т.1. Документи, які характеризують організаційну розбудову, функції, завдання, сферу дій та інші питання антирадянської діяльності ОУН–УПА в період 1943 –1946 рр.(в 1–5 томах), 386 арк.

17. Т.2. Документи, які характеризують організаційну розбудову, функції, завдання, сферу дій та інші питання антирадянської діяльності ОУН–УПА в в період 1943 –1946 рр. (в 1–5 томах), 223 арк.

18. Т.3. Документи, які характеризують організаційну розбудову, функції, завдання, сферу дій та інші питання антирадянської діяльності ОУН-УПА в період 1943– 1946 рр.(в 1–5 томах), 315 арк.

19. Т.11. Документи, які характеризують кадри ОУН–УПА, наявність зброї, печатної техніки та інших матеріально-технічних засобів, джерела їх отримання і т.д в період 1943–1953 рр.,1003 арк.

20. Т.25. Документи, які характеризують вишкільну роботу, протоколи допитів та агентурно-оперативну роботу ОУН, 420 арк.

21. Т.26. Документи, які характеризують форми і методи збройного підпілля ОУН щодо залучення до антирадянської націоналістичної діяльності молоді серед місцевого населення в період 1947–1953 рр., 292 арк.

22. Т.39. Документи німецької імперської канцелярії, які характеризують злочинний зв'язок ватажків українських націоналістів із так званим зовнішньополітичним відділом НСДАП фашистської Німеччини в 1938–1939рр. 357 арк.

23. Т.42. Документи, які характеризують підривно антирадянську діяльність зарубіжних націоналістичних центрів ЗПУГВР, ЗЧОУН, АБН, ПУН та інших та їхні злочинні зв'язки з оунівським підпіллям в Україні і розвідками імперіалістичних держав, 352 арк.

24. Т.43. Документи, які характеризують підривно антирадянську діяльність зарубіжних націоналістичних центрів ЗП УГВР, ЗЧ ОУН, АБН, ПУН та інших та їхні злочинні зв'язки з оунівським підпіллям в Україні і розвідками імперіалістичних держав, 379 арк.

25. Т.44. Документи, які характеризують підривно антирадянську діяльність зарубіжних націоналістичних центрів ЗП УГВР, ЗЧ ОУН, АБН, ПУН та інших та їхні злочинні зв'язки з оунівським підпіллям в Україні і розвідками імперіалістичних держав, 417 арк.

26. Т.53. Документи, які характеризують ватажків збройного підпілля ОУН та склад бандформувань, які діяли на території Львівської та колишньої Дрогобицької області у період 1944–1954рр., 249 арк.

27. Т.88. Документи, які характеризують значення та прийоми захоплення бандитів, оперативне використання їх у чекістських заходах щодо ліквідації збройного бандоунівського підпілля в період 1944 – 1954 рр., 364 арк.

Спр. 376. Додаток до основної збірки матеріалів про структуру та характер антирадянської діяльності “Організації українських націоналістів – ОУН” та “Української повстанської армії.”

28. Т.2. Документи та матеріали ОУН про розвиток української націоналістичної думки. Питання філософії, психології тощо, 312 арк.

29. Т.3. Документи та матеріали ОУН щодо національного питання в Радянському Союзі і в Україні, 578 арк.

30. Т.4. Документи та матеріали ОУН офіційного характеру: постанови конгресів, зборів і конференцій ОУН, маніфест і програма ОУН, декларація Проводу ОУН, звернення “А” і “Б” та ін., догми ОУН-Декалог, 44 правила життя, “Вірую” і Катехізіс українського націоналіста, 383 арк.
31. Т.7. Документи та матеріали ОУН про основи політики, стратегії і тактики ОУН. Огляди міжнародного і внутрішнього становища України, а також дискусійні матеріали з питань тактики ОУН та ін., 509 арк.
32. Т.9. Документи та матеріали ОУН – мельниківців. “Біла” та “Чорна” книги ОУН про розкол на мельниківців та бандерівців. Журнали мельниківців – “Сурма”, “Наш шлях” та ін., матеріали, 268 арк.
33. Т.20. Документи і матеріали ОУН, офіційні видання 1942–1951 рр. Журнали “Ідея і Чин”, “Осередок пропаганди і інформації при проводі ОУН” та ін. Періодичні видання ОУН інформативного характеру – “Вісник української інформаційної служби”, “Вісті УІС”, радіоінформація та ін., 330 арк.
34. Т.21. Документи та матеріали ОУН. Офіційні видання 1942–1951 рр. Журнали “Ідея і чин”, “Осередок пропаганди і інформації при проводі ОУН” та ін. Періодичні видання ОУН інформативного характеру – “Вісник української інформаційної служби”, “Вісті УІС”, радіоінформація та ін., 200 арк.
35. Т.24. Документи та матеріали ОУН. Різні періодичні видання “Проводу” ОУН, крайових, обласних та окружних ланок ОУН за 1941–1951 рр., 226 арк.
36. Т.28. Документи та матеріали ОУН інструктивного характеру за 1942 – 1952 рр. – накази, розпорядження щодо організаційних, господарських питань, форми звітності. Матеріали суспільно-політичної референтури, зв'язку та ін., 225 арк.
37. Т.29. Документи та матеріали ОУН інструктивного характеру за 1942 – 1952 рр. – накази, розпорядження щодо організаційних, господарських питань, форми звітності. Матеріали суспільно-політичної референтури, зв'язку та ін., 458 арк.
38. Т.30. Документи та матеріали ОУН про стан суспільно-політичних та культурних відносин на ПЗУЗ у 1942 – 1949 рр., 201 арк.

39. Т.31. Документи та матеріали ОУН про стан суспільно-політичних та культурних відносин на ПЗУЗ у 1942 – 1949 рр., 486 арк.
40. Т.32. Документи та матеріали ОУН про стан суспільно-політичних та культурних відносин на ПЗУЗ у 1942 – 1949 рр., 426 арк.
41. Т.34. Документи та матеріали ОУН про польсько-українські відносини. 276 арк.
42. Т.35. Документи та матеріали ОУН. Українська проблема в планах німецько-фашистської політики. Документи німецьких окупаційних властей періоду 1941– 1944 рр., 312 арк.
43. Т.66. Документи та матеріали УПА (Українська повстанська армія). Цілі і завдання УПА, накази Генерального штабу, інструкції, матеріали по групах УПА- “Північ”, “Захід”, “Південь”. Навчально-виховна робота, звернення, листівки УПА. Опис боїв і рейдів УПА. Статути, настанови. Періодичні та інші видання УПА., 515 арк.
44. Т.71. Документи і матеріали ОУН звітно-інформаційного характеру за 1943– 1952 рр., 367 арк.
45. Т.74. Документи і матеріали ОУН звітно-інформаційного характеру за 1943– 1952 рр., 375 арк.
46. Т.78. Документи і матеріали ОУН звітно-інформаційного характеру за 1943– 1952 рр., 462 арк.
47. Т.79. Документи і матеріали ОУН звітно-інформаційного характеру за 1943– 1952 рр., 337 арк.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України

Ф.3833. Крайовий провід Організації українських націоналістів на західно-українських землях у 1941 – 1947 рр.

Оп.1

48. Спр.6. Декларація, меморандум, звернення та постанови так званого “Українського державного правління” в Берліні. 1 серпня – 1 вересня 1941р., 14 арк.

49. Спр.15. Організаційні звіти про створення адміністративних націоналістичних установ в Західних і деяких Східних областях України, 22 липня – 1 вересня 1941 р., 95 арк.

50. Спр.34. Постанови зборів громадян сіл Тернопільської області/ літери “Б” – “Д”/ про проголошення так званої Української держави. 2 липня – 2 вересня 1941 р., 147 арк.

51. Спр.41. Звернення Краєвого проводу ОУН про створення української націоналістичної армії, вересень 1941 р., 14 арк.

52. Спр.105. Накази / копії/, відозв і інших документів німецької влади; схема німецьких поліцейних установ, 7 червня 1943 – 15 лютого 1944 р., 4 арк.

53. Спр.112. Відомості про бойові дії відділів УПА та рейди їх на Схід / копії кореспонденцій для друку/, квітень 1943 – 17 жовтня 1944 рр., 42 арк.

54. Спр.126. Політичні звіти та інформації з території Львівської області, серпень 1943 р. – 23 січня 1945 р., 221 арк.

55. Спр.132. Політичні звіти з території Станіславської області, 4 вересня 1943 – 31 серпня 1944 р., 105 арк.

56. Спр.134. Політичні звіти з військових округ Тернопільської області, 28 серпня–грудень 1943 р., 102 арк.

57. Спр.234. Відомості служби безпеки з території групи “Заграва, Ровенська область, 22 грудня 1943 – 15 червня 1944 р., 110 арк.”

Оп. 3.

58. Спр.6. Вісник Української інформаційної служби, орган організації українських націоналістів, 1942 – 1943 рр., 252 арк.

59. Спр.7. Документи про діяльність організації Українських націоналістів / заклики керівника ОУН Степана Бандери та його заступника Ярослава Стецька, автобіографія Я. Стецька, ноти Бандери і Стецька до Мусоліні і Гітлера, листування з українськими націоналістами про підривну роботу проти Радянського Союзу і т.д./, 195 арк.

Ф. 3836. З'єднання західних груп Української повстанської армії “УПА-“Захід” 1942 – 1945 рр.

Оп.1

60. Спр.1. Організаційні, надзвичайні, політичні, фінансові, пропагандистські звіти надрайону “Скоб” і підлеглих йому районів, Ч.1, січень 1943 – 10 січня 1944 рр., 165 арк.

61. Спр.3. Копії організаційних, розвідочних звітів надрайонів “Зенон”, “Бир”, “Гайдук грудень 1943 – 11 січня 1944 р.”, 22 арк.

62. Спр.14. Звіти низових організацій воєнної групи “Буг” та ВО “Лисаня”, листування команди “Буг” з командуванням УПА-“Захід”, 21 серпня 1943. – 4 листопада 1944 р., 72 арк.

63. Спр.64. Організаційні звіти окружних провідників ОУН з області “Курган”, 1943 – 1944 рр., 171 арк.

64. Спр.65. Політичні і військові звіти з області “Косак” 04.1943 – 30.09.1944 рр., 135 арк.

65. Спр.66. Звіти повітових провідників ОУН в області “Косак”, квітень 1943 – 27 січня 1946 рр., 161 арк.

Ф. 3838. З'єднання Північних груп Української повстанчої армії.

Оп.1.

66. Спр.95. Політичні і організаційні звіти та інформації різних військових груп 6 червня 1942 – листопад 1946 рр, 139 арк.

Ф.3975. Український окружний комітет в Тернополі 1941 – 1944 рр.

Оп.1

67. Спр.6. Обіжники повітової делегатури в Бучаках /Український окружний комітет в Чорткові/ та матеріали окружної спілки кооперативу в Тернополі: обіжники та листування з кооперативами Тернопільського повіту, 3 вересня 1941р. – 30 грудня 1943 р., 102 арк.

Центральний державний архів громадських об'єднань України

Ф.1. Центральний комітет комуністичної партії України

Протоколи засідань Політбюро, Оргбюро і Секретаріату ЦК КПУ та матеріали до них. “Окрема папка” 1923 – 1987 рр.

Оп.16.

68. Спр.25. Протоколи засідань Політбюро ЦК КП(б)У (1943р.), 623 арк.

Ф.57. Колекція документів з історії Комуністичної партії України в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.

Оп.4.

69. Спр.37. Збірник документів і матеріалів “Львівщина в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр.”, 22 червня 1941 – грудень 1945 рр. 505 арк.

70. Спр.122. Матеріали на німецькій мові,/ адміністративні інструкції, що відносяться до управління Галичини/ та інші матеріали, 1942–1944рр. 63 арк.

71. Спр.134. Донесення начальника штабу служби безпеки і поліції на окупованій території про діяльність партизанських і підпільних груп в окупованих німецько-фашистськими загарбниками районах, 5.03.–26.03.1943 р., 77 арк.

72. Спр.193. Довідка про стан партизанського руху на Україні в період Великої Вітчизняної війни 1941– 1945 рр./2 -й екземп./, 6 арк.

73. Спр.228. Справки, звіти, про підпільні партійні, комсомольські, патріотичні організації, учасників партизанського руху періоду Великої Вітчизняної війни, про знищення місцевого населення, вивезення в Німеччину на каторжні роботи про нанесення збитку німецько-фашистськими загарбниками на території Івано-Франківської області, 25.08. 1941 – липень 1944 рр., 21 арк.

74. Спр.235. Справки, звіти про підпільно-диверсійні організації, партизанські загони, що діяли в період Великої вітчизняної війни, про звірства і руйнування, які зробили німецько-фашистські окупанти на території Львівської області липень 1941 – червень 1944 рр., 20 арк.

75. Спр.341. Копії виписок із стенограм доповіді секретаря обкому партії і політінформації про діяльність українсько -німецьких націоналістичних банд на території Львівської області 7.7.1941 – 2.10.1944 рр., 9 арк.

76. Спр.354. Доповіді, виступи, відозви, політичні огляди, повідомлення, інформаційної служби та інші матеріали українських націоналістів 20.01.1943– жовтень 1943р., 164 арк.

77. Спр.355. Доповіді, виступи, відозви, політичні огляди, повідомлення інформаційної служби та інші матеріали українських націоналістів 6.02.1943– грудень 1943 р., 203 арк.

78. Спр.356. Доповіді, лекції, політичні огляди, літературні твори націоналістів 15.10 – грудень 1943 р., 198 арк.

79. Спр.358. Листівки, звернення оунівців та інших українських націоналістів, 6.1.1943 – грудень 1943 р., 76 арк.

Ф.62. Український штаб партизанського руху

Оп.1.Ч.2

80. Спр.1295. Вихідні шифротелеграми ЦК, підпільним обкомам партії, командирам партизанських загонів і розвідувально-диверсійних груп 15.09.1943– 22.09.1943 р., 261 арк.

81. Спр.1358. Вхідні шифротелеграми партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака в ЦК ВКП(б), 3.07.43–31.12.1943 р., 224 арк.

Ф.63. Перша Українська партизанська дивізія ім. двічі героя Радянського Союзу С. Ковпака/Сумське партизанське з'єднання/ 1941 – 1945 рр.

Оп.1

82. Спр.20. Накази по з'єднанню Путивльського об'єднаного партизанського загону, 1.05. – 19.12.1943 рр., 261 арк.

83. Спр.43. Переписка з Українським штабом партизанського руху про проведених бойових і диверсійних операціях, забезпечення з'єднання озброєнням і боєприпасами, нагородження партизанів урядовими нагородами, присвоєння їм чергових військових звань та інші питан., 16.04.1942– 14.03.1945рр., 184 арк.

84. Спр.53. Повідомлення, звіти командування дивізії про боротьбу з українськими буржуазними націоналістами. Рапорти, звіти командирів полків в штаб дивізії і командирів батальйонів в штаб полків про проведенні бойові дії проти ОУН-бандерівців. Справка про утворення і діяльність дивізії СС “Галичина.” Протоколи допитів бандитів Української повстанської армії/УПА/, 5.01.1944 – 5.11.1944 рр. 121 арк.

85. Спр.86. Щоденник командира Шалигінського партизанського загону Ф.Д.Матющенка./1 і 2 машинописний екз. /1.06. – 28.07. 1943 рр., 53 арк.

86. Спр.160. Розвідзведення(копія) українських буржуазних націоналістів про бойові дії з'єднання під час Карпатського рейду (передана в партархів Інституту в 1976 р. колишнім начальником штабу окремого кавалерійського дивізіону дивізії з'єднання) С. П. Тутученко. 14.07.1943 – 9.08.1943 рр.// Матеріали націоналістичної розвідки/ Гелена/ на Карпатах, 15 арк.

Державний архів Івано-Франківської області

Ф.П.1 Станіславський обласний комітет комуністичної партії більшовиків України/Обком КП/б /У/ 1939 – 1954 рр.

Оп.1

87. Спр.180. Звіт, матеріали про діяльність підпільної комуністичної організації в Заболотівському районі в роки німецько-фашистської окупації. Звіт про партизанську і підпільну діяльність в області в період Великої Вітчизняної війни/1941 – 1945 рр. / за 1944 рік, 107 арк.

88. Спр. 313. Довідки, інформації відділу інформації про стан організаційно-партійної роботи, партійної інформації, партійного господарства в райкомах партії, облік і розгляд заяв листів трудящих в облвиконкомі, підписку на 4 позику. Питання, які поставлені міськкомами, райкомами партії для вирішення в обкомі партії за 1945 рік, 96 арк.

89. Спр.425. Звіт, рапорти, копії документів, стенограми бесід з громадянами про рейд партизанського з'єднання С. А. Ковпака в Станіславську область. Списки бійців, командирів, які загинули в Делятинському бою. Довідка про загибель Радика Руднева, за 1946 рік., 158 арк.

Ф. Р-2157. Управління Служби безпеки України по Івано-Франківській області 1945 – 1956 рр.

Оп.2

90. Спр.5916. Справа по звинуваченню Болехівського Олександра Теодоровича, Т.1, 114 арк.

91. Спр.5916. Справа по звинуваченню Горбатого Івана Павловича, арк.60.

92. Спр. 13654. Справа по звинуваченню Зиняка Романа Михайловича, 230 арк.
Архів Управління Служби безпеки України у Івано-Франківській області.
Кримінальні справи на реабілітованих осіб.

93. Спр. 3570. Справа по звинуваченню Гамбловського Михайла Григоровича,
170 арк.

94. Спр.8123. Справа по звинуваченню Свіщука Івана Дмитровича, 258 арк.

95. Спр.8123. Справа по звинуваченню Головацького Миколи Михайловича,
арк.49.

96. Спр.11703. Справа по звинуваченню Гричук Андрія Івановича, 56 арк.

97. Спр.12955. Справа по звинуваченню Максимова М. І., Домбровського В. І.,
Малаховського М.І., Т.І., 142 арк.

98. Спр.36333. Справа по звинуваченню Клапчука Михайла Миколайовича,
211 арк.

Архів Управління Служби безпеки України у Львівській області

99. Спр. 1965. Справа по звинуваченню Батинчука Володимира Степановича,
Греманюк Онуфрія Петровича та ін. Т.І., 235 арк.

100. Спр.2385. Справа по звинуваченню Демчишина Петра Йосифовича,
320 арк.

101. Спр.19842. Справа по звинуваченню Бояновського Івана Михайловича,
356 арк.

102. Спр.20529. Справа по звинуваченню Мищака Михайла Степановича,
Мищака Андрія Миколайовича та ін., 393 арк.

103. Спр.22356. Справа по звинуваченню Пехоцького Миколи Дмитровича,
Середницького Дмитра Онуфрійовича, 285 арк.

104. Спр.23100. Справа по звинуваченню Сабари Петра Михайловича, 517 арк.

105. Спр.23157. Справа по звинуваченню Ковальчука Івана Лук'яновича,
289 арк.

106. Спр.24699. Справа по звинуваченню Кінаша Степана Дмитровича, 533 арк.

107. Спр.25494. Справа по звинуваченню Мазур Григорія Івановича, 135 арк.

108. Спр.26158.Справа по звинуваченню Жарковського Романа Володимировича Т.1., 445 арк.
109. Спр.26477. Справа по звинуваченню Колодчак Євстахія Філіповича, 206 арк.
110. Спр.26789. Справа по звинуваченню Фарила Михайла Онуфрійовича, 114 арк.
111. Спр.27466. Справа по звинуваченню Жарківської Дарії Миколаївни та Жарківського Романа Володимировича, 333 арк.
112. Спр.27624. Справа по звинуваченню Вовчука Івана Григоровича, 57 арк.
113. Спр.30281. Справа по звинуваченню Фірко Олексія Миколайовича, 171 арк.
114. Спр.31129. Справа по звинуваченню Андрухів Володимира Андрійовича, 281 арк.
115. Спр.31730. Справа по звинуваченню Франчука Петра Михайловича, 96 арк.
116. Спр.34245. Справа по звинуваченню Вівчара Михайла Васильовича,70 арк.
117. Спр.35197. Справа по звинуваченню Дарабана Михайла Михайловича, 265 арк.
118. Спр.54072. Справа по звинуваченню Затварського Івана Антоновича, 389 арк.

Державний архів Львівської області

Ф. Р-11. Уповноважений в справах рейхскомісара СС і поліції у справах зміцнення німецького народу.

Оп.1

119. Спр.114. Циркуляри і розпорядження вищестоящих організацій і реєстрація осіб німецького походження 1 серпня 1941 – 31 березня 1943 рр., 34 арк.

Ф. Р-35. Губернаторство дистрикту Галичина.

Оп.2

120. Спр. 6. Урядові акти, щодо організації дистрикту Галичина 17.07.1941–18.06.1943 рр., 56 арк.

121. Спр.157. Розпорядження про організацію українського, польського і єврейського комітету допомоги в дистрикті Галичина, 4 арк.

122. Спр.215. Звіт відділу праці про резерви робітників дистрикту Галичина 28.12.1941 – 7.10.43 рр., арк.100.

Ф. Р-1951. Дрогобицька міська управа м. Дрогобич 1941 – 1944 рр.

123. Оп.1. Передмова архівного опису. 68 арк.

Ф. Р-1952. Стрийське окружне староство 1941–1944 рр.

124. Оп.1. Передмова архівного опису. 7 арк.

Ф. П.3. Партархів Львівського обкому Компартії України

Оп.31

125. Спр. 47. Матеріали до протоколу №32 засідання бюро обкому компартії України 06.10.1975 – 28.11.1975 р. 103 арк.

Приватний архів Петра Росіцького (м. Львів)

126. Спогади Мирослава Васильовича Симчича 5.01.1923 року народження, учасника куреня УНС “Чорні чорти”/ записав Петро Росіцький 15.11. 2014 у м. Коломия, Івано-Франківської області: машинопис. 12 арк.

Приватний архів Василя Овсієнка (м. Сколе, Львівська область)

127. Спогади Луцика Михайла Петровича 31.12.1921, с.Волосянка Сколівського р-ну Дрогобицької обл./ записав Василь Овсієнко 24.01 – 25.01. 2000 р., у м. Сколе, Львівської області:аудіозапис.

Приватний архів Люби Коваль (м. Львів)

128. Спогади Євстахія Кульчицького – “Живайла”, 1920 року народження, учасника куреня Кривоніс II/ записав Микола Петрущак 23.05 1993 р. у м. Самбір, Львівської області: машинопис. 4 арк.

Приватний архів Богдана Стиславського (с. Липники, Івано-Франківської області.

129. Спогади мешканців села Липники про події під час Другої світової війни/ записав Богдан Стиславський 12.06.2010 р. у селі Липники, Івано-Франківської області: машинопис. 24 арк.

Приватний архів краєзнавця Ігоря Бугрія.

130. Спогади Петра Бренича та інших очевидців про події в селі Коростів та його околицях/ записав Ігор Бугрій 23.07 – 30.07.2003 р. у селі Коростів, Львівської області: машинопис. 67 арк.

1.2 Преса

131. Львів проголошує незалежність України. Установчі збори Західних Українських Земель. Самостійна Україна. 1941, 10 липня. 4с.

132. Реєстрація військових. Самостійна Україна. 1941, 7 липня. 4с.

133. Українські щоденні вісті. Орган управи м. Львова. 1941, 2 серпня. 4с.

134. Заклик Команданта міста Львова. Українські щоденні вісті. Орган управи м. Львова. 1941, 5 липня. 6с.

135. Послання до духовенства про організацію парохії і громади – Андрей Митрополита від 10 липня 1941. Українські щоденні вісті. Орган управи м. Львова. 1941, 20 липня. 3с.

136. Прокламація до населення Галичини. Українські щоденні вісті. Орган управи м. Львова. 1941, 2 серпня. 4с.

137. Хто репрезентує цивільну владу в Галичині. Українські щоденні вісті. Орган управи м. Львова. 1941, 3 серпня. 8с.

138. Оголошення управи м. Львова. Українські щоденні вісті. Орган управим. Львова. 1941, 21 серпня. 4с.

139. Український крайовий комітет. Українські вісті: щоденник. 1942, 7 січня. 12 с.

140. Обов'язок села у воєнний час. Українські вісті: щоденник. 1941, 21 грудня. 4 с.

141. Постанова з дня 22 липня 1941 року. Організація влади. Загальної адміністрації. Вісник Станиславівської обласної управи. 1941, 29 липня, 4с.

142. Сучасна Галичина зблизька. Краківські вісті: щоденник. 1941, 30 вересня. 6 с.

143. Прилучення Галичини до Генерального Губернаторства. Краківські вісті: щоденник. 1941, 2 серпня. 6с.

144. Розпорядження про адміністрацію Галичини з дня 1 серпня 1941 р. Українське слово. 1941, 15 серпня. 6 с.
145. Відозва до українського населення в Станіславові. Українське слово. 1941, 24 серпня. 8 с.
146. Про судівництво в дистрикті Галичина. Українське слово. 1941, 23 грудня. 4 с.
147. По праці відпочинок. Робітники зачинають літні відпустки. Українське слово. 1943, 27 червня. 8 с.
148. Заклик до громадянства Самбірської округи. Українці! Самбірські вісті. Орган Самбірської округи. 1941, 16 жовтня. 4 с.
149. Перше зібрання війтів збірних громад у Самборі. Самбірські вісті. Орган Самбірської округи. 1941, 19 жовтня. 4 с.
150. Організація Української Помічної поліції. Самбірські вісті. Орган Самбірської округи. 1941, 31 серпня. 4 с.
151. Український окружний комітет в Самборі. Самбірські вісті. Орган Самбірської округи. 1941, 8 жовтня. 4 с.
152. Основи управління Галичини. Львівські вісті: щоденник. 1941, 9–10 серпня. 4 с.
153. Адміністративний поділ Галицької області. Львівські вісті: щоденник. 1941, 24 вересня. 4 с.
154. Українська служба Батьківщині. Львівські вісті: щоденник. 1941, 28–29 вересня. 4 с.
155. Уряд Праці. Львівські вісті: щоденник. 1941, 14 жовтня. 4 с.
156. Уряд Праці. Львівські вісті: щоденник. 1941, 16 жовтня. 8 с.
157. Праця – перший обов'язок молоді. Львівські вісті: щоденник. 1941, 2 грудня. 4 с.
158. Українська служба Батьківщині. Львівські вісті: щоденник. 1942, 22–23 лютого. 8 с.
159. Здача контингенту. Львівські вісті: щоденник. 1942, 11 березня. 4 с.

160. Великий транспорт робітників до Рейху. Львівські вісті: щоденник. 1942, 17 березня. 4 с.
161. Господарська роля Генерал-Губернаторства. Львівські вісті: щоденник. 1942, 19 березня. 4 с.
162. Відбудова суспільного забезпечення в Генерал -Губернаторстві. Львівські вісті: щоденник. 1942, 18 квітня. 4 с.
163. Табори Праці. Львівські вісті: щоденник. 1942, 3–4 травня. 3с.
164. Розпорядок про будівельну службу у Генеральному Губернаторстві. Львівські вісті: щоденник. 1942, 6 червня. 4 с.
165. Кари за виступи проти розпорядків з ділянки господарки прохарчування й хліборобства. Львівські вісті: щоденник. 1943, 17 – 18 січня. 4 с.
166. Виїзд молоді торговельних шкіл на працю до Німеччини. Львівські вісті: щоденник. 1943, 23 січня. 4 с.
167. Кара смерти за зловживання при здачі контингенту. Львівські вісті: щоденник. 1943, 27 лютого. 4 с.
168. Українська служба Батьківщині перед новими завданнями. Львівські вісті: щоденник. 1943, 19 березня. 4 с.
169. Губернатор д-р Вехтер прощає 300.000 - ного робітника з Галичини під час виїзду до Райху. Львівські вісті: щоденник. 1943, 15 квітня. 5 с.
170. До Української Служби Батьківщині Галичини. Львівські вісті: щоденник. 1943, 9–10 травня. 7 с.
171. Робітники зачинають літні відпустки. Львівські вісті: щоденник. 1943, 19 червня. 4 с.
172. В Українській школі провідників будівельної служби в ГГ. Львівські вісті: щоденник. 1943, 23 червня. 4 с.
173. Вояк УПА Петро Саранчук. Українська Правда. 2015, 30 листопада. 3 с.
174. Сапер. Чорні чорти./Спомин/ Періодичне видання УПА “Чорний ліс”.1948. липень – серпень.(Ч.7–8). 47 с.
175. Онишкевич М. – “Орест”. Причинок до історії УПА. Вісті комбатанта. Ч.1. / ред. І. Кедрин Рудницький. Торонто - Нью - Йорк, 1974. 197 с.

1.3 Опубліковані джерела

176. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади /упоряд.: Я. Лялька, П. Максимчук, І. Патер та ін. Львів: Просвіта, 1993. 800 с.
177. Літопис нескореної України: Документи, матеріали, спогади./упоряд.: Я. Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін. Львів: Видавнича спілка, 1997. 664с
178. Літопис Української Повстанської Армії. Т 4: Чорний ліс: Видання команди Станиславівського тактичного відтинка УПА, 1947 – 1950. Книга друга 1948–1950 (продовження)/ ред. Є. Штендера, П. Потічний. Торонто: Літопис УПА, 1979. 288 с.
179. Літопис Української Повстанської Армії. Т 12: Третя Подільська Округа УПА “Лисоня”: Документи і матеріали / ред. Є. Штендера. Торонто: Літопис УПА, 1989. 352 с.
180. Літопис Української Повстанської Армії. Т 18: Карпатська група УПА “Говерля”; книга перша: Документи, звіти та офіційні публікації/зібр. і упоряд.: П. Содоль. Торонто: Літопис УПА, 1990. 328 с.
181. Літопис Української Повстанської Армії. Т 19: Карпатська група УПА “Говерля”; книга друга: спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру/зібр. і упоряд.: П. Содоль. Торонто-Львів: Літопис УПА, 1992. 359 с.
182. Літопис Української Повстанської Армії. Т 29: Іван Гарасимів (“Палій”). З юнацьких мрій – у ряди УПА. /ред. І.Тимочко-Камінська; С. Голяш. Торонто: Літопис УПА, 1999. 331с.
183. Літопис Української Повстанської Армії. Т 31: УПА на Львівщині і Ярославщині. Спогади і документи вояків УПА ТВ “Розточчя”, 1943 – 1947. / ред. І. Лико. Торонто:Літопис УПА, 2000. 320 с.
184. Літопис Української Повстанської Армії. Т 44: Боротьба з агентурою: Протоколи допитів Служби Безпеки ОУН в Тернопільщині, 1946 – 1948. Книга II /ред. П. Потічний. Львів: Літопис УПА, 2006. 1290 с.
185. Літопис Української Повстанської Армії. Т 49: Тернопільщина: “Вісті з терену” та “Вістки з Тернопільщини.”1943– 1950;книга перша (1943–1947)./ред. І. Гомзяк, М. Посівнич. Торонто-Львів: Літопис УПА, 2010. 829 с.

186. Літопис УПА. Нова серія. Т 9: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА. 1944 –1945./упоряд.: О. Іщук, С. Кокін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. 912 с.
187. Літопис УПА. Нова серія. Т 10: Життя і боротьба генерала “Тараса Чупринки” (1907 – 1950). Документи і матеріали /упоряд.: С. Богунов, В. Даниленко. та ін. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2007. 832 с.
188. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т 12: Воєнна округа УПА “ Буг” 1943–1952. Документи і матеріали. Книга 1./упоряд.: В. Мороз, О. Вовк. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2009. 800 с.
189. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Т 13: Воєнна округа УПА “Буг” 1943 – 1952. Документи і матеріали. Книга II./упоряд.: В. Мороз, О. Вовк. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2009. 1232 с.
190. Літопис УПА. Нова серія. Т 15: Боротьба проти повстанського руху і націоналістичного підпілля: Протоколи допитів заарештованих радянськими органами державної безпеки керівників ОУН і УПА.1945–1954. Кн. II. /упоряд.: С. Власенко, С. Кокін, В. Лозицький. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2011. 840 с.
191. Літопис Української Повстанської Армії. Нова серія. Том 20: Воєнна округа УПА “Лисоня” 1943 – 1952:Документи і матеріали / упоряд.: С. Волянюк. Київ - Торонто: Літопис УПА, 2012. 848 с.
192. Літопис УПА. Нова серія. Т 24: Золочівська округа ОУН. Організаційні документи 1941–1952/ упоряд.: М. Романюк. Київ-Торонто: Літопис УПА, 2014. 1400 с.
193. Грицьків Р. “Грім”. Полковник УПА Микола Твердохліб. Спогади і матеріали. Львів-Торонто : Літопис УПА, 2008. 127 с.
194. Волянюк С. Омелян Польовий – “Остап”. Львів-Торонто: Літопис УПА, 2013. 126 с.
195. ОУН і УПА в 1943р. Документи./ упоряд.: О. Веселова, В. Дзюбак. Київ: Інститут історії України НАН України, 2008. 346 с.

196. Польсько-українські стосунки в 1942 – 1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / відп. ред. та упоряд.: В. В'ятрович Т.І. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2011. 792 с.

197. Хмель С. Відтинок Магура(Калуська округа). Ремесло повстанця. Збірник праць підполковника УПА Степана Фрасуляка – “Хмеля”/ред. і упоряд.: Р.Забілій. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2007. 424 с.

198. Хмель С. Українська партизанка (з крайових матеріалів). Львів: Шлях перемоги, 1993.128 с.

1.4 Спогади

199. Бугрій І. Коростів – село серед гір. Львів: Оксарт, 2005. 256 с.

200. Грицай –“Чорнота” Я., Грицай П. А рани не гоїлися: Спомини “Чорноти”. Львів: Літопис УПА, 2002. 332 с.

201. Войцехович В. Партизани ідуть на Захід. Київ, 1982. 256 с.

202. Допіра Б. Сіроманці. Відділ особливого призначення. Львів: Українські технології, 2003. 272 с.

203. Дубенський І. Спогади про минуле. Львів: Добра книга, 2007. С. 65.

204. Загоруйко Р . Повернення зі справжнього пекла. Видання друге, доповнене. Новий Розділ, 2004. 604 с.

205. Загоруйко Р. Незагоєні рани України очима учасників бойових дій ОУН та УПА (Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської армії). Новий Розділ, 2004. 680 с.

206. Куп'як Д. Спогади не розстріляного. Торонто-Нью-Йорк, 1991.431с.

207. Когут Б. Конюхи в національно-визвольній боротьбі. Літопис нескореної України:Документи, матеріали, спогади. /упоряд.: Я. Лялька, Р. Коритко, М. Онишкевич та ін. Львів: Видавнича спілка, 1997. 664 с.

208. Кекіш П. По свіжих слідах минулого. Тернопіль: Збруч, 1993.179 с.

209. Кліщ М. Спогади повстанця. Тернопіль: ТДМУ, 2005. 162 с.

210. Макар В. Спомини та роздуми. Т.4. Торонто-Київ, 2001. 504 с.

211. Маківка С. Народна гвардія ім. І. Франка. Із спогадів підпільника. Львів, 1959. 124 с.

212. Мудрик-Мечник С. Радехівщина у боротьбі за Самостійну Українську Державу. Львів: Універсум, 1994. 78 с.
213. Мельник Петро сотник УПА “Хмара”. В огні повстання. УПА на відтинку Чорного лісу (1943 – 1945). Перша частина / упоряд.: С. Лесів, Я. Коретчук. Калуш: Карпатський акцент, 2014. 272 с.
214. Мечник С. У вирі воєнного лихоліття. ОУН і УПА у боротьбі з гітлерівськими окупантами. Львів: Край, 1992. 99 с.
215. Мохорук Д. Село моє Топорівці. Літопис села (1939–2000). Т.4. Косів: Писаний камінь, 2007. 340 с.
216. Паливода В. Спогади українського повстанця і багаторічного в’язня таборів ГУЛАГУ. Київ: Смолоскип, 2001. 86 с.
217. Павлишин Л. На грані двох світів...: спогади військовика – бандерівця. / літ. запис Василя Щеглюка. Львів: Сполом, 2010. 320 с.
218. Пелех Т. Мої молоді літа у вирі боротьби. Мюнхен-Торонто: Українське видавництво, 1988. 282 с.
219. Ставничий Р. Коломийські шкіци з 1941-1942 років / Коломия й Коломийщина. Том II. Збірник споминів і статей про недавнє минуле. Філадельфія-Коломия: Комітет коломиян, 2008. 382 с.
220. Фанга І. Стежками болю і боротьби: (Спогади, поезії). Бережани: БАТІ, 2001. 98 с.
221. Шлях горіння: Спогади ветеранів ОУН і УПА про національну визвольну боротьбу в 1940 – 1950-х рр./упоряд.: М. Галів, В. Ільницький. Дрогобич: ПП “Посвіт” 2008. 520 с.
222. Яремчук В. У лабетах долі. Львів: Край, 2007. 153 с.
223. Яшан В. Під брунатним чоботом. Торонто, 1989. 284 с.

1.5 Монографії, наукові статті та публіцистика

224. Альманах Станиславівської землі: збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславщини. Т 1./ред. і упоряд.: Б. Кравців. Нью-Йорк-Торонто Мюнхен: Центральний комітет Станиславівщини, 1975. 959 с.

225. Альманах Станіславівської землі: збірник матеріалів до історії Станіславова і Станіславщини. Т 2./ ред. і упоряд.: М. Климишин. Нью - Йорк - Париж - Сідней-Торонто:Центральний комітет Станіславівщини, 1985. 900 с.
226. Антифашиський Рух опору в роки Великої Вітчизняної війни на території України /Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Кафедра історії України. Тернопіль, 2006. 103 с.
227. Андрухів І. О. Суспільно-політичні та релігійні процеси на Станіславщині в кін. 30 – 50-х рр. ХХ ст.: Історико-правовий аналіз. Івано-Франківськ: Нова зоря, 2005. 364 с.
228. Андрухів І. О., Француз А. Й. Станіславщина: двадцять буремних літ (1939–1959). Рівне; Івано-Франківськ: Таля, 2001. 335 с.
229. Арсенич П. Сторінки збройної боротьби УПА на Прикарпатті. Матеріали наукової конференції "Організації Українських націоналістів і Українська Повстанська Армія"(історія, уроки, сучасність). Стрий, 1993. С. 58–63.
230. Бабій В. Вони боролись за Україну до 65-річчя УПА. Івано-Франківськ, 2007. 59 с.
231. Бажан О. В., Кентій А. В. Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними 1941–1945 рр. Київ: Парламентське видавництво, 2001. 319 с.
232. Бажан О. В., Власенко С. І. Партизанська війна на Україні. Щоденники командирів партизанських загонів і з'єднань 1941–1944 рр. Москва: Центрполіграф, 2010. 670с.
233. Бойчук З. В серці мали те, що не вмирає. Івано-Франківськ: Сіверсія МВ, 2005. 137 с.
234. Боляновський А. Дивізія "Галичина". Історія. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000, 528 с.
235. Боляновський А. Національна політика нацистської Німеччини в Галичині у 1941–1944 рр. Вісник Львівського університету. Історія. Вип. 32. Львів, 1997. С. 226–235.

236. Боляновський А. Німецька окупаційна адміністрація і національний рух опору України у 1941–1944 роках. Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. Том ССXXXVIII: праці історико–філософської секції. Львів, 1999. С. 348–381.
237. Боляновський А. Політико-правовий статус Галичини в системі окупованих Німеччиною територій: пошук альтернатив нацистської східної політики у 1941–1944 рр. Матеріали засідання історичної та археографічної комісії Наукового товариства імені Шевченка в Україні. Вип. 2. Львів, 1999. С. 3–14.
238. Болюбаш В. Золочівщина її минуле і сучасне. Нью-Йорк-Торонто-Канберра. 1982. 661с.
239. Бречак І. Бойові побратими (З історії участі польських антифашистів у радянському партизанському русі на Україні в роки Великої Вітчизняної війни). Львів: Каменяр, 1974. 192 с.
240. Броди і Брідщина. Історично-мемуарний збірник /ред. Я.Чумак. Торонто, 1988. 183 с.
241. Бучацький В. В тривожних днях німецької окупації. Монреаль, 1957. 27с.
242. Бережанщина в спогадах емігрантів /упоряд.: Н. Волинець, Б. Мельничук. Тернопіль, 1993. 390 с.
243. Вардзарук Л. Памятаймо. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 228 с.
244. Варягіна В. Д., Вакуленко Г. С. Народна гвардія імені І. Франка. Сторінки героїчної боротьби підпільно-партизанської організації західних областей України 1942–1944 р. Вид. II. Львів: Каменяр, 1979. 227 с.
245. Верига В. Слідами батьків, Львів: Братство колишніх вояків, 2002. 246 с.
246. Веденєєв Д. В., Биструхін Г. С. Повстанська розвідка діє точно і відважно. Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії. 1940–1950-ті роки. Київ: К.І.С., 2008. 568 с.
247. Винники, Звенигород, Унів та довкільні села. Історично-мемуарний збірник /ред. М. Влох . Чікого-США, 1970. 528 с.

248. Виханський Б. Дублянська околиця Самбірщини. Дрогобич: Коло, 2005. 400 с.
249. Вишитий В. Хронологія Української Повстанської Армії. Част. I. 1949. С.12.
250. Від Полісся до Карпат. Карпатський рейд Сумського партизанського з'єднання під командуванням С. А. Ковпака (червень – вересень 1943 р.): очима учасників, мовою документів. / упоряд.: А. Кентій, В. Лозицький. Київ: Парламентське вид-во, 2005. 304 с.
251. Волянюк С. Боротьба відділів УПА проти польських військових формувань під час німецької окупації на території Тернопільської воєнної округи “Лисоня” (друга половина 1943–перша половина 1944рр.). Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія Історія. 2014. №1(Ч.1). С. 77– 82.
252. Волянюк С. Формування сотні УПА “Буйні” (1943–1944 рр.). Мандрівець. Тернопіль, 2014. № 5 (113). С. 29–33.
253. В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942–1947. Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2011. 288 с.
254. Гараць В. Нариси історії Івано-Франківської обласної партійної організації. Ужгород: Карпати, 1979. 312 с.
255. Гелей С. Рогатинська земля: історія та сучасність. Львів, 1995. 275 с.
256. Гогун О. Маловідомі сторінки історії радянського партизанського руху України в документах польського підпілля (1942–1944). Український історичний журнал. Київ, 2006. №3. С.151–158.
257. Городенщина. Історично-мемуарний збірник/ред. М. Марунчак. Нью-Йорк-Торонто, 1978. 871 с.
258. Губка І. Дорогою боротьби. Сіроманці курінь окремого призначення. Львів: Афіша, 2011. 564 с.
259. Гулай В. Комунікативні механізми та масштаби пропагандистського впливу радянських партизан та підпільників на населення Львівщини в роки нацистської окупації. Військово-науковий вісник. Львів, 2014. Вип. 21. С.104–119.

260. Данилишин О. Дзвони пам'яті. Львів: Астролябія, 2007. 444с.
261. Дем'ян Г. Повстанський рух ОУН і УПА в 1940–1960 - х роках. Сколівщина. /ред. С. Павлюк. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. С.136 – 199.
262. Дем'ян Г. Повстанський мартиролог. Сколівщина. /ред. С. Павлюк. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. С. 301–725.
263. Денищук О. Боротьба УПА проти німецьких окупантів в 2 томах. Т 2: Галичина та Східна Україна. Рівне: ППДМ, 2008. 216 с.
264. Дрогобицький І. Формування Української народної самооборони як першооснови УПА -“Захід” у матеріалах радянських органів держбезпеки. Галичина: всеукраїнський науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2013. №24. С.112–118.
265. Жовківщина. Історичний нарис. Т 1./ відп. ред. М. Литвин. Жовква-Львів-Балтимор: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1994. 326с.
266. Забілий Р. Нарис історії куреня “Скажені”. Український визвольний рух: науковий збірник. Львів, 2003. №1. С.125–143.
267. Зайцев Ю. Історія України. Вид II. Львів: Світ, 1998. 448 с.
268. Заплітний Є. М. За тебе, краю мій. Національно-визвольний рух на Гримайлівщині в 30 – 50 рр. ХХ ст. Тернопіль: Джура, 2002. 348 с.
269. Замлинський В. О. З вірою у Перемогу. Комуністична партія на чолі партизанської боротьби проти німецько-фашистських загарбників у західних областях України 1941–1944 . Київ: Вища школа, 1976. 199 с.
270. Замлинський В.О., Примеров Ю. В. Боротьба трудящих західних областей УРСР проти фашистських загарбників у роки Великої вітчизняної війни Радянського союзу. Київ: Наукова думка, 1984. 240 с.
271. Заставенко Г.Ф., Болтин Е. А. Преступные цели-преступные средства. Документы об окупационной политике фашистской Германии на территории СРСР (1941– 1944 гг.). Москва: Політична література, 1963. 323 с.
272. Захарова М. “Олекса Химинець (Благий) – пластун, курінний “Месників”, лицар Срібного хреста Бойової заслуги”. Краєзнавець Прикарпаття– регіональний науково-методичний альманах. Івано-Франківськ, 2012. Липень–

грудень. (№20). С.47–51.

273. Зборівщина: історія і сьогодення / упоряд.: М. Бігус. Тернопіль: Воля, 2008. 480 с.

274. Золочівщина. Минуле і сучасне. Друге видання /упоряд.: М. Дубас. Львів: МС, 2006.759 с.

275. Іванчук Д. Місцями бойових дій УПА на Стрийщині (1943–1949). Стрий: Стрийський краєзнавчий музей “Верховина”, 2007. 20 с.

276. Івасюта М. Правду не здолати. Львів: Каменяр, 1974. 233 с.

277. Ільницький В., Галів М. Українсько-польське протистояння на теренах Дрогобиччини (1943–1944рр.): документи ОУН і УПА. Дрогобич: Посвіт, 2008. 58 с.

278. Ільницький В. Життєвий і бойовий шлях Петра Мельника – “Хмари” (за матеріалами особистих зізнань та документів репресивно-каральних органів). Галичина: всеукраїнський науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис. 2013. Ч. 24. С.195–202 .

279. Ільницький В. Характеристика кадрового складу підпілля у Дрогобицькій окрузі ОУН (перша половина 1945 – початок 1952 рр). Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії. Київ.: ННДУВІ, 2009. Т.ХХV. С.386–399.

280. Ільюшин І. Польське підпілля на території Західної України в роки Другої світової війни. Україна – Польща: важкі питання. Матеріали II міжнар. семінару істориків Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках. Варшава, 1997. С.154–171.

281. Історія українського війська 1917–1995./ упоряд.: Я. Дашкевич. Львів: Світ, 1996. 810 с.

282. Кальба М. ДУН в розбудові УПА. Детройт-Тернопіль: Джура, 2005.124 с.

283. Каспрук С. Каральні акції німецьких нацистів на Прикарпатті (1941–1944). Івано-Франківськ: Місто МВ, 2012. 192 с.

284. Кентій А. УПА 1942–1943 рр. Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. 287 с.

285. Кентій А. Збройний чин українських націоналістів.1920–1956. Історико-архівні нариси.Т 2.:Українська повстанська армія та збройне підпілля Організації Українських націоналістів 1942–1956. Держ. ком. архівів України, Центральний державний архів громадських об'єднань України. Київ, 2008.414с.
286. Кентій А. Лозинський В. Радянські партизани 1941–1944: світло й тіні. Київ, 2010. 80 с.
287. Кентій А. В., Лозинський В. С., Слободянюк М. А. Радянський рух Опору на окупованій території України. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. 97 с.
288. Ковпак С.А. Від Путивля до Карпат. Київ, 1984. 266 с.
289. Колісник Р., Малецький М. 1-ша Українська дивізія Української національної армії (дивізія Галичина) /упоряд.: Я. Дашкевич. Історія українського війська 1917–1995. Львів: Світ, 1996. С.696–751.
290. Коритко Р. Ф. Пуків – героїчне село Рогатинського Опілля. Львів:Тріада плюс, 2009. 814с.
291. Коритко Р. Ф. Кліщівна – лісове село Опільського краю. Львів: Тріада плюс, 2010. 529 с.
292. Клоков В. Коваль М. Проблематика Великої Вітчизняної і Другої світової воен. Український історичний журнал. Київ, 1986.(№7). С. 69–79.
293. Клименко О., Ткачов С. Українці в поліції в дистрикті “Галичина” (Тернопільський округ): німецький окупаційний режим в Тернополі та околицях у 1941–1944 рр. Харків: Ранок НП, 2013. 600 с.
294. Кметюк І. Зродились ми великої години – документальна публіцистика. Надвірна: Надвірнянська друкарня, 2012. 228 с.
295. Кугутяк М. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті документи і матеріали. Т.2. Кн. I (1939–1945). Івано-Франківськ: КПФ "ЛПК", 2009. 599 с.
296. Курилишин К. Українське життя в умовах німецької окупації (1939 – 1944 рр.): за матеріалами україномовної легальної преси. Львів, 2010. 328 с.

297. Кучер В., Стефанюк Г. Окупаційний режим в дистрикті Галичина. Україна в Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст. Історичні нариси в 2-х книгах. Кн.1./ відп. ред. О. Є. Лисенко. Київ: Наукова думка НАН України, 2010. С. 392 – 413.
298. Кучабський Н., Франко П. У боротьбі за волю України. Кн.1. Львів, 2002. 548 с.
299. Криськів В. Українська народна самооборона. Стрий, 2004.132 с.
300. Лапан Т. Особливості спогадів жителів Західної України про рабську та примусову працю в нацистській Німеччині.Сторінки воєнної історії: збірник наукових статей. 2009. Вип.12. С.73–86.
301. Лапан Т. Усні історії галичан-остарбайтерів: специфіка примусового досвіду. Схід / Захід: історико-культурологічний збірник. 2008. Вип.11–12. С.198–223.
302. Лебідь М. УПА: Українська Повстанська Армія. Ч.І. Видання Пресового Бюро УГВР, 1946.172 с.
303. Левченко Ю. І. Особливості реалізації політики окупаційної влади в адміністративно-територіальних одиницях України 1941–1944: монографія. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. 401с.
304. Лисенко О. Добročинність як вияв солідарності в роки Другої світової війни. Галичина: всеукраїнський науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2003. №9. С.101–111.
305. Луцько Є. Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців. Т.1. Наконечне перше. Наконечне друге. Львів: Літопис, 2005. 576 с.
306. Луців Л. Дрогобичина – земля Івана Франка Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1973. 856 с.
307. Луцький О. Українське культурне життя Галичини під час німецької окупації 1941–1944 рр. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 1997. Вип.3–4. С. 194–225.
308. Луцький О. “Просвіта” та українські освітні товариства в Галичині під час Другої світової війни. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2010. Вип. 19. С. 255–261.

309. Мизак Н. За тебе, свята Україно. Південне надбруччя у визвольних змаганнях ОУН – УПА. Кн.1. Чернівці: Букрек, 1998. 447 с.
310. Мизак Н. За тебе, свята Україно. Книга 3: Заліщицький повіт у визвольній боротьбі ОУН–УПА. Чернівці: Золоті литаври, 2002. 420 с.
311. Мизак Н. За тебе, свята Україно. Буцацький повіт у визвольній боротьбі ОУН, УПА. Кн.4. Чернівці: Букрек, 2004. 400 с.
312. Мизак Н. За тебе, свята Україно. Бережанський повіт у визвольній боротьбі ОУН– УПА (район Козова). Кн. 6 . Чернівці : Букрек, 2007. 456 с.
313. Мизак Н. УПА -“Захід” і збройне підпілля ОУН у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу у 1942 – 1960 рр. Чернівці-Торонто: Прут, 2011. 436 с.
314. Мизак Н.С. Курінний УПА “ Бистрий” – України герой. Чернівці: Букрек, 2007. 274 с.
315. Мірчук П. Українська Повстанська Армія, 1942–1952. Документи і матеріали. Львів, 1991. 447 с.
316. Мельник В. Рогатинці в боротьбі за волю. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2005. 834 с.
317. Мороз В. УНС на терені Дрогобицької області (1943р). Визвольний шлях: суспільно-політичний науковий і літературний місячник. Львів, 2000. (кн.6.). С. 54–72.
318. Мотика Г. Антипольська акція ОУН–УПА. Незалежний культурологічний часопис “Г”, 2003.(№ 28.). С.31–47.
319. Мотика Г. Від Волинської різанини до операції “Вісла”. Польсько-український конфлікт 1943–1947 рр. Київ: Дух і літера, 2013. 356 с.
320. Надбужанщина, Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Каміначчина, Хомщинна і Підляшшя. Історично-мемуарний збірник Т.1./ ред. М. Мартинюк. Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1986. 960 с.
321. Надбужанщина, Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Кам'яначчина, Хомщинна і Підляшшя. Історично-мемуарний збірник Т.2. / ред. М. Мартинюк Нью-Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1989. 950 с.

321. Надбужанщина, Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Каміначчина, Хомщинна і Підляшшя. Історично-мемуарний збірник Т. 3./ ред. М. Мартинюк. Нью-Йорк-Париж- Сідней-Торонто, 1994.721с.
322. Надбужанщинна, Сокальщинна, Радехівщинна, Кам'яначчина, Холмщинна і Підляшшя, Берестейщина Т.4./ ред. О. Романів. Львів-Торонто, 2004. 964с.
323. Онишко Л. Катерина Зарицька. Молитва до сина. Львів: Світ, 2002.173 с.
324. Офіцинський Р., Хаврук Л. Українсько-польські стосунки в дистрикті “Галичина” (1941–1944). Ужгород: Гражда, 2002. 89 с.
325. Офіцинський В. Дистрикт Галичина 1941–1944 рр. Ужгород: Гражда, 2001. 143 с.
326. Паньківський К. Роки німецької окупації. Нью-Йорк, Торонто: Ключі, 1965. 479 с.
327. Папакін Г. Українські визвольні змагання 1939–1956: джерельний контент. Вип.1. Проблеми класифікації й змісту джерел повстанського та радянського походження / відп. ред. Г. Боряк. Київ:Інститут історії України НАН України 2012. 358 с.
328. Патриляк І. К. “Встань і борись! Слухай і вір...”: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939 – 1960). Центр досліджень визвольного руху. Львів: Часопис, 2012. 592 с.
329. Патриляк І. Військова діяльність ОУН(Б) у 1940–1942 роках. Київ, 2004. 598 с.
330. Патриляк І. Між двома проваллями: Україна в роки Другої Світової війни. Проблеми всесвітньої історії. 2016.(№ 1). С.169–182.
331. Патриляк І. Українсько-польський конфлікт у роки Другої світової війни: спроби узагальнення. Мандрівець. Тернопіль, 2013. № 4. С. 48–52.
332. Патриляк І. Перемога або смерть: український визвольний рух 1939–1960 роках. Центр дослідження визвольного руху. Львів: Часопис, 2015. 512 с.
333. Пастернак Б. Не вмере слава героїв.Перемишляни, 2000. Вип.2. 158 с.
334. Пастернак Б. Не вмере слава героїв. Перемишляни, 2003. Вип.4. 159 с.

335. Підгаєцька земля. Історико-мемуарний збірник /ред. О. Яворський, І. Дурбак. Нью-Йорк-Торонто-Париж, 1980. 744 с.
336. Полянський Ф. Українська народна самооборона у Галичині (червень – грудень 1943 р.). Мандрівець. Тернопіль, 2011. №2. С. 42–45.
337. Поляки і українці між двома тоталітарними системами 1942–1945. Ч.2. /упоряд.: Б. Гронек, С. Кокін та ін., Варшава-Київ, 2005. 1512 с.
338. Посівнич М. Воєнно-політична діяльність ОУН у 1929 – 1939 роках. Львів: Афіша, 2010. 333 с.
339. Романюк М. Розгортання збройних відділів УПА на теренах Золочівської округи ОУН. Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Гуманітарні науки. Львів, 2009. Вип. 7. С. 74–81.
340. Романюк М. В. Золочівська округа ОУН у національно-визвольному русі (1937–1953). Львів: Ін-т українознавства: Центр незалеж. іст. студій, 2016. 608 с.
341. Руккас А. Поручик Олександр Олександрович Кузьмінський (1910 – 1947): контрактний офіцер війська польського і член Організації українських націоналістів. Галичина: всеукраїнський науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2013. (Ч.24). С.168–178.
342. Русначенко А. М. Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії. Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х рр. Київ: Пульсари, 2002. 520 с.
343. Савка Б. Забути не маємо права. Вид. 2-ге, доповнене. Тернопіль: Джура, 2000. 580 с.
344. Савка Б. Останні на полі слави. Тернопіль: Джура, 2009. 335 с.
345. Савчин І. П. Буськ у вирі століть. Львів: Львівські новини, 1996. 174 с.
346. Сеньків М. УПА в Карпатах. Дрогобич, 2002. 26 с.
347. Сеницький В. Формування Української народної самооборони на території Львівської області. Український визвольний рух: науковий збірник. Львів, 2016. (№21). С.139–142.
348. Сергійчук В. Соборна пам'ять України. Київ, 2006. 75 с.

349. Слободянюк М. Радянське антифашистське підпілля . Радянський рух Опору на окупованій території України. Український історичний журнал. Київ, 2010. № 3. С. 55–98.
350. Соловій Ф. Повстанський мартиролог Стрийщини 1930–1950-х років. Стрий: Щедрик, 1999. 410 с.
351. Сколівщина /ред.С. Павлюк. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996.724 с.
352. Стрийщина.Історично-мемуарний збірник.Т.1./ ред. І. Пеленська, К. Баб'як. Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней, 1990. 634 с.
353. Стрийщина.Історично-мемуарний збірник.Т.2./ ред. І. Пеленська, К. Баб'як. Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сідней, 1990. 596 с.
354. Стеблій Ф. Армія Крайова в збройних акціях у підльвівських українських селах (березень – липень 1944 р.). Львів, 2010. 68 с.
355. Стефанюк Г. Українське питання в контексті німецької східної політики (1941–1944). Схід – аналітично-інформаційний журнал. 2006. № 1 (73). С.63–66.
356. Сорока Ю. Радянський партизанський рух на західноукраїнських землях (1941–1944). Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Київ, 2006. Вип.84. С.130–134.
357. Українська дивізія Галичина (Львівщина): історія, спогади, світлини / упоряд.: І. Іваньков, М. Романюк. Львів: Духовна вісь, 2016. 840 с.
358. Тимків В. Початки організації військового вишколу УПА на Прикарпатті (червень–грудень 1943 р.). Галичина: всеукраїнський науковий і культурно-просвітницький краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2013. №24. С.118–122.
359. Тернопільщина. Історія міст і сіл. Т.1. /ред. О. Сиротюк. Тернопіль:Тернограф, 2014. 666 с.
360. Цепенда І. Є. Українсько-польські відносини 40–50-х років ХХ століття: етнополітичний аналіз. Київ, 2009. 385 с.
361. Цілком таємно: секретні документи Рейху про діяльність ОУН 1941–1944 рр. /ред. І. Зелена.Тернопіль: Рухінформцентр, 1992. 24 с.

362. Гайдай О., Хаварівський Б., Ханас В. Хто пожав “Бурю?” Армія Крайова на Тернопіллі 1941–1945 рр. Тернопіль: Бережанська районна друкарня, 1996. 176 с.
363. Шайкан В. Повсякдення українців у роки німецької окупації 1941–1944. Київ, 2010. 75 с.
364. Щеглюк В. Р. Як роса на сонці. Політичний роман-хроніка, написаний на основі спогадів колишнього діяча ОУН–УПА Л. С. Павлишина. Львів: УПП ім. І. Федорова; Фенікс Лтд, 1992. 159 с.
365. Яремчук В., Клапчук В., Боберський Ю. Микуличин. До 590 – річчя заснування. Брошнів: Таля, 2002. 240 с.
366. Яремчук Д. А. Нарис історії Львівської обласної партійної організації. Львів: Каменяр, 1980. 364 с.
367. Армстронг Д. Украинский национализм. Факты и исследования / Пер. с англ. П. В. Бехтина. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2008. 368 с.
368. Buchsweler M. Volksdeutsche in der Ukraine am Voralend und Beginn des Zweiten Weltkriegs – ein Fall doppelter Loyaltaf? Gerlingen: Blecher, 1984. 495 s.
369. Golczewski F. Geschichte der Ukraine. Göttingen, Vanolenhoek und Ruprecht, 1993. 296 s.
370. Kappler A. Kline Geschichte der Ukraine. München, 1994. 287 s.
371. Mytyka G. Stuzby bezpieczenstwa polski i Czechoslowacji wobec Ukraińców (1945–1989). Warszawa, 2005. 380 s.
372. Motyka G. Ukraiska partyzantka 1942–1960. Dzialalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii. Warszawa, 2006. 723 s.
373. Polska–Ukraina: trudna odpowiedź. Dokumentacja spotkań historyków (1994–2001). Kronika wydarzeń na Wołyniu I w Galicji Wschodniej (1939–1945). Warszawa, 2003. 184 s.
374. Sandkühler T. "Endlösung" in Galizien: der Judenmord in Ostpolen und die Rettungsinitiativen von Berthold Beitz 1941 – 1944. Bonn, 1996. 592 s.
375. Sowa A. Stosunki polsko-ukrainskie 1939 – 1947. Krakow, 1998. 342 s.

376. Torzecki R. Polacy i Ukraińcy: Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1993. 348 s.

1.6 Автореферати дисертацій

377. Волянчук С. Б. Створення та діяльність воєнної округи УПА “Лисоня”: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. / Київ. нац. ун-т будівництва і архітектури Міністерства освіти та науки України. Київ, 2016. 21 с.

378. Старка В. В. Рух опору в Галичині в 1941–1944 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львів. нац. ун-т імені І. Франка. Львів, 2006. 21 с.

1.7 Довідкові видання

379. Андрусак М. Командири відділів 21-го (Коломийського) тактичного відтинку УПА “Гуцульщина”: історико-біографічне дослідження. Коломия: Вік, 2005.80с.

380. Архіви окупації 1941–1944. Т.1: Більше не таємно. Держ. ком. архівів України /упоряд. Н. Маковська. Київ: Вид. дім. “Києво-Могилянська академія”, 2006. 872 с.

381. Реабілітовані історією. Івано-Франківська область. Книга перша / упоряд.: Л. Вардзарук. Івано-Франківськ: Місто НВ. 2004. 981с.

382. Реабілітовані історією. Івано-Франківська область. Книга друга / упоряд.: Л. Вардзарук. Івано-Франківськ: Місто НВ. 2006. 989 с.

383. Реабілітовані історією: у 27 т. Львівська область. Книга перша / упоряд.: В. М. Савчак. Львів: Астолябія, 2009. 768 с

384. Содоль П. Українська Повстанча Армія 1943–1949. Довідник другий. Нью-Йорк, 1995. 295 с.

385. Содоль П. Українська Повстанча Армія 1943–1949. Довідник. Нью-Йорк, 1994. 199 с.

1.8 Електронні ресурси

386. Іван Пастущин. Про вишкіл повстанців в Карпатах. Режим доступу: <https://soundcloud.com/local-history/j4t8wn8j3jo5>

387. Спогади Давида Цирліна. Режим доступу: <http://iremember.ru/partizani/tsirlin-david-volfovich>

ДОДАТКИ

Додаток А

ВИШКІЛ РЯДОВОГО СТРІЛЬЦЯ

Порядок предметів навчання і кількість годин:

- Польова служба – 86 год.
- Зброєзнавство – 36 год.
- Впоряд – 33 год.
- Стрілецький вишкіл – 30 год.
- Піонерка та мінерка – 31 год.
- Внутрішня служба – 33 год.
- Теренознавство – 16 год.
- Санітарна служба – 5 год.
- Політичне виховання – 48 год.

Разом: 318 год.

Польова служба

1. Загальні положення – 1 год.
2. Уенесівець у наступі – 2 год.
3. Уенесівець в обороні – 2 год.
4. Зорець – 2 год.
5. Зв'язковий – 2 год.
6. Секрет – 2 год.
7. Польова стійка – 3 год.
8. Стежа в розвідці – 4 год.
9. Три уенесівці в засідці – 4 год.
10. Співдія двох - трьох повстанців у різних бойових ситуаціях – 6 год.
11. Поведінка в маршах та маршова дисципліна – 2 год.
12. Поведінка на постоях – 1 год.

Уенесівський рій:

13. Загальне положення – 1 год.
14. Уенесівський рій у наступі – 6 год.
15. Уенесівський рій в обороні – 6 год.
16. Уенесівський рій в засідці – 8 год.
17. Уенесівський рій на стежі – 8 год.
18. Уенесівський рій в похідній охороні – 8 год.
19. Уенесівський рій на чатах – 8 год.
20. Уенесівський рій у самостійних бойових та пропагандистських маневруваннях – 10 год.

Разом: 86 год

Зброєзнавство

Рушниці:

системи Мосіна, вз 1891/30;

системи Мавзера, вз 1898;

мадярська рушниця.

1. Бойові властивості рушниці – 1 год.
2. Розбирання і складання рушниці – 2 год.
3. Опис частин та їх призначення – 2 год.
4. Чищення й змазування рушниці – 1 год.

Скоростріли:

російський скоростріл “Дегтярова”;
російський станковий скоростріл “Максим”;
чеський скоростріл “Збройовка”;
угорський ручний скоростріл;
німецький скоростріл МГ.

5. Бойові властивості скоростріла – 5 год.
6. Розбирання та складання скорострілів – 3 год.
7. Опис головних частин та їх призначення – 3 год.
8. Взаємодія частин скоростріла – 3 год.
9. Чищення та змазування скоростріла – 1 год.

Автомати:

російські – ППД, ППШ, ППС;
німецький автомат МП 40 – 42;
чеський МП.

10. Бойові властивості автомата – 2 год.
11. Розбирання і складання автомата – 3 год.
12. Опис частин та їх призначення – 3 год.
13. Взаємодія частин – 2 год.
14. Чищення та змазування – 1 год.

Гранати:

російські – ручна граната Демянова, РГД, ФІ,
німецькі штильграната й аерграната,
мадярські ручні гранати.

15. Бойові властивості гранат і способи їх застосування в різних бойових

умовах –3 год.

16. Будова гранат опис і призначення їх складових –2 год.

Разом: 36 год.

Впоряд

1. Основні положення – 3 год.

2. Ходи і біг – 3 год.

3.Звороти – 3 год.

4.Хвати рушницею – 4 год.

5. Віддавання почесі – 3 год.

6. Зімкненні лади рою – 3 год.

7.Збірки, рівняння, відчислення –3 год.

8. Зміна ладів – 5 год.

9. Розімкнені (вільні) лади рою – 6 год.

Разом: 33 год.

Стрілецький вишкіл

Внутрішня балістика:

1.Причини запалювання пороху, дія порохових газів, лет кулі в цівці –1 год.

Зовнішня балістика:

2. Лет кулі після виходу з цівки, траєкторія лету кулі, й чинники, що впливають на формування траєкторії –3 год.

3. Пробивна сила кулі –1 год.

Наука стріляння:

4.Стрілецьке положення – 5 год.

5. Тримання рушниці при стрільбі, прицілювання, вибір цілі, оцінка відстанні до 800 м, наставляння мірника та віддача стрілу – 8 год.

6. Вогнева дисципліна – 1 год.

7.Трикутник блудів – 2 год.

8. Стріляння по літаках – 3 год.

9. Нічне стріляння – 2 год.

10. Вишикування, займання, зміна вогневої позиції для поодинокого повстанця і

для скоростріла – 4 год.

Разом: 30 год

Піонерка і мінерка (саперна служба)

Самовкопування:

1. Гніздо для одного повстанця в лежачому положенні – 1 год.
2. Гніздо для одного для стріляння з коліна – 1 год.
3. Скорострільне гніздо для стріляння в лежачому положенні – 2 год.

Маскування:

4. Загальні основи маскування – 2 год.
5. Маскування повстанських позицій – 1 год.

Мінерка:

6. Загальне положення – 1 год.
7. Вибухові речовини – 2 год.
8. Приладдя для спричинення вибуху (капсулі, шнури) – 2 год.
9. Способи зривання – 4 год.
10. Обрахунки при зриванні – 5 год.
11. Місця загороджень – 2 год.
12. Розвідка й усунування мін – 4 год.
13. Роди мін: російські, німецькі, угорські – 4 год.

Разом: 31 год.

Внутрішня служба

1. Прикмети воїна - революціонера – 2 год.
2. Права й обов'язки уенесівця – 2 год.
3. Військові ступені – 1 год.
4. Відношення підлеглого до зверхника – 2 год.
5. Нагороди і покарання – 2 год.
6. Організація вартової служби – 3 год.
7. Завдання вартової служби – 3 год.
8. Організація варт та їх озброєння – 2 год.
9. Відправа варт, кличка – 2 год.

10. Зміна вартовий – 2 год.
11. Зміна стійок – 2 год.
12. Порядок на вартівні – 2 год.
13. Права та обов'язки стійкового – 3 год.
14. Обов'язки коменданта варти і його заступника – 1 год.
15. Підготовка варт до служби – 1 год.
16. Дії варт у випадку ворожого нападу – 2 год.

Разом: 33 год.

Теренознавство

1. Типи терену та їх характеристика – 4 год.
2. Теренові предмети – 4 год.
3. Орієнтація в терені – 6 год.
4. Опис компаса його практичне застосування – 2 год.

Разом: 16 год

Санітарна служба

1. Особиста гігієна стрільця – 1 год.
2. Перша допомога і рятування поранених з поля бою – 4 год.

Разом: 5 год

Політичне виховання

Відбувалося на основі спеціальної програми разом – 48 год.

ВИШКІЛ КАНДИДАТІВ НА ПІДСТАРШИН

Порядок предметів навчання і кількість годин:

- Польова служба – 72 год.	- Картознавство – 50 год.
- Впоряд – 13 год.	- Організація війська – 19 год.
- Стрілецький вишкіл – 16 год.	- Зв'язок – 14 год.
- Піонерка і мінерка – 22 год.	- Санітарна служба – 8 год.
- Внутрішня служба – 23 год.	- Політичне виховання – 24 год.

Разом – 261 год.

Польова служба

Уенесівська чота.

1. Загальне положення – 3 год.	об'єкти – 4 год.
2. Уенесівська чота в наступі – 3 год.	6. Уенесівська чота в зустрічі з ворожою засідкою – 4 год.
3. Уенесівська чота в обороні та вихід з оточення – 4 год.	7. Марші та їх забезпечення – 5 год.
4. Уенесівська чота в засідці – 4 год.	8. Постої в населених пунктах, у лісі та їх забезпеченням – 4 год.
5. Уенесівська чота в нападі на ворожі	

Уенесівська сотня:

9. Загальне положення – 2 год.	14. Організація маршів та їх забезпеченням – 5 год.
10. Уенесівська сотня в наступі – 5 год.	15. Організація постоїв у населених пунктах, у лісі та їх забезпечення – 5 год.
11. Уенесівська сотня в обороні та вихід з оточення – 8 год.	16. Рейди – 6 год.
12. Уенесівська сотня в засідці – 6 год.	
13. Уенесівська сотня в нападі на ворожі об'єкти – 6 год.	

Разом: 72 год.

Впоряд

1. Загальні зауваження до впоряду – 2 год.
2. Спосіб проведення вишколу – 1 год.
3. Зімкненні лади рою, чоти, сотні – 4 год.
4. Розімкненні лади, розгортання – 4 год.
5. Втримання зв'язку і напрямку та носіння зброї у вільних ладах – 2 год.

Разом: 13 год.

Стрілецький вишкіл

1. Оцінка відстані до 800 м. – 3 год.
2. Вогневі накази, визначення і вказання цілі та подання відстані – 2 год.
3. Точка прицілу – 2 год.
4. Кут кулеметного та автоматного вогню – 2 год.
5. Керування вогнем у поспіху – 1 год.
6. Приготування до нічного стріляння – 2 год.
7. Стріляння по літаках – 4 год. **Разом: 16 год.**

Піонерка і мінерка(саперна служба)

1. Переправа по мосту, вбхід, по льоду та на підручних засобах– 5 год.
2. Переправи під ворожим обстрілом – 2 год.
3. Форсування переправи – 2 год.
4. Маскування слідів під час маршруту та постою – взимку та влітку, маскування засідки– 5 год.
5. Розвідка об'єкта, призначеного до зірвання – 2 год.
6. Способи забезпечення підготовчих робіт і зриву – 4 год.
7. Підхід– 2 год.

Разом: 22 год.

Внутрішня служба

1. Прикмети й поведінка командирам – 2 год.
2. Права й обов'язки командира щодо підлеглого – 2 год.
3. Нагороди й покарання – 2 год.
4. Внутрішній порядок на постоях – 3 год.
5. Черговий підстаршина, його права та обов'язки – 4 год.
6. Обов'язки коменданта варти – 3 год.
7. Організація вартової служби –3 год.
8. Завдання вартової служби – 2 год.
9. Контрольні органи варт, їх права і обов'язки – 2 год.

Разом: 23 год.

Картознавство

1. Мірила (поділки) – 6 год.
2. Вишукування мірил карт – 4 год.
3. Написи та числа на картах – 4 год.
4. Способи зображення різьби терену на картах – 10 год.
5. Топографічні знаки – 4 год.
6. Азимути – 4 год.
7. Визначення кута нахилу спаду гори – 4 год.
8. Визначення точок та полів, які не проглядаються – 4 год.

9. Поділ військових карт – 4 год.
10. Рисування військових карт, шкідців – 6 год.

Разом: 50 год.

Організація війська

1. Збройна сила та її завдання – 2 год.
2. Загальний військовий обов'язок – 2 год.
3. Особовий склад збройної сили – 4 год.
4. Озброєння – 1 год.
5. Організація вермахту – 2 год.
6. Організація Червоної армії – 2 год.
7. Схема організації УПА – 2 год.
8. Схема уенесівського куреня – 2 год.
9. Пояснення військових термінів – 2 год.

Разом: 19 год.

Зв'язок

1. Види зв'язку – 2 год.
2. Азбука Морзе – 6 год.
3. Засоби зв'язку в рої – 1 год.
4. Засоби зв'язку в чоті – 1 год.
5. Засоби зв'язку в сотні – 1 год.
6. Засоби зв'язку в курені – 1 год.
7. Схема телефонного зв'язку командного пункту командира куреня – 2 год.

Разом: 14 год.

Санітарна служба

1. Військова гігієна – 2 год.
2. Загальні поняття про заразні недуги – 2 год.
3. Гігієна в час постоїв і маршів – 2 год.
4. Гігієна і калорійна вартість харчів – 2 год.

Разом :8 год.

Схема

розташування табору сотні "Орли" на "Осовій поляні" у 1943 –1944 рр.

Виконав: Б.Стиславський на основі спогадів жителів с. Липники Івано-Франківської області

Етнічна карта Речі Посполитої передвсенного часу. Польське підпілля прагнуло відновити державу в її кордонах за будь-яку ціну, а українське - створити власну державу на своїй землі. Компроміси з обидвох боків були неможливі.